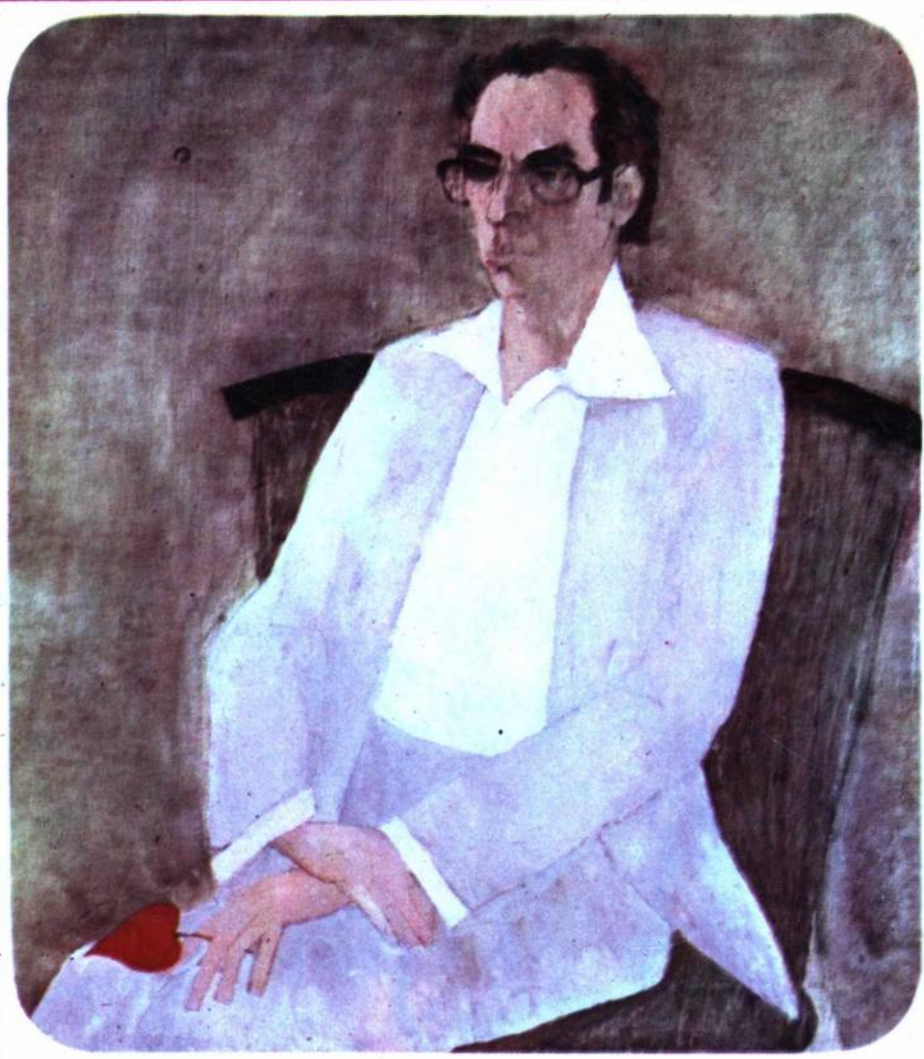

M. EMINESCU 🌸 CANTEMIR 🌸 G. COȘBUC
M. SADOVEANU 🌸 Z. STANCU 🌸 ION BĂRBU
VINEA 🌸 EFTIMIU 🌸 NICHITA STANESCU
ODOBLEJA 🌸 PIUS SERVIEN 🌸 ONICESCU
HART CRANE 🌸 CAMOËS 🌸 T. GULBRANSEN

Marin PREDA —
tablou în ulei de Con-
stantin PILIUȚA.

Coperta și prezentarea artistică: VICTOR MAȘEK

Victoria împotriva fascismului a reprezentat, în derularea cursului istoric, unul din acele momente faste care a adus omenirii, printr-o înclăștare de forțe necunoscută pînă atunci, lumina libertății și democrației, posibilitatea omului de a-și croi o existență socială cu adevărat umană, mai bună și mai dreaptă.

Sînt, pentru noi, cu atît mai îndreptățite aceste constatări cu cît istoria propriului nostru popor este o ilustrare vie a posibilităților constructive pe care națiunea noastră și le-a asumat înfăptuind, acum patru decenii, *Revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă*. Am fost martorii și participanții activi ai acestei epoci. Sub ochii noștri, în toate domeniile vieții economice, politice, social-culturale și, în primul ca și în ultimul rînd, umane, au avut loc prefaceri uriașe, transformări adînci și înnoitoare, purtătoare ale dezvoltării și progresului.

În acest proces istoric, de construire a societății socialiste, proces complex și contradictoriu, cu dialectica lui imanentă, deloc idilică, *Congresul al IX-lea al partidului*, de la desfășurarea căruia sărbătorim, în iulie, împlinirea a două decenii, a reprezentat un moment de răscruce. Tot ce s-a înfăptuit în acest răstimp istoric de cînd în fruntea partidului se află tovarășul Nicolae Ceaușescu, poartă pecetea puternicei sale personalități, a gîndirii sale revoluționare, cutezătoare și originale.

Dumitru GHIȘE

859.0.09
M 30

MANUSCRIPTUM

2/1985 • (59) ANUL XVI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona prin ROMPRESFILATELIA, Presă P.O. 12—201, telex 10376
prsfir București, Calea Griviței, nr. 64—66, Sectorul Export—Import

© All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”

261.096

SUMAR

6—8   **Drumul unei neîntrerupte ascensiuni** (Editorial de *Dumitru GHIȘE*)

Arhivă contemporană

Victor EFTIMIU

9—13   *Mircea la Tirgoviște* — fragment dramatic (comunicat de *Mihai APOSTOL*)

Marin PREDA

14—16   «...abordarea problematicii sociale în literatură...» — [intervenție radiofonică
(prezentată de *Victor CRĂCIUN*)

Revelația documentului

D. CANTEMIR

17—42   *Istoria Imperiului Otoman — Prefață* (I) — manuscris descoperit în fondurile
documentare ale Universității Harvard (Studiu introductiv de *Virgil*
CÂNDEA; text ales, note, variante și traducere de *Dan SLU-*
ȘANSCHI)

«...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

M. EMINESCU

43—46   *Pagini germane*

44—47   Notițe despre Egiptul antic (Preambul, transliterare și versiune românească de
G. PINTEA)

G. COȘBUC

48—56   Un alt manuscris al traducerii *Divinei Comedii* (adnotat de *Gh. CHIVU*)

Proză/Teatru

Zaharia STANCU

57—64   *Prințul* — nuvelă (Notă editorială de *Fănuș BĂILEȘTEANU*)

Adrian MANIU — Ion PILLAT

65—74   O dramatizare uitată a romanului *Ciocolii vechi și noi* (*Claudia DIMIU*)

Ars et cogitatio

Ion BARBU

- 75—84   «Ceea ce era (de) demonstrat» — fragment dintr-un curs de matematică (Comentariu de Sorin POPESCU)

Octav ONICESCU

- 85—88   în istoria noastră culturală (Evocare și note de Solomon MARCUS)
89—99   «...amintirea lui Eminescu» — interviu

Ștefan ODOBLEJA

- 100—106   Un poet necunoscut (Constantin NEGREANU)
102—106   «În cinstea...», *Revenirea la realitate*, *În dans*, *Parfumul tău*, *Sub vraja ei*, *la gară*, *Teoria consonanței* — poezii de tinerețe.

Afinități electice

Ion VINEA

- 107—110   În atelierul lui C. BRÂNCUȘI (Excurs documentar de Constandina BREZU)

Epistolar

Grigore C. MOISIL

- 111—119   Scrisori din Turcia (II) (Comunicate de Viorica MOISIL)

Jurnal

Petru COMARNESCU

- 120—130   Despre Ion ȚUCULESCU — pagini de jurnal (Prefață de Traian FILIP și un portret afectiv de Matilda ULMU)

Laborator de creație

Mihail SADOVEANU

- 131—137   Ultima călătorie spre... *Cîntecul Mioarei* (Nicolae FLORESCU)

Scriitori români în arhive străine

Pius SERVIEN

- 138   Între interogație și rememorare (Ion DEACONESCU)
139—140   «Dacă a fost scris să fiu mereu...», «Dintr-un izvor lîngă o sulcină...», «Cînd coborau pe drum...», «S-a dus iubirea. Cum s-a dus!», «Seara», «Mică păsărică...» — poezii

Scriitori străini în arhive românești

Trygve GULBRANSEN

141—143 În dialog cu editorii săi din România (N. SCURTU)

File de album

Nichita STĂNESCU

144 Perpetuu adolescent (Tabletă de Gheorghe TOMOZEI; fotografii de Vasile
hors texte BLENDEA)

Meridiane

CAMÕES

145—154 Mitul Iusitan
corespondență din Portugalia de la Maria Clara Pereira DA COSTA
(Prezentare și echivalențe românești de Emilia POȘTĂRIȚĂ și
Mariana PLOAE)

Hart CRANE

155—161 Discurs și metaforă (Glose asupra unor investigații în arhive americane de
Rodica MIHĂILĂ)

Dosar

Petrache POENARU

162—171 și istoria «peniței fără de sfârșit portative» (Mărturii documentare traduse,
comunicate și prezentate de I. M. ȘTEFAN)

Cartea de istorie literară

172—180 În dezbatere: Tînăra generație de istorici literari
(Participă: Ov. S. CROHMĂLNICEANU, Nicolae MANOLESCU,
Ioana Em. PETRESCU, M. UNGHEANU și Paul CORNEA)
181—184 Mențiuni: Mircea SCARLAT, Istoria poeziei românești (vol. I—II) (Paul
CORNEA)

185—187 Fișier bibliografic ● Iconografie

188—181

Sumar în limbile engleză, franceză, germană, rusă.

TRAIASCA AL IV-LEA CONGRES

« Poporului, adevăratul făuritor al tuturor

Organ al Comitetului Central al P.M.R.

bogățiilor patriei,

trebuie să-i închine oamenii de artă și cultură

tot ceea ce pot crea mai frumos și mai bun.

Desigur, se poate și este necesar

să se creeze în diferite forme și stiluri.

Putem spune creatorilor de artă:

alegeți tot ceea ce credeți

că este mai frumos în culoare,

mai expresiv în grai,

redați realitatea cât mai variat în proză,

în poezie, în pictură, sculptură și muzică,

cîntați patria și poporul nostru minunat,

pe cei ce și-au închinat întreaga viață

înfloririi României!»

NICOLAE CEAUȘESCU

Raportul C.C. al P.C.R. la Congresul al IX-lea al partidului

19 iulie 1965

DRUMUL UNEI NEÎNTRERUPTE

ISTORIA SOCIALĂ, ÎN CURGEREA EI OBIECTIVĂ, NU SE CONFUNDĂ cu derularea unui destin implacabil. Istoria se face de către oameni, prin oameni. Prezența subiectului istoric este cea care implică cursului istoric sens și semnificație, răsturnări și impulsuri ce depind de voința și acțiunea unor mari mase ca și a unor puternice personalități. Cât de dezastruos ar fi fost cursul istoriei omenеști dacă acum 40 de ani — printr-o încordare și un efort eroic fără seamăn, izvorit din convingerea profundă că raționalitatea, libertatea și demnitatea umană trebuie să triumfe — n-ar fi fost înfrîntă barbaria fascistă, această maree neagră ce ar fi aruncat omenirea în abisul tenebrelor? Victoria împotriva fascismului a reprezentat, în derularea cursului istoric, unul din acele momente faste care a adus omenirii, printr-o încheștare de forțe necunoscută pînă atunci, lumina libertății și democrației, posibilitatea omului de a-și croi o existență socială cu adevărat umană, mai bună și mai dreaptă.

Sînt, pentru noi, cu atît mai îndreptățite aceste constatări cu cît istoria propriului nostru popor este o ilustrare vie a posibilităților istorice constructive pe care națiunea noastră și le-a asumat înfăptuind, acum patru decenii, *Revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă*. Am fost martorii și participanții activi ai acestei epoci. Sub ochii noștri, în toate domeniile vieții economice, politice, social-culturale și, în primul ca și în ultimul rînd, umane, au avut loc prefaceri uriașe, transformări adînci și înnoitoare, purtătoare ale dezvoltării și progresului. Ca urmare a acestor prefaceri revoluționare, România s-a transformat dintr-o țară slab dezvoltată, cu o economie predominant agrară, într-o țară cu o industrie dinamică, modernă și cu o agricultură intensivă. Puternica dezvoltare a întregii economii naționale, a forțelor de producție, făurirea noilor relații de producție și sociale au dus la transformarea revoluționară a structurii de clasă a societății românești, la înflorirea științei, învățămîntului și culturii, la creșterea calității vieții celor ce muncesc.

În acest proces istoric, de construire a societății socialiste, proces complex și contradictoriu, cu dialectica lui imanentă, deloc idilică, *Congresul al IX-lea al partidului*, de la desfășurarea căruia sărbătorim, acum, împlinirea a două decenii, a reprezentat un moment de răscruce. Tot ce s-a înfăptuit în acest răstimp istoric, de cînd în fruntea partidului se află tovarășul Nicolae Ceaușescu, poartă pecetea puternicei sale personalități, a gîndirii sale revoluționare, cutezătoare și originale. Examinînd în spirit critic activitatea desfășurată pînă atunci, succesele ca și neajunsurile mersului revoluției, conturînd direcțiile de dezvoltare a României socialiste în următoarea perioadă, *Congresul* — prin *Raportul* prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu — a adus o viziune nouă, proaspătă, științifică, un nou suflu dialectic în înțelegerea și cuprinderea procesului de transformare revoluționară a societății și a omului. S-a

ASCENSIUNI

cristalizat atunci, la Congresul al IX-lea, datorită contribuției decisive a tovarășului Nicolae Ceaușescu, o nouă reprezentare a dialecticii dezvoltării sociale, a dinamicii socialismului, a intercon condiționărilor lumii contemporane. S-a părăsit o viziune simplistă, liniară și statică asupra lumii, socialismul apărîndu-ne ca o operă mult mai complexă, mai multilaterală și mai nuanțată decît o vedeam înainte. Am dobîndit atunci, la Congresul al IX-lea, conștiința limpede că numai elaborarea unei strategii și tactici revoluționare flexibile, care țin seama de faptul că legitățile dezvoltării sociale nu acționează rectiliniu și uniform, care ia în considerare condițiile concret-istorice ale fiecărei țări, intercon condiționările economice, politice, sociale la scară globală, poate să conducă, cu succes, la edificarea unui nou tip de societate.

Congresul al IX-lea al partidului a reprezentat o adevărată piatră de hotar în desfășurarea procesului revoluționar din țara noastră și pentru faptul că, prin lucrările lui, a fost declanșată o adevărată bătălie împotriva tendințelor dogmatice ce își croiseră drum în gîndirea filosofică și în ideologie, repunîndu-se în drepturile ei legitime reflexia creatoare, dialectica nealterată a generalului și particularului. A fost redată filosofiei marxiste din țara noastră forța ei creatoare, capacitatea de a investiga fără prejudecăți realitatea obiectivă, de a fi metodă vie, flexibilă și pătrunzătoare în real.

În acest context de transformări profunde ale vieții sociale în ansamblul său, Congresul al IX-lea a adus cu sine transformări adînci și innoitoare și în cîmpul artei, configurîndu-se o concepție clară cu privire la locul și rolul artei în ambitul profundelor și cuprinzătoarelor prefaceri revoluționare ale patriei. Meandric și complex, procesul revoluționar de făurire a unei noi culturi n-a fost scutit, la începuturile lui, de capcane și infundături, de căutări și experiențe — dintre care nu puține dureros ratate — în căutarea drumului propriu și inconfundabil de dezvoltare și identitate culturală socialistă. Congresul al IX-lea a marcat, și sub acest raport, un moment de răscruce, aducînd cu sine un nou mod de a percepe și înțelege arta, rosturile ei sociale specifice, necesitatea și organicitatea ei inconfundabilă în viața spirituală a societății, a omului. Îndrumarea de către partid a artei a încetat de a se mai confunda într-un fel sau altul cu actul administrativ și imixtiunea în creație, devenind operă de educație și îndrumare atentă în vederea explicării și înțelegerii profunde a fenomenelor sociale și umane, a modului în care arta, în raporturile ei cu realitatea, împreună cu celelalte componente ale culturii, poate să contribuie la îmbogățirea vieții spirituale umane. Au fost așezate în drepturile lor firești liniile de continuitate cu valorile autentice ale moștenirii noastre culturale, naționale și universale, dialectica noului crescînd și dezvoltîndu-se organic din aceste tradiții. Au fost dezvăluite

cu claritate, luîndu-se atitudine împotriva unor tendințe nesănătoase de nesocotire sau blamare a unor opere remarcabile ale înaintașilor, tendințe izvorîte din poziții ideologice dogmatice, rigide, străine concepției revoluționare materialist-dialectice. Consecințele unor asemenea erori fuseseră adînc păgubitoare culturii noastre socialiste, activității de valorificare a moștenirii noastre spirituale.

Înlăturînd cu fermitate sechelele unei gândiri filosofice închistate, asigurînd funcționarea principiilor concepției noastre revoluționare despre lume și viață, în spiritul creator ce-i este propriu acestei concepții științifice, Congresul al IX-lea a deschis cîmp liber de manifestare tuturor inițiativelor valoroase, a creat condițiile obiective și subiective ale unei activități rodnice, constructive, astfel încît valorificarea a tot ceea ce a fost mai bun și înaintat în cultură, în arta și literatura epocilor trecute să se structureze organic în constelația nouă de valori spirituale ale socialismului, în opera de educare multilaterală a personalității umane. Sîntem astăzi în posesia unei imagini de ansamblu tot mai bogată și obiectivă a trecutului nostru cultural-artistice, conștiința de sine a poporului nostru împlinindu-se mereu prin restituiri ample, nuanțate, mai exacte, adecvate adevărului istoric. Reconsiderarea activității unor personalități marcante (Măiorescu, Iorga, Lovinescu, Blaga, Ion Barbu ș.a.) sau a unor școli și curente („Ardeleană“, „Junimea“, romantism, sămănătorism, poporanism etc.), a condus la o așezare reală a acestora în matca spiritualității națiunii noastre, de pe pozițiile unei discernabilități critice, științifice. Însăși existența și activitatea admirabilă a revistei „*Manuscriptum*“, în ale cărei coloane sînt inserate aceste notații, reprezintă o mărturie elocventă a rolului benefic, de climat instaurat treptat-treptat în viața noastră culturală prin orientările date de Congresul al IX-lea al partidului.

Congresul, de care ne despart două decenii, a dat un nou impuls actului creator pus în slujba omului, în toate domeniile artei. Ca o consecință firească a climatului spiritual statornicit, s-au extins și îmbogățit ariile de investigare ale artei, modalitățile de expresie artistică. Diversificarea peisajului stilistic al artei noastre, utilizarea unei multitudini de mijloace și forme artistice a contribuit și contribuie în tot mai mare măsură la promovarea și afirmarea idealurilor de viață socialiste, la creșterea rolului artei și literaturii în viața spirituală a patriei. Artă și literatura, cultura în ansamblul ei devin, astfel, nu numai un teritoriu accesibil, un cîmp de manifestare deschis tuturor celor ce doresc și simt chemarea să se realizeze în acest domeniu, ci, din ce în ce mai mult, un mod de existență. Din ce în ce mai mult, arta devine unul din orizonturile existențiale în care omul are posibilitatea nu numai să se cunoască pe sine, dar și să se exprime, să se realizeze și perfecționeze, să-și îmbunătățească perpetuu calitatea propriei vieți.

Politica culturală a partidului, în cei 40 de ani de la victoria împotriva fascismului și cu deosebire în cei douăzeci de ani de la Congresul al IX-lea, se identifică cu drumul unei neîntrerupte ascensiuni a maselor spre orizontul de lumină al artei și culturii.

Dumitru GHIȘE

Victor EFTIMIU

«Acei ce-nfățișează poporul românesc»

SÎNT ÎN VIAȚĂ EVENIMENTE CARE ÎȘI pun amprenta decisiv asupra existenței și menirii unui neam, încît semnificația lor sporește neconținut, pe măsură ce scurgerea vremii relevă tot mai deslușit și la proporțiile reale sensul lor, determinant pentru permanentizarea unui făgaș nou în evoluția istorică a unui popor și a unei țări. Ele statornicesc jaloane grandioase și alcătuiesc, pentru perioada care le succede, termenul de referință cel mai reprezentativ și mai impresionant.

Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român reprezintă, pentru România de astăzi, un astfel de eveniment memorabil. Întreaga devenire a patriei în epoca ce i-a urmat reprezintă în acest sens mărturia cea mai elocventă. Eforturile încordate, sacrificiile, lupta permanentă pentru înlăturarea vechiului, a conservatorismului și promovarea noului au permis României ca, datorită «înțelepciunii celor care au condus țara»¹, să parcurgă mai multe etape istorice și să treacă la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate. Toate aceste realizări, toate aceste transformări radicale nu au fost însă posibile decît printr-o cunoaștere directă a realității existente, printr-un contact nemijlocit realizat, printre altele, și prin obișnuitele, între timp, vizite de lucru efectuate de «acei ce-nfățișează poporul românesc».

Inițiate la scurtă vreme după Congresul al IX-lea al partidului, vizitele de lucru urmăreau în principal o legătură personală și imediată între conducerea de partid și de stat și masele

populare din întreaga țară, cum și calea cea mai directă pentru cunoașterea situației în care se aflau diferitele zone ale țării, pentru ca «darurile bogate ale acestui popor [să] se manifeste egal în modulațiunile unei doine de flaut, în planul unei hidrocentrale și al unei uzine, al unui pod, al unei linii de drum de fier, în mlădierea versului, ca și în mlădierea unei lame de oțel încins».²

În acest climat efervescent, la mijlocul lunii lui iulie a anului 1967, a avut loc prima vizită a conducerii de partid și de stat pe meleagurile fostei regiuni Ploiești. La întâlnirea avută cu activul de partid, secretarul general al parti-

¹ Victor Eftimiu, *Cu dragoste și speranță*, „Manuscriptum”, an V, nr. 3(16)/1974, p. 15.

² *Idem*, *Darurile bogate ale acestui popor se manifestă egal în modulațiile unei doine de flaut, în planul unei hidrocentrale și al unei uzine*, *Idem*, an X, nr. 4(37)/1979, p. 16.

dului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, sublinia impresionat: «Ne-am oprit cu adincă emoție la Tirgoviște — străvechea cetate de scaun a Țării Românești —, care timp de aproape trei veacuri a jucat un rol deosebit de important în existența poporului nostru. De numele acestei localități este legată viața și lupta unora dintre cele mai glorioase figuri de conducători ai poporului nostru din trecut — printre care voievozii Mircea cel Bătrîn, Vlad Tepeș, Mihai Viteazul, Neagoe Basarab și Matei Basarab —, care au pus mai presus de orice libertatea și neatințarea patriei. Luptînd cu vitejie împotriva cötropitorilor, ei au făcut posibile succesele de mai tîrziu în înfăptuirea statului național român, au pregătît condițiile pentru dezvoltarea națiunii române, ne-au permis nouă să trecem la construirea socialismului».³

Martor ocular al vizitei de la Tirgoviște, urmărind desfășurarea ei în presupusa sală a tronului de la Curtea domnească, din înălțimea Turnului Chindiei, îmi amintesc tulburătoarea secvență cînd «pîrcălabul» cetății rostea:

*«Tirgovișteni, fiți mîndri că printre voi sosesce
Acei ce-nfățișează poporul românesc,
Înălții noștri oaspeți să fie lăudați*

Și trimbițe să cînte în slava lor! Cîntați!»

Era o «secvență» din scena în versuri *Mircea la Tirgoviște*, concepută de Victor Eftimiu la solicitarea Comitetului pentru cultură și artă al regiunii Ploiești, special pentru acest prilej al vizitei conducătorilor de partid și de stat și interpretată, în ziua de 12 mai 1967, de actori ai Teatrului Municipal Ploiești (în rolul lui Mircea, actorul Corneliu Revent, iar în cel al Pîrcălabului — I. Angelescu-Moreni), în regia lui Harry Eliad. Maturitatea versificației, naturalitatea și fluența cu care se exprima poetul, ca și ineditul lor, ne determină ca acum, cînd se împlinesc două decenii de la cel de-al IX-lea Congres al P.C.R., eveniment care concordă cu aniversarea a 20 de ani de la alegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în funcția de secretar general al partidului, să restituim istoriei literare întreaga scenă urzită de poetul care era convins că «sub conducerea partidului, întregul nostru popor va urca o nouă treaptă pe drumul spre viitorul comunist».⁴

Mihai APOSTOL

Mircea la Tîrgoviște

PÎRCĂLABUL TÎRGOVIȘTEI

Să sune zvon de goarne și buciume răsune
Tirgoviștea întreagă în juru-mi să s-adune
Să vadă, să primească, pe-al nostru voievod,
Măritul Domnul Mircea, părinte de norod,
Din Curtea de la Argeș venit acum la noi
Să-și facă reședință de pace și război.

*(În sunetul trimbițelor și-n aclamațiile mulțimii,
intră alaiul domnesc, în frunte cu Mircea Basarab,
la vîrsta cînd a mutat Cetatea de Scaun din Curtea de
Argeș la Tirgoviște).*

MIRCEA

Boieri veliți și clerici, ostași, flăcăi voinici,
Cetatea mea de scaun eu o strămut aici,
Să fiu cît mai aproape de gloata românească
Să-mi ocrotesc norodul și să mă ocrotească...
Tirgoviștea să fie oraș de reședință
Slujind altarul țării cu rivnă și credință,
Din țara noastră facă minune-n tre minuni
Sporind moșia scumpă a marilor străbuni,
Căci viitor de aur a noastră țară are
Și-i prevestesc în veacuri marea înălțare.
Ne priveghează neamul, strămoșii de la Râm,
Și Basarabii falnici din care coborîm,
Și Decebal viteazul, ce dincolo de ei,
Din dacii lui făcut-a un neam de paralei
Și ne-a-nvățat iubirea de glia strămoșească
Să știe tot românul ființa să-și jretfească
Decît să-și vadă-n lanțuri poporul muncitor
Dorindu-și libertatea în vecii vecilor.

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul dezvoltării construcției socialiste*, vol. 2, Editura Politică București, 1968, p. 306.

⁴ Victor Eftimiu, *Op. cit.*

Aici, în colț de lume, noi ne-am călit să fim
 Mereu cu ochii-n patru, dușmanul să-l svrlim,
 Am infruntat din vremuri străvechi, năvălitorii
 Ce jefuiau breslașii, plugarii și păstori.
 Îi alungam, dar, după un scurt popas de pace,
 Vedeam, din nou, puhoiul cum apele-și desface,
 Și năvălește iară și iarăși îi goneam
 Că-n harul biruinții era întregul neam.

Povestea țării noastre a fost amar și plins
 Dar cu înverșunare puterile ne-am strins
 Strigînd celui care se și credea stăpînul:
 — « Oricare-ar fi urgia, nu va pieri românul! »
 Noi n-am rivnit pămîntul vecinilor nicîcînd
 Dar am luptat cu cînte hotarul apărînd,
 Căminul, graiul nostru, îndemnul tuturor
 De-a ne iubi trecutul privind în viitor!
 M-a-nvrednicit Înaltul să urc pe tronul țării
 Menind-o propășirii în pace, înălțării...
 Urmaș lui Negru Vodă, părintele-mi slăvit,
 Din viața basarabă ce veacuri a domnit
 La Dunăre stăpînii și țărmlui vecin...
 Ne-a fost domniei leagăn Banatul Severin,
 Oltenia întregă și Țara Românească...
 Amlașul, Făgărașul au vrut să se unească
 Cu noi, prin legea firii. Cîmpia dobrogeană
 Din Dunăre la marea cea mare și vicleană,
 De voia ei și-a noastră unitu-s-a cu noi
 Și stă cu noi alături primind un nou altoi.

Sub stema basarabă a toți ocrotitoare
 Și strălucînd în visul mării viitoare,
 În așteptarea zilei cînd fi-vom împreună
 Cu frații din Moldova și din Ardeal cunună
 Cu toții laolaltă, c-avem același grai
 Și-avem același suflet pe românescul plai...

Strămoși, dormiți în pace! Urmașii voștri azi
 Stau drepti ca tinerețea pădurilor de brazi
 Și ageri ca vulturii din zări îndepărtate
 Veghind în rotocoale pe culmile Carpate!
 Îmi întăresc puterea oșteni, boieri și gloată...
 Grăit-am Io, Mircea, stăpîn a țara toată!

MULȚIMEA

(în zvon de clopote și goarne)

Trăiască Voievodul! Sus! Mircea să trăiască
 Și să domnească-n pace în Țara Românească!

PÎRCĂLABUL

Să fie daurită Măriei Tale gura
 Din care toți supușii culeg învățătura

De-a fi întotdeauna la datorie treji
 Și să păstreze-n veacuri o țară de viteji!
 Tirgovișteni, fiți mindri că printre voi sosesc
 Acei ce-nfățișează poporul românesc,
 Înalții noștri oaspeți să fie laudați
 Și trîmbițe să cînte în slava lor! Cîntați!

*(Goarne și clopote. Mulțimea aclamă. Scena se întuneacă,
 apoi se luminează. Apare cronicarul).*

CRONICARUL

Și vremuri după vremuri trecură peste noi
 Și unii după alții, purtînd mereu război,
 Luptînd în apărarea străbunului pămînt,
 Trecură voievozii în necurmat frămînt.

Și iată-l pe Dracula, pe Țepeș-Vodă Vlad
 Care-a stirpit din holde nevrednicul răsad
 Trăgînd în țeapă hoții, boierii trădători,
 Mișei, ucigașii, pe-ai țării vinzători.

Cînd se obrăzniciră trimișii din Sтамbul
 Nemaiputînd să rabde că i-a răbdad destul
 I-a dăscălit-nainte de-a-i trage în proțap
 I le-a bătut în cuie turbanele din cap.

Și cînd veni un pașă cu șapte sau opt mii
 Pe Vlad să-l pedepsească de-asemeni grozăvii,
 I-a prins pe toți în horă și i-a înfipt în pari
 Prăjinile înalte păstrînd celor mai mari.

Și cînd veni el însuși, sultanul cel vestit
 Ce-a cucerit Bizanța, ghiaurul l-a primit
 Cu oaste prea puțină. Pirdalnicul valah
 L-a ciopîrțit, lăsîndu-l în grija lui Alah.

Și, astfel, Țepeș-Vodă vestitul în cruzime
 Iubindu-și țara, poate cum n-a iubit-o nime,
 A dat mereu dovadă că de-i puțin românul
 Nici singur, nici de frică, nu și-a găsit stăpînul!

(Trece alaiul lui Vlad Țepeș)

Și după Țepeș Vodă urmară, mi-amintesc,
 Istovitoare lupte pe scaunul domnesc
 S-au perindat nevolnici sau voievozi de frunte
 Care-au știut puhoiul dușmanilor să-nfrunte.

Și dintre toți, luminează ce-n cronici adunai,
 Fulgerătoarea spadă a marelui Mihai!
 I-a fost domnia scurtă dar faptele mărețe
 Pe urmă-i, vitejia veniră toți să-nvețe.

Urmaș la tron lui Mircea întiiul, Basarab
Știu să toarne vlagă în brațul cel mai slab
Să verse bărbăția în inimi de mișei
Și din ostașii țării să facă paralei.

Tirgoviște, cetate de veacuri încercată
În zidurile tale primește-l înc-odată:
E el! Mihai Viteazul, vestitul căpitan
Ce-a-ngenuncheat trufia cumplitului Sinan.

De zece ori mai mică oștirea lui Mihai
A stăvilit potopul căzut pe-al țării plai,
Păstrindu-i libertatea și graiul și mindria
Și pregătind cu mintea și brațul, România!

A fost ucis la Turda prin moarte mișească
Dar a știut o clipă românii să-i unească
Scriind mărirea țării în veacul ce-o să vină
Întruchipindu-i visul în glorie deplină!

(Trece alaiul lui Mihai)

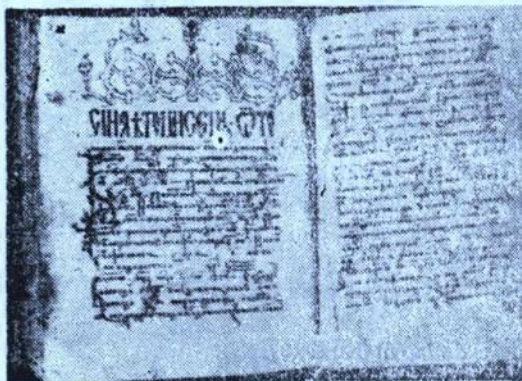
Și, iarăși, Basarabii Tirgoviștei, pe rind,
S-au ridicat pe tronul strămoșilor urcînd
Matei înscăunează cuvîntul românesc,
Și drumuri noi se taie și ziduri noi sporesc.

Tiparnițe ridică și tipărește pravili
Și limba țării noastre pornește fără stavili,
Și stăpînește falnic în lege, în amvon,
Înlocuind domnia cuvîntului slavon.

Și iată Brâncoveanu cu învățații lui,
Cu meșterii, zidarii, zugravii neamului,
Urcați pe schele-nalte purtînd învățătura
Pe ziduri de biserici reînviau scriptura.

Acestor domni și altor, pioasă datorie,
Cu rivnă și migală, în scunda mea chilie,
Cuvîntul măsurîndu-mi și cunoscîndu-i prețul,
Eu, cronicarul țării, le-am scris letopisețul!...

*(Se înclină. Trec din nou cortegiile lui Mircea,
Vlad Țepeș, Mihai Viteazul)*

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

Marin PREDA

Publicistul

ÎNTOCMAI CA LA CEI MAI MULȚI SCRITORII români, și la Marin Preda, vocația publicistică a venit puțin mai târziu față de ambiția debutului și a definitivării într-o operă fundamentală. Nici invitația, încă din perioada războiului, pe care i-o făcuse M. R. Parascivescu, nici atacurile directe, primite « în piept deschis », cum se spovedea odată, fără să-i placă să vorbească despre asta, în legătură cu *Ana Roșculeț*, nici deplina biruință a *Morometilor* nu l-au determinat pe Marin Preda să atingă genul publicistic. Doar câteva articole, mai cu seamă explicative, asupra propriei creații sau asupra problemelor generale ale literaturii române contemporane, vin să puncteze unele idei, caracterizate prin originalitate și nonconformism. Dar, o întâmplare din 1962, descrisă de Ion Băieșu în volumul colectiv *Timpul n-a mai avut răbdare*, determină nu numai o schimbare de optică, greu de produs la „Moromete“, dar și o nouă dimensiune a creației sale. Era invitația „*Scintei tineretului*“ de a colabora, încredințându-i o rubrică permanentă.

Ideea a fost acceptată pentru că îl conducea de fapt la literatură. Adept al *faptelor de viață*, Marin Preda devenea posesorul unor întâmplări deosebite, părint pus să le judece și să le găsească soluții.

În acest fel, Marin Preda devine publicist, un publicist cu o rubrică de bază la un mare cotidian, și — cel mai important — fiind *nevoit* să facă *gazetărie activă*, pe baza corespondenței primite, — uneori a scrisorilor adresate direct, la care mărturisea că se « încâlzea », căutând soluțiile unor anchete în propria sa conștiință

Decembrie 1978, acasă.
(Foto Vasile BLEN-DEA)

și a timpului, lămuritoare, pe cât se putea, celor care îl întrebau și îi așteptau răspunsurile.

Am citit, recent, acest „serial“ al lui Marin Preda din „*Scinteia tineretului*“ și, indiferent de caracterul de moment al unor intervenții și aprecieri, adunarea tabletelor, reportajelor, eseurilor, mărturiilor nu are caracterul « timpului depășit » — ci conturează o personalitate și marchează un caracter din stirpea jurnaliștilor de vocație socială și patriotică.

A urmat, mai apoi, cea de a doua colaborare, susținută în paginile „*Luceafărului*“, determinată, în bună măsură, de spiritul iscoditor și profund al lui Adrian Păunescu. Răspunsurile la câte o întrebare de dimensiuni variate, ascunzând chemarea spre destăinuire sau spre « luarea de poziție » au devenit un valoros tom de mărturii, *Imposibila întoarcere*, o carte a depă-

« ...abordarea problematicii sociale în literatură »

Socialul, pentru unii poate să fie legat — ca să spun așa — în orice caz și de metoda literară — să folosesc un cuvânt cam impropriu — sau de *tehnica narațiunii*. De *tehnica narațiunii*! Chiar ieri discutam cu un tânăr scriitor la Editură, care spunea că, domnule, narațiunea, cu personaje, cu conflict, cu nu știu ce, astăzi nu mai prezintă — zice — nici un interes; astăzi este demodată, lipsită de actualitate.

De unde eu am tras concluzia că din moment ce romanul social este legat de anumită tehnică de povestire, deci a narațiunii, de aicea vine și neînțelegerea care s-a iscat. Din pricina tehnicii este evitată problematica socială. Firește că dacă te apuci, de pildă, să scrii cu o tehnică foarte sucită și așa complicată inutil despre problema socială, nu se mai înțelege nimic, deci, deodată, chiar dacă creatorul are intenția de a ataca probleme sociale, chiar dacă are vocație în acest sens, datorită intenției programatice, aș zice, de a părăsi tehnica tradițională a narațiunii și a adopta tehnica așa-zis modernă, nu mai este o literatură socială. Asta este o ciudățenie pe care am observat-o avînd să citesc cîteva romane apărute în ultimii ani.

Aicea este un aspect care mi se pare mie foarte interesant și ar fi bine să-l nuanțăm — dacă am putea — mai mult [...]

Odată îmi venea în minte următoarea comparație între proza literară « modernistă » (în ghilimele) și muzica ușoară. Există arte în care, chiar dacă ar apărea, să zicem, la cei care le produc, intenția de a sofistica tehnica exprimării lor, nu știu ce soartă ar avea în fața publicului. De pildă, muzica ușoară dacă ar urma calea aceasta a sofisticării tehnice nu știu dacă ar mai cumpăra cineva discuri...

Ce observ eu la muzica ușoară, care-mi place. Că oricît ar fi de sofisticat textul sau nuanțele ei, baza este totuși melodia.

Melodia se poate totuși învăța; poți să o distingi și să vezi că exercită o anumită influență... adică place celui care este amator de muzică ușoară...

șirii timpului, spre lumina dulce a bucuriei. A doua ediție a acestui volum aduce și descrierea exactă a anilor săi de formație, de la începuturi și pînă în pragul celui de al doilea război mondial, pagini care vor naște ideea unei cărți situate între pseudo-jurnal și pseudo-roman: *Viața ca o pradă*. O altă confesiune largă, înregistrată mai întîi pe bandă magnetică de Florin Mugur și transformată într-o impresionant de vie carte în dialog, cîteva interviuri oferite la solicitarea presei, radioului și televiziunii, completează zestre publicistică a lui Marin Preda.

La început, scriitorul ni s-a părut destul de zgîrcit în a-și dezvălui viața, sentimentele, gîndurile, concepțiile. Adunînd întregul material nepublicat în volume, o mare parte comunicat în eter și neașternut în zațul tipografic, nu mai avem această părere. Marin Preda *ținea* să se

confrunte, parcă dintr-o teamă de a nu-și lăsa opera neterminată, de a-i desluși, așa cum a gîndit, dimensiunile și adîncurile ei. Informația asupra planurilor sale ni se pare de aceea minimă față de răspunsurile la întrebările *ce* și *cum* este propria sa operă. Va fi însemnat aceasta o slăbiciune legată de destinul propriei creații?

În orice caz, alături de *fenomenul de viață*, acumulat cu ochii romancierului și în spiritul laboratorului său de creație, Marin Preda a acordat un loc important articolelor confesive sau orientative asupra literaturii contemporane — interesat fiind de căile și hotărnicile ei.

Din această activitate am transcris, dintr-o *dezbatere culturală* datată 27 noiembrie 1970, opiniile lui Marin Preda.

Victor CRĂCIUN

Marin Preda, Nicolae Dunăreanu, George Dan, Nicolae Tăutu în mijlocul unui grup de țărani cooperatori dintr-un sat dobrogean — 1951. (Foto: Mihai GAVRIL)

Între tehnica narațiunii realiste și, să zicem, melodia care apare în muzică, chiar și în muzica simfonică, nu numai în muzica ușoară, este o strinsă legătură.

În momentul în care narațiunea părăsește tehnica inteligibilă, n-aș zice tradițională, ci o tehnică, nu-i așa, în care cititorul să poată urmări un fir inteligibil, o istorie, o poveste... Or, la noi se petrec lucrurile în felul următor. Scriitorul preia tehnica asta cu distorsiuni și o folosește, mă rog, așa cum crede că poate s-o folosească și nu se mai înțelege nimic ce spune. Și de aici ai impresia că nu mai e vorba de o problemă socială sau de o problemă realistă. Rezultă ceva fără intenție socială. Lipsește socialul. Iar noi avem în vedere tot timpul fenomenul literaturii române în sensul că abordarea problematicii sociale în literatură constituie o obsesie pentru noi toți.

O singură chestiune aș mai accentua. Nu are el un așa talent — prozatorul român — să găsească un subiect așa... aparte... S-a mai atacat această problemă cu privire la capacitatea de fabulație a prozatorului român. Da, asta-i o problemă care se pune întregii literaturi — ca să spun așa — nu numai prezente, dar și viitoare.

Totdeauna viața socială și viața indivizilor oferă subiecte spectaculoase, dar uneori scriitorul român are tentația să scrie numai ce el a trăit nemijlocit. Asta n-ar fi rău, dar nici asta nu e exploatat cum trebuie, pentru că ades trăim cu capul în altă lume. Unii ar zice că asta-i specificul nostru... Rămâne de văzut dacă chiar e un specific pe care trebuie să-l apărăm sau să renunțăm la el.

La Librăria „Mihail Sadoveanu” din Capitală se lansează o carte de Eugen Simion. Vorbește Marin Preda, directorul Editurii „Cartea Românească”, asistat de Mihail Gafița, redactor șef, și Iacob Gheorghe, director adjunct. Alături de editori, ca totdeauna, înmormănta directoare a li-

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

D. CANTEMIR

Istoria Imperiului Otoman

RECENTA DESCOPERIRE ÎN FONDURILE bibliotecii Houghton a Universității Harvard (Cambridge, Massachusetts) a manuscrisului latin cuprinzând ultima formă a Istoriei creșterii și descreșterii Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir ne oferă posibilitatea publicării acestei opere, cunoscută pînă acum în copii defectuoase și traduceri trunchiate.

Despre soarta manuscrisului «definitiv» al Istoriei informațiile diferiților corectători care l-au amintit în studiile lor au fost neconcordante sau de-a dreptul confuze. Prin manuscris «definitiv» înțelegem ultima formă dată de autor operei sale; ghilimelele sînt justificate de faptul că Dimitrie Cantemir, doborât năprasnic de boală, în plină activitate, n-a reușit să dea forma finală celor mai multe din seriile sale. Manuscrisul dus la Londra de Antioh Cantemir în 1782 și încredințat lui N. Tindal pentru traducerea în engleză este copia pe curat a operei încheiate, pe care, însă, autorul o revizuia încă, dornic să-i aducă îndreptări și completări, să-i adauge subtitlurile paragrafelor (ceea ce explică spațiile libere) etc. În acest stadiu de copie (corespunzătoare dactilogramei de azi) văzută de Cantemir, manuscrisul folosit de Tindal este ultima și cea mai bună formă a Istoriei. Dacă ar fi existat una mai bună, desigur că pe aceea ar fi luat-o cu sine Antioh în Apus. El n-ar fi publicat un text imperfect al operei părintelui său. Nu se știe unde a ajuns manuscrisul autograf al operei, rămas la Ivan Ilinski¹, dar el reprezenta un

stadiu anterior manuscrisului de la Harvard.

Ce a devenit după 1744 manuscrisul lui Antioh s-a știut în Rusia prin informațiile istoricului G. F. Müller, membru al Academiei Imperiale de Științe, care relatează următoarele: «Principele Antioh s-a sfârșit și bunurile lui au fost vîndute la licitație. Pe vremea aceea se afla la Paris contele Thomson, nepotul marelui [chimist și medic olandez Hermann Kaau, n.n.] Boerhaave.

În legătură cu manuscrisele rămase la răposatul Ilinski: «Il est aussi sûr qu'il avoit entre ses mains les originaux de l'Histoire turque de mon père» (L. N. Maikov, *Materialy dlja biografii kn. A. D. Kantemira*, Sanktpeterburg, 1903, p. 89).

¹ La 2 septembrie 1737 Antioh Cantemir scria din Londra prietenului său Christian Gross la Petersburg,

El a cumpărat manuscrisele bătrînelui principe Cantemir și a hotărît să fie trimise în Rusia. De aceea, după moartea sa, ele au fost dăruite de contesa Thomson nepotului său, Abraham Kaau-Boerhaave, fost profesor la Academia de Științe de aici [din Sanktpeterburg, n.n.], după care au fost moștenite de consilierul de stat și medicul împărațesc von Kruse». ² De la K.-F. von Kruse, manuscrisele (între care acela al Istoriei) ar fi ajuns în Biblioteca Academiei Imperiale de Științe din Sanktpeterburg, apoi la Muzeul Asiatic din același oraș, azi Filiala din Leningrad a Institutului de Științe Orientale al Academiei de Științe a U.R.S.S. S-a acreditat astfel legenda — cum vom vedea, persistentă — că manuscrisele duse în Apus de Antioh (este vorba și de Descrierea Moldovei) s-ar fi întors în Rusia, unde ele s-ar găsi pînă azi ³.

Dar încă din 1877, în cursul cercetărilor sale în Rusia pe urmele moștenirii manuscrise cantemiriene, Gr. G. Tocilescu și-a dat seama că la Muzeul Asiatic se păstrează doar o copie a Istoriei Imperiului otoman, făcută de istoricul și orientalistul german G. S. Bayer, în vederea imprimării operei. Tocilescu obține la rîndul lui o copie a manuscrisului de la Muzeul Asiatic, pentru Academia Română, observînd încă că replica lui Bayer «n-a fost revizuită de nimeni, căci sunt o mulțime de erori de ortografie latină care desigur s-ar fi îndreptat la o reviziune». ⁴ În 1903 L. N. Maikov publică scrierile lui Antioh către marchiza de Monconseil din 1 august 1787, în care principele regretă că nu poate pune la dispoziția lui Rousset (care traducea Istoria în franceză după versiunea lui Tindal, înainte de Jomard): «J'aurais souhaité lui pouvoir envoyer l'original latin, mais il n'est plus entre mes mains, puisque je l'ai cédé à M. Tindal, qui a fait la traduction anglaise». ⁵ În 1940

turcologul Franz Babinger care a cercetat Izvoarele otomane ale lui Dimitrie Cantemir știa și el că din textul latin se păstrează doar copia lui G. S. Bayer. ⁶ La fel, P. P. Panaitescu arăta în 1958 că ceea ce putuse citi suedezul C.R. Berch în Rusia, în 1735, era doar «copia lui Bayer», evident, pentru că forma ultimă a manuscrisului fusese luată la Londra de Antioh. ⁷ Panaitescu a folosit însă și el, în lipsa unui text mai bun, copia de la Academia Română, preferabilă traducerii din germană a lui Iosif Hodoș. El este primul cercetător care și-a dat seama că traducerile europene moderne (începînd cu Tindal și din cauza omisiunilor și intervențiilor lui) sînt insuficiente și care a semnalat deosebită față de copia procurată de Tocilescu după cealaltă copie de la Muzeul Asiatic, totuși cea mai apropiată de originalul latin. ⁸

Toate informațiile unor cercetători avizați, ca Tocilescu, Maikov, Babinger, Panaitescu, n-au putut însă înlătura falsa relație a lui Müller, perpetuată, cum arătam mai sus, pînă în 1976. ⁹

Dar, firește că erorile, odată limpezite, n-ar fi dus decît la evidența că manuscrisul ultim al Istoriei (manuscrisul lui Antioh și al lui Tindal) era pierdut, sau rătăcit, deci că specialiștii nu pot folosi decît copiile lui. Următorul pas, pentru cercetătorul preocupat de problemă, ar fi trebuit să fie urmărirea soartei bibliotecii lui Antioh Cantemir. Dar și despre ea se știau puține lucruri. Cine s-ar fi aventurat în destinul cărților dintr-o bibliotecă vindută la licitație cu două secole în urmă?

O fericită întîmplare urma să ne ducă la manuscrisul pierdut al Istoriei. S-a evocat adesea rolul hazardului în descoperirile științifice, fără a se observa că întîmplarea determinantă în succesul cercetărilor nu se ivește decît în

² Arhiva Centrală de Stat de Acte Vechi, Moscova, portofoliul G. F. Müller, f. 199, nr. 149, partea 3, nr. 5, ff. 5 — 6.

³ G. N. Moiseeva, *Sud'ba rukopisnogo nasledija Dmitrija Kantemira*, în H. Corbu, L. Ciobanu, *Nasledie Dmitrija Kantemira i sovremennost'*, Chișinău, 1976, pp. 139 — 141.

⁴ B.A.R., ms. lat. 74, nota preliminară.

⁵ L. N. Maikov, *op. cit.*, p. 88. Nimeni nu pare să fi reținut această importantă informație pînă la Hugh Trevor Roper, *Dimitrie Cantemir and England*, comunicare la Simpozionul despre relațiile anglo-române din sec. XVI pînă în 1919 (Căciulați, 1975), publicată în „Revue roumaine d'histoire”, 24, 1985, nr. 1 — 2, p. 62.

⁶ *Die Osmanischen Quellen Dimitrie Kantemir's*, în *Omăgiu lui Ioan Lupăș*, București, 1943, p. 40.

⁷ *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 170.

⁸ *Ibid.*, p. 177, n. 1.

⁹ G. N. Moiseeva, *loc. cit.* Dar informațiilor lui Müller despre întoarcerea manuscriselor cantemiriene în Rusia li s-a făcut credit și în *Notă asupra ediției*, în D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae. Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 40, și în *Prefața ediției* D. Cantemir, *Opere complete*, I (*Divanul*), București, 1974, p. 65. I. K. Madan, în lista manuscriselor cantemiriene păstrate în U.R.S.S. (din cartea sa *Dimitrij Kantemir (1673 — 1723). Uhzazet' literatury*, Chișinău, 1973, p. 26) nu menționează prezența vreunui manuscris al *Istoriei* la Institutul de științe orientale din Leningrad.

calea celor care o așteaptă și o pregătesc prin eforturi, preocupări și curiozitate. După cum s-a spus: «Le hazard ne favorit que les esprits avertis».¹⁰ Numai astfel întâmplarea devine întâmplare. Numai interesul pentru cultura românească veche și pentru opera lui Cantemir puteau duce la descoperirea manuscrisului latin al Istoriei tocmăi acolo unde ne așteptam mai puțin: într-o bibliotecă universitară americană.

Din cele stabilite ulterior, cel puțin doi autori din S.U.A. au menționat existența manuscrisului în ultimele trei decenii: Jane Ware Nelson, într-o dizertație susținută la Universitatea Stanford în 1955 (inedită, obținută recent de noi pe microfilm)¹¹, și William Bentinck-Smith, într-un articol din 1976 despre Archibald Cary Coolidge¹², profesor și unul din ctitorii fondului de cărți și manuscrise de istorie orientală de la Universitatea Harvard. În ce ne privește, nici una din aceste lucrări nu ne-a pus pe urmele manuscrisului lui Cantemir, ci o referință întâmplător strecurată între descrierile edițiilor lui D. Cantemir păstrate în marile biblioteci din S.U.A. și Canada, ediții consemnate în urlașul National Union Catalog¹³ publicat de Biblioteca Congresului din Washington. Cîteva săptămîni mai tirziu, examinam la Houghton Library (bibliotecă de manuscrise și cărți vechi a Univer-

sității Harvard) ultima formă a Istoriei creșterii și descreșterii Imperiului Otoman.

Manuscrisul este legat în catifea roșie. Coperțile (de 33,5×20,5 cm) sînt prinse cu două panglică de mătase albastră uzate și decolorate. Textul, de 1080 pagini (31,7×20 cm), este scris pe caiete de 16 file (quaternioane) notate la început cu seriile de litere A..., apoi a... și Aa... și numerotate astfel: pp. 1—49: Praefatio; pp. 50—54: albe; pp. 1—580: Incrementorum, I—III; pp. 581—582: albe; pp. 1—279: Annotationes, I—II; pp. 280—286: albe; pp. 1—206: Annotationes, III; pp. 207—208: albe. Împreună cu manuscrisul Istoriei este legată La Vie du Prince Demetrius Cantemir écrite de la main propre d'Antiochus Cantemir son fils cadet, ministre plénipotentiaire de Sa Majesté czarienne à Londres, formată din 18 file de 31×19 cm.¹⁴ Manuscrisul are cota veche r.f. Ott. 160.7 *, cota nouă IMS Lat. 224(1) Istoria și IMS (2) La Vie.

Pe coperta primă verso un ex-libris cu inscripția Sigillum Academiae Harvardianae in Nov. Ang. și un scut cu trei cărți purtînd silabele VE-RI-TAS. Dedesubt cuvintele Christo Ecclesiae și Harvard College Library, cu adaosul: «from the fund of Charles Minot (Class of 1828). Received 6 July, 1901».

Cea mai veche mențiune a manuscrisului o aflăm pe foaia de titlu a traducerii engleze: N. Tindal arată că opera a fost «written originally in Latin» și că el a tradus «from the Author's own Manuscript». Din scrisoarea lui Antioh către marchiza de Monconseil¹⁵ știm că manuscrisul a rămas la Tindal. Din peregrinările următoare ale prețiosului text nu cunoaștem decât primul și ultimul act.

Una din personalitățile din Londra care, în timpul publicării traducerii lui Tindal, a manifestat interes pentru Istoria lui Cantemir a fost Frederick von Thoms, al cărui nume apare în lista de prenumerații ai cărții, cu calitatea de ministru (ehvoy) al ducatului de Sachsen-Gotha¹⁶. Născut la Giessen la 16 octombrie

¹⁰ Fr. Magendie (1783—1853), profesor la Collège de France.

¹¹ *The Life and the Writings of Dimitrie Cantemir (1673—1723), Prince of Moldavia. A Dissertation submitted to the Department of History and the Committee on Graduate Study of Stanford University in partial fulfillment of the Requirements for the degree of Doctor of Philosophy*, by Jean Ware Nelson, May, 1955. Autoarea știa de existența manuscrisului lui Cantemir la Houghton Library, dar nu a considerat necesar să-l cerceteze, mulțumindu-se să consulte traducerea engleză. Dizertația, de înalt nivel științific și cu multe interpretări noi, nefiind publicată, a rămas pînă azi necunoscută cercetătorilor lui Cantemir. Vom reveni asupra acestei lucrări remarcabile și asupra autoarei care a pus ca motto dizertației sale versurile populare, în română: „Nici o iarbă nu-i amară / Ca străinătatea-n țară”. Mulțumim lui Lucian Roșu, profesor invitat la Universitatea Michigan, din Ann Arbor, pentru microfilmul după lucrarea sus menționată.

¹² *Building a great Library, the Coolidge Years at Harvard*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Library, 1976, p. 14, lucrare procurată prin amabilitatea lui George R. Ursul.

¹³ *The Library of Congress Catalogs. The National Union Catalog. Pre — 1956 Imprints*, vol. 144, London and Wisbech, England, 1971, p. 140, no ND 0274736.

¹⁴ În curs de publicare în „Revue roumaine d'études sud-est européennes”, 23, 1985, nr. 2.

¹⁵ V. nota 5.

¹⁶ În P. C. Molhuysen ș.a., [ed.], *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, Zesde deel, Leiden, 1924, p. 129, de unde am luat informațiile despre Thoms, prezența sa la Londra este menționată ca trimis al ducatului Braunschweig, de unde se trăgea noua dinastie engleză, ceea ce explică schimburile culturale active

derat in annum Domini Salvatoris 1301 February di-
em 11. uti in subiecta tabula patebit.

Tabula Chronologica Anni Hegiræ

700, qui est Domini Christi 1300.

Annus Hegiræ 700

Annus Christi 1300

Menses Hegiræ

Menses solares.

70 محرم Muharrem prima

Septembris 16

29 صفر Sefer

Octobris 16

30 ربيع الأول Rebiul ewel

Novembris 14

29 ربيع الآخر Rebiul achyr

Decembris 14

30 جمادى الأول Jemadiul ewel

Januarij 12. 1301

29 جمادى الآخر Jemadiul achyr

February 11

30 رجب Redzeb

Martij 12

29 شعبان Saban

Aprilis 11

30 رمضان Ramazan

Maij 10

29 شوال Seewal

Junij 9

30 ذى القعدة Zylkaade

July 8

29 ذى الحجة Zylhidze

August 7

Observa. annum Christi 1301, in hoc Hegiræ anno,
incidere in mensem Jemadiul ewel, cuius 1. dies in-
cidit in Januarij 12. Atqui demonstratum est su-

1696, Thoms a făcut studii de drept, apoi a servit ca diplomat ducatul Braunschweig, Saxa-Gotha, Prusia și Regatul celor două Sicilii. Colecția sa de antichități și numismatică din Leiden era celebră și, după moartea contelui (7 septembrie 1746), o parte din piese au fost achiziționate pentru casa regală a Franței. Nu știm când și în ce condiții a dobândit Thoms manuscrisul Istoriei, împreună cu portretul lui D. Cantemir, planul Constantinopolului și o serie miniată a celor 22 de portrete ale sultanilor otomani care împodobeau traducerea lui Tindal. Dar la 4 iunie 1744, „Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen“ publică următoarele informații pe baza unei corespondențe din

anglo-germanic ale timpului. Traducătorul în germană al Istoriei (Hamburg, 1745), Johann Lothar Schmidt, usese și el în Wolfenbüttel, pe atunci capitala ducatului Braunschweig. (Cf. Ștefan Lemny, în „Cronica“, 1984, nr. 42).

Utrecht: « Prințul Antioh Cantemir a trimis [sic!] manuscrisul în 1732 la Londra și l-a cedat contelui Thoms care, din porunca prea fericitei regine Carolina, a dispus să se facă o traducere engleză [...]. Principele Dimitrie Cantemir a alcătuit originalul acestei frumoase opere într-o elegantă limbă latină, cum se vede din propriul său manuscris, foarte curat, nimerit, la Leiden, în prețioasa bibliotecă a domnului conte Thoms. Acest domn conte are și manuscrisul original al Istoriei Moldovei, alcătuită de principele Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei, ajuns în posesia lui prin cumpărare. Se găsește în el mari hărți și toate rezultatele strădaniei acelui principe, așa încît pe drept cuvînt dorim să vedem editate amîndouă aceste excelente opere, cu atît mai mult cu cît domnul conte Thoms posedă peste 30 [sic!] de gravuri îngrijite cu portretele împăraților turci a căror viață este descrisă în

Istorie, ca și un plan exact al orașului Constantinopol și localităților înconjurătoare și un portret foarte veridic al principelui Cantemir». ¹⁷

Nu știm ce au devenit prețioasele creații cantemiriene după moartea lui Thoms și până în 1901, când le regăsim la Harvard. În orice caz, ele nu s-au întors în Rusia, cum arăta Müller. Cunoaștem, în schimb, împrejurările în care manuscrisul, planul Constantinopolului și portretele sultanilor au ajuns la Houghton Library.

Către sfârșitul veacului trecut era profesor asistent de istorie la Universitatea Harvard, Archibald Cary Coolidge (1866—1928), un tânăr cu excelentă pregătire dobândită la aceeași universitate, călătorit în Europa, Orientul Apropiat, Africa și Extremul Orient. Nemulțumit de felul «eurocentrist» și «american» în care se studia istoria la Cambridge, Coolidge s-a consacrat studiilor, exotice pe atunci la Harvard, despre Europa de răsărit (inclusiv România), Rusia, Imperiul otoman și Asia. El avea însă și convingerea, afirmată mai târziu de un alt cărturar că «o bibliotecă mare atrage spre universitatea ei cercetători și fonduri pentru cercetare» ¹⁸. Așadar, sacrificând importante sume de bani din averea sa, a rudelor sale apropiate și din donațiile primite de Universitate, Coolidge a organizat o mare vinătoare, în stil american, de manuscrise și cărți rare din colecțiile europene, interesând domeniile pe care le predă la Harvard. Furnizorul principal pentru aceste achiziții a fost celebra casă Otto Harrassowitz din Leipzig (editură, dar și anticariat și librărie). De la Harrassowitz a fost cumpărat în 1901 manuscrisul Istoriei Imperiului otoman ¹⁹.

Costul manuscrisului a fost suportat din donația bogătașului Charles Minot (1810—1866), și el absolvent al Universității Harvard (seria 1828). Avocat, apoi superintendent al căilor ferate din Noua Anglie, Minot moștenea dragostea de cultură a altor membri ai familiei sale, evocată de noi în articolele anterioare ²⁰. El a lăsat Universității Harvard (College Library) suma — importantă pe atunci — de 50 000 dolari pentru achiziții de cărți.

¹⁷ Aceste importante informații au fost recent comunicate de dr. Grigore Ploșteanu în articolul său *Necărmături privind ecoul operei lui Dimitrie Cantemir*, „Vatra“, Tîrgu Mureș, S.N., XIV, 1984, nr. 165.

¹⁸ Paul H. Buck, *Libraries and Universities*, Cambridge, 1964, p. 74.

¹⁹ *Ibid.*, p. 14.

²⁰ În „*Tribuna României*“, 13, 1984, nr. 280 și „*Magazin istoric*“, 19, 1985, nr. 1, m-am ocupat de

Timp de peste opt decenii manuscrisul lui Cantemir a rămas în biblioteca Universității Harvard fără să se bucure de atenția cercetătorilor. Până la solicitarea noastră nu s-au făcut alte demersuri pentru microfilmarea sau publicarea lui. Revista „Manuscriptum“ publică pentru prima oară Prefața acestei opere în textul original latin, editat critic și tradus în limba română de Dan Slușanschi. El va fi reluat în ediția D. Cantemir, Opere complete, publicată de Academia R. S. România începînd din 1978, sub îngrijirea noastră. O premieră de care știința românească poate fi mîndră. Și care împlinește dorința fierbinte a celor doi Cantemiri — tatăl și fiul —, ca Istoria să fie tipărită în originalul latin.

Mulțumim și pe această cale tuturor celor care ne-au asistat în diferitele etape ale cercetărilor noastre. Zdeněk V. David, bibliotecarul Centrului Wilson din Washington ne-a facilitat primul contact cu Houghton Library. Jane Rathbun și Elisabeth Ann Falsey de la secția de manuscrise a acestei biblioteci ne-au făcut posibilă consultarea manuscrisului Istoriei și obținerea unei copii integrale, pe microfilm. Rodney G. Dennis, curatorul manuscriselor, ne-a dat autorizația de a-l publica; dr. George R. Ursul și soția sa Ruth din Brookline, Massachusetts, ne-au oferit prietenească lor ospitalitate în timpul călătoriei la Boston, asigurîndu-ne în continuare contactul cu Houghton Library, obținerea de informații despre proveniența manuscrisului Istoriei și de diapozitive de pe portretele sultanilor.

În comentariile la text am inclus și pe acelea ale lui Dan Slușanschi (notate D.S.). Textele cu caractere arabe au fost transcrise de Ioana Cîndea-Marinescu și transliterate de eminentul turecolog dr. Ion Matei, profund cunoscător al Istoriei, colaborator la pregătirea ediției academice.

Prefața, ca de altfel întreaga operă este nu numai inedită în textul său latin, dar în bună măsură și în traducere. Pentru a se putea constata cit și ce a lăsat deoparte Tindal, am indicat în comentarii pasajele absente în versiunea lui, notate om. T.

Virgil CÂNDEA

cărturarii acestei familii, convins că, așa cum mi se sugerase, *fund* înseamnă «fond de cărți», bibliotecă. În mențiunea de pe *ex-libris* este vorba însă de donația, *fondul* Charles Minot, mecenat care a avut, desigur, un rol (postum) în achiziționarea manuscrisului lui Cantemir, fără să-i fi bănuit existența.

Praefatio

Wynnot fund

Incrementa, et decrementa Othmanici Imperii, ab ipsa illius origine publicè exposituris huius, in antecessum, aliquot historica, et genealogica capita, explicanda veniunt, in quibus magni gravesque Christianorum historici saepius graviter labi visi sunt. Princeps in his locus dandus est comparando ad Christianam Epocham Hegirae anno, quo nos hanc tractationem, Muhammedanorum computum secuti, notare convenientius putavimus. Secundo inquirendum erit de nomine, et gente Turcarum. Tertio denique Aliothmanicæ prosapiae, quæ iam Turcico (quod vulgo vocatur) Imperio praeest, explicanda origo. Quæ in re siquidem lucubrationes nostras ab omnibus mendis, et naevis immunes futuras asserere vellemus, terminos certe humanæ præscriptos cognitioni nimium quantum transgredi iure meritoque possemus accusari. Cum enim, quæ nostros ante oculos geruntur, non ita referre possimus, ut omni ex parte perfecta erroribusque vacua haberi nostra possit narratio, quis nisi vecors affirmare auderet se, quæ ante tot sæcula inter gentes tam barbaras cultusque humani expertes (uti Othmana in suis erat primordiis) gesta sunt, sine ullo lapsu expositurum? Hoc in ipsa operis serie eo magis patefiet, cum nonnullorum magnæ alias authoritatis historicorum præpostere dicta scriptave exponemus et emendare conabimur. Nos autem feliciter successum fuerimus nacti διακριτικοτάτω Lectori iudicium relinquimus. Illud Christi dictum adiecisse suffecerit: / ὁ ἀναμάτητος ὁμῶν πρῶτος τὸν λίθον ἐπ' αὐτῇ βαλέτω.

PRAEFATIO

Incrementa et decrementa Othmanici Imperii ab ipsa illius origine publicae exposituris luci, in antecessum aliquot historica et genealogica capita explicanda veniunt, in quibus magni gravesque Christianorum historici saepius graviter labi visi sunt. Princeps in his locus dandus est comparando ad Christianam Epocham Hegirae anno, quo nos hanc tractationem, Muhammedanorum computum secuti, notare convenientius putavimus. Secundo inquirendum erit de nomine et gente Turcarum. Tertio denique Aliothmanicæ prosapiae, quæ iam Turcico (quod vulgo vocatur) Imperio praeest, explicanda origo. Quæ in re siquidem lucubrationes nostras ab omnibus mendis et naevis immunes futuras asserere vellemus, terminos certe humanæ præscriptos cognitioni nimium quantum transgredi iure meritoque possemus accusari. Cum enim, quæ nostros ante oculos geruntur, non ita referre possimus, ut omni ex parte perfecta erroribusque vacua haberi nostra possit narratio, quis nisi vecors affirmare auderet se, quæ ante tot sæcula inter gentes tam barbaras cultusque humani expertes (uti Othmana in suis erat primordiis) gesta sunt, sine ullo lapsu expositurum? Hoc in ipsa operis serie eo magis patefiet, cum nonnullorum magnæ alias authoritatis historicorum præpostere dicta scriptave exponemus et emendare conabimur. Nos autem feliciter successum fuerimus nacti διακριτικοτάτω Lectori iudicium relinquimus. Illud Christi dictum adiecisse suffecerit: / ὁ ἀναμάτητος ὁμῶν πρῶτος τὸν λίθον ἐπ' αὐτῇ βαλέτω.

1 PREFAȚĂ

Avînd noi a înfățișa luminii publice ¹ creșterea și descreșterea Imperiului otoman, de la însăși obîrșia sa, dinainte ne ies în cale, spre a le explica, unele fapte istorice și genealogice mai de seamă în privința cărora prea adesea marii și serioșii istorici ai creștinătății ni s-au părut a cădea din greu în greșală. Între acestea, locul de căpetenie trebuie dat comparației dintre era creștină și anul Hegirei, cu ajutorul căreia, urmînd socoteala mohamedanilor, am socotit că expunerea aceasta <o putem> înșirui mai potrivit. În a doilea rînd, va fi de cercetat despre numele și neamul turcilor. În sfîrșit, în al treilea rînd, va fi de lămurit obîrșia stirpei aliotmanice, care se află de la o vreme în fruntea Imperiului turcesc ² (așa ³ cum i se spune îndeobște). În această privință, dacă am vrea să susținem că lămuririle noastre vor fi ferite de orice pată și greșală, fără îndoială că am putea fi pe bună dreptate învinovați că încăleăm întru totul hotarele prescrise cunoașterii omenestii. Căci, de vreme ce nici cele ce se petrec dinaintea ochilor noștri nu sîntem în stare să le istorisim astfel, încît povestirea noastră să fie în orice privință desăvîrșită și lipsită de greșeli, cine altul decît un smintit ar putea să afirme că va înfățișa fără nici o abatere <fapte> care s-au petrecut cu atîtea veacuri mai înainte ⁴, între neamuri atît de barbare și de lipsite de civilizație (cum era cel otoman la începuturile sale)? Aceasta se va vîdi în însuși șirul operei cu atît mai mult, cu cît vom înfățișa și ne vom strădui să îndreptăm cele spuse sau scrise pe dos de către nu puțini istorici, de altfel de o mare autoritate. Iar dacă noi vom fi dobîndit o reușită mai fericită, judecata o lăsăm pe seama Cititorului celui plin de discernămint. Va fi fost de ajuns să adăugăm spusa aceea a lui Cristos:

² / « cel dintre voi lipsit de greșală să arunce primul piatra asupra ei. » ⁵

Numerum annorum Muhammedanae huius aerae, quae Turcis *هجرت* 'hidzret', communi nomine Hegira vocatur, cum annis Epochae Christianae comparatum margini tractationis nostrae adscripsimus, quod accuratene factum sit, si quis Lectorum dubitare voluerit, vitio vertere equidem non possemus. Quamvis enim ille computus satis perspicuus, nec adeo difficilis sit, animadvertimus tamen capita historiae plura et praecipua a non infimae auctoritatis historicis ad diversos annos referri, idque e defectu subsidiorum, e quibus accuratiorem huius rei haurire possent notitiam. Hoc ut unico exemplo saltem illustremus: nihil post translatum ad Graecos imperium accidit memoratu dignius, quam Constantinopoleos expugnatio, qua totus Christianismus altero, eoque praecipuo, oculo orbatus et in ultimum exitii periculum fuit adductus. Nihilo secius tamen, quam nota, quam propinqua nostris temporibus, quam fatalis illa Graeci imperii periodus fuit, in anno, quo acciderit, gravissimi dissentiunt scriptores, aliis illam ad annum 1452, aliis ad 1453 referentibus. Unde colligi potest, quanti in reliquis Turcicae historiae capitibus, *o(erbi) g(ratia)* Sultanorum diebus natalibus, emortualibus etc., definiendis commissi fuerint errores. His ut occurramus, haud inconsultum duximus, collatis Christianis Turcisque autoribus, de hoc computo paulo accuratius inquirere, eoque ipso probare recte nos in ea, quam iam edimus, historia annos Hegirae cum aera Christiana conciliasse. Non vero opus esse existimamus de nomine Hegirae¹... litem movere atque disquirere, ntrum ea a fuga falsoprophetae Mecca Medinam, an ab ipsius obitu (ut nonnullis Muhammedanis placet) ducat initium. Sufficit enim nobis convenientiam aerae Turcicae cum Christiana, prolatis aliquot e Christianorum scriptis exemplis, docere. Rectissime Ricciolus in magno suo Chronologico opere² Hegirae initium in annum Domini 622 collocat, cuius et verba (cum praecipue de die autores dissentiant) hic apponere non pigebit: „De die, inquit, fit dissensio. Astronomi enim, cum Alfragano, Albategnio, Alphonsinis et Iordano, ad praxim Astronomice annos Ismaelitarum et Turcarum computant ab idibus, seu die 15 Iulii, feria 5, quia in illum incidit verum novilunium. Sed Arabes ipsi et Turcae, et cum illis chronologi Scaliger et Petavius etc., politice computant a die 16 Iulii, feria 6, unita cum vespere praecedente, quia nocte illa, quae subsecuta est diem XV, Mecca aufugit et eadem nocte prima corniculatae lunae

8
¹ Locus Arabicae versionis relictus nec completus extat

² opere ex opera correctum

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prefața a cărei editare o începem acum este un text de 49 de pagini în *quarto*¹, redactat, se pare, separat de restul operei, a cărei primă carte este ornată de titlul general al întregii *Istoriei*. Aceste pagini reprezintă o copie pe curat, înfăptuită de o mână străină, a unui scrib deocamdată necunoscut nouă. Acesta, transcriind cu destulă conștiinciozitate și acu-

ratețe ciorna lui Cantemir, a lăsat loc nu numai pentru inserarea cuvintelor și frazelor în scriere arabă (fie ele arăbești, persane sau turcești), ci și pentru completarea de către autor a cuvintelor sau sintagmelor pe care copistul nu le înțelesese. Majoritatea întregirilor — inter-sau intralineare, dar și marginale — îi aparțin deci lui Cantemir, care a citit și emendat (nu totdeauna foarte atent) această copie; unele mărunte îndreptări sînt totuși ale copistului însuși, care și-a dat seama pe loc de comiterea unei scăpări de literă sau de cuvînt. În cîteva cazuri am fost nevoiți să emendăm și noi unele greșeli evidente, dar mai puțin semnificative; cele cu anumite implicații majore le-am lăsat ca atare, semnalîndu-le prin (*sic*!).

În editarea textului am întrebuițat semnele critice încercate deja cu prilejul editării *Istoriei Moldo-Vlahice*:

- ( ) Completarea unei abrevieri majore din text
- < > Adăugirea unei (unor) litere omise de copist

¹ Fiecare pagină numără îndeobște 30 rînduri, fiecare rînd 38—44 litere.

Cifra anilor erei mohamedane, căreia turcii îi spun 'hidzret'⁶, <iar> indeobște <i se dă> numele de 'Hegiră', comparată⁷ cu anii erei creștine, am trecut-o în marginea expunerii noastre; dacă vreunul dintre Cititori va fi voind să se îndoiască de vom fi făcut cum trebuie acest lucru, n-avem, desigur, cum să i-o luăm în nume de rău. Căci, deși această socoteală este destul de limpede și nu prea dificilă, luăm totuși aminte că mai multe și însemnate fapte de seamă ale istoriei sînt trecute de către unii istorici de o autoritate deloc mică sub ani diferiți, iar aceasta⁸ din lipsa instrumentelor de ajutor, din care să poată dobîndi o cunoaștere mai potrivită a acelui lucru. Spre a ilustra aceasta măcar cu un exemplu: nimic mai demn de pomenire nu s-a întîmplat, după trecerea împărăției la greci⁹, decît cucerirea Constantinopolei, prin care întreaga creștinătate a fost lipsită¹⁰ de al doilea — și de aceea mai de seamă — ochi al său și a fost împinsă pînă la primejdia de pe urmă a pieirii sale. Totuși, oricît ar fi¹¹ fost de cunoscută, de apropiată de vremea noastră, de fatală acea epocă a împărăției grecești, cei mai însemnați autori nu se află de acord asupra anului în care să se fi întîmplat: unii o așează în anul 1452, alții în 1453. De aici se poate trage încheierea, cîte greșeli au fost făcute în stabilirea celorlalte fapte de competență ale istoriei turcești, de pildă asupra zilelor de naștere, sau a celor mortuare ale sultanilor etc. Spre a face față acestor lucruri, am socotit că nu-i fără de cale, ca, prin compararea¹² autorilor creștini și turci, să facem o cercetare ceva mai îngrijită asupra acestui calcul, și prin însuși acest fapt / să dovedim că noi am împăcat bine anii Hegirei cu era creștină în istoria aceasta, pe care o scoatem acum. Credem însă că nu este nevoie să deschidem o dispută și să cercetăm în fel și chip despre numele Hegirei, dacă își trage obîrșia de la fuga de la Mecca la Medina a mincinosului profet¹³, ori de la moartea lui (cum preferă destui mohamedani). Căci nouă ne este deajuns să înfățișăm corespondența dintre era turcească și cea creștină, luînd cîteva exemple din scrierile creștinilor. Ricciolus așează foarte pe drept, în marea sa operă cronologică¹⁴, începutul Hegirei în anul Domnului 622; nu ne vom căi să alăturăm aici chiar vorbele lui (mai ales că autorii au păreri diferite în special asupra zilei)¹⁵: «Asupra zilei, zice el, părerile diferă. Căci astronomii, împreună cu Alfraganus¹⁶, Albategnius¹⁷, Alfonsini¹⁸ și Iordanus¹⁹, după practica astronomică,

[ ] Eliminarea unei (unor) litere greșit scrise de copist

[[ ]] Eliminarea de către copist sau de către autor a unor litere sau cuvinte

{ } Adăugirea în text (inter- sau intralinear) a unor litere sau cuvinte

{{ }} Adăugirea în margine a unor cuvinte sau expresii

(sic!) Evidențierea unor abateri cu o semnificație aparte.

Aparatul critic utilizează, firește, aceleași simboluri, urmărind, în ansamblu, să informeze constant cititorul asupra stării de detaliu a textului. Claritatea imaginilor fotografice procurate, prin bunăvoința colegială a forurilor americane, de către Prof. Virgil Cîndea, în urma senzaționaliei sale descoperiri din toamna trecută, ne-a permis să stabilim, practic, fără dubiu curgerea neîntreruptă a textului.

Între „ghilimele“ am plasat citatele propriu-zise, marcate uneori și în text, prin sublinierea rîndurilor respective, iar între 'croșete' acele cuvinte străine (arabe, turcești, persane)

care sînt citate pentru forma lor lingvistică²; în rest, numeroasele apelative preluate ca atare în textul latin (cel mai adesea ca neflexibile)³ au fost redată ca atare, fără o reliefare suplimentară.

Punctuația ne aparține, cea din copie fiind inconsecventă, uneori chiar aberantă — și arareori îndreptată de Cantemir, care a adăugat sau corectat ici și colo cîte o paranteză.

În traducere nu am mai reluat pasajele în *ductus Arabicus* care apar în text, în special în măsura în care ele au fost transliterate și/sau traduse în latinește de însuși Cantemir. La fel am procedat cu termenii sau expresiile grecești.

Dan SLUȘANSCHI

² Pentru o mai bună înțelegere fonetică a transliterărilor latine menționăm că sz = ș, ch și h = h, dz = dj (în alfabetul turcesc modern c), ü, y și ū = u, iar vocalele duble notează lungimea vocalică.

³ Acestea sînt în special turcești și arabe: lunile anului, nume de funcții în stat etc.

phasis apparuit, a quo proinde Arabes ineunt neomenias suas, feria VI, vel Veneris, illis nunc sacra.“ Detinere equidem B(enevolum) L(ectorem) poterit, quod notetur dissensus Astronomicarum regularum a Turcico computo, at ipsius ratio non explicetur. At vero sciendum Pseudoprophetam Muhammed, cum primum sua superstitione orbem inficeret, plebi rebus astronomicis minus instructae de novilunii initio hanc generalem

regulam dedisse: **آی کور رمضان طوت آی کور بیارام ایله** |h(oc)

e(st) „Lunam videns ieiunium incipe. Lunam videns Bairam celebra.“ Cum autem nunquam prima novilunii die, sed aliquando secunda, aliquando etiam (si sub occasum solis novilunium contingat) vix tertia nocte corniculatae lunae prima phasis supra nostrum horizontem appareat, nemo mirabitur, si vel ipse Muhammed, ut homo rudis et Astronomica disciplina parum, vel nihil imbutus, vel corruptae ab ipso gentes, quae praecepto sui Legislatoris magis quam ipsi rationi fidendum esse credunt, secundam novae lunae diem pro ipso novilunio acceperit atque ad eius regulam et menses et solennitates suas instituere. Nec minus probabile est ipsum etiam Muhammedem a sua fuga Hegirae computum incepisse, quod demum eius successores, ne legi semel latae, suo exemplo, derogare viderentur, aut negligentes, aut ignorantes, non ab astronomico novilunio (quod secundum omnium Mathematicorum sententiam in diem 15 Iulii, feria 5, inciderat), sed a politico, quod sequenti die, feria sexta, contigerat, initium capere, adeoque illum diem primam mensis 'Muharremi'³... esse voluisse. Confirmant a nobis prolata, quae de hodierna illorum computi ratione ipsi praesentes observavimus. Quamvis enim hodie non diem solum et horam, sed et ipsum momentum novilunii ex Ephemeridibus, quas **روزنامه** 'Ruznamce' vocant, satis exploratum habeant, nunquam tamen

³ Locus Arabicae versionis non completus

vel **رمضان** 'Ramazan', vel **بیارام** 'Bairam' instituunt, nisi aliqui se vidisse corniculatae | lunae phasin testentur. Hanc ob causam singulis annis circa ea tempora a Sul-

tano aliquot homines versus Varnam in montem altissimum **اسطراجه طافی**

'Istrandzadaghy' dictum, qui 12 horis a C(onstantino)p(o)li {{ad Pontum Euxinum}} distat, mittuntur observaturi, quo momento nova luna se illorum sistat conspectui. Hanc si viderint, illico tres ex exploratoribus citato cursu C(onstantino)p(o)lin pergunt

et ad **افندی** **استانبول** 'Istambol Effendisi' (iudicem C(onstantino)p(o)leos)

properant; unus refert se corniculatae lunae primam phasin vidisse et reliqui duo suo testimonio prioris prolatis fidem faciunt. Ita per tres testes probato novilunio, illico Istambol Effendisi praecones per totam urbem, quocumque fuerit tempore, mittit et ieiunium, vel Bairam indicit. Etenim sine tribus testibus nemini, neque Sultano, credetur adesse novilunium; qua ratione accidisse vidimus, ut Muhammedani, cum essent in prandio comedentes et bibentes, audita praeconis de ieiunio initiando⁴ voce, illico buccellas ex ore spuant, et ieiunium incipiant; et contra, audito Bairami celebrandi nuncio⁵, ante vel post meridiem ieiunium solvant et, abiecta hypocris(is), illis solitae, maestitia, aetas et alacres induant facies et vestes. Si vero caelum obnubilatum lunae conspectum limpediat, aut nuncii in via detenti sero in urbem veniant, primo et secundo die expectatur tertio autem die iam astronomico computo creditur et vulgus — adsint, absint, qui lunam viderint testes — a cibo et potu abstinere iubetur. Pari ratione non ante solvunt ieiunium,

⁴ initiando scripsi: *initiendo* ms.

⁵ nuncio secund manu (ex *initio* ?) correctum

quam per eosdem homines de apparitione novae lunae **شوال** Szevval redditi fuerint

certiores. Haec quamvis sufficiant | ad adimendum Lectori de Ricciolani computi veritate scrupulum, haud inutile tamen putamus eundem, praeter adducta iam documenta, aliis etiam exemplis firmiorem reddere. Praecipue hanc in rem faciunt memorabiles illae duae expugnationes C(onstantino)p(o)leos et Rhodi insulae. Illam C(onstantino)p(o)litanus Patriarcha anno Domini 1453, Maii 29 die, feria 3, Turcae historici

6

socotesc anii ismaeliților²⁰ și ai turcilor de la ide²¹, adică de la ziua de 15 iulie, feria a 5-a²², pentru că în ea a căzut luna nouă adevărată. Dar arabii înșiși și turcii — și laolaltă cu ei cronologiștii Scaliger²³ și Petavius²⁴ etc. — socotesc civil²⁵ de la ziua de 16 iulie, feria a 6-a²⁶, legată de seara dinainte, pentru că în noaptea aceea, care a urmat zilei a 15-a, a fugit el de la Mecca și în aceeași noapte a apărut prima fază a lunii noi, de unde își încep mai apoi arabii ciclurile lor lunare — din feria a 6-a, sau <zi de> vineri, sfință pentru ei și acum.» S-ar putea să-l rețină pe Binevoitorul Cititor faptul că <aici> este însemnat doar dezacordul dintre regulile astronomice și calculul turcesc, dar nu este lămurită și cauza lui. Este însă de știut că falsul profet Muhammed, atunci cînd a început să umple lumea de superstiția sa, i-a dat poporului, mai puțin instruit în problemele astronomiei, această regulă gene-

4   **آی کور رمضان طوت آی کور بیارام ایلہ**

adică «La vederea lunii începe postul. La vederea lunii sărbătorește Bairamul.» Cum însă prima fază a lunii noi nu apare niciodată deasupra orizontului nostru în prima zi a noviluniului, ci uneori într-a doua, uneori chiar de-abia într-a treia noapte (dacă luna nouă se petrece către apusul soarelui), nu se va mira nimeni, dacă fie Muhammed însuși — ca un om necultivat și puțin sau de loc învățat într-ale astronomiei —, fie neamurile corupte de către el — care socotesc că este de dat mai multă crezare îndrumării Legiuitorului lor, decît rațiunii înseși — au luat a doua zi a lunii noi drept noviluniul însuși și au statornicit după regula aceluia și lunile și sărbătorile lor. Și nu este mai puțin de crezare că însuși Muhammed și-a început socoteala Hegirei de la fuga sa, iar mai apoi urmașii săi trecînd cu vederea sau neștiind aceasta, spre a nu părea că, prin pi'lda lor, încalcă legea o dată stabilită, au hotărit²⁸ să înceapă nu de la noviluniul astronomic (care, după spusa tuturor matematicienilor căzuse în ziua de 15 iulie, feria 5), ci de la cel civil, care avusese loc în ziua următoare, feria a șasea, iar astfel acela să fie prima zi a lunii 'Muharremi'²⁹. Cele susținute de noi sînt confirmate de cele pe care le-am văzut noi înșine, la fața locului, în legătură cu chipul lor de astăzi de a calcula. Căci deși le sînt îndeajuns de cunoscute nu numai ziua și ceasul, ci chiar și clipa noviluniului, din almanahurile pe care le numesc 'Ruznameze'³⁰, totuși nu orînduiesc niciodată nici 'Ramazanul', nici 'Bairamul', decît dacă unele persoane dau mărturie că au văzut faza lunii noi. / Din această pricină în fiecare an, cam la vremea aceea, sînt trimiși de către sultan către Varna, pe un munte foarte înalt, numit 'Istrand-zadaghy'³¹ — care se află la 12 ore de Constantinopol, către Pontul Euxin — cîțiva oameni care să ia aminte în ce clipă luna cea nouă se arată vederii lor. Odată ce au văzut-o, trei dintre cercetași pornesc în mers zorit spre Constantinople și grăbesc către 'Istambol Effendisi'³² (judele Constantinopolei); unul spune că a văzut prima fază a lunii noi, iar ceilalți doi, prin mărturia lor, cheazăuiesc cele arătate de primul. Noviluniul fiind astfel întărit prin mijlocirea a trei martori, pe dată Istambol Effendisi trimite crainici prin tot orașul, la orice vreme va fi fost să fie, și orînduiește postul sau Bairamul. Dat fiind că, fără trei martori, nimănui, nici chiar Sultanului, nu i se va da crezare că luna nouă a sosit; așa se face că am văzut întimplîndu-se ca unii mohamedani, pe cînd se aflau la prînz mîncînd și bînd, auzînd glasul crainicului <vestînd> începutul postului, pe dată să scuipe din gură îmbucăturile și să înceapă postul³³, și dimpotrivă³⁴, la auzul veștii sărbătoririi Bairamului, <fie> înainte, fie după amiază rup postul și, dînd la o parte obișnuita lor mîhnire fățarnică³⁵, iau chipuri și haine vesele și vioaie. Dacă însă cerul înnorat împiedică vederea lunii, sau solii, întirziați pe drum, sosesc tîrziu în oraș, se așteaptă prima și a doua zi, dar în cea de a treia zi se dă deja³⁶ crezare calculului astronomic, iar norodul — fie că sînt, fie că nu-s martori care să fi văzut luna — primește poruncă să lase mîncarea și băutura. Tot asemenea, nu rup postul mai înainte de a fi fost înștiințați de către aceiași oameni asupra apariției lunii noi 'Szevval'³⁷. Cu toate că acestea sînt dea-

accuratiores a Sultano Mehemed secundo anno Hegirae 857, mensis Dzemaziul evvel 20 die expugnata referunt. Rhodum Christiani a Turcis anno Domini 1522, Decembris 25 die, Turcae anno Hegirae 929, mensis Seffer 3 die captam esse memorant, adduntque hanc obsidionem 5 mensibus durasse, adornatam nimirum anno Hegirae 928, mense Ramazan, continuatamque fuisse tribus mensibus in eodem anno, Szeval, Ziulcaade et Ziulhidze necnon duobus sequentis anni 929, Muharrem et Seffer, cuius tandem tertia die dedita fuerit. Sufficere equidem credimus ad canonem quendam constituendum haec a nobis ex Ricciolo prolata argumenta.

Non minus illustre exemplum nobis praebet diploma Sultani Muradi III ad Rudolphum II Imperatorem datum, in quo tum Domini Salvatoris, tum Muhammedi Epocha clare notata⁶ expressis verbis legitur ita: „Die primo proximi mensis Ianuarii, anno D(omi)ni Jesu (supra quem sit gratia et auxilium Divinum) 1584, qui erit annus transmigrationis magni Prophetæ nostri 991, die 27 mensis Zylhidze.“ At secundum tabulam Riccioli annus Hegirae 991 incipit anno (Chris)ti⁷ 1583, Ianuarii 15, feria 3, et desinit in anno Christi | 1584, Ianuarii die 3, feria 6, die vero 4 Ianuarii inchoatur annus Hegirae 992. Cum autem mensis Zylhidze sit ultimus anni Hegirae et constet 29 diebus, manifestum fit 27 Zylhidze esse primam diem Ianuarii anni 1584. Igitur in praefato diplomate utraque Epocha ullo absque erroris scrupulo notata est.

Conciliandis hisce Epochis et ad Turcicum computum (quem in ipsa tractatione suis locis notabimus) comparandis diu immorari inutile ducimus, quod id ipsum, adhibita tabula astronomica parallela, quam hunc in finem Praefationi subiicimus⁸, privata industria praestare poterit Lector curiosus. Si qui iis deerunt dies ad supplementum anni solaris requisiti, eos facile e tabula Ch<r>onologica⁹ poterit videre. Cum igitur ad hanc computi rationem Christianam aeram cum Muhammedana comparaverimus, vix ullum de accuratiori illorum notatione potest superesse dubium. Sed antequam hinc in alterum dissertationis nostrae caput transgrediamur, aliquod dubium, parvi equidem momenti, sed in quo plures haud infimi ordinis historicos esse lapsos animadvertimus, in ιστοριοφίλων gratiam explicare annitemur.

Othmani, primi Turcarum Imperatoris, primum annum alii ad annum Christi 1300 referunt, ut Leunclavius; ad 1303 alii, ut ex Zacuthi computat Calvis{i}us — chronologiae alias acutissimi computatores utrique. Qua in re, pace virorum, ut ipsam investigemus veritatem et certum Othmani imperii primum annum evidentioribus ostendamus rationibus, operae pretium | esse arbitramur, ut pro fundamento sumamus argumenta, quae in proxime sequentibus annis, mensibus et diebus ab omnibus fere Turcicis scriptoribus communi consensu notantur.

Observandum igitur successorem Othmani Orchanem cunctorum consensu Chronologicorum paulo ante patris obitum, anno Hegirae 726, Brusiam, Bithyniae metropolim, expugnasse {et} ibi illum triumphantem tristi nuncio a patre in ultimis agonizante revocatum. Quo eodem anno, eiusdem anni mensis Ramazan die 10, extincto, Orchanem illi in dominio successisse. Ramazan autem a Muharrem anni Hegirae primo mense, nonum esse mensem notum est. Decima vero dies Ramazani illius anni in 8 Augusti incidisse Tabula Chronologica indicat.

Hoc ita intellecto, Turcae porro scriptores (quorum autoritas magnae apud suos est existimationis) unanimiter affirmant Othmanum imperasse annos 26, menses 3, dies 10 (licet Leunclavius (quod unde sumserit non video) 29 eidem¹⁰ annos lunares sive 28 solares tribuat) et Orchanem in imperio successisse anno Hegirae 726, Ramazani 10. Igitur, posito anni initio a 10 Ramazani, retrocedentes numeramus anno Hegirae 700, eiusdem mensis Ramazani 10, esse completos annos 26. Simili modo auferendi¹¹ sunt illi tres menses et 10 dies, qui in 27 annum ingressi erant. Tollimus igitur 10 dies Ramazani et menses 3, hoc est Szaban, Redzeb et Dzemaziul¹² Achyr, qui respondent Maio, Aprili, Martio et Februario. Itaque, his omnibus demtis annis, mensibus et diebus, ullo absque scrupulo | patet primum Imperii Othmani annum fuisse Hegirae 700, mensis Dzemaziul Achyr diem primam, qui inciderat in annum Domini Salvatoris 1301, Februarii diem 11, uti in subiecta tabula patebit.

⁶ notata correxi: notatum ms.

⁷ Xti versus in margine ms.

⁸ Praefationi subiicimus in vacuo adiecit C

⁹ Chonologica (sic) in dimidii versus vacuo C

¹⁰ eidem scr.: iidem ms.

¹¹ {{addendi}} versus e margine temptabat scriba, computi sensum secus intelligens

¹² Dzemaziul scr.: Dzamaziul hic ms.

juns / spre a-i înlătura Cititorului șovăiala asupra adevărului calcului lui Ricciolus, credem totuși că nu este fără folos să-i dăm și mai multă fermitate și prin alte exemple, în afara dovezilor deja aduse. În această privință sint de mare însemnătate acele două memorabile cuceriri, a Constantinopolei și a insulei Rodos. Despre prima Patriarhul Constantinopolei spune că a fost cucerită în anul Domnului 1453, în ziua de 29 mai, feria 3³⁸, <iar> istoricii turci mai grijulii <că a fost cucerită> de către³⁹ Sultanul Mehemed al doilea în anul Hegirei 857, în ziua a 20-a a lunii Dzemaziul evvel. Creștinii amintesc că Rodosul a fost cucerit de către turci în anul Domnului 1522, în ziua de 25 decembrie, iar turcii <spun> că în anul Hegirei 929, în ziua a 3-a a lunii Seffer⁴⁰, și adaugă că acest asediu a durat 5 luni, anume orînduit fiind în anul Hegirei 928, luna Ramazan și dus mai departe vreme de trei luni în același an — Szeval, Ziulcaade și Ziulhidze⁴¹ — precum și două <luni> din anul următor, 929, — Muharrem și Seffer — fiind predat pină la urmă în cea de a treia zi a acestei <luni>. Socotim astfel că aceste argumente, înfățișate de noi după Ricciolus, sint deajuns spre a alcătui un fel de model.

Un exemplu nu mai puțin ilustru ni-l oferă diploma Sultanului Murat al III-lea dată către Împăratul Rudolph al II-lea, unde se poate citi atît <data> erei Domnului Mintuitorului <nostru>, cît și cea a lui Muhammed, însemnată limpede, în cuvinte precise, astfel: „În prima zi a viitoarei luni ianuarie, în anul Domnului Iisus (asupra căruia să se afle harul și ajutorul dumnezeiesc) 1584, care va fi anul 991 al strămutării marelui nostru Profet, în ziua de 27 a lunii Zylhidze.“ Iar după tabla lui Ricciolus anul 991 al Hegirei începe în anul lui Cristos 1583, în 15 ale lui ianuarie, feria 3⁴², și se sfîrșește în anul lui Cristos / 1584, în ziua de 3 ianuarie, feria 6⁴³, iar în ziua de 4 ianuarie începe anul Hegirei 992⁴⁴. Iar cum luna Zylhidze este ultima a anului Hegirei și are 29 de zile, este vădit că 27 Zylhidze este prima zi a lui ianuarie din anul 1584. Așadar în diploma amintită amindouă erele sint notate fără nici un dram de greșeală.

Socotim că nu este de folos să zăbovim îndelung într-o împăcarea acestor ere și compararea lor cu calculul turcesc (pe care îl vom însemna la locurile cuvenite în lucrarea însăși), dat fiind că⁴⁵ acest lucru va putea să-l înfăptuiască cu osteneala sa proprie Cititorul interesat, folosind tabla astronomică paralelă, pe care o alăturăm în acest scop Prefetei. Dacă acelora⁴⁶ le vor lipsi unele zile, cerute pentru împlinirea anului solar, le va putea vedea cu ușurință după tabla cronologică. Așadar, așa cum am comparat era creștină cu cea mohamedană potrivit cu acest chip de calcul, abia dacă mai poate rămînea vreo îndoială asupra însemnării lor mai exacte. Dar înainte de a trece de aici la un alt capitol al expunerii noastre, ne vom strădui să lămurim, spre folosul iubitorilor istoriei, un anume dubiu, de mică însemnătate⁴⁷, dar asupra căruia am observat că mai mulți istorici de un rang nicidecum mărunț au căzut în greșeală.

Primul an al lui Othman⁴⁸, al primului Împărat turc, unii îl așează în anul lui Cristos 1300, ca Leunclavius⁴⁹; alții în 1303, așa cum socotește Calvisius⁵⁰, după Zacuthi — și unii⁵¹ și alții, de altfel, calculatori foarte ascuți ai cronologiei. În această privință, nu le fie cu bănat, spre a cerceta adevărul însuși și a arăta cu pricini mai vădite primul an anume al domniei lui Othman, socotim că merită osteneala / să luăm drept temelie în argumentare cele însemnate de comun acord aproape de către toți scriitorii turci în anii, lunile și zilele următoare cele mai apropiate.

Așadar se va lua seama că urmașul lui Othman, Orchan⁵², după acordul tuturor cronologiștilor, a cucerit Brusa, capitala Bitiniei, în anul Hegirei 726, cu puțin înainte de sfîrșitul tatălui său și că, pe cînd triumfa acolo, a fost rechemat printr-o tristă solie de către tatăl său care își trăia clipele de pe urmă. Acesta stingîndu-se în același an, în ziua de 10 a lunii Ramazan a aceluiași an, Orchan i-a urmat la domnie. Se știe însă că, față de Muharrem, prima lună a anului Hegirei, Ramazan este a noua lună. Iar tabla cronologică ne arată că a zecea zi a lui Ramazan din acel an a căzut în 8 august.

TABULA CHRONOLOGICA ANNI HEGIRAE 700,
QUI EST DOMINI CHRISTI 1300

30
D. Cantemir

Annus Hegirae 700 Menses Hegirae		Annus Christi 1300 Menses solares	
30	محرم	Muharrem prima	Septembris 16
29	صفر	Sefer	Octobris 16
30	ربيع الأول	Rebiul evvel	Novembris 14
29	ربيع الآخر	Rebiul achyr	Decembris 14
30	جمادى الأول	Dzemaziul evvel	Ianuarii 12 An(ni) 1301
29	جمادى الآخر	Dzemaziul achyr	Februarii 11
30	رجب	Redzeb	Martii 12
29	شعبان	Szaban	Aprilis 11
30	رمضان	Ramazan	Maii 10
29	شوال	Szevval	Iunii 9
30	ذى القعدة	Zylcaade	Iulii 8
29	ذى الحجة	Zylhidze	Augusti 7

Observe annum Christi 1301 in hoc Hegirae anno incipere ¹³ in mensem Dzemaziul evvel, cuius 1 dies incidit in Ianuarii 12 ¹⁴. Atqui demonstratum est superius Othmanum regnare incepisse anno Hegirae 700, mensis Dzemaziul Achyr die 1, qui est annus Christi 1301, Februarii 11, quamevis in tabula annus Hegirae 700 respondeat anno Christi 1300. Ergo superius recte conclusum est. Et haec fuit, ut existimo, causa, quae videtur Leunclavium aliosque in computandi ratione cespitare fecisse. |

¹³ incipere scr.
incidere ms.
¹⁴ Ianuarii 12 ex
[[Febr]]uarii 11
correctum

Atque hoc modo Hegirae Epocha ad aeram Christianam in reliquis quoque annis facile reduci potest. Exempli gratia: Initium anni Hegirae 699, qui primum Othmani Imperii annum proxime praecessit, secundum tabulam Astronomicam incidit in annum Christi 1299, Septembris 28, feria 2. Sed pro faciliiori Lectoris captu integram subiiciamus tabulam.

10

Acest lucru astfel înțeles, mai departe scriitorii turci (a căror autoritate se bucură de mare vază la ai lor) susțin într-un gând că Othman a domnit 26 de ani, 3 luni și 10 zile (chiar dacă Leunclavius — lucru pe care nu văd de unde l-a scos — îi atribuie aceluia 29 de ani lunari, sau 28 solari)⁵³ și că Orchan a urmat la domnie în anul Hegirei 726, în 10 Ramazan. Așadar, luînd începutul anului de la 10 Ramazan, mergînd înapoi numărăm că în anul 700 al Hegirei, în 10 ale aceleiași luni Ramazan sînt 26 de ani împliniți. Tot asemenea sînt de scăzut cele trei⁵⁴ luni și 10 zile, care intraseră în anul al 27-lea. Scoatem prin urmare cele 10 zile din Ramazan și <încă> trei luni, adică Szaban, Redzeb și Dzemaziul Achyr⁵⁵, care corespund⁵⁶ cu mai, aprilie, martie și februarie. Astfel, suprimînd toți acești ani, luni și zile, se vedește fără nici o șovăială / că primul an al domniei lui Othman a fost anul Hegirei 700, prima zi a lunii Dzemaziul Achyr, care căzuse în anul Domnului Mintuitorului <nostru> 1301, în ziua de 11 februarie, după cum se va dezvălui în tabla alăturată.

TABLA CRONOLOGICĂ A ANULUI HEGIREI 700,
CARE ESTE AL DOMNULUI CRISTOS 1300.

	Anul Hegirei 700 Lunile Hegirei	Anul lui Cristos 1300 Lunile solare	
32	Muharrem întii	septembrie	16
30	Seffer	octombrie	16
29	Rebiul evvel ⁵⁷	noiembrie	14
29	Rebiul achyr ⁵⁸	decembrie	14
30	Dzemaziul evvel ⁵⁹	ianuarie	12 Anul
29	Dzemaziul achyr	februarie	11 1301
30	Redzeb	martie	12
29	Szaban	aprilie	11
30	Ramazan	mai	10
29	Szevval	iunie	9
30	Zylcaade	iulie	8
29	Zylhidze	august	7

Ia aminte că anul lui Cristos 1301 în acest an al Hegirei începe în luna Dzemaziul evvel, a cărei primă zi cade în 12 ianuarie. Dar s-a dovedit mai sus că Othman a început să domnească în anul Hegirei 700, în prima zi a lunii Dzemaziul achyr⁶⁰, care este anul lui Cristos 1301, 11 februarie, cu toate că anul Hegirei 700 corespunde în tablă anului lui Cristos 1300. Deci mai sus s-a tras o concluzie corectă. Și aceasta a fost, pe cite cred, pricina care pare să-i fi făcut să se poticnească în felul lor de a socoti pe Leunclavius și pe alții. /

Iar în acest fel se poate transpune cu ușurință perioada Hegirei în era creștină și pentru ceilalți ani. De pildă: începutul anului Hegirei 699, care a precedat cel mai îndeaproape primul an al domniei lui Othman, cade, după tabla astronomică, în anul lui Cristos 1299, 28 septembrie, feria 2⁶¹. Dar, pentru mai ușoara înțelegere a Cititorului, să alăturăm tabla întreagă.

Menses Arabum ¹⁵		Menses solares	
30	Muharrem 1 incidit in	Septembris	28
29	Seffer	Octobris	28
30	Rebiul evvel	Novembris	26
29	Rebiul achyr	Decembris	26
30	Dzemaziul ¹⁶ evvel	Ianuarii	24 An(ni) 1300
29	Dzemaziul achyr	Februarii	23
30	Redzeb	Martii	23
29	Szaban	Aprilis	22
30	Ramazan	Maii	21
29	Szevval	Iunii	20
30	Ziulcaade	Iulii	19
29	Zylhidze	Augusti	18

¹⁵ Hinc astro-
nomicis in tabulis
Arabica scriptura
omissa est

¹⁶ Dzemaziul hic
perperam ms.

Probato igitur, ut sat videtur, primo Othmani Imperii anno, mense et die, eadem methodo investigandus venit annus, mensis et dies mortis Erdogrylis, patris Othmani. Quare dicimus: Siquidem annus Hegirae 700, mensis Dzemaziul achyr ultimus (sic) dies fuit primus annus et dies Imperii Othmani; Erdogrylem autem mortuum fuisse anno Hegirae 680 (qui incipit anno Christi 1281, Aprilis 22, feria 3) Hodze Saadi author est: Ergo a primo Imperii Othmani anno usque ad annum mortis Erdogrylis, inclusive, interlapse sunt anni 19, menses 7, quod probatur: Annus Hegirae 700 inceperat anno Christi 1300, mensis Septembris 16, ut in prima tabula indicatum est, a mensis autem Dzemaziul achyr anni praefati die ultimo (sic) (quem demonstravimus es{se} ¹⁷ initium primi Othmani Imperii anni) usque ad Muharrem diem primum habemus menses quinque, qui deinde tollendi sunt ex ultimo anno, in quo mors Erdogrylis contigit. Posito itaque anni initio prima die praecedentis Dzemaziul evvel, retrocedendo auferendi sunt anni usque ad annum Hegirae 680, quo mortuum fuisse Erdogrylem ex toties laudato Saadi constat. Quare dicimus a mensis Dzemaziul evvel die primo anni 700 usque ad anni praecedentis 699 eiusdem mensis Dzemaziul evvel diem primum esse unum Hegirae annum completum. Et sic deinceps faciendum usque ad eundem mensem Dzemaziul evvel anni 681, qui est annus mortem Erdogrylis proxime sequens — atque ita colliguntur anni 19. Post hoc quinque illi menses, qui ingressi fuerant annum Hegirae 700, demendi sunt ex anno Hegirae 680, residui vero 7 menses addendi sunt supra 19 annos superius computatos. Ergo a primo Othmani imperii anno, mensis Dzemaziul achyr, usque ad mortem Erdogrylis annos 19, menses 7 (ut suppositum erat) intercurrisse evidens est. Ita qui fuerit mensis septimus et dies anni 680 eodem computandi modo inveniendi sunt. Quemadmodum enim retrocedentes ab anno Hegirae 700, mensis Dzemaziul achyr die 1 usque ad annum 681, annum nimirum mortem Erdogrylis proxime sequentem, numeravimus annos Hegirae 19, | ita et ab eodem mensis Dzemaziul, achyr primo ¹⁸ die retro numerandi sunt 7 illi menses (quos residuos esse superius indicavimus) et ad annum 680 addendi, scilicet Dzemaziul evvel, Rebiul achyr, Rebiul evvel, Sefer, Muharrem, Zylhidze et Zylcaade, qui secundum tabulam respondent Augusto, Iulio, Iunio, Maio, Aprili, Martio et Februario. Itaque septimus ille residuorum mensium erit Zylcaade anni Hegirae 680; mensis vero Zylhidze primus dies incidit in annum Christi 1281, Februarii 11 (ut in subiecta ostenditur tabula) et conclusive praedictus annus Hegirae 680 Szeval ultimus dies erit annus et dies mortis Erdogrylis.

11

¹⁷ es{se} ex
cs[[t]] (?) corr. C

12

¹⁸ ab eodem...
primo die scr.: ab
eodem... prima die
ms.

TABLA ANULUI HEGIREI 699 ȘI AL LUI CRISTOS 1299

	Lunile arabilor	Lunile solare	
30	Muharrem întâi a căzut în	septembrie	28
29	Seffer	octombrie	28
30	Rebiul evvel	noiembrie	26
29	Rebiul achyr	decembrie	26
30	Dzemaziul evvel	ianuarie	24 Anul 1300
29	Dzemaziul achyr	februarie	23
30	Redzeb	martie	23
29	Szaban	aprilie	22
30	Ramazan	mai	21
29	Szevval	iunie	20
30	Ziulcaade	iulie	19
29	Zylhidze	august	18

- 11 Așadar, odată dovedit, pe cât se pare indeajuns, primul an al domniei lui Othman, cu luna și ziua, după aceeași metodă vin spre a fi cercetate anul, luna și ziua morții, lui Erdogryl⁶², tatăl lui Othman. De aceea⁶³ zicem: De vreme ce anul Hegirei 700, ultima (*sic!*)⁶⁴ zi a lunii Dzemaziul achyr au fost primul an și <prima> zi a domniei lui Othman; iar Hoge Saadi⁶⁵ ne atestă că Erdogryl a murit în anul Hegirei 680 (care începe în anul lui Cristos 1281, 22 aprilie, feria 3): Prin urmare între primul an al domniei lui Othman / și anul morții lui Erdogryl, inclusiv, sînt scurși⁶⁶ 19 ani <și> 7 luni, ceea ce se dovedește⁶⁷ <astfel>: Anul Hegirei 700 începuse în anul lui Cristos 1300, 16 ale lunii lui septembrie, cum s-a arătat în prima tablă, iar de la ultima (*sic!*) zi a lunii Dzemaziul achyr a anului amintit (despre care am dovedit că este începutul primului an al domniei lui Othman) și pînă la prima zi a lui Muharrem avem cinci luni, care sînt apoi de scos din ultimul an, în care s-a petrecut moartea lui Erdogryl. Așezînd dar începutul anului în prima zi a <lunii> precedente, Dzemaziul evvel, sînt de înlăturat, mergînd înapoi, anii de pînă la anul Hegirei 680, în care se știe din de atîtea ori citatul Saadi că a murit Erdogryl. De aceea spunem că de la prima zi a lunii Dzemaziul evvel a anului 700 pînă la prima zi a aceleiași luni Dzemaziul evvel a anului precedent 699 este un an întreg al Hegirei. Și tot așa iarăși avem de făcut pînă la aceeași lună Dzemaziul evvel a anului 681 — an care este cel imediat următor morții lui Erdogryl — și astfel se adună 19 ani. După aceasta sînt de scos din anul Hegirei 680 cele cinci luni care intraseră în anul Hegirei 700, iar restul de 7 luni sînt de adăugat la cei 19 ani socotiți mai sus. Deci între primul an al domniei lui Othman, luna Dzemaziul achyr, și moartea lui Erdogryl este vădit că au intervenit (așa cum se bănuise) 19 ani <și> 7 luni. Astfel, prin același fel de calcul sînt de aflat luna a șaptea și ziua din anul 680. Căci, după cum, mergînd înapoi de la ziua 1 a lunii Dzemaziul achyr, din anul 700, pînă la anul 681 — adică: la anul care urma imediat morții lui Erdogryl — am numărat 19 ani ai Hegirei, / tot astfel de la aceeași primă zi a lunii Dzemaziul achyr sînt de numărat înapoi cele 7 luni (despre care am arătat mai sus că sînt în plus) și de adăugat la anul 680, anume Dzemaziul evvel, Rebiul achyr, Rebiul evvel, Seffer, Muharrem, Zylhidze și Zylcaade, care, după tablă, corespund cu august, iulie, iunie, mai, aprilie, martie și februarie⁶⁸. Prin urmare cea de a șaptea dintre lunile în plus va fi Zylcaade a anului 680 al Hegirei; iar prima zi a lunii Zylhidze cade în anul 1281 al lui Cristos, 11 februarie (după cum se arată în tabla alăturată) și, în concluzie, pomenitul an 680 al Hegirei, ultima zi a lui Szeval, vor fi anul și ziua morții lui Erdogryl.
- 12

Menses Arabum		Menses solares	
30	Muharrem 1 incidit in	Aprilis	22
29	Sefer	Maii	22
30	Rebiul evvel	Iunii	20
29	Rebiul achyr	Iulii	20
30	Dzemaziul evvel	Augusti	18
29	Dzemaziul achyr	Septembris	17
30	Redzeb	Octobris	16
29	Szaban	Novembris	15
30	Ramazan	Decembris	14
29	Szevval	Ianuarii	13 An(ni)
1281			
30	Zylcaade	Februarii	11
29	Zylhidze	Martii	13

Obserua in ultima Zylhidze desinere annum Hegirae 679. In prima vero Muharrem incipere annum 680. Et in ultima Decembris desinere annum Christi 1281. Et in prima Ianuarii inchoare annum 1282. At quia residuos 7 menses, | qui super 19 Hegirae annos redundabant, in mensis Zylcaade die 1 destisse ostendimus: Ergo mortem Erdogrylis incidisse in annum Hegirae 680, mensis Szevval ultimum diem, qui est annus Christi 1282, Februarii 10, recte conclusum est. Sublata itaque, ut remur, hac dubitatione, eadem ratione inveniendi sunt anni (et, si qui fuerint, menses et dies) Dominii Erdoglyris in cuius initio mortem quoque Suleimani necessario ponendam censemus. Etenim anno Hegirae 680, Szevval ultima, Erdogrylis mortem contigisse demonstratum est, atqui Suleimanum, Erdogrylis patrem, anno Hegirae 616 in Euphrate submersum communis historica suadet fides. Ergo a morte Suleimani usque ad mortem Erdogrylis liquet, inclusive, annos 64 intercessisse (quamvis Iohannes Gaudier minus probe 54 duntaxat annos interlapsos velit, sed hoc nihil obstante) pergitur hic investigatum mensem et diem primi anni dominii Erdogrylis et mortis Suleimani.

18

Siquidem clare notuit anno Hegirae 680, Szevval ultimo, mortuum fuisse Erdogrylem, retrocedentes auferimus ab hoc anno intercurrentes annos usque ad annum 617 (qui mortem Suleimani proxime sequitur) et eiusdem anni mensis Szevval ultimum, ac colliguntur anni 63. At quia duo menses, hoc est Zylhidze et Zylcaade anni 616, ingressi sunt in annum 617, illi decem menses, qui residui sunt anni 616, addendi sunt ad vitam Suleimani etroducendi a Zylcaade versus Muharrem, numerando nimirum 1. Szevval, 2. Ramazan, 3. Szaban, 4. Redzeb, 5. Dzemaziul achyr, 6. Dzemaziul evvel, 7. Rebiul achyr, 8. Rebiul evvel, 9. Seffer, 10. Muharrem, qui respondent Novembri, Octobri 30 et iterum Octobri 1, | Septembri, Augusto, Iulio, Iunio, Maio, Aprili et Martio. Ergo ultimus annus vitae Suleimani et primus Dominii Erdogrylis fuit annus Hegirae 616, Zylhidze 1, qui incidit in annum Christi 1220, Februarii 6; quod clarius vide in tabulis subiacentibus.

14

	Lunile arabilor	Lunile solare	
30	Muharrem 1 a căzut în	aprilie	22
29	Seffer	mai	22
30	Rebiul evvel	iunie	20
29	Rebiul achyr	iulie	20
30	Dzemaziul evvel	august	18
29	Dzemaziul achyr	septembrie	17
30	Redzeb	octombrie	16
29	Szaban	noiembrie	15
30	Ramazan	decembrie	14
29	Szevval	ianuarie	13
			Anul 1282
30	Zylcaade	februarie	11
29	Zylhidze	martie	13

18 Ia aminte că în ultima <zi> a lui Zylhidze se sfârșește anul 679 al Hegirei, că în prima a lui Muharrem începe anul 680, și în ultima <zi> a lui decembrie se sfârșește anul 1281 al lui Cristos, iar în prima a lui ianuarie începe anul 1282. Dar, dat fiind că am arătat că cele 7 luni rămase, / care erau în plus peste cei 19 ani ai Hegirei, s-au încheiat în ziua întâi a lunii Zylcaade: prin urmare s-a tras concluzia corectă că moartea lui Erdogryl s-a petrecut în anul Hegirei 680, ultima zi a lunii Szevval, — care este anul lui Cristos 1282, 10 februarie. Odată înlăturată, pe cit credem, această îndoială, în același chip sint de aflat anii (și, de vor fi, lunile și zilele) domniei lui Erdogryl, la al cărei început socotim că trebuie așezată în mod necesar și moartea lui Suleiman⁶⁹. Anume, s-a demonstrat că moartea lui Erdogryl a avut loc în anul 680 al Hegirei, ultima <zi> a lui Szevval, iar credința istorică cea îndeobște ne îndeamnă <a crede> că Suleiman, tatăl lui Erdogryl, s-a înecat în Eufrat în anul 616 al Hegirei. Deci de la moartea lui Suleiman și pînă la moartea lui Erdogryl, inclusiv, se vădește că s-au scurs 64 de ani (cu toate că Iohannes Gaudier⁷⁰ susține, cu mai puțină dreptate, să fi trecut doar 54 de ani, dar indiferent de aceasta) — purcedem acum a cerceta luna și ziua primului an al domniei lui Erdogryl și a morții lui Suleiman.

14 De vreme ce s-a învederat lămurit că Erdogryl a murit în anul 680 al Hegirei, ultima <zi> a lui Szevval, mergînd către înapoi înlăturăm anii scurși între acest an și anul 617 (care urmează imediat morții lui Suleiman) și <ziua> ultimă a lunii Szevval a aceluiași an, și se adună <astfel> 63 de ani. Dar pentru că două luni, adică Zylhidze și Zylcaade din anul 616, au intrat în anul 617, cele zece luni care mai rămîn din anul 616 trebuie adăugate la viața lui Suleiman și întoarse înapoi de la Zylcaade către Muharrem, numărînd anume 1. Szevval, 2. Ramazan, 3. Szaban, 4. Redzeb, 5. Dzemaziul achyr, 6. Dzemaziul evvel, 7. Rebiul achyr, 8. Rebiul evvel, 9. Seffer, 10. Muharrem, care corespund cu noiembrie, 30 octombrie și iarăși 1 octombrie, / septembrie, august, iulie, iunie, mai, aprilie și martie. Deci ultimul an al vieții lui Suleiman și primul al domniei lui Erdogryl a fost anul Hegirei 616, 1 Zylhidze, care a căzut în anul lui Cristos 1220, 6 februarie; lucru pe care⁶¹ iată-l mai lîmpede în tablele alăturate.

Menses Arabum ^a		Menses solares	
30	Muharrem 1. incidit in	Martii	8
29	Sefer	Aprilis	7
30	Rebiul evvel	Maii	6
29	Rebiul achyr	Iunii	5
30	Dzemaziul evvel	Iulii	4
29	Dzemaziul achyr	Augusti	3
30	Redzeb	Septembris	1
29	Szaban	Octobris	1
30	Ramazan	{iterum } ¹⁹ Octobris	30
29	Szevval		29
30	Zylcaade	Novembris ²⁰	28
29	Zylhidze	Decembris	27
		Ianuarii	27 An(ni) 1221

¹⁹ {uterum} addi-
dit C
²⁰ Novembris ex-
[[Dec]]embris cor-
rectum

TABULA ANNI HEGIRAE 616

CHRISTI 1219

Menses Arabum		Menses solares	
30	Muharrem 1 incidit in	Martii	18
29	Sefer	Aprilis	17
30	Rebiul evvel	Maii	16
29	Rebiul achyr	Iunii	15
30	Dzemaziul evvel	Iulii	14
29	Dzemaziul achyr	Augusti	13
30	Redzeb	Septembris	11
29	Szaban	Octobris	11
30	Ramazan	Novembris	9 /
29	Szevval 1 incidit in	Decembris	9
30	Zylcaade	Ianuarii	7 An(ni) 1220
29	Zylhidze	Februarii	6

15

Et sic annus quoque exitus Suleimani ad calculum est reducendus, qui ex autoritate Neszrini, contigit anno Hegirae 611; mortuum autem fuisse anno Hegirae 616, Zylhidze 1, iam patuit. Atqui Zylhidze est ultimus mensis anni Arabici. Ergo ad annum usque 611 inte{r}currerunt, inclusive, anni 4, menses 11; retrocedendo autem, iuxta methodum, a mensis Zylhidze 1, eodem mense anni 612²¹ (qui secutus est Suleimani exitus primum annum) complentur anni 4; his additis 11 mensibus (quos superius abundasse diximus), primum Suleimani exitum procul dubio in anno²² Hegirae 611, mensis Muharrem ultima collocandum esse (qui incidit in annum Christi 1214, Iunii 10) certum est²³.

²¹ 612 scr.: 610
ms.

²² anno ex anni
correctum

²³ certum est in
fine add dit C

²⁴ videmus ex
vide[[nt]] corr. C

TABLA ANULUI 617 AL HEGIREI

AL LUI CRISTOS 1220

Lunile arabilor		Lunile solare	
30	Muharrem 1 a căzut în	martie	8
29	Seffer	aprilie	7
30	Rebiul evvel	mai	6
29	Rebiul achyr	iunie	5
30	Dzemaziul evvel	iulie	4
29	Dzemaziul achyr	august	3
30	Redzeb	septembrie	1
29	Szaban	octombrie	1
30	Ramazan	(iarăși) octombrie	30
29	Szevval	noiembrie	29
30	Zylcaade	decembrie	28
29	Zylhidze	ianuarie	27
			Anul 1221

TABLA ANULUI 616 AL HEGIREI

AL LUI CRISTOS 1219

Lunile arabilor		Lunile solare	
30	Muharrem 1 a căzut în	martie	18
29	Seffer	aprilie	17
30	Rebiul evvel	mai	16
29	Rebiul achyr	iunie	15
30	Dzemaziul evvel	iulie	14
29	Dzemaziul achyr	august	13
30	Redzeb	septembrie	11
29	Szaban	octombrie	11
30	Ramazan	noiembrie	9 /
29	Szevval 1 a căzut în	decembrie	9
15	30	Zylcaade	ianuarie
			7 Anul 1220
29	Zylhidze	februarie	6

Și astfel, trebuie adus în socoteală și anul descălecatului lui Suleiman, care, după autoritatea lui Neşri ⁷², s-a petrecut în anul Hegirei 611; iar că el ⁷³ a murit în anul Hegirei 616, la 1 Zylhidze, s-a văzut deja. Iar Zylhidze este ultima lună a anului arab. Deci până la anul 611 s-au scurs la mijloc, inclusiv, 4 ani <și> 11 luni; iar mergînd ⁷⁴ înapoi, după metodă, de la întii ale lunii Zylhidze, în aceeași lună a anului 612 ⁷⁵ (care a urmat primului an al descălecatului lui Suleiman) se împlinesc 4 ani; adăugîndu-le 11 luni (despre care am spus mai sus că erau în plus), este sigur că primul descălecat al lui Suleiman trebuie așezat fără îndoială în anul Hegirei 611, ultima <zi> a lunii Muharrem (care a căzut în anul lui Cristos 1214, 10 iunie).

	Menses Arabum	Menses solares	
30	Muharrem 1 incidit in	Maii	12
29	Sefer	Iunii	11
30	Rebiul evvel	Iulii	10
29	Rebiul achyr	Augusti	9
30	Dzemaziul evvel	Septembris	7
29	Dzemaziul achyr	Octobris	7
30	Redzeb	Novembris	5
29	Szaban	Decembris	5
30	Ramazan	Ianuarii	5 An(ni) 1215
29	Szevval	Februarii	2
30	Zylcaade	Martii	3
29	Zylhidze	Aprilis	2 /

Equidem {quia} eodem cum Suleimani exitus tempore apud Turcicos Historico fiat mentio irruptionis Dzengizchani, et ob Christianorum scriptorum in notando invasionis ipsius anno discrepantiam scrupulum aliquod Lectori moveri posset, operae pretium arbitramur illud quoque tollendum esse. In primis, Nicephorum Gregoram (quem Rhetorem potius quam historicum dixeris) Lib(ro) 2, Cap(ite) 5 Dzengizchanum (regnante apud Graecos Niceae Iohanne Duca) anno Christi 1222, Hegirae 619, ab Hyperboreis ad Mare Caspium descendisse memorantem videmus²⁴, Lonicerum {A(nno) Ch(risti)} 1202, Hegirae 599, Calvis(i)um in suo Chronologico {A(nno) Ch(risti)} 1220, Hegirae 611 et Ricciolum in Magno Chronologico {A(nno) C(hristi)} 1212, Hegirae 609. Nos more nostro, Turcarum domesticos potius secuti scriptores, ex synopsi historiarum, quam anno Christi 1696, Hegirae 1108, eruditissimus Larissensis Saadi effendi, sub dedicatione nominis Sultani Mustaphae, fratris et praecessoris hodierni Sultani Ahmed, filii Sultan Muhammed, ex celeberrimis historicis, Mevlana Idris, Neszrin, et Saadi, Tadzuttevarich, et Peczovi, et Hezarfenn collectam et ab omnibus naevis purgatam in lucem ediderat, constanter tenemus Suleimanum Szahum, patrem Erdogrylis, ex Nera urbe, Mari Caspio finitima, primum exivisse, anno Hegirae 611, qui est annus Christi 1214, et cum pervenisset cum suis Oguzianis usque ad regiones Asiae Minoris, sive eodem, sive sequenti anno (quod mihi certo non constat) contigisse Dzengizchani irruptionem, et Suleimanum, ob Dzingizianorum saevitiem, versus M[a]ediam se recepisse. Anno demum Hegirae 616 denuo versus Halep profectum, in Euphrate vitam finivisse. Ex fide igitur horum historicorum probabiliter patet Dzengizchanum uno aut altero post Suleimanum anno Asiam invasisse, hoc est anno Hegirae sive 612, sive 613, qui sunt Christi 1215, 1216. His probe perpensis, facile cognoscet B(enevolus) L(ector) lapsum alienum nostrum computum falsitatis arguere non posse. Perstabitque omnino Suleimani exitui 1214um Domini (qui est Theodori Lascaris imperii sextus) annum assignandum, Dzengizchani vero irruptionem aut uno, aut altero, ut diximus, accidisse posterius.

16

17

Lunile arabilor		Lunile solare	
30	Muharrem 1 a căzut în	mai	12
29	Seffer	iunie	11
30	Rebiul evvel	iulie	10
29	Rebiul achyr	august	9
30	Dzemaziul evvel	septembrie	7
29	Dzemaziul achyr	octombrie	7
30	Redzeb	noiembrie	5
39	Szaban	decembrie	5
20	Ramazan	ianuarie	5 Anul 1215
29	Szevval	februarie	2
30	Zylcaade	martie	3
29	Zylhidze	aprilie	2 /

- 16 Dar dat fiind că laolaltă cu vremea descălecatului lui Suleiman la istoricii turci se pomeneste despre năvălirea lui Dzungizchan ⁷⁷, și <cum>, datorită deosebirilor dintre scriitorii creștini în însemnarea anului acestei năvăliri, Cititorului i s-ar putea isca vreo îndoială, socotim că merită osteneala să o înlăturăm și pe aceasta. În primul rînd, vedem că Nicefor Gregoras ⁷⁷ (despre care ai zice mai degrabă <că este> un retor decît un istoric) amintește în Cartea a 2-a, Capitolul 5 ⁷⁸, că Dzungizchan a coborît de la hiperboreeni ⁷⁹ către Marea Caspică în anul lui Cristos 1222, al Hegirei 619 (pe cînd domnea la greci, la Nicea, Ioan Ducas) ⁸⁰, Lonicerus ⁸¹ în anul lui Cristos 1202, al Hegirei 599, Calvisius în *Cronologicul* său în anul lui Cristos 1220 ⁸², al Hegirei 611, iar Ricciolus în *Marele Cronologic* ⁸³, în anul lui Cristos 1212, al Hegirei 609. Noi, după obiceiul ⁸⁴ nostru, urmîndu-i mai degrabă pe scriitorii de-acasă ai turcilor, menținem statornic, după compendiul istoric pe care îl publicase ⁸⁵ în anul lui Cristos 1696, al Hegirei 1108, mult învățatul Saadi effendi din Larissa ⁸⁶, adunat din ⁸⁷ cei mai de vază istorici, Mevlana Idris ⁸⁸, Neșri și Saadi, *Tadzuttevarich* ⁸⁹, și Peczovi ⁹⁰ și Hezarfenn ⁹¹, și curățat de orice fel de pată, cu dedicație către numele Sultanului Mustafa, fratele și predecesorul actualului Sultan Ahmed ⁹², fiu al Sultanului Muhammed ⁹³, că Suleiman Șah, tatăl lui Erdogryl, a ieșit mai întîi în anul Hegirei 611, care este anul lui Cristos 1214, din orașul Nera ⁹⁴, învecinat cu Marea Caspică, și, după ce ajunsese cu oguzii ⁹⁵ săi pînă în ținuturile Asiei Mici, fie în același an, fie în cel următor (lucru de care nu sînt sigur), s-a petrecut năvălirea lui Dzungizchan, iar Suleiman, din pricina cruzimii celor ai lui Dzungiz, s-a tras înapoi către Media ⁹⁶.
- 17 Apoi ⁹⁷, după ce pornise iar către Halep în anul 616 al Hegirei, / și-a sfîrșit viața în Eufrat. Așadar în temeiul acestor istorici se vedește a fi de crezut ⁹⁸ că Dzungizchan a năvălit în Asia cu unul sau doi ani după Suleiman, adică în anul 612 sau 613 al Hegirei, care sînt ai lui Cristos 1215 <și> 1216: Cîntărind cum se cuvine aceste lucruri, Binevoitorul Cititor va lua aminte cu ușurință că greșeala altora nu poate învinovăți de neadevăr calculul nostru. Oricum, va rămîne stabilit că descălecatului lui Suleiman trebuie să i se atribuie anul Domnului 1214 (care este al șaselea al domniei lui Teodor Lascaris ⁹⁹), iar că năvălirea lui Dzungizchan s-a petrecut, după cum am spus, fie cu unul, fie cu doi <ani> mai tîrziu.

(Text stabilit și traducere de Dan SLUȘANSCHI)

COMENTARII

1. În sensul de «trebuind a da la lumină», «a face cunoscute» (*lux publica* = «publicitate, tipar»; mai departe: *in lucem edere, luci exponere, prodere*: «a publica, a tipări», *D.S.*).

2. Mai jos (*Praef.*, II, 22—26) Cantemir va arăta că denumirea cea mai potrivită acestui stat este «Imperiul otoman» (*D.S.*).

3. Așa... îndeobște, *om. T.*

4. Cf. Grigore Ureche, *Létopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 58: «Că de nu poate de multe ori omul să spuie așa pre cale tot pre rînd celea ce vede cu ochii săi și multe smîntêște, de au spune mai mult, au mai puțin, dară lucruri vechi și de demult, de s-au răsufat atîta vreme de ani?»

5. Ioan VIII, 7; «asupra ei», adică asupra femeii adultere (aci, figurat, «asupra cărții»).

6. *Tc. hicret.*

7. Comparată... și nu prea dificilă, *om. T.*

8. Iar aceasta... aceluși lucru, *om. T.*

9. În concepția istorică a lui Cantemir «împărăția a trecut la greci» cînd Constantin cel Mare «au săvîrșit cetatea Țarigradul, și de pre numele său au numit-o Constantinopolis, Cetatea lui Constantin și Roma Nouă»; atunci «Constantin Marele [...] au mutat scaunul împărăției de la Roma în Țarigrad», adică în părțile grecilor, imperiul continuînd a fi același, roman. În afara citatelor de mai sus din *Hronicul romano-moldo-olahiilor*, III, 2—3 (t. I, Iași, 1835, pp. 332—333), opera în care Cantemir se apleacă cel mai adesea asupra istoriei romane, nu se poate nimic menționa în favoarea altui moment al «trecerii» (căderea Romei în 476, dată nementionată de autorul nostru, sau grecizarea Imperiului roman de răsărit). În sprijinul primei interpretări (la care se oprește și Andrei Pippidi), vine opinia unui contemporan, N. Tindal, care traduce astfel pasajul comentat: «De cînd scaunul împărătesc a fost strămutat la Constantinopolul nu aflăm, desigur, nici un fapt mai vrednic de memorat decît cucerirea acestei cetăți de către turci.» În ce privește «cei doi ochi ai creștinătății», primul fusese Ierusalimul,

leagănul noii religii, pierdut prin invazia arabă; Constantinopol era însă și mai important nu numai prin unicitatea, dar și prin funcțiile sale de conducere spirituală și politică a Lumii creștine.

10. A fost lipsită... ochi al său, *om. T.*

11. Oricît ar fi... împărăției grecești, *om. T.*

12. Prin compararea... turc *om*

13. *Falsopropheta*, hibrid latino-grec pentru *pseudopropheta* prin care Cantemir îl numește pe Mohamed (*D.S.*).

14. Cf. J. — B. Riccioli, *Astronomiae [reformatae]*, tomi duo, t. II, Bononiae, 1665, p. 9. Cantemir pare că se referă însă la altă carte a lui Riccioli, *Chronologia reformata et ad certas conclusiones redacta*, t. I—III, Bononiae, 1669, nouă, deocamdată, inaccesibilă.

15. Data exactă a *hegirei* (mutării lui Mohamed de la Mekka la Medina) nu este certă. Cea mai probabilă dată ar fi 8 Răbi' I / 20 septembrie 622 (A. J. Wensinck — J. H. Kramers, red., *Handwörterbuch des Islam*, Leiden, 1941, p. 174).

16. Abu'l-Abbas al-Fargani, astronom persan, sec. IX. Opera sa în traducere latină (*Ferrara*, 1493) a cunoscut numeroase ediții; v. Alfraganus, *Elementa astronomica, arab. e lat.*, opera J. Gollii, Amstelodami, 1669.

17. Al-Batlani (m. 929), autorul unor table astronomice comentate (*al-Zidj*), publicate în traducere sub titlul *De scientia stellarum liber*, Bononiae, 1645.

18. Este vorba de *Tablele alphonsine*, operă astronomică redactată la curtea lui Alphons X Înteptul, regele Castiliei (1254—1284).

19. Probabil Jordanus de Saxa (Nemorarius), autorul (neidentificat precis) al unor tratate de matematică (c. 1185—1237).

20. Arabii, care, după autorii creștini medievali, s-ar fi tras din Ismail, fiul lui Avraam și al roabei sale Agar, de unde și numele de «agareni» (*Geneza*, XVI, 11—15).

21. De la ide, *om. T.*

22. Feria a 5-a, *om. T.* Din antichitatea tirzie numele săptămînii au fost numite *feria* (I,

II etc.), numărătoarea începînd cu duminică; așadar feria a 5-a este joi, iar a 6-a — vineri (D.S.).

23. J. J. Scaliger, *Opus de emendatione temporum* (ed. Paris, 1583; Frankfurt 1593, Leiden 1598, Geneva 1629 etc.).

24. Dionysii Petavii (Denis Petau), *Rationarium temporum* pars II, Moguntiae, 1646, p. 54.

25. Lat. *politice*, adică potrivit cronologiei «civile», folosită în viața socială (în româna veche «politicească»), în opoziție cu cea stabilită prin calcul astronomic. Anul civil este mai puțin precis decît cel astronomic (cf. D. Petavius, *op. cit.*, pars II, p. 2).

26. Feria a 6-a, *om. T.*

27. Tc. *Ay gör ramazan tot, ay gör Bayram eyle*. Citat liber din *Coran* II, 185: «Oricare din voi va vedea luna nouă va posti toată luna.»

28. Luat de cursul acestei lungi fraze, Cantemir a încheiat-o ca pe o completivă infinitivă, prin *voluisse*, în loc de *voluerunt* (D.S.).

29. Tc. *Muharrem*.

30. Tc. *ruzname*.

31. *Istranca daği*, ramificare a munților Rhodope, în nord-estul Turciei europene, de-a lungul coastei Mării Negre.

32. Tc. *Istanbul efendi*.

33. Toate informațiile despre post se regăsesc și în D. Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhamedane*, V, 5; v. traducerea noastră, București, 1977, pp. 263—264.

34. Și dimpotrivă... vesele și vioale, *om. T.*

35. Sintagma latină, greșită și la copiere, este paradoxal alcătuită; ne-am fi așteptat mai degrabă la *obiecta maiestutiae illis solites hypocrisi* = «lăsînd la o parte obiceiul lor fățarnic de a părea mîhnîți» (D.S.).

36. Se dă deja... astronomic, *om. T.*

37. Tc. *Şevval*.

38. Feria 3, *om. T.*

39. De către... al doilea, *om. T.*

40. Tc. *Safer*.

41. Tc. *Şevval, Zilkade* și *Zilhicce*.

42. Feria 3, *om. T.*

43. Feria 6, *om. T.*

44. Convertirile din calendarul musulman în cel al erei noastre sînt corecte, dar după stilul vechi, cu un decalaj de 10 zile.

45. Așadar... dat fiind că, *om. T.*

46. Dacă acelora... însemnării lor mai exacte, *om. T.*

47. De mică însemnătate, *om. T.*

48. Osman I Gazi, 1299/1300—1326.

49. Joannes Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum, a Turcis sua lingua scripti*, Francofurti, 1588, p. 5. Data este dedusă din faptul că Osman a domnit 29 de ani, iar Orchan a luat domnia în 1328.

50. Sethi Calvisii *Opus chronologicum*, Francofurti ad Moenum et Embdae, 1650, p. 831, după istoricul evreu portughez Abraham Zacutus Lusitanus.

51. Și unii... cele mai apropiate, *om. T.*

52. Orchan I Gazi, 1326—1359.

53. Leunclavius, *ibid.*

54. Cele trei... prin urmare, *om. T.*

55. Tc. *Şaban, Receb* și *Cemaziyelâhur*, a opta, a șaptea și a șasea lună din calendarul musulman, corespunzînd în anul hegirei 700 cu perioada indicată de Cantemir.

56. Care corespund... luni și zile, *om. T.*

57. Tc. *Rebiyülevvel*.

58. Tc. *Rebiyülâhir*.

59. Tc. *Cemaziyülevvel*.

60. De fapt data exactă a venirii lui Osman la tron nu a fost exact stabilită.

61. Adaos T.: «ca urmare este prima zi a lunii Muharrem», corespondență luată din *Tabla anului hegirei 699*, pe care traducătorul englez o elimină.

62. Ertuğrul, căpetenie turcă (m. 1281), fiul lui Süleymanşah.

63. De aceea... Othman; iar, *om. T.*

64. Confuzie, aici și mai jos, pentru prima zi, probabil încă din ciorna lui Cantemir, și necorectată nici în această fază (D.S.).

65. Sa'adeddin Mehmed Hoca Efendi, în *Tadj-ül-Tevarih* (Coroana istoriilor), cuprinzînd istoria otomană pînă la sfîrșitul domniei lui Selim I (1520).

66. Formulare latină inabilă, repetată și mai departe, din care se înțelege că timpul se scurge în ordine inversă (D.S.).

67. De la «ceea ce se dovedește» pînă la începutul paginii 13 a manuscrisului: «Ziua întîi a lunii Zylcaade», cea mai întinsă parte din *Prefață* omisă de Tindal.

68. Subînțeles: din anul 680, deoarece lunile din calendarul musulman sînt lunare, așadar nu există corespondență constantă cu lunile solare din calendarul creștin.

69. După tradiția istorică otomană, pe timpul sultanului selgiucid Alâuddin I Keykubad (1219—1236) un trib fruntaș de oghuzi, condus de Süleymanşah a căutat azil în Anatolia. Respîns de sultan, la trecerea Eufratului Süleymanşah s-a înecat. Războinicii care nu apuca-

seră să traverseze fluviul, sub cîrmuirea lui Ertuğrul, fiul lui Süleymanşah, s-au întors la Alâuddin care i-a așezat ca vasali înspre muntele Karacadağ («al Căprioarei»), la vest de Ankara. Din acest grup de războinici, prin cuceririle lui Osman I Ghazi, fiul lui Ertuğrul, a luat ființă statul otoman. De la «Anume, s-a demonstrat» pînă la începutul paginii 14 ms. («Aprilie și martie»), Tindal rezumă mult textul.

70. Jean Gaudier zis Spiegel a fost traducătorul din turcă în germană al *Analclor sultanilor otomani*, cunoscute în versiunea latină (din germană) a lui Hans Lewenklaui (v. nota 49).

71. De la «lucru pe care» pînă la p. 15, r. 3 din manuscris, *om. T.*

72. Mehmed Neşri (m. 1520), în cronică sa *Djihannuma*, partea VI-a: *Tarih-i al-i Osman* (Istoria dinastiei otomane), singura păstrată.

73. Iar că el... inclusiv, *om. T.*

74. Iar mergînd... în anul Hegirei, *om. T.*

75. În manuscris, greșit, 610, probabil eroare de copist (*D.S.*).

76. Tabla anului 611 al Hegirei, *om. T.*

77. Nicephori Gregorae *Byzantina historia*, II, 5; ed. L. Schopenus, vol. I, Bonnae, 1829, p. 35.

78. Capitolul 5, *om. T.*

79. De la hiperboreeni, *om. T.* Prin hiperboreeni (popor fabulos, numit astfel pentru că ar fi trăit, într-o stare de fericire desăvîrșită «dincolo de vîntul de nord», — în «părțile crivățene» la Cantemir), Gregoras, citat textual de autorul nostru, se referă la popoarele cucerite de Gingis-han la nord de Marea Caspică pînă la Volga și Kama.

80. Explicația din paranteză a fost omisă de, Tindal. Ioan III Ducas Vatatzes a domnit în anii 1222—1258.

81. Philippus Lonicerus, *Chronicorum turcorum... tomus primus*, Francofurti ad Moenum, 1578, p. 7.

82. Seth Calvisius, *op. cit.*, p. 799.

83. Riccioli, *loc. cit.*

85. «Publicase» în sensul de «dăduse la iveală, făcuse public», iar nu de «tipărise». Prima imprimerie în caractere arabe a fost înființată la Istanbul abia în 1728.

86. Sasdı Efendi, autorul cărții *Idjmal et-tawarih* (citată de Cantemir *Synopsis historiarum*), relatînd istoria otomană pînă la începutul domniei lui Mustafa II. V. despre el Franz Babinger, *Die osmanischen Quellen D. Kantemir's*, în *Omagiu lui Ioan Lupăș*, București, 1943, pp. 41—42.

87. Aruncat din... Hezarfenn, explicații trecute de Tindal în notă.

88. Idris Bitlisi, autorul cronicii în limba persană *Heşt Behişt* (Cele opt raiuri), relatînd istoria otomană pînă la moartea lui Baiazid II (1512).

89. V. nota 65.

90. Ibrahim Peçevi, autorul unei *Tarih* (Cronică) a Imperiului otoman pentru anii 1520—1639, de la Soliman Magnificul pînă la sfîrșitul domniei lui Murad IV.

91. Husein Hezarfenn, autorul unei istorii universale, *Tenkih-i tevarih-i müluk*, relatînd evenimente pînă în anul 1672.

92. Ahmed III (1703—1730), fiu al sultanului Mehmed IV care domnise în 1648—1687.

93. Fiu al Sultanului Mohammed, *om. T.*

94. Localitate neidentificată.

95. Oghuzii sau turkmenii, populație de războinici turcă ale cărei incursiuni au atins Turkestanul chinez, hotarele Egiptului și ale Imperiului bizantin. Sultanii selgiucizi i-au așezat ca vasali în Asia Mică în provinciile de graniță.

96. Regiune din Asia veche în nord-vestul platoului iranian, între Marea Caspică, Parthia, Persia, Susiana, Babilonia și Asiria, cu capitala la Ecbatan.

97. Apoi... Eufrat, *om. T.*

98. A fi de crezut... stabilit, *om. T.*

99. Theodor I Lascaris, împărat al Miceii (1208—1222).

• V. CÂNDEA

*perius. Othmanium regnare incepisse anno Hegirę
700, mensis Dzemazius ul-hyr die 1, qui est annus
Christi 1301 Februarij 11, quamvis in tabula, annus
Hegirę 700, respondeat anno Christi 1300. Ergo supe-
rius recte conclusum est. Et hoc fuit, ut existimo,
causa, quę videtur Leunclavium alięq in compu-
tandi ratione, respicere fecisse.*

«... ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI SOLULUI VEȘNIC...»

M. EMINESCU

Pagini germane

ÎN CADRUL STUDIILOR LUI UNIVERSITARE de la Viena și Berlin, Mihai Eminescu a rezervat un loc esențial istoriei. În carnetul său de studii de la Berlin (*Mss 2255 ff. 281 și urm.*) sînt cuprinse cursuri de istorie antică și modernă. Pentru antichitate a înscris cursuri speciale consacrate istoriei Egiptului și istoriei romane. În primul semestru, — semestrul de iarnă, sau «de la Sf. Mihail pînă la Paști» (1872—1873) —, pe care îl urmează la Universitatea din Berlin, sînt înscrise cursuri de *Istoria veche a Egiptului* și despre monumentele vechi egiptene ale profesorului Carl Richard Lepsius; în semestrul de vară, din aprilie—august 1873, cursul *Moravuri și obiceiuri ale Egiptenilor* tot al lui Lepsius; pentru aceste trei cursuri se certifică plata taxelor și că profesorul a semnat la începutul și sfîrșitul semestrelor. În cel de al treilea semestru, din iarna 1873—1874, poetul înscrie din nou cursul de *Istorie a vechiului Egipt* al aceluiași profesor; de astă dată însă nu se certifică plata taxei, iar carnetul de studii n-a fost prezentat profesorului spre semnare, ceea ce nu înseamnă că poetul n-a putut audia cursul în continuare, atunci neexistînd obiceiul de a se verifica participanții. În semestrul următor din vara lui 1874, ultimul frecventat de Eminescu la Universitatea din Berlin, apare un curs de *Istorie romană*.

Profesorul Carl Richard Lepsius (1810—1884) era unul din egiptologii cei mai de seamă din generația ce i-a urmat lui Champollion, primului descifrator al hieroglifelor egiptene. A participat între 1842—1846 la o călătorie de cercetări științifice în Egipt, finanțată de

EMINESCU — sculptură în lemn de Grigore POP (Foto: Vasile BLENDEA)

SPRACHE U[ND] MENSCHENSTAMM

Chamitische Sprache nachweislich aus Asien u[nd] dennoch nicht eine semitische ist. Die äthiopische Sprache im Nilthal hinauf, auf der Wüste, u[nd] an der Küste des rothen Meeres bis zu den Abhängen des gebirg[igen] Landes Abessinien.

Sie iten nach Herodot ihren Mittelpunkt in Meroë (heutige Provinz Tombol—Barka—Meraba). In den hie[sigen] Inschr[iften] finden für Meroe nichts als eine Spur noch südlicher vorhandenen Völker. Die lybische Sprache an der N[ord]küste Africas o[fon] Ägypten bis zu den Canarischen Inseln. Sie wurden in das Atlasgebirge von semitischen Völkern verdrängt. Endlich die Sprache der Buschmänner (mehr accessorische) Die Ägypter waren aus Asien über die Landenge o[fon] Suez eingewandert. Über die ursprünglichen Grenzen hinaus finden wir sie nicht verbreitet. Ihre Ausbreitung geschah durch Colonien nach den benachbarten Ländern, (auch noch Colchis, nach Herodot eine ägyptische Colonie.) Genealogie im Alten Testament. Sam, Cham, Japhet. Semiten u[nd] Japhetiten, Kush, Mosrail, Jut u[nd] Chanaan. Die Ätyoper Kusch. Die südlichsten Völker die ältesten. Zuerst [im] Delta, vertrieben, gehen nach Süden u[nd] es constituirt sich in dem Norden zu einem neuu[n] Volke. Alisraim (Massar bei den Arabern Massara Cahira). Jut Alttestam[entarischer] Ausdruck für die Lybier. Die hanaaniter zu den semitischen Völker[n]. Aus Ägypten nach Palestina einwanderten, ach dem sie sich tief in Ägypten niedrelaßen hatten. Einfall durch die Hyxos 2000 v. Chr. 500 Jahre das Land beherrscht. Diese ägyptisirten Semiten, dar Grundstock der Chanaanite[n]. Chamitisierte Semiten. Die Kusch nahmen früher das Nilthal ein, jetzt aber nicht mehr. [f. 30 v.] die heutige urafricanische Negerbevölkerung. Edlere Gesichtszüge. Aber haben viel negerhaftes an sich. Vom röm[ischen] Kaiser absichtlich gerufen gegen die Kusch. Die Sprache keine chamitiecher Gepräge. Wenigstens eine starke Einwirkung alten chamitischen Bluts. Es sind Nubier (Berber von den Arabern genannt. Der grie-

regele Prusiei, de unde se întoarce cu un bogat material arheologic ce a format baza Muzeului egiptean înfiinţat la Berlin şi al cărui director deveni el însuşi în 1855. Lepsius întreprinde, şi o a doua călătorie în Egipt, limitată la Delta, în 1866. Era profesor la Universitatea din Berlin din 1846. Chiar din această vreme începe prelucrarea materialelor aduse şi în 1849 publică prima lucrare fundamentală *Chronologie der Ägypter*, în 1859 *Königsbuch der alten Ägypter*, iar în anul sosirii lui Eminescu la Berlin, apare o lucrare de mai mică întindere *Die Metalle in den ägyptischen Inschriften*. Înainte de asta, Lepsius mai publicase *Cartea morţilor* (în 1867) şi *Monumentele din Egipt şi Abisinia*, iar în pregătire avea studiile de gramatică numibiană ce vor apărea în 1880. În general, Lepsius

cîştigase, în Germania, reputaţia de întemeietor al cercetărilor egiptologice ştiinţifice, aplicînd o metodă riguroasă de investigaţie şi verificare. Evident, astăzi, după mai bine de un secol, e considerat depăşit în multe privinţe, chiar învechit; între timp, egiptologia a progresat, Lepsius trebuind să fie amendat, reconsiderat dar mai ales completat şi continuat. Pentru anii 1872—1874, însă, era cel mai competent specialist; Eminescu se informa deci din cea mai autorizată sursă a egiptologiei ştiinţifice din acea vreme.

În însemnările manuscrise din caietele lui Eminescu păstrate la Academie, există mai multe texte despre istoria Egiptului antic ce par tot atîtea rezumate de la cursurile lui Lepsius. Un singur text e datat, şi anume cel din

NOTIȚE DESPRE EGIPTUL ANTIC

DESPRE LIMBA ȘI ORIGINEA EGIPTENILOR

E dovedit că limba chomită era din Asia, dar totuși nu una semită. Limba etiopiană pe valea Nilului în sus, în deșert și pe Coasta Mării Roșii până pe povirnișurile țării muntoase ale Abisiniei. După Herodot, ei își aveau Centrul în Meroe (Provincia actuală Tombol—Barka—Meraba). În inscripțiile de aici nu se găsește nimic despre Meroe decît o urmă. Alte popoare existente mai spre sud. Limba libiană pe Coasta de nord a Africii din Egipt pînă în Insulele Canare; au fost împinși în Munții Atlas de popoare semite. În sfîrșit limba bușmenilor [mai mult accesorie]. Egiptenii au emigrat din Asia peste istmul Suez. Nu-i găsim răspîndiți dincolo de frontierele inițiale. Răspîndirea lor s-a produs prin colonii în țările răsăritene învecinate (și Colchis, după Herodot o colonie egipteană.) Genealogia în Vechiul Testament. Sam, Cham Japhet. Semiți și Tafetiți, Kuș Mosrail, Iut și Chanaan. Etiopienii Kuș; popoarele cele mai sudice [sint] cele mai vechi. Alungați din Deltă se duc spre sud și se constituie spre nord un popor nou. Alisraim (Massar la arabi. Massara Cahira). Jut expresie din Vechiul Testament pentru libieni. Canaanenii țîn de popoarele semite. Din Egipt au emigrat în Palestina, după ce se așezaseră adînc în Egipt. Invazia hixosilor la 2000 î.e.n. Au stăpînit țara 500 de ani. Acești semiți egiptenizați [formează] nucleul Chanaanitilor. Semiți hamitizați. Kușii ocupaseră mai înainte Valea Nilului, acum însă nu mai [constituie] actuala populație [f. 30 v.] neagra africană străveche. Trăsături mai nobile ale feței. Au însă multe trăsături negroide. Chemați intenționat de împăratul roman contra Kușilor. Limba n-are caracteristică hamitică pură. Cel puțin o puternică infuzie de vechi singe hamitic. Sint nubieni (numiți herberi de către arabi Grecesul βάρβαροι). Această limbă nu poate fi numărată printre cele hamitice. *Emigrarea înapoi spre nord.* Fabulele despre Danaos, Argos, Cecrop din Attica sugerează că atunci cînd au fost alungați hixoșii, s-au produs emigrări. Invazii ale

Mss 2286, ff. 4 r. — 51 r., notat 13/3. Textul ar fi deci din 13 martie 1873. Acest text în limba germană tratează istoria Egiptului din timpul dinastiei XVII; avem deci de a face cu o perioadă de pe la mijlocul lungii istorii a acestei țări. Într-adevăr, el este precedat de alte texte referitoare la perioadele anterioare.

E vorba mai întîi de textul păstrat pe o singură filă (173 r.v.) în *Mss 2257*, cu date geografice despre țara Egiptului. Alte două texte ar părea continuarea prezentării generale a țării și poporului vechiului Egipt: textul din *Mss 2276 II, f. 17—18*, scris cu creionul, foarte ilizibil, se ocupă de bogăția subsolului și de condițiile materiale ale ridicării poporului egiptean, primul popor care a depășit o existență preistorică, anonimă, făurind istorie. Despre originea

și caracterul acestui popor își propune să vorbească un al treilea text german, intitulat *Despre limba și originea Egiptenilor*, păstrat — fiind scris cu cerneală — mult mai bine, în același caiet (*Mss 2276 II, f. 30 r. — 31 v.*).

Dacă putem considera că textele amintite urmăresc desfășurarea istoriei Egiptului vechi, trebuie să cităm aici două texte românești care rezumă istoria Egiptului începînd cu a 2-a dinastie de regi (prima fiind considerată în parte mitologică). Cel dintîi (*Mss 2257, ff. 221—233*) a fost publicat de Marin Bucur în „*Caietele Mihai Eminescu*“, IV, 1977, pp. 23—27 și republicat — după confruntarea cu lista regiilor din Lepsius, împreună cu al doilea text (din *Mss 2287, ff. 35 v. — 37 r.*) referitor la dinastia a VIII-a — de D. Vatamaniuc în „*Con-*

chische). βαββαροι Diese Sprache Kann nicht zu der chamitischen gezählt werden. Rückwanderungen nach Norden. Die Fabeln des Danaos, Argos, Cecrop in Attica deuten, daß als die Hyksos vertrieben wurden, Auswanderungen stattfanden. Überfallungen Ägyptens unter den Thebanischen Dynastien. Ägypten hieß auch Chemi, Kenia, Oberäg[yp]ten mit Chemi (daraus Chenien geworden) ff[ür] das schwarze Land (Chemic [ilizibil]) beschränkt sich auf Nilthal u[nd] de[m] Delta. Schwarze Farbe des Nilmundschlusses, von dem Hellbraunem der Wüste unterschieden. Homer[s] Αἰγύπτιος. Die Copten E[in]w[ohn]er Ägyptens abstammen aus dem alten Ägypter. Ägypter u[nd] Copter. Besondere Secte bei den Missionaren. Die abessinische Kirche Abzweig[ung] der coptischen Kirche. [f. 31 r.] Die Araber zwangen sie zum Mohamedanismus. Die ägyptische Sprache war gebraucht als Schriftsprache. Niemand redet sie als Muttersprache. Sie können lesen u[nd] abfangen. Nur einige Gelehrte kennen die Sprache. Die engl[ische] Missionsgesellschaft [versuchte] die koptische Sprache zum Leben zu rufen. Es wurd[en] coptisch[e] Schulen gegründet. Es ging gut vorwärts, aber es ist nicht gelungen. Jenseits ist Αἰτηόπια Das Land der Verbrannten. Die schwarzen Ätyoper sind wirkliche Neger. Das Nil Νεῖλος hier. Hapi (?) (Jero Fluß). Der Name ist unbekannt Ableitung In [ilizibil] 2 [ilizibil] Delta u[nd] [ilizibil] das Land vorzugsweise die kirchische Schrift Landesschrift. Die Greuzen: bis zu den Cataracten u[nd] die Wüste mitzurechnend, denn die Jonier, welche ganz Egyp[ten] durch den Nil theilten, so daß sie den öst[lichen] Theil zu Asien rechneten. [ilizibil] 2 cuvinte in 2 Theilen. Das Wort Chenia. Könige der beiden Länder. Überall ist der Dual. Amdere Symbol[ische] Bezeichnungen. 2. Symbole: des 1) Oberäg[yp]ten u[nd] die 2 Unteräg[yp]ten. Duale [ilizibil]. Zwei Dialecte von alters her, die sich später u[nd] in der coptsche Sp[rache] erhalten habe[n]. Die thebanische ist v[on] memphitischen unterschieden. Stammesverschiedenheit. Man spricht in einem z[wei]ten Dialect, dem geschmurischen, gesprochen in den Sumpfen, in den nördlichsten Theilen des Delta. [f. 31 v.] Die bewohnbaren Gegenden widerstanden den ägyptischen Herrschern: Sie waren ein streitbares Hirtenvolk. Carasirier u[nd] Heratinier. Nomina. Nomes Thebaikos. Diodor sagt, daß das Land v[on] Ramses I eingetheilt gewesen sei in 36 Nomen. 22 Oberäg[yp]ten u[nd] 14 Unteräg[yp]ten. Es finden sich noch mehr. Die größte Anzahl ist 44. Findet sich in [ilizibil]. Dies[e] Schwanken. Andere Eintheilungen. Münzen 26 in Delta 7 im Mittellande Heptarnies 13 in Thebais.

Plinius nennt 46. Ptolomaos 117. 26. 8 2 auch die Oasen.

vorbiri literare“, 1(133) ianuarie 1981, apoi preluate întocmai în *M. Eminescu, Fragmentarium*, Bucureşti 1981, pp. 570—576, editat de Magdalena D. Vatamaniuc. E de reţinut că indeosebi al doilea text conţine date mai bogate privitoare la monumentele şi arta epocii ce tratează.

Textul ce s-ar insera în continuare — poate după cel puţin un altul ce lipseşte — este textul german din *Mss 2287*, ff. 25 v. — 37 r., transliterat, tradus şi publicat de Mariana Petrescu în revista „*Transilvania*“, nr. 2 din 1982. El se referă la dinastiile 13, 14 şi următoarele,

În ce priveşte desfăşurarea istoriei Egiptului, Lepsius urmează lista din *Cartea regilor* întocmită de Manethos, egipteanul de băştină, cunoscător al limbii greceşti, de pe vremea lui Ptole-

maios Soter. Notiţele sînt scrise în general, în grabă, fragmentat, intercalînd cite un nume, o expresie, fraza răminînd suspendată în aer, fără verb; uneori chiar şi topica este defectuoasă. E evident că poetul n-a mai avut timp sau poate nici interesul să revină asupra celor notate. În special spre sfîrşitul expunerii, întîlnim doar simple menţionări de fapte, oameni, situaţii.

G. PINTEA

Egiptului în timpul dinastiilor thebane. Egiptul se mai numea și Chemi Kemet în Egiptul de sus (din aceasta a devenit Chenia) pentru țara neagră. Se limitează la valea Nilului și la Delta. Culoarea neagră a gurilor Nilului diferă de brunul deschis al deșertului. Αἰγυπτία lui Homer. Locuitorii copti ai Egiptului își trag originea de la Egiptenii vechi. Egiptenii și coptii. Sectă deosebită (menționată) la misionari. Biserica abesiniană o ramură a bisericii copte. [f. 31 r.] Arabii i-au silit [să treacă] la mahomedanism. Limba egipteană era utilizată ca limbă de scris. N-o vorbește nimeni ca pe o limbă maternă. Ei pot citi și înțelege. Numai câțiva învățați cunosc limba. Societatea misionară engleză a încercat să readucă la viață limba coptă. S-au înființat școli copte. S-a avansat bine, dar n-a reușit. Dincolo e Αἰγυπτία Țara tuciu-riilor. Etiopienii negri sint negri veritabili. Nilul Νεῖλος aici Hapi (?) (Jero Riu). Numele este de origine necunoscută. În [ilizibil] 2 [ilizibil] De'tă și [ilizibil] țara. Scrisul bisericesc e de preferință scrisul țării. Frontierele pînă la cataracte socotin și deșertul, căci ionienii, care împărțeau prin Nil întregul Egipt, încît ei socoteau partea lui de răsărit la Asia. [2 cuvinte ilizibile] 2 părți cuvintul Chenia. Regi ai ambelor țări. Peste tot există aici o dualitate. Alte denumiri simbolice 2 simboluri 1) al Egiptului de sus 2) al Egiptului de jos Duale [ilizibil]. Două dialecte din vechime, care s-au păstrat mai tîrziu și în limba coptă. Cel teban e diferit de cel memfiotic. Diferența de origine [a triburilor]. Se vorbește într-un al doilea dialect, geșemuric, vorbit în regiunea mlăștinoasă, în cele mai nordice părți ale Deltei. Regiunile locuibile au rezistat suveranilor egipteni. Ei erau un popor de păstori războinici. carasirii și heratinii. Nomos Thebaikos. Diodor spune că țara lui Ramses II era împărțită în 36 nome, 22 în Egiptul de Sus și 14 în Egiptul de Jos. Se găseau [de fapt] mai multe. Numărul maxim este 44, se găsește în [ilizibil]. Acesta oscilează. Alte împărțiri. Monede. 26 în Delta — 7 în Țara de mijloc Thebais.

Pliniu numește 46. Ptolomaos 117 26.8. și două oaze.

G. COȘBUC

Un alt manuscris al traducerii DIVINEI COMEDII

ÎN FONDURILE BIBLIOTECII ACADEMIEI R. S. România din București se păstrează, sub, cota ms. rom. 3223, un caiet tip dictando măsurind 165/207 mm, care conține o traducere a primei cărți din *Divina Comedie*, necunoscută specialiștilor ce s-au ocupat de activitatea de traducător a lui George Coșbuc. Este, după cum indică la cea mai sumară examinare grafia și modul de conservare a hîrtiei, un autograf anterior celor 19 caiete tip matematică (legate în prezent în manuscrisele 2930, 2931 și 2932 din aceeași mare bibliotecă bucureșteană) pe care poetul a transcris ultima formă a versiunii românești date celebrului text dantesc.¹

Ms. rom. 3223 este format în prezent din 279 de file numerotate de mașină, îngălbenite din cauza trecerii timpului. Aceștia li se alăturau inițial încă două, pe care se aflau începutul și sfîrșitul cîntului al IV-lea (versurile 1—18 și 142—151).

Textul a fost scris — după obiceiul cunoscut al lui George Coșbuc — cu creion negru și mai rar cu creion albastru sau chimic. În forma sa de bază, rezultată din copierea unui manuscris anterior², el ocupă prima față a filelor 1—260

¹ Această ultimă formă a stat la baza edițiilor publicate de Ramiro Ortiz (Dante Alighieri, *Divina Comedie*. Traducere de G. Coșbuc, I—III, București, [1925]—1932) și de Alexandru Balaci (Dante Alighieri, *Divina Comedie*. În românește de George Coșbuc, I—III, București, 1954—1957).

² Caracterul curgător al scrierii formei de bază din ms. rom. 3223 este o dovadă certă a faptului că nu ne aflăm în fața unor încercări de traducere, ci a unei copii. În același sens pledează și completarea lacunelor existente pe actualele file 120 și 122, pe verso-ul filelor

și 265—277, filele 278 și 279 reprezentînd porțiunea rămasă după terminarea transcrierii *Infernului*, iar filele 261—264 și începutul filei 265 fiind rezervate pentru reproducerea (neefectuată) a celei mai mari părți din episodul *Ugolino* (cîntul XXXIII, versurile 1—78). Pentru acest ultim fragment, tipărit în 1891 de I. Manliu în volumul I al *Antologiei române*³, George Coșbuc a notat pe filele 261—263 doar variante ulterioare.

Aspectul actual al filelor, cu modificări extrem de numeroase care înlocuiesc succesiv forma

anterioare și, mai ales, transcrierea terținelor 25 și 26 din cîntul al XV-lea, omise la trecerea de pe fila 114 pe fila 115, abia pe fila 118, rezervată special pentru acest scop.

³ I. Manliu, *I. Antologie română, B. Poezia*, București, 1891, pp. 295—296.

aflată inițial în pagină, formă ștearsă uneori cu guma sau anulată cu creionul, plină a devenit indescifrabilă, arată că ms. rom. 3223 a fost folosit pentru cel puțin două revizuiuri ale traducerii *Infernului*.

În epoca în care prima revizie era deja încheiată, manuscrisul a fost trimis lui Nicolae Petrașcu, directorul revistei „*Literatură și artă română*”, pentru ca tipografia să culeagă direct de pe el întâi (în 1900) textul cîntului XXXIV și, mai târziu (în 1902) pe acela al cînturilor XI și XVI. Dovedește aceasta nu atât identitatea variantei intermediare stabilite de noi cu aceea tipărită în paginile publicației citate⁴, ci o serie de indicații notate de George Coșbuc, cu cerneală neagră, pe filele unde încep sau se sfîrșesc cînturile menționate. Astfel, pe fila 79 este scris «*Infernul. Traducere din Dante,*», pe fila 119, «*Infernul. Cîntecul XVI. Traducere din Dante,*», iar pe fila 270, «*Cîntecul 34 din Divina Comedie de Dante. Traducere*». Însoțite pe primele două file și de indicarea corpului de literă ce urma să fie folosit pentru imprimare (*Cicero*), iar pe filele 86 și 126 de iscălitura poetului, aceste titluri au fost respectate de către tipografi. Aceștia au cules chiar cifrele pentru notele explicative, existente în ms. rom. 3223, în ciuda faptului că explicațiile corespunzătoare nu fuseseră redactate.

O confirmare a constatărilor noastre oferă de altfel însuși George Coșbuc într-o scrisoare adresată lui Nicolae Petrașcu, foarte probabil în anul 1902⁵.

«**Domnule Petrașcu,**
îți trimet cîntecul 16 din *Infernul* lui Dante. N-am avut vreme și chef să-l transcriu. Așa sint toate cîntecele. Cred că o să-l poată descifra culegătorii [s.n.]; de altminteri corectura întâia o să o fac eu, deci te rog să mi-o trimiți mie.

Pe Omer m-am răzgîndit să-l public după ce voi fi isprăvit cu Dante, pentru că ăsta îmi scoate sufletul cu greutatea lui de a fi redat românește; și tot corectez mercu și nu-l mai isprăvesc.

⁴ Cînturile XI și XVI au fost tipărite în 1902 („*Literatură și artă română*”, VI, 1902, pp. 351—358), iar cîntul XXXIV în 25 octombrie 1900 (IV, 1899—1900, nr. 12, pp. 741—745).

⁵ Scrisoarea nu este datată, dar, avînd în vedere anul de apariție a cîntului al XVI-lea din *Infern*, amintit în ea, credem că a fost trimisă în 1902, iar nu în noiembrie 1900, cum opinează I. E. Torouțiu (*Studii și documente literare*, IV, București, 1938, p. 484).

Dacă poți lua 2 cîntece odată, cu atît mai bine. Îți trimet [s.n.]

Salutări prietenești,

George COȘBUC»⁶

Forma rezultată din prima revizie a traducerii copiate în ms. rom. 3223 a stat de asemenea la baza tuturor celorlalte cînturi sau fragmente de cînt tipărite între 1 decembrie 1901 și 1 iulie 1902 în revistele literare ale epocii: cînturile XXVIII—XXX, în „*Convorbiri literare*”, XXXVI, 1901, nr. 12, 1 dec. pp. 1057—1073; terținele 12—44 din cîntul al IX-lea, în „*Semănătorul*”, I, 1901—1902, nr. 5, 30 dec. 1901, pp. 65—67; episodul *Lacul de smolă* (cîntul XXII, versurile 18—151), în „*Universul literar*”, XX, 1902, nr. 5, 4 febr., p. 2⁷, episodul *Huli-torul zeilor*, *Capaneu* (cîntul XIV, versurile 1—72) și cîntul XXIII, în „*Semănătorul*”, I, 1901—1902, nr. 20, 14 apr. 1902, pp. 310—312; nr. 25, 19 mai 1902, pp. 387—392⁸; cînturile XV⁹, XVII și XIX, în „*Convorbiri literare*”, XXXVI, 1902, nr. 6, 1 iun., pp. 492—501; nr. 7, 1 iul., pp. 584—589¹⁰.

Din aceeași versiune intermediară provine o copie neautografă a cînturilor VI, VIII, XII—XIV, XVIII¹¹, XX, XXI, XXIV, XXVI, XXVII, XXXI și XXXII¹², executată de o

⁶ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 253.

⁷ Textul din „*Universul literar*” a fost reprodus ulterior în „*Drapelul*”, Lugoj, II, 1902, nr. 94, 17/30 aug. pp. 2—3 și în „*Tribuna poporului*”, Arad, VI, 1902, nr. 160, 31 aug. / 13 sept., pp. 4—5.

⁸ În mapa a VI-a din *Arhiva Coșbuc*, păstrată la Biblioteca Academiei R. S. România din București, se află copia executată de George Coșbuc cu cerneală neagră, pe 5 jumătăți de coală dublă (210/338 mm), în vederea tipăririi cîntului XXIII din *Infern*, în numărul din 19 mai 1902 al „*Semănătorului*”.

⁹ Absența versurilor 73—78 din forma tipărită a cîntului al XV-lea, exact ca în fila corespunzătoare din ms. rom. 3223 (vezi, mai sus, nota 2) este, în condițiile identității textului păstrat în cele două surse, o dovadă, certă a provenienței formei tipărite din aceea existentă în cel mai vechi manuscris autograf al *Infernului*.

¹⁰ Din cele 15 foi de corectură pentru cînturile XV, XVII și XIX, trimise poetului de redacția „*Convorbirilor literare*”, 14 se păstrează în mapa a VI-a din *Arhiva Coșbuc*.

¹¹ Cîntul XVIII a fost transcris, din aceeași variantă intermediară, și de George Coșbuc, dar din această copie autografă se păstrează astăzi în mapa a VII-a din *Arhiva* poetului o singură jumătate de filă albă, conținînd versurile 1—13.

¹² Cu excepția cîntului XXVII, scris cu cerneală violet pe trei foi duble albe, cînturile enumerate sînt copiate cu cerneală neagră, fiecare pe cîte două foi duble de culoare gălbuie.

persoană necunoscută, cu numeroase greșeli și lacune, explicabile în parte prin numeroasele modificări existente în actualul ms. rom. 3223.

Acestei copii, păstrate în mapa a VI-a din *Arhiva Coșbuc*, i se alătură, în sfârșit, un număr de 17 șpalturi și corecturi pentru cînturile I—IV, primite de poet de la o tipografie bucureșteană în prima jumătate a anului 1902. Sînt probele materiale ale încercării de a publica o ediție a *Infernului*¹³ pe baza textului rezultat din prima revizie a manuscrisului pe care îl prezentăm.

În ceea ce privește ultima formă a traducerii aflate în ms. rom. 3223, rezultată din varianta intermediară pe care poetul o definitivase și o tipărise parțial în anii 1900—1902, aceasta prezintă apropieri sau chiar identități surprinzătoare cu versiunea finală a primei cărți din *Divina Comedie*, transcrisă în ms. rom. 2930, și cu variantele notate de George Coșbuc, cu creionul, pe marginea a 14 foi extrase din „*Semănătorul*” și din „*Convorbiri literare*”. Pe aceste foi, păstrate în mapa a VI-a a *Arhivei Coșbuc*, sînt tipărite cînturile IX, XXIII, XXVIII, XXIX și XXX din *Infern*.¹⁴

Cuprinzînd deci trei variante ale traducerii *Infernului*, dintre care prima este o copie a unui text anterior, cea de a doua reprezintă forma definitivată pentru o proiectată (dar nerealizată) ediție, iar cea de a treia constituie o etapă pregătitoare pentru versiunea definitivă, singura cunoscută cititorilor contemporani, manuscrisul înregistrat la Biblioteca Academiei R. S. România din București sub cota ms. rom. 3223 se dovedește a fi deosebit de util pentru cunoașterea unei întreprinderi fără egal în literatura română. George Coșbuc, cunoscut pentru ușurința cu care versifica și considerat de aceea poet facil, lipsit de «varietatea cunoștințelor și [de] acea neobosită și migăloasă cizelare care transfigurează pe cei pătrunși de sfințenia formei»¹⁵, a lucrat îndelung asupra traducerii *Divinei Comedii*, căutînd timp de aproape 15 ani o corespondență românească

ideală pentru celebrul text dantesc. «Traducătorii zilelor noastre», nota în 1954 Tudor Vianu, «pot găsi... în opera înaintașului lor atîtea exemple de studiere adîncă a operei, de fidelitate scrupuloasă în redarea ideii, a formei, a timbrului ei specific, pilduitoare pentru lucrările lor».¹⁶

*

Aducem, ca exemplificare a tuturor transformărilor suferite de ms. rom. 3223, traducerea cîntului al XVII-lea. Prima formă a textului (=A) este editată în pagină, ea fiind însoțită în aparat de corectura primită de poet în 1902 de la redacția „*Convorbirilor literare*” (=B), de textul tipărit de această revistă pe baza variantei intermediare existente în manuscris (=C), de ultima formă dată de Coșbuc traducerii incluse în ms. rom. 3223 (=D) și de variantele autografe notate pe paginile de corectură menționate anterior, la o dată ulterioară tipăririi cîntului al XVII-lea (=E).

Textul tuturor acestor variante cuprinse în ms. rom. 3223 sau derivînd direct din acesta este transcris interpretativ, respectînd normele ortografice actuale. Lacunele și pasajele reconstituite sînt marcate prin paranteze unghiulare (<>), iar porțiunile de text șterse sau greu lizibile prin paranteze drepte ([ ]).

Versurile sînt numerotate cu cifre arabe culese în partea stîngă a fiecărui început de terțină.

Variantele la textul editat în pagină, selectate (cu excepția variantei E, redată integral) după principiile unui aparat critic negativ, sînt înscrise după cifra care indică numărul de ordine al versului și sînt urmate totdeauna de sigla sursei, ambele culese cursiv. Dacă varianta are în vedere o porțiune de text mai mică decît un vers, ea urmează fragmentului corespunzător din textul considerat de bază, iar cele două pasaje puse în paralel sînt despărțite grafic prin J. Variantele corespunzătoare unor porțiuni de vers succesive sînt delimitate prin /, iar trecerea la un nou vers este marcată prin //.

Gheorghe CHIVU

¹³ Vezi „*Semănătorul*”, I, 1901—1902, nr. 13, 24 februarie 1902, p. 208; nr. 26, 27 mai 1902, p. 416.

¹⁴ Vezi pentru locul de publicare a fiecărui cînt, p. 49.

¹⁵ Titu Maiorescu, în *memoria unui poet bănățean: Victor Vlad (Delamarina)*, în „*Convorbiri literare*” XXXII, 1898, nr. 2, 15 febr., p. 115. (Textul a fost retipărit în *Critice*, II, București, 1967, pp. 381—390.)

¹⁶ Tudor Vianu, *Coșbuc, traducător al lui Dante*, în „*Gazeta literară*”, I, 1954, nr. 27, 16 sept., p. 2.

CÎNTUL XVII

- 1 «Vezi monstrul cel cu coada ascuțită;
el crapă stînci și ziduri <...>,
printr-insul lumea-ntreagă e-mpuțită.»
- 4 Așa vorbi Virgil și semn făcu
să vie-aproape-n marginea cărării
la malul unde mergem noi acu.
- 7 Și-acel sălbatec chip al înșelării,
venind la mal, din apă capu-și scoate,
dar coada-i sta-n adînc în apa mării.
- 10 Iar fața-i e de om, așa cum poate
s-o aib-un om frumos <...>,
dar șarpe-ncolo-ntreg și monstru-n toate.
- 13 El două brînci avea; la subsuori
păr [...] pe piept, pe coaste și pe spate
și numai solzi în sute de culori.
- 16 Nu țeș din fire-așa de-mpestrîțate
tătării mai frumos la chip covorul;
nu toarce-Arahne-urzelii mai delicate.
- 19 Precum cînd leagă luntrea vislătorul,
ea stă c-un cap pe mal, pe val cu altul,
sau cum pe la flăminzii nemți castorul

- 1 cu coada ascuțită] ce coada și-o ascute *E* / coada] coadă *C* / ascuțită] -nțepătoare *C*, *D* // 2—3
el trece munți și sparge-orice tărie
și-ntreaga lume-o umple de putoare. *C*, *D* //
- 3 O, vezi pe cel ce-ntreaga lume-o-mpute. *E* // 4 Așa-ncepu Virgil să-mi spuie mie *C*, *D* // 5—6
și semn îi dăte fiarei de sub mal
aproape-n drum, la noi, acum să vie. *C* /
iar fiarei i-a dat semn ca, de sub mal,
la marginea de marmură să vie. *D* /
iar ei îi dăte semn ca, de sub mal,
la capul căii pietrelor (*inițial*: la drumul cel de piatră) să vie. *E* //
- 7 Și-acel (*adaugă scribos D*) al fraudei simbol infernal *C*, *D* // 8 venind, ieși cu-ntregul (și-a scos și
cap și *E*) piept afară *C*, *D*, *E* // 9 coada-i sta-n adînc în apa mării] nu și-a tras și coada sa pe mal
(*anulate*) *E* / în apa mării] sub negrul val *C*, *D* // 10—11
Un om în toate just putea să-ți pară
din blîndul chip al mîndrei sale fețe *C*, *D* //
- 11 De *E* // 12 încolo însă (*scris deasupra*: șarpe) întreg era o fiară (*anulate*) *E* / și monstru-n
toate] această fiară *D* / monstru-n toate]-n toate fiară *C* // 13 Flocoase două brînci și nodulețe
C, *D* // 13—15
Și pînă<-n> subsuori le-avea-mblănite
cu floace două brînci; pe pept și spete
și coaste-arnici și noduri zugrăvite. *E* //
- 14 În *A* după păr urmează un pasaj ilizibil. / păr [...] avea *C*, *D* // 15 și cercuri peste tot în mii de
fețe *C* / și multe-apoi roțițe-n mii de fețe *D* // 16 din fire] tătării *C* // 16—17
Niciînd din ce-i urzit sau ce se bate
n-au turcii cu m'ai> vii culori *D* //
- 17 covoare-ntruchipînd vrun cîmp cu flori *C* // 18 toarce] toarse *D*, *E* // 19 Cum vezi o luntre-n
maluri uneori *C* / Cum luntrile la mal stau uneori *D* / stă la țarm *E* // 20 c-un cap pe mal, iar
altul cum (fi *D*) plutește *C*, *D* / că parte-n prund și parte ea plutește *E*₁ / prundul (*anulat*) *E*₂ // 21
sau cum la nemții cei (nemți ai burții *D*, *E*) îndopători (-ndopători *D*, *E*) *C*, *D*, *E* // 22 afundul

- 22 cind iese cu vrun pește ca să-l roadă,
așa și monstrul cel grozav era
pe malul gol de stînci. Și-acum din coadă
- 25 plesnea-nfiorător și-o şuiera
în aer, ca o scorpie furioasă
al cozii ac, și-otravă picura.
- 28 « — Să mergem dară pe marginea joasă,
mi-a zis Virgil, puțin <...>
pe mal la bala cea răutăcioasă. »
- 31 La dreapta scoborît-am deci și-am stat
la zece pași de-aprinsul șes de teamă
să nu călcăm nisipu-nfierbîntat.
- 34 Iar, cînd am fost aici, băgai de seamă
că-n zări pe șesu-ncins e mult popor,
bătut de Dumnezeu ca-n foc să geamă.
- 37 Virgil atunci: « — De vrei și-acest ponor
să-l știi deplin, cu negrele-i păcate,
tu mergi la ei și vezi pedeapsa lor.
- 40 Vorbește însă scurt și pe-apucate,
iar pîn-atunci eu voi vorbi pe stîncă
cu Gerion ca să ne ducă-n spate. »
- 43 Deci singur eu, spre zarea cea din urmă
a cerului, m-am dus prin zări incinse
să văd și-această ticăloasă turmă.

(anulat) E // 22—24

castorul stă gătit (cînd vrea D) să prindă pește,
așa pe malul trist ce-neunjura
prundișul ars, sta fiara ce-ngrozește. C, D //

23 și monstrul cel grozav era] cumplita fiară-acum zăcea E // 25 întreaga coadă-n gol și-o şuiera
C, D / în gol ea coada-ntreagă și-o zbătea E // 26 precum își zbate-o scorpie-ntăritată D / întinse
E // 26—27

și-n sus întinse furca-nveninată
ce-asemeni ca și-al scorpiei ac era. C //

27 ce ca și-o scorpie-un ac în
vîrf avea. E // 28—30

Virgil atunci mi-a zis: « — Acum ne cată
să mergem îndărăt, în susul căii (puțin, pînă D)
la bala rea ce-acolo stă culcată. » C, D //

31—32

La dreapta scoborîm de-a (scoborînd în E) lungul văii
cam zece pași (și zece pași E), ferindu-ne cuminte C, E //

31—33

În jos, luînd deci calea pe-altă mînă,
pe margine noi zece pași ne-am dus
spre-a fi feriți de foc și de țărîină. D //

33 de-aprinsul prund și ploile
văpăii C / făcurăm E // 34—36

Cînd fui pe mal, văzui că, mai nainte
puțin, pe ling-abis, e mult popor
în strîmtul loc, pe-acel prundiș ferbinte. C //

Cînd fui ajuns la ea, văzui mai sus,
dar nu cu mult <.....>
în strîmtul loc, pe-acel prundiș <...> D //

35 văzui, mai sus puțin, că sta E // 37 « — Spre-a fi știința (inițial: deplină) despre-aceste E //

37—39

Virgil atunci: « — Spre-a ști deplin ce are
în el acest ponor <...> du-te
la ei, mi-a zis, și vezi-le-a lor stare. D //

38 știința ta <...> vale E // 39 tu mergi la ei și vezi] deplină, mergi și vezi E₁ / pedeapsa] starea
E₂ // 40 Dar scurt un timp să dai șederii tale E // 40—42

Rez. a face titlul ca să pu-
tesc tipări colat; trimiteți-mi manuscris
cîu mai departe

Dante Alighieri

Divina Comedia

I.

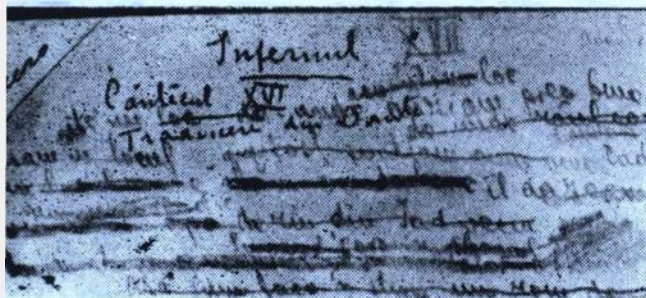
Infernul.

Traducere de

George Cosbuc

București

- 46 De plinset mult privirea lor se stinse
și-ntruna s-apărau cu latul minii
de flăcări ce cădeau <.....>
- 49 Așa din bot și labe dau și cinii,
cînd vara-n păr căpușe li s-agață,
ori purecii ciupesc și-i pișcă [...]
- 52 Și-adînc și mult eu le-am privit în față
și arși erau ei toți de-arșița lungă,
dar nici pe unul nu-l știam din viață.
- 55 Și pungi aveau la gît, dar cîte-o chingă,
ori semn, ceva deosebit avea
și-ntr-altă față fiecare pungă.
- 58 Și, cum înaintam privind la gloate,
pe-un galben sac văzui, ca stemă, cruntul,
dar mîndrul chip de leu ce urlet parcă scoate.
- 61 Văzui apoi, privind cu de-amănuntul,
pe-o pungă roșie ca de sînge <...>
un chip de alb gîscan, mai alb ca untul.
- 64 Iar unul, care-avea o scoarță-albastră
pe-o pungă de argint, s-a-ntors spre mine:
« — Tu ce te-nvîrți, mi-a zis, prin groapa noastră ?

Dar vorba ta să fie pe-apucate,
iar eu aici vorbi-voi pîn-atunci,
cu-acest de-aici, că doar ne-o duc-n spate.» C /

Dar scurte-ți fie vorbele-ncepute,
iar pîn-atunci pe-acesta am să-l fac
voinica ceaf-a lui să ne-o-mprumute.» D //

42 cerîndu-i fiarei E_1 / acestei bale E_2 / puternicele-i șale (inițial: spete) E_3 // 43—45

Și-așa spre ei, spre ultimele luni,
din cerc mă dusei singur așadară.
să văd și felu-acestor triste munci. C /
Eu singur deci, spre cel din urmă sac
al văii-a șaptea, mersei așadară,
acolo unde triștii-aceaia zac. D //

45 am mers E // 46 Durerea lor zbugnea din ochi amară C / Prin ochi <durerea> le zvicnea-n
afară D // 47 scuteau cu palma ici (cu palma ei scuteau D) și-aici cu cotul C, D / 48 de-aprinsa
țărână jos, iar sus de pară. C, D // 49 Tot astfel cinii, vara, repezi (anulat) dau (anulat) E_1 (anu-
lat: Din) Cu laba E_2 // 49—54

Un cine tot așa, grăbit cu totul
cînd muște-ori pureci stau de capul lui,
acum cu laba dă, acum cu botul.
Și-adînc la mulți privirea mi-o ținui,
la chipul lor pirlit de-arșiță lungă
și nu-i puteam cunoaște, dar văzui C, D //

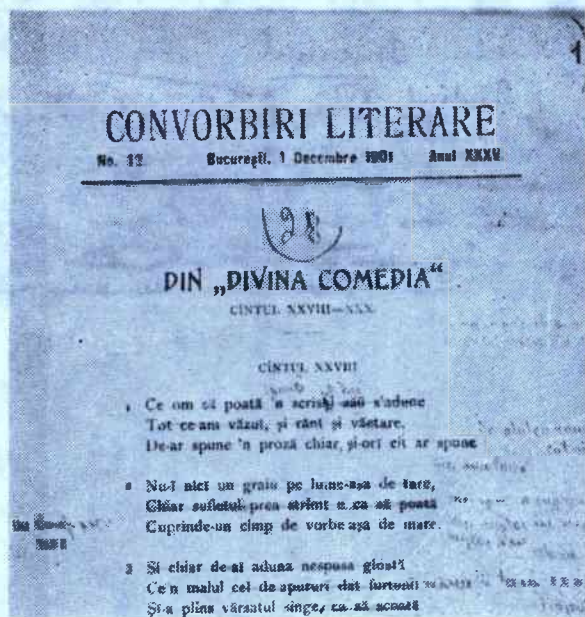
61 În A, după pișcă urmează un cuvînt greu lizibil, terminat în înii // 55 aveau] avînd E 55—57
că toți aveau la gît o tașcă lungă
c-un semn pe ea și-ntr-altă față toate,
priveau cu ochii scurși de drag la pungă. C /
că toți, avînd la gît cîte-o desagă
c-un semn distinct și-altfel avînd factura,
și ochii lor păreau c-o sorb de dragă. D //

58 Și-așa cum tot mergeam privind la gloate (la ei mereu E) D, E / Versul lipsește în D // 59 văzui
pe-un sac albastru punctul E_1 / văzui, ca stemă, cruntul] de-azur văzut-am punctul E_2 / ca stemă]
deodată C / ca stemă, cruntul] un semn albastru D // 60 ce-avea de leu și chipul și statura D /
și E / dar mîndrul chip de] și-albastrul C // 61—63

De-aici apoi, privind mai de-amănuntul,
pe-un roșu sac, de purpură pîrînd,
văzui o gîscă, albă cum e untul. C /
Trecînd apoi mereu prin tristul castru,

- 67 Hai, pieri de-aici! De este viață-n tine,
să știi c-amicul meu, Vitalian,
va sta de-a stînga mea, se știe bine!
- 70 Aci-ntre florentini sint paduan
și-mi urlă-n cap mereu, le țipă glasul:
„O, de-ar sosi ilustrul castelan
- 73 cu punga cu trei țapi!“ De-ar bate ceasul!»
El scoase limb-apoi, strîmbînd din gură
cum face-un bou cînd vrea să-și lingă nasul.
- 76 Eu, fric-avînd că stau peste măsură
și-mi las prea mult maestru-n așteptare,
plecai dintr-acest neam de-adunătură.
- 79 Virgil era la mal și sta călare
pe monstrul cel bătut de Dumnezeu
și-mi zise: « — Haid' curînd! » și-apoi: « — Fii tare!
- 82 Vom mai pluti și-așa, iubitul meu.
Să stai în fața mea, nu cumva monstrul
cu coada lui să-ți facă-n drum vrîun rău.»
- 85 Precum, cînd buiguiesc bolnavi de friguri,
cînd au călduri și unghii <.....>,
se tem și de-umbra lor și sint nesiguri,

64—65

văzui pe-o pungă purpurie
un chip de gîscă ca de alabastru. D //

- Și-un duh, pe sacu-i alb un porc avînd,
albastru tot și gras, s-a-ntors spre mine C, D //
- 66 « — Ce faci pe-aici (aicea B), prin groapă-ne? » -ntrebînd C, B / « — Ce faci tu-n ăst ponor? »
<...> D / « — Ce cauți tu, mi-a zis, aci-n arsura E // 67 de-aici] acum D, E // 68 amicul meu] al
meu vecin C, D // 69 va sta] aici D / În C, în loc de se a fost tipărit greșit s-o / se știe bine] aici
cu mine D // 71-n cap mereu, le țipă] toți de m-asurzesc cu C, D // 72 ilustrul castelan] prințul
suveran E // 73 cu cei trei țapi! » Apoi întoarse pasul. C, D // 74 El scoase limb-] și limba-și scoase
C / scoase limb-] limba-și scoase D / strîmbînd din gură] strîmbîndu-și gura D, E // 76 stau] stînd
C // 76—78

De fric-apoi că, stînd <prea mult eu> poate
jignesc pe-acel ce-mi spuse-a fi grăb[it],
<.....> gloate. D //

77—78

mîhnesc pe-acel ce scurt răgaz mi-a dat,
lăsai această trist-adunătură. C //

79—81

Aflai în mal pe bunu-mi domn, urcat
pe largul spate-al fiarei, așadară,
și-mi spuse: « — Haid' curînd și fii bărbat! C /
Găsii pe domnul meu ce sta suit
în spate, sus <.....> a cumplitei bale
și « — Haid' curînd! » și-apoi « — Fii-ndrăznit! D //

82—84

De-acum vom merge și pe-asemeni scară.
Tu-n față stai, de-al acului venin
să fii scutit, iar eu de cătră fiară. » C /
Pe-asemeni scări vom merge-aici la vale.
Tu-n față sezi, ca-n mijloc eu să stau
spre-a nu te bate-otrava cozii sale. » D //

84 spre-a <fi scutit, iar eu

de cătră fiară». » E // 85—87
Precum cei prinși de friguri, cînd le vin
fiorii răi și-au unghii înnegrite,
văzînd și-o umbră-ngheață pe deplin C /
Precum acei de friguri prinși, cînd dau
fiorii-n ei și-au unghiile-negrite,
văzînd și-o umbră-ngheață, tremur D //

4 Pe al-Troiei fii din el, statunci cind Punit
Inele-au strins, acusap de numeroase,
Cum Tit a spus, neprimindul mamei,

5 Si cîti simți-ati de dureroase
Locuri, cîi n drumul lui Guiscard au stat
Sîrceet ce stăteau mai arăd oase

6 Pe locul unde Apului a trădat,
Si cîti la Tallacozza au stat să nfrunte
Pe Alard ce-i birui, de-abia narmat.

64504

67

- 88 așa și eu la vorbele-ascultate,
dar stetei rușinat de ochii lui,
ca vrednicele slugi cînd sînt certate.
- 91 Cătai deci fără preget să mă sui.
« — Cuprinde-mă », am vrut să zic, « poete! »
și-am spus, nevrînd, cum n-aș fi vrut să spui.
- 94 Dar el, care de-atîtea ori îmi stete
prin noapte de-ajutor, și-mi prinse bine,
mă strînse-n brațe-acum, sprijin îmi dete
- 97 și-a zis « — Acum să pleci în cercuri line
și ține-ncet, Gerione, mijlocul!
Gîndește ce povară porți pe tine! »
- 100 Ca luntrea el făcu, cînd stă cu ciocul
la mal, căci îndărăt întii se duse,
iar, cînd simți că-i larg în urmă-i locul,
- 103 întoarse capul unde coada-i fuse,
o-ntinse ca un somn și și-o zbătu,
iar coastele-i ieșeau din apă suse.
- 106 O spaim-asa nici Faeton n-avu
cînd, frinele scăpînd, plutea prin zare
și-aprinse naltul cer cum vezi și-acu,

87 văzînd (*scris deasupra*: și-o umbră numa) num<ai> răcoarea-ntreg îngheață E // 88 fui E₁ / la E₂ // 88—89

asa fui eu, dar fui cu vreri grăbite
și-mi fu rușine, așa cum are sluga C /
fui eu la ce mi-a spus, ci-asprimea lui
rușine-mi fu, cum are sluga D //

90 cînd (dînd B) bunu-i domn e-n (la B, stă-n D) vorbe mai răstite C, B, D // 91 Mergînd deci,
m-așezai la loc cu fuga C, D / Pe-acel spătoi deci m-așezai <cu fuga> E // 92 și-am vrut atunci
« — Cuprinde-mă! » să spui C / și « — Stringe-mă la tine! » — am vrut să spui D // 93 dar nu-mi
ieși, cum vrui să-mi iasă, ruga C, D // 94 Dar el, pe care scut eu mi-l avui C, D // 95 de-atîtea
ori, mai (eu B) sus (*adaugă* mai B) mă prinse bine C, B / mai sus, m-a prins în brațe-al meu
părinte D // 96 și-n brațe mă ținu, urcat (suit D) cînd fui C, D // 97—98
și-a zis apoi: « — Scoboară<n cercuri line>,
Gerione, și larg să-ți fie jocul E //

97—99

și-a zis: « — Acum, Gerione-nainte!
Largi cercuri fă și lin îți fie jocul
și-ți fie-al tău ăst nou aminte! » D //

98—99

și largi, ținînd, Gerione, mijlocul,
și nu uita povara ce-ai (povară porți B) pe tine! » C, B //

99 și-aminte E // 100—101

Cum iese-o luntre-n larg, trăgîndu-și ciocul
puțin cîte puțin, așa se duse C //

101 încet se duse <...> B / puțin cîte puțin așa se dete E / întii *omis* în D. // 102 și el E₁ / larg]
liber E₂ / urmă] juru- D // 103 capul] coada C / coada] capu- C // 103—104.

spre cap întoarse coada <unde-i fuse>
și-apoi, mișcînd-o, ca un somn o-ntinse D //

104 un somn] țiparul C / și *omis* în B, C // 105 și vînt sub el cu label-e (-și D) aduse C, D // 106
Eu cred c-o spaimă asemeni n-o avu C / Mai mare spaimă nu cred eu că-l prinse (fu E) D, E // 107/
Nici (pe D) Faeton, cînd frinele scăpat-a C, D / cînd E / 108 și-ntregul cer, cum vezi și-acu, l aparinse
D // 109—111

nici bietul ce (cînd Icar E) simți curgînd muiata
aripilor lui ceară de pe sine
și « Cazi, tu cazi, Icaré! » -i ziseta
nici cînd Icar, curgînd infierbîn
de pe-aripi ceară-i <.....>
și « Mergi greșit! » cu spaimă

- 109 nici cel care-a simțit în desperare
că ceara de pe-aripi <.....>,
iar tată-său striga: «Tu cazî, Icare!»
- 112 ca frica mea cînd mă văzui deodată
plutînd prin nopți și nu vedeam prin gol
nimic decît pe fiara-ntunecată.
- 115 Dar ea plutea domol în largul căii,
cotînd încet-încet, și ne venea
o boare din adînc, din fundul văii.
- 118 Sub noi adînc, la dreapta, s-auzea
un vuiet surd ca de-un virtej de mare
și, cînd spre-adînc întoarsei fața mea,
- 121 prăpastia mă-ngrozi cu mult mai tare,
căci urlete-auzii, văzui și focuri
pe mal, pe-aici și pînă-n depărtare.
- 124 Ce-ascuns era văzui dintii pe-alocuri
și-umblam acum în roată printre-orori
ce tot mereu creșteau din mii de locuri.
- 127 Ca șoimul ce, plutînd mult timp prin nori
și n-a văzut nimic, iar, cînd scoboară,
maestru-i strigă-n sus: «Tu te scobori!»
- 130 trudit el stă puțin și grabnic zboară
departe de maestru-n cercuri suse
și trist și minios pe-un pom scoboară,
- 133 așa Gerion pînă-n mal ne duse
sub stînci, acolo-n fund <...>
și-ndată ce povara jos și-o puse,
- 136 peri precum din arc săgeata pierde.

112 mă văzui deodată] fui prin goluri pline C, D // 113 plutînd prin] de negre C, D // 114 -ntunecată]
de sub mine C, D // 115—120

Ea-ncet însă plutea, făcînd ocol
și-ncet cotînd (<cotînd încet> D) și-un vînt din surpătura
de jos și de sus bătea (bătînd D) domol.
Groza urla-n adînc la dreapta gura
cumplită vîi sub noi și, de mirare,
spre-adînc atunci țintii căutătura. C, D //

121 prăpastia] și-adîncul C, D // 122 auzii] auzeam D / văzui] vedeam D // 123 și ghem eu mă
făcui de groaza mare C, D // 124 Ce nu E / Ce-ascuns era văzui] Văzui ce-a fost ascuns C / Ce-ascuns
era văzui dintii] Plutînd, văzui ce-ascuns era D // 125 în roată] rotînd E / roată] roate D // 126
mereu creșteau] s-apropiau D // 127—128

Ca șoimul stînd mult timp pe-aripi
fără-a vedea momeli și păsări face E //

128 n-a prins nici pasări (paseri D), nici alți șoimi și face C, D // 129 maestru-i strigă-n sus] să-i
strige-al său stăpîn C, D // 130 trudit (omis în E) să lasă-n jos (-ncet E) și fără de pace C, D, E //

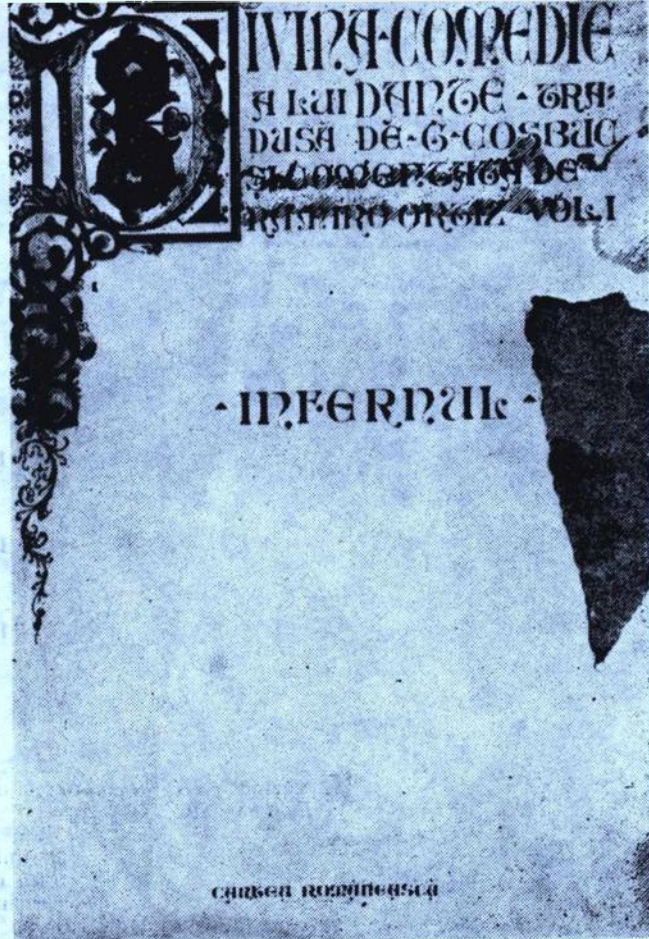
131—132

zburînd în roate mari, departe-n sus,
pe-un pom s-așează-apoi și-i trist și tace. C /
că zboară-n zeci de roți, departe-apoi
de domnu-său s-așază-apoi și-i trist și tace. D /
în sute de rotiri, departe-apoi
de domn s-așează minios și tace. E //

133 mal ne duse] fund ne-a dus C, D // 133—136

în fund astfel Gerion pe-amîndoi
sub poalele înaltei stînci ne puse
și-n clipa cînd fu descărcat de noi,
perit ca ferul de pe arc se duse (ne fuse E₁) E₂ E₁) //

134 fund <...>] haos de durere C, D // 135 și-abia simțînd că-i descărcat E / o puse] a pus C, D

PROZA/TEATRU

Zaharia Stancu

Grotesc și compasiune

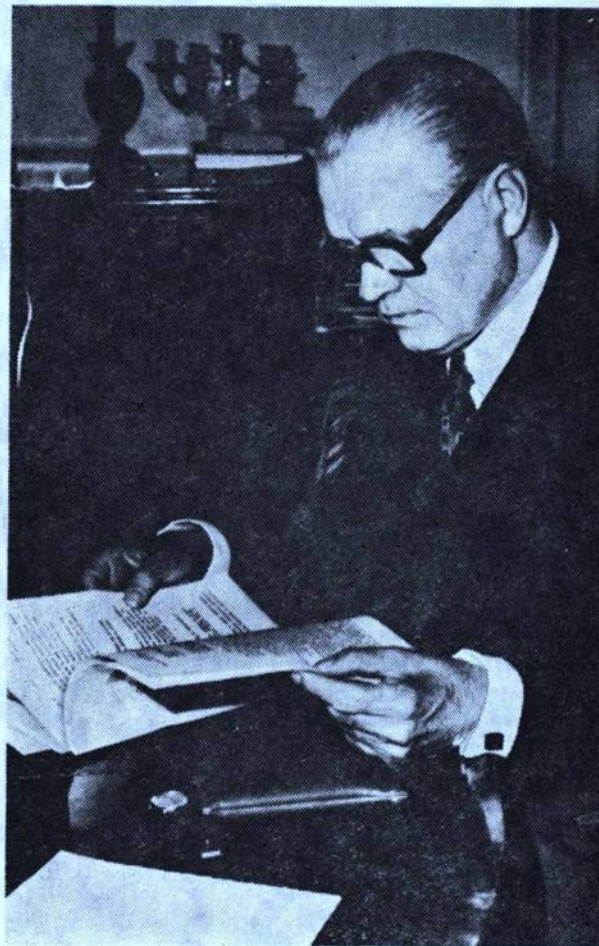
ACUM ȘAPTE ANI, REVISTA „VEAC NOU” publica, sub semnătura scriitorului sovietic Leonid Leonov, următoarele «rinduri pentru prietenul» Zaharia Stancu:

«După călătoria mea în România, această țară frumoasă și cu un specific atât de pronunțat, care mi-a acordat o ospitalitate generoasă, mi se înfățișează ca un pământ ce a sădit tot ce avea mai bun în personalitatea și opera lui Zaharia Stancu, scriitor de mare talent, bucurându-se pe merit de notorietate europeană. România l-a înzestrat pe Zaharia Stancu nu numai cu strălucite mijloace literare, ci și cu un acut simț al dreptății sociale. În persoana lui, chiar și în epoca deplinei maturități scriitoricești, mai trăia încă puiul de țăran, care a dus pe umerii săi fragezi povara unui trai amar, care și-a făcut „universitățile” în privațiunile și sărăcia din anii adolescenței». ¹

Se poate spune că Leonid Leonov, ca mare scriitor ce era, a surprins câteva coordonate esențiale ale personalității și scrisului lui Zaharia Stancu.

Într-adevăr, simțul «dreptății sociale», compasiunea «puiului de țăran» pentru «cei mulți și obidiți» și proiecția grotescă (un grotesc asociat adesea sublimului) a unor medii de potentăți și chiar a unor apucături de hrăpăreți (vezi *Desculț* și partea a II-a din *Ce mult te-am iubit*) sînt trăsături care caracterizează și nuvela *Jano Manu Moldovanu*, suprain titulată *Prințul*.

¹ Leonid Leonov, *Rinduri pentru prieteni*, în „Veac nou”, XXXIV, nr. 2(1966), februarie 1978, p. 12.

Ea făcea parte — după cum ne-a spus doamna Niculina Stancu, soția scriitorului — dintr-un volum de nuvele și povestiri, fără titlu, volum care își aștepta de mai multă vreme revizia spre a fi trimis la tipar. Revizie care, de obicei — cum se observă și din dactilograma acestei nuvele ce ne-a fost oferită spre publicare, dat fiind scrisul concentrat al autorului — se rezuma la câteva cuvinte: supratitlul *Prințul* (scris cu creionul) și *oite* (scris cu cerneală verde deasupra cuvîntului *ghite* — moldovenism evitat).

PRINȚUL

Jano Manu Moldovanu

Acei cari prin anii 1937—1940 lucrau la ziarele din Capitală își aduc, ca și mine, aminte de prințul Jano Manu Moldovanu, care era un obișnuit al redacțiilor, începînd de la 12 noaptea pînă spre ziuă. Nu prea știam cu claritate cu ce se îndeletnicește și din ce trăiește.

Era un bărbat trecut de 40 de ani, cu pantofii scilciați și haina tocită, cu cămașa neschimbată de săptămîni, cu părul lung și lăptos, cu fața oacheșă, ușor roșcată, cu ochii negri adînci, puțin strîmbi și cu sprincenele groase, negre. Fie că era vara, fie că era primăvara, nelipsite îi erau din mîini mănușile.

Obișnuit mai mult al cafenelelor decît al bodegilor, cunoștea pe cine nu gîndești, știa ce nu te așteptai, saluta pe te miri cine și i se răspundea cu suris binevoitor la salut, iar, dacă aveai vreme de pierdut și întirziai mai îndelung de vorbă cu el, băgai de seamă, nu fără mirare, cît de largi, de adînci și de multiple îi erau cunoștințele.

Trăise mai bine de douăzeci de ani la Paris; ba, dacă nu mă înșel, mi se pare chiar că acolo își făcuse studiile, începînd cu liceul și terminînd cu Sorbona, unde își trecuse, după cîte se spunea, o sclipitoare teză de doctorat în drept.

Așa cum îl arăta și numele — «prințul» — ba, încă dinspre parte femeiască, os într-adevăr domnesc, avea, în societatea bucureșteană, și chiar peste hotare, neamuri cu situație deosebită în lumea diplomației și a jucătorilor fără odihnă din marile cazinouri de pe înșoritele țărmuri ale Mediteranei.

Dacă izbuteai să-i cîștigi încrederea — ceea ce nu era lucru ușor — aflai cu discreție că de douăzeci și mai bine de ani, adică de cînd își luase majoratul, se judeca cu unele din ilustrele lui neamuri pentru niște nesfîrșit de întinse moșii și neatinse de secure păduri de undeva, de prin Moldova. Nu se înscrisese în barou, cu gîndul că dacă nu de la o lună la alta, în orice caz, de la un an la altul, procesul lui, pe care-l

---

Nedatată, nuvela pare a fi scrisă — după particularitățile ortografice (ă în loc de î, apostrof în loc de liniuță, forma *sunt* etc.) între anii 1948—1955, în perioada cînd scriitorul conducea Teatrul Național „I. L. Caragiale” din București. Această ipoteză ne-a fost confirmată chiar de soția scriitorului. Dealtfel, și răsturnarea maniheistă (!) a personajului central, legăturile care se pot face atît cu romanul *Oameni cu joben* (1941), cît și cu ciclul *Rădăcinile sînt amare* (1958—1959) sau cu trilogia *Vîntul și ploaia* (1969), prin, pe de o parte, caricarea «oamenilor cu joben», iar, pe de alta, prin atmosfera alegerilor postbelice din Moldova, și alte asocieri care se mai pot face, indică o perioadă de «geneză» foarte apropiată celei a romanului *Desculț*.

Nuvela *Prințul. Jano Manu Moldovanu* este, așadar, un nou satelit al astrului central al creației lui Zaharia Stancu. (În orice caz, anterioară romanelor *Șatra* și *Ce mult te-am iubit*).

Păcat că n-a apărut mai demult. De-ar fi cunoscut-o, Leonid Leonov și-ar fi accentuat și mai mult rîndurile pentru acest autentic «pui de țăran» care a fost Zaharia Stancu și căruia nu i-a scăpat nimic din ceea ce e țărnesc (fie el, acest element țărnesc, din Teleormanul natal sau din Moldova), dar și nimic din ceea ce era nobil, uman.

O reproducem aici, adaptată la noile norme ortografice și de punctuație.

Fănuș BĂILEȘTEANU

cunoșteau pe degete toți marii avocați, va fi cîștigat de acela care avea dreptatea, adică de prinț. Chichițele cu cari avocații părții adverse îi aminau — și îi aminau la nesfîrșit procesul de moștenire — lui, subtil cunoscător în ale dreptului, i se păreau firești și ajunseseră nici măcar să-l supere.

Te găsea într-un colț de cafenea. Venea plouat ori viscolit din sălbateca deslănțuire a naturii, cu o pălărie plușată ce fusese cîndva neagră, dar acum bătea în verde, pe cap, se apropia de tine și te saluta. Un zimbet îi înflorea pe buzele subțiri și vinete ca pielea prunei.

— Aștepti pe cineva, dragă?

— Nu, prințule, nu aștept pe nimeni.

— Pot să am plăcerea să iau loc?

— Te rog, prințule.

Prințul își întindea mîna îmbrăcată în mînușile soioase, continua să suridă și se așeza pe scaun.

Se apropia chelnerul. Atunci prințul îți spunea șoptit în cea mai elegantă franceză:

«Pot să comand în contul dumatăle un capuținer și două cornuri?»

— Desigur, prințule.

— Mulțumesc.

Transmitea — pe românește — comanda chelnerului. Era servit. Minca liniștit, cu gesturi alese, fără să-și scoată o clipă din mîini mînușile soioase. Își prelungea pe cît putea de mult masa și, surizînd, îți arunca așa cum aruncă bogatul săracului, de sus, un «merci», care suna pe masă ca o monedă de aur pur.

— Cu o țigare ai putea să mă onorezi?

— Desigur, prințule.

Îi întindea pachetul și chibriturile și aveai grija să i le lași pe masă, să-i fie și mai departe la îndemînă. Dacă aveai vreme și doreai să-l ascuți povestindu-ți ceva, n-aveai decît să-i pui o întrebare — una singură; pe urmă, nu-ți rămînea decît să stai și să tot ascuți. Prințul îți ținea un adevărat curs.

Intr-o noapte de Ianuarie, cînd afară viscolul mătura străzile și văzduhul chiuia și se clătina ca un acoperiș uriaș și subred din toate încheieturile, într-un colț de cafenea, cînd puțini, chiar din clienții cei mai obișnuiți, rămăseseră să-și treacă noaptea în fața șvarțului, nu știu ce mi-a venit și am aruncat o vorbă.

— Îngrozitor de urît mi se pare orașul ăsta, prințule!

— Să-ți spun de ce este orașul urît.

Vreme de două ore și mai bine, prințul mi-a făcut un amănunțit istoric al Bucureștilor. Mi-a vorbit, pe larg și documentat, despre toate ipotezele pe care le-au emis istoricii sau semiistoricii noștri, cu privire la originea capitalei noastre și a semnificației numelui pe care aceasta îl poartă. Pe urmă, prințul mi-a istorisit pe larg cum s-a clădit orașul, cum a crescut și cum a ars de-a lungul sutelor de ani, de la presupusa lui întemeiere, cite și de unde venite armate au sălășuit între zidurile lui, i-au jefuit, i-au schingiuit, ba chiar i-au ucis locuitorii; prin cite focuri și pîrjoluri a trecut Cetatea lui Bucur, prin cite molime știute și neștiute.

Mulți dintre noi cunosc celebra scrisoare a lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri, în care fostul bei de Samos, mai spunînd adevărul, mai punîndu-i coarne, ne-a descris [acum] aproape o sută de ani, vestita — n-ar mai fi fost să fie — ciumă a lui Caragea. Ei bine, mărunte și cu totul palide mi s-au părut în seara aceea vestitele pagini ale nu mai puțin vestitului Ion Ghica.

Prințul mi-a zugrăvit, în iscusite, rare și alese cuvinte, înfățișarea geografică a orașului; mi-a descris, ca și cum ar fi trecut pe acolo, casele boierești cu curțile lor mari împrejmuite de uluci; mi-a descris maidanele imense acoperite de bălării și sipică, din care nu se vedea omul călare; mi-a zugrăvit, ca un mare maestru, o sfîntă icoană, Podul Calîței și apele verzui, trîndave și puhave ale Dimboviței lăbărțate, mahalalele cu bordeie și colibe în care desculții intrau și ieșeau pe brînci; fasturile, palatul îmbrăcat în aur și mătase al unui Caragea, tacîmurile de la masa acestui domn

și pernele înflorate ale sofalelor pe care își tăvălea lenea. Și n-a lipsit a-mi descrie nici ciubucele domnitorului, nici lătărețele cești în care i se aduceau de roabe oacheșe cafelele, nici papucii brodați cu aur, fără călcii și cu virful aruncat în sus, cu moț de aur, ca niște gondole venețiene de pe timpul dogelui Dandolo; nici oacheșele și fierbințile țigănci ale Curții, care veneau aci să însoțească pe domnițele poftite la soarea de întemeietoarea teatrului românesc, domnița Ralu.

Apoi, prințul m-a purtat prin împrejurimile pustii și păduroase ale Bucureștilor. Am hălăduit cu el pînă spre ziuă prin vechiul și bătrînul codru al Vlăsiei. Ne-am plimbat, pe drum de noapte, spre Tîrgoviștea unde viețuiseră și pieriseră altădată voievozii. M-a luat de mină și m-a dus alături de haiducii legați în obezi, spre ocne. Mi-a arătat țara de bordeie, de cimpuri puține și de umbroase păduri; conace boierești mi-a mai arătat, palate domnești mi-a mai descris și apoi s-a întors iarăși cu mine în această capitală întinsă și răsfirată mai mult pe partea dreaptă a Dimboviței, decît pe stînga.

Ce Ghica! Ce scrisoare către Vasile Alecsandri! Pana lui Homer și a lui Cervantes să fi avut și nu ți-ar fi fost deajuns să însemni toate cîte le auzeai, cu farmec neasemuit și cu mirarea zugrăvită pe față.

Credeți cumva că aici s-a oprit prințul? A mers și mai departe, pînă în noaptea zilei a cărei mijire bătea albicioasă în fereștile vinete. Pe urmă, cu un dos de mină, a rășluit Bucureștii de pe fața pămîntului și a început să-mi înfățișeze chipul în care el, de i-ar fi stat în puteri, ar fi reclădit Capitala: bulevarde largi ieșeau, la o mișcare din degetele încătușate în mănuși, la iveală; păduri și crînguri se iscau ici și colo, și, între ele, răsăreau case vechi bătrînești, cu cerdac și ferestre largi, adaptate potrivit folosinței vremii noastre, în care mașina trage la scară și telefonul sună în fiecare odaie.

Și a încheiat atuncea cînd, dacă viscolul n-ar fi conținut și cerul ar fi fost senin, soarele s-ar fi arătat aproape de amiază: «Și într-un asemenea oraș, ciurma lui Caragea n-ar mai putea să bîntuie vreodată. Nici alte molimi».

Dar puțini erau aceia care aveau vreme de pierdut cu prințul Jano căruia picolii îi spuneau «Jenică Mănușatu», iar obișnuiții cafenelelor «Jenică din Moldova» pur și simplu. Nu o dată l-am întrebat:

— Prințule, dumneata, care povestești așa de frumos, de ce nu pui mina pe pană să scrii?

Ridea din toată inima. Cu hohote ridea.

— Glumești! De ce să scriu? Ca să scrii, trebuie să ai geniu, și eu nu știu dacă am măcar talent. Și, apoi, cîte milioane de cărți s-au scris pînă acum pe lume? Ce rost ar mai avea una scrisă și iscălită de mine?

Cînd, prin 1937, am înființat eu însumi o gazetă, de cum au apărut afișele cari o anunțau pe zidurile orașului, m-am pomenit cu prințul Jano Manu Moldovanu la redacție.

— Îa loc, prințule.

— Merci.

— O cafea?

— Cu multă plăcere.

— Ce te aduce la mine?

— Aș vrea să mă onorezi cu o țigare.

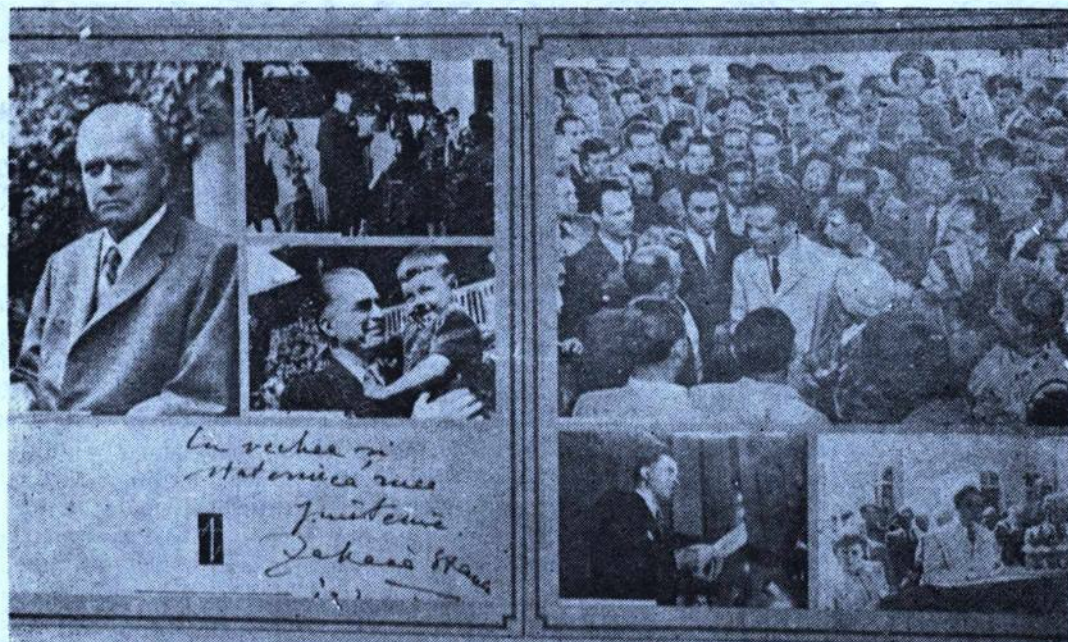
— Poftim.

Am pus, ca de obicei, pachetul pe masă. Prințul a luat o țigare, a aprins-o și după ce a aruncat cîteva rotocoale în aerul îmbîcsit:

— Nu. Numai o țigare. Știi... Este posibil ca în cursul acestui an să cîștig procesul. Aș vrea, pînă atunci, să-mi fac, cît de cît, un nume în presă. Înțelegi dumneata: asta ar putea să facă impresie asupra judecătorilor. Aș vrea ca numele meu să apară din cînd în cînd în gazetă. Astăzi, a fi ziarist înseamnă a avea oarecare putere.

Fotomontaj din Casa memorială „Zaharia Stancu” — comuna Sălcia, jud. Teleorman. (Fotografie oferită de profesorul Gh. M. OLMAZU)

— Cu plăcere, prințule. Dumneata, care povestești așa de frumos, cred că ai putea să-mi scrii niște foiletoane cari, într-adevăr, să facă senzație.

— Nu. Nu mă gîndesc să scriu foiletoane.

— Atunci, ce? Reportagii? Articole politice? Fapte diverse?

— Aș vrea să-mi încredințezi cronică economică. Nu uita că am studiat dreptul la Paris și am luat un doctorat. Pot să te asigur, dragul meu, că nici economia politică nu-mi este străină. Ți-am adus un articol de probă.

A scos din buzunar și mi-a întins — cu mina tot înmănușată — câteva file. Le-am citit. Erau publicabile: scrise fără frumusețe, fără strălucire, aș putea spune, chiar cu oarecare sărăcie de stil; dar ideile erau juste și clar exprimate. Și aceasta mi s-a părut îndeajuns, pentru o cronică economică.

— S-a făcut, prințule. Te rog să-mi aduci, peste trei zile, prima cronică... Nu, nu. Să-mi aduci pe a doua. În primul număr al ziarului putem publica chiar pe aceasta. Manuscrisele se predau în fiecare zi, cel mai târziu la ora 9 seara.

Am luat notă și l-am trecut pe prințul Jano Manu Moldovanu pe statul redactorilor ziarului de care mă îngrijeam.

Cronica economică a prințului a apărut în primul număr. A apărut altă cronică în numărul doi, alta în numărul 3 și, așa, timp de o săptămână. Pe urmă, n-a fost niciodată chip, vreme de aproape doi ani, să obținem manuscris de la prinț înainte de ora 12 noaptea. Oricum, nu era chiar devreme, dar secretariatul de redacție, avînd în vedere că un singur prinț semna în ziarul nostru, i-a îngăduit favoarea.

Nu-l întrebam niciodată pe prinț, nici pe cunoscuții săi, despre ciudatul obicei pe care-l avea de a se îmbăia atît de rar și de a nu-și scoate niciodată mănușile din mîini. Într-o zi, nu știu ce mi-a venit că mi-am luat inima în dinți.

— Prințule, cu toate că n-aș vrea să fiu indiscret, ți-aș pune o întrebare.

— Pune-mi, dragă.

— De ce nu scoți niciodată mănușile?

— Dar nu e nici o indiscreție. Pot să te servesc cu răspunsul. Simplu: din cauza microbilor.

— Ce fel de microbi?

— Nu știi ce sint microbii?

— Știu, dar...

— Nici un «dar». Scoate telefonul din priză să-ți explic.

Cu toate că nu ne aflam în ajunul unei crize ministeriale, cînd toate telefoanele din redacție zbirnîiau și reporterii politici alergau din club în club și din casă de hăndrălău politic în casă de hăndrălău politic după știri false sau adevărate, am scos telefonul din priză. Ba încă, nu știu ce m-a apucat, că am chemat omul de serviciu și i-am poruncit:

— Pînă nu termin ce am de vorbit cu prințul, nu intră nimeni la mine. Răspunzi cu capul.

Și acesta, timp de cinci ore, m-a lăsat pe minile prințului, care mi-a explicat cine și cînd a descoperit microbii, cîte feluri de microbi au fost descoperite pînă acum; unde și de care savanți și ce primejdie reprezintă microbii pentru sănătatea noastră.

Vorbea frumos și colorat ca de obicei. Numai că, de data asta, își împănă vorbirea cu cuvinte străine din limbi pe care nu le cunoșteam, cu nume de savanți de cari nu auzisem și cu rară precizie științifică. În acest timp, gesticula foarte larg cu minile îmbrăcate în mănușile lui soioase, uriașe și de nedistrus cuiburi de microbi, și arunca în tavanul afumat și în aerul îmbicsit al odăii vinete și subțiri rotocoale de fum.

Peste aproape doi ani, ziarul de care mă îngrijeam și-a încetat într-o zi apariția. Prințul, care-și făcuse oarecare nume în cercurile gazetărești, n-a izbutit să impresioneze pe înalții magistrați ai Tribunalului Ilfov chemați să hotărască asupra moștenirii lui. Procesul a continuat să fie amînat.

Pe prinț, l-am mai văzut din cînd în cînd într-un restaurant, într-o cafenea, dar n-am mai avut plăcerea să stăm împreună de vorbă. Și au trecut luni și anii care au venit au adus războiul. Și pe prințul Jano Manu Moldovanu, ca pe atîția alți prinți sau neprinți, nu știu cum s-a făcut că l-am pierdut din vedere.

Prin 1945, l-am văzut într-un restaurant. Era corect îmbrăcat. Lepădase pălăria plușată de odinioară, își tăiașe și pieptănase pletele. Pantofii, îi avea lustruiți și în miini purta o pereche de mănuși albe ca zăpada.

— Bonjour!

— Bonjour, prințule. Te văd schimbat.

— Îmi dai voie să iau loc?

— Ca totdeauna, cu plăcere, prințule.

A scos un pachet de țigări străine dintr-un buzunar și dintr-altul o mică brichetă de aur.

— Îmi faci plăcerea să mă onorezi a primi din partea mea o țigară?

— Cu nesfîrșită plăcere, prințule.

Am luat o țigare din pachet.

— Îmi permiți să ți-o și aprind?

— Cu plăcere, prințe.

A pus pachetul de țigări pe masă și, alături, bricheta de aur. A făcut un semn chelnerului.

— Ai luat masa?

— Tocmai mă pregăteam.

— Fă-mi plăcerea și onorează-mă, socotindu-te invitatul meu.

— Dar ce-i cu dumneata, prințule?

— Cum, nu știi? Am cîștigat procesul.

— Și?

— Am intrat în posesia moșiei și pădurilor.

— Cînd asta?

— Acum două săptămîni.

— Și ai putut atît de repede să...

— Să cîștig de pe urma moșiei? Nu încă. Dar am căpătat un împrumut la bancă. Dispun. Mă înțelegi? Acum, dispun.

— Cum de sunteți atât de săraci, mai săraci decât în oricare altă parte, pe aici prin împrejurimi?

Am vorbit cu prințul fel de fel de fleacuri.

— Socot, prietene, că mi-a venit timpul.

— Te pomenești că vrei să te și însori!

— Cum, să mă însor? De ce să mă însor? Mi-a venit timpul să trăiesc!

— Și nevasta...?

— Nevasta m-ar împiedeca să trăiesc.

Și mi-a făcut, vreme de trei ore, teoria fericirii de a fi avut, dar, în același timp, [de a fi] și burlac.

Și, pe urmă, iarăși au trecut luni și ani și pe prințul meu nu l-am mai întâlnit. L-am pierdut din vedere și l-am uitat, ca pe atîția prinți și neprinți pe care i-am cunoscut ori numai i-am întâlnit de-a lungul zilelor mele.

Și, prin Martie 1948 [*sic!*], un „Willy's“ pe care-l conducea un șofer care făcuse războiul ca tanchist, mă purta pe îndepărtatele meleaguri ale Moldovei. Era în timpul campaniei electorale și eu eram candidat. Străbăteam sate prăpădite și sate mai instărite. Umblam pe drumuri necălcate de roate de mașină de la începutul lumii. Treceam peste dealuri, urcînd pieptiș prin gropi și prin hîrtoape; ocoleam coclauri, coboram prin văi mocirloase; treceam prin păduri în cari niciodată nu intrase pînă atunci securea. Stăteam de vorbă cu oamenii, risipeam afixe. Într-o parte eram pri-miți mai bine, într-alta mai puțin bine. Și, din zorii zilei pînă noaptea tîrziu, era cu neputință să am un ceas de odihnă. Așa cereau împrejurările.

Și, într-o zi am ajuns undeva, printre niște dealuri ripoase, într-un sat sărac în care, afară de primărie și de școală, dacă mai erau două trei case; restul — bordeie, bordeie, bordeie. Parcă ar fi fost acum o sută de ani. Oamenii, zdrențuiți și goi, galbeni de seceta care bînuise ținutul doi-trei ani la rînd, bolnavi, de-abia se țineau pe picioare.

Cînd m-am apropiat cu „Willy's“-ul de sat, șoferul a sunat, cum avea obicei să facă ori de cîte ori intram într-o comună, din goarna mașinii. Și spre umbra de șosea pe care mergeam, ieșeau din aceste bordeie oameni. Și priveam cu inima strînsă și cu lacrimi în ochi cum vin spre șosea și spre mașină ca niște sălbatici ai cavernelor.

Am oprit mașina în fața unei primării compusă din două odăițe cu două ferestre înguste la fiecare odăiță, acoperite cu paie vechi, bătute de ploii și de vînt, negre.

Oamenii se adunau în fața primăriei, în noroiul care se ridica pînă la genunchi. Erau bărbați tineri și bărbați bătrîni. Unii erau zdraveni, iar alții schilozi ai războiului care abia se sfîrșise. Erau femei tinere, femei mai în vîrstă și femei bătrîne de tot. Printre ele, o nesfîrșită puzderie de copii galbeni, cu burțile mari și umflate, îmbrăcați toți în zdrențe.

Era în Martie. Plouase cu o zi ori două înainte, desfundînd toate noroaiele pînă la miezul pămîntului și acum, pe cer, alergau nori vineți, putrezi, puhavi. Soarele parcă se ascunsese dîncolo de pămînt. Și pe sub cerul dușmănos, peste dealuri, peste păduri și pe fundul văilor se tîra un vînt uscat și aspru, rece și sălbatec.

Oamenii se zgribuleau unii într-alții. Se uitau la mașină și se minunau, fiindcă, în afară de cei care făcuseră armata ori fuseseră purtați de vreo pricină pe la judecătoria din oraș, nici unul nu văzuse un automobil sau un tren. Mă uitam la oamenii aceia al căror obraz ar fi trebuit să fie vesel, dar era întunecat și din adîncul făpturii mele un nod mi se ridicase, îmi ajunsese în gît. Încercam să-l înghit și să mă stăpînesc. Încercam — și nu izbuteam — să-mi stăpînesc buzele care tremurau și-mi era teamă ca nu cumva nervii mei obosiți și încordați să pleznească și să mă podidească plînsul în fața acestei mizerii, în fața acestor biete făpturi umane care veniseră acolo să audă un cuvînt cald, bun, o vorbă de care să-și lege nădejile.

Un moșneag s-a apropiat de mine.

— Fiți bineveniți la noi.

Am izbutit să rup ghiața și am încercat să vorbesc cu oamenii.

— Apăi, domnule candidat, am avut boieri răi. Poate ăți fi auzit dumneavoastră că satele astea — că-s două, unul de-o parte a girlei și altul de altă parte — au fost pînă de curînd, ca și moșia, ca și pădurile pe care nu le vedeți că sunt dincolo de deal, ale prinților Manu Moldovanu. Poate ăți fi auzit de ei. Ne-au jupuit din moși-strămoși și ne-au adus în halul în care ne vedeți. Dar acum, a dat Dumnezeu sfîntul și s-a terminat și cu prinții. Că pămîntul e al nostru. Numai că e abia anul de cînd l-am luat și n-avem <ghite> vite să-l muncim și nici pluguri n-avem unii dintre noi, și numai cu sapele îl muncim. Cu cazmalele și cu sudoarea. Da om izbuti.

M-am încălzit. S-au încălzit și oamenii și am început a spune glume. Văzînd copii numeroși cum rareori văzusem, am spus, rîzînd.

— Da' sărăcia nu v-a împiedicat să aveți copii. Văd că aveți copii...

— Avem, să ni-i ție Dumnezeu, de ce să n-avem?

Am întrebat pe un bărbat căruia nu-i albiseră nici tîmplele.

— Dumneata cîți copii ai?

— Numai unsprezece, domnule candidat.

M-am adresat altuia mai tinerel, de alături.

— Și dumneata?

— Apăi, numai nouă, c-am fost și pin' rezbel.

Altul mi-a răspuns că are numai șapte, altul numai cinci, iar cei însurați de curînd numai patru. Unul, mai șugubăț, și-a întins gura pînă la ureche și mi-a spus, citînd probabil pe obrazul meu oarecare mirare:

— Păi, ce să facem pe aici, domnule candidat? Noaptea e mare, gazul e scump și altă distracție n-avem.

Am ris cu toții. Cum mă uitam așa printre marea de oameni dimprejur cu picioarele goale, pătrunse pînă aproape de genunchi în marea de noroi, am văzut, mai la margine, o față care mi s-a părut cunoscută. M-am uitat mai mult spre ea. Omul mi-a zîmbit și m-a salutat. Pe urmă, și-a făcut loc cu coatele printre oameni, a venit la mine și mi-a întins, îmbrăcată într-o mînușă care fusese cîndva, cu ani în urmă, albă, — mina.

— Îmi pare bine că te văd și că ești candidatul nostru.

— Prințule!

— Da, eu sunt.

A fost pe vremuri prinț, acum nu mai e; acum e om ca noi. Dar dumnealui nu e vinovat de nimic, că a plecat de aici de cînd era copil. Îl și uitasem.

Satul îl iertase. Prințul avea picioarele goale, pantalonii rupți și suflecați pînă aproape de genunchi, ca și țărani, un cojoc peticit. În cap, o pălărie plușată, chica mare, ca odinioară, cînd era clientul cafenelelor. În cîteva cuvinte, mi-a spus povestea... Povestea ultimilor lui ani.

La cîteva săptămîni după ce cîștigase procesul la tribunal — proces pentru care se bătuse vreme de douăzeci și ceva de ani — țărani intraseră cu plugurile în moșia lui. Se făcuse exproprierea. Îi rămăsese și lui o bucată de pămînt. Casă ori conac boieresc nu era în sat. Cu ajutorul cîtorva oameni, a tăiat copaci din pădure, i-a adus la spinare și și-a săpat bordeiul cu cazmaua, la marginea satului, pe coastă. De trei ani, trăiește acolo. Muncește cit poate, dar nu izbuteste să încropească ceva. Îl ajută oamenii. Oamenii pe care neamurile prințului și străbunii lui i-au jefuit, i-au bătut, i-au schingiuit și i-au ținut în cumplită sărăcie.

— Și cum te simți, prințule?

Omul care petrecuse copilăria și adolescența, o parte din tinerețe la Paris, omul care cunoscuse toate plăcerile pe care le poate oferi viața, mi-a răspuns zîbind.

— Niciodată n-am fost mai fericit ca acum. Acum am început să fiu om.

— Dar tot păstrezi mînușile!

— Microbii! Microbii sunt și aici, nu numai la București. Microbii sunt pretutindeni.

TEATRU | PROZĂ

Adrian MANIU — Ion PILLAT

O dramatizare uitată

SPECTATORI AVIZAȚI, CRONICARI! noștri dramatici se arată, între cele două războaie, foarte sceptici în ceea ce privește posibilitatea dramaturgilor de a născoci subiecte mereu și mereu noi. Acești «călători spirituali angajați pe drumuri inegale», cum i-am putea numi extinzind o definiție dată de Pompiliu Constantinescu criticilor literari, văd mișcările sufletești de patimi, de interese, ale oricărui colectivități, reducându-se la un număr fix de situații conflictuale, care ar fi... 371

Poate că, într-un fel, lucrurile chiar așa și stau: poate că de aceea, între cele două războaie, atât de puțini scriitori se încumetă la noi să creeze pentru scenă; poate că de aceea, dintotdeauna, teatrul a împrumutat subiecte din narațiuni preexistente, cum ar fi cele cuprinse în mitologie ori în poemele homerice.

Deși convinși de limitele inventivității subiectelor, mentorii teatrali resping recursul dramaturgului la lucrările epice. Trebuie să recunoaștem însă că problema se pune în special din punct de vedere al dificultății trecerii operei dintr-un gen în altul. Căci apelul la roman se deosebește de cel la mitologie ori la episoade din *Iliada*. În cazul miturilor, tragediilor antichității — și nu numai ai antichității — porneau de la un material ca de la un nucleu, de la o schemă, pe care talentul lor o amplifică, o îmbogățește cu mijloacele celor ce-și construiau opera din replici. Când se apelează la un roman, nu se reține din el doar o sugestie, o idee, un personaj, ci de obicei, cam tot conținutul lui. Ceea ce, vom vedea, constituia principala cauză a eșecului.

Se face uz de subiectele romanelor din nevoia reimperspăririi repertoriilor, din dorința oamenilor de teatru de a-și apropria succesele de librărie. Conducătorii de formații teatrale primesc — deseori comandă — transformări ale unor lucrări epice în texte pentru scenă, știind că realizatorilor spectacolului le stă în putere să adauge, prin interpretare, calitatea unui text mai puțin realizat. O listă foarte sumară a romanelor ajunse pe scenele românești ar începe cu *Furiosul* lui Costache Caragiale, înlocuit după un episod din *Don Quijote*, și ar continua cu *Doamna Bovary* după Flaubert, cu *Crimă și pedeapsă* și *Frații Karamazov* după Dostoievski, cu *Anna Karenina* și *Învierca* după Tolstoi, cu *Pecelca bestiei* după Kipling, cu *O mircasă la loterie* după povestirile lui E. T. A. Hoffmann, cu *Neamul Șoimăreștilor* după Sadoveanu, cu *Ion* și *Pădurea Spinzuraților* după Rebreanu etc., etc.

S-ar părea că o dramatizare nu se justifică decât cu condiția ca piesa de teatru să arunce în uitare opera de pornire, așa cum *Don Quijote* a redus la inexistență romanele cavalierești pe care Cervantes le-a parodiat. Așa cum *Dama cu camelii* nu mai interesează decât în versiunea ei ulterioară, realizată pentru scenă. Sau cu condiția să-i traseze o paralelă la fel de viguroasă, ca în cazul romanului și filmului *Zbor deasupra unui cuib de cuci* de Ken Casey și, respectiv, Milos Forman. De obicei, însă nu se întâmplă așa. Cele mai multe dramatizări dezamăgesc. Nu reușesc să fie decât niște palide oglindiri, niște neîndeminate rezumări.

Cronicarilor dramatici le sînt clare cîteva idei: practica dramatizărilor a devenit abuzivă;

încercarea de a se reprezenta scenic conținutul unui roman (oricât dramatism l-ar caracteriza, altfel) ratează; cauza nereușitei stă în natura diferită a celor două genuri: epic și dramatic. «Între teatru și romanul de analiză — citim într-una din cronici — nu poate reuși încercarea unei substituiri. Elementul narativ, cel descriptiv și monologul interior, alt de proprii romanului, fiind netranspozabile scenic, este fatal ca orice dramatizare să nu se poată ridica la amploarea modelului.»¹ Mai fiecare critic teatral exprimă, cel puțin o dată, de-a lungul carierei sale, această opinie.

În ceea ce ne privește, nu credem că explicația stă în natura diferită a celor două genuri, ci în faptul că dramaturgii nu-și propun să abordeze opera romancierului cu mijloacele teatrului. Nu credem că piesa de teatru se realizează atât prin operația de «extragere» ori de «transpunere» — termeni vehiculați în presa de specialitate — cit prin prelucrare, prin crearea unei noi opere, avînd comun cu romanul sensul general, tema, unul ori mai multe din tipurile principale. Puținele reușite sînt tocmai acelea care nu păstrează prea mult din materialul, din litera scrisă a romanului. Dacă Gib. I. Mihăescu ar fi dus la bun sfîrșit munca asupra manuscrisului său inventariat în arhiva Muzeului Literaturii Române cu nr. 15247, am avea un exemplu extraordinar de dramatizare făcută de însuși autorul prozei, autor deosebit de dotat și pentru teatru.

În comparație cu nuvela *La Grandiflora*, cu al cărei subiect se înrudește, manuscrisul pare abia o schiță de piesă. Îi ipsește conflictul, îi lipsește acțiunea propriu-zisă. În nuvelă personajul gravita în jurul unei femei greu de sedus. În piesa aflată în manuscris, el gravitează în jurul propriului său mit. E ca și cum autorul și-ar fi propus anume să se ocupe de Alin, ajuns într-o altă etapă a existenței sale. Acțiunea (cîtă este) nu se petrece între Alin și fosta ori viitoarea iubită, ci între el și diverși bărbați, sofi pe care i-a înșelat cîndva, ori feluriti indizi care-l privesc ca pe un ins important. Pentru fostele ori posibilele viitoare iubiri, Alin nu manifestă nici un fel de interes. Singurul lucru care-l preocupă este imaginea care s-a creat și circulă despre el și nimic nu-l satisface mai mult decît acel sentiment de admirație,

de curiozitate și de invidie al celorlalți bărbați față de el, sentiment pe care el îl stimulează și îl întreține povestindu-și aventurile. Conflictul (cît este) se schițează între el și un tip care rivnește la prestigiul de cuceritor, opunînd un Don Juan obosit unuia velleitar. Acest conflict, care nu se consumă la nivelul faptelor, plasează piesa în categoria teatrului modern.

Existența reușitelor — chiar dacă puține — ne face să credem că autorii de dramatizări nu sînt vinovați că și-au căutat inspirație în opera altor creatori, ci că nu au realizat opere pe potrivă modelelor.

Greșit se consideră că un roman cu mult dialog e posibil de-a fi transformat în piesă de teatru și că munca de dramatizare ar presupune simpla separare a dialogurilor. O dramatizare întocmită astfel nu poate înfățișa romanul decît sărăcit. Pentru că dialogul romanului diferă fundamental de dialogul dramei. În lucrarea epică el îndeplinește adesea doar rolul de conversație. Chiar atunci cînd conține înfruntări dramatice, dialogul romanului este *unul* din mijloacele folosite de creator, în timp ce în teatru este *unicul*: prin el trebuie reliefate caractere, înfățișate acțiuni, sugerată atmosfera, închegate conflicte.

Nu de puține ori, cronicarii acceptă dramatizările ca mod de popularizare a literaturii clasice, ca prilej pentru public de-a lua un contact comod, pasiv, cu romane de sute de pagini. Și atunci se renunță la exigențele privind transpunerea lor în genul dramatic.

Cînd, în decembrie 1924, Teatrul Național din București prezintă premiera piesei *Dinu Păturică*, rezultat al colaborării poezilor Adrian Maniu și Ion Pillat, cronicarii autorizați afirmă că autorii «au clătinat puțin credința că nu se poate extrage dintr-un roman bun o piesă de teatru»². Opiniile elogioase se exprimă aproape unanim și nu de circumstanță. Este vorba, într-adevăr, de o excepție. Toate dările de seamă observă că piesa s-a realizat prin esențializare. Că a fost urmărit, așa cum indică titlul, din cele 33 de capitole ale cărții, în special personajul principal. Pentru caracterizarea lui, Ion Pillat și Adrian Maniu au căutat amănunte semnificative în plan dramatic, scriind scene noi, prin care personajul să se recomande spectatorilor exact în sensul imprimat de Nicolae Filimon.

¹ Ion Anestin, *Cronica teatrală*, în „*Vremea*”, 7 noiembrie 1937.

² Tudor Teodorescu-Braniște, *Cronica teatrală*, în „*Adevărul*”, 10 ianuarie 1934.

Și autorii lui *Dinu Păturică* rețin dialogurile romanului, dar, lucru foarte important, în intervalele dintre ele, creează cu dezinvoltură alte replici, alte scene. În actul I, o scenă combină fapte petrecute în roman în mai multe capitole; scena a VI-a este în întregime inventată de către autorii piesei. Unor scene le corespund în roman pasaje de câteva rânduri, altele rezumă capitole ample. Este imaginată, de poezii dramaturgi, cu un simț teatral care a strălucit în epocă uimire și bucurie, scena rămănerii lui Păturică în casa lui Tuzluc. Găsim în această scenă esența personajului: toată rapacitatea sa, ca și capacitatea de a trece de la umilința slugii la aroganța și agresivitatea ciocoii. Scenele cu Marghioala Chelăreasa sînt de o teatralitate demnă de *commedia dell'arte* ori de cele mai bune secvențe ale filmului mut. Cea de a doua aduce răsturnarea, întoarcerea pe dos a situației din prima. Neîntuind „calitățile” lui Păturică, Marghioala îl tratase, în prima întâlnire, cam de sus. Pentru ca în cea de a doua, care are loc la câteva minute, să fie „pusă la locul ei” de către noul venit, care, întâlnindu-se cu stăpînul casei, își și începuse ascensiunea. Întîmplări care în roman se petrec într-un loc, în piesă se petrec în altul. De pildă: Andronache Tuzluc primește refuzul cererii sale în căsătorie la el acasă, printr-o scrisoare, nu la Vodă, momentul realizînd succint, prin procedee vizuale, caracterizarea tuturor celor trei personaje aflate în scenă: Tuzluc, Niculăiță, Kir Costea Chiorul. Unele personaje ajung pe scenă cu numele schimbat, cum ar fi vătăful și cele trei „fete” invitate la cheful slugilor ciocoite.

Libertatea cu care autorii își construiesc lucrarea nu-l jignește pe admiratorul operei lui Nicolae Filimon, căreia i s-a păstrat spiritul, prin redarea sensului general al personajului. Reducțiile, elementele inventate, ca și cele inversate dau forță, culoare și expresivitate operei secunde, care oricînd poate fi inclusă în repertoriile teatrelor. Punerea ei în scenă a prilejuit, alături de 1924, cît și zece ani mai tîrziu, prilej de mare succes pentru interpretajul rolurilor principale: Marioara Zimniceanu (Kera Duduca), Nicolae Bălțățeanu (Dinu Păturică), Nicolae Soreanu (Andronache Tuzluc).

«Luînd din cartea stufoasă a lui Filimon numai tipul și anecdota lui, cei doi poezii au făcut — dacă vreți — o piesă pe un subiect dat O

piesă în care acțiunea este destul de vie; tipurile destul de bine creionate. Poate că unele momente sînt prea șarjate. Poate că, ici-colo, sînt episoade văzute prea simplu. De pildă, procesul îmbogățirii lui Păturică și sărăcirii postelnicului Tuzluc ar fi suportat o tratare mai amănunțită și mai adîncită. Dar acestea sînt observații de detaliu. Ceea ce trebuie relevat este pitorescul acestei piese în care — netăgăduit — se răsfrîng moravurile și năravurile unei epoci»³.

Rezultatul fericitei conlucrări a celor doi poezii pe terenul dramaturgiei se păstrează la Biblioteca Teatrului Național în trei documente: dactilograme. După cum atestă însemnările suflerului și ale regizorului tehnic, ele au servit reprezentărilor piesei la Teatrul Național. În arhiva Muzeului Literaturii Române se mai află o variantă, mai tîrzie, conținînd piesa revăzută numai de unul din autori, de Adrian Maniu. Probabil că, în urma unor observații (ca aceea de mai sus) referitoare la concizia lucrării, Adrian Maniu a simțit nevoia unei anume amplificări. Astfel, el a mai scris un act, actul V, în care, într-o accentuată notă comică, e redat episodul morții Kerei Duduca. Kera Duduca este adusă, de către Kir Costea Chiorul, la Pașa, care, îndrăgostit de dînsa, urmează să o ia în căsătorie. În prezența pașei, Kera Duduca se laudă că o să-și înșele soțul. Dar turcul este... român, veche cunoștință — nu numai cunoștință — a Duducăi. Cînd, într-un tîrziu, glăsuiește, „turcul” vorbește românește, anunșîndu-i pe cei doi că li s-a înfundat. Kera Duduca îl omoară pe pașă, oamenii pașei îl omoară pe Kir Costea Chiorul, iar Duduca sfîrșește în apele Dunării.

Am ales pentru publicare actul întîi al variantei de la Teatrul Național pentru că aceasta reprezintă, pe de o parte, colaborarea lui Ion Pillat și a lui Adrian Maniu la dramatizarea operei lui Nicolae Filimon, iar pe de altă, pentru că această variantă a făcut de două ori obiectul unui spectacol de mare succes pe prima scenă a țării.

Claudia DIMIU

³ Paul I. Prodan, *Teatrul românesc contemporan, 1920—1927*, p. 215

Dinu PĂ- TU- RI- CĂ

Ondulații permanente Postiche de Artă Aplicații de Henne Northheimer

BIJUTERII FINE **ARGINTARIE CEASORNICE**

CEL MAI BOGAT ASORTIMENT

FRATII ROLLER

STR. CAROL 50 ETAJ

TEATRUL NAȚIONAL

Dinu Păturică
DISTRIBUTIA:

MIRIMAX S.A.R.L. CHAMPAGNE MOTT SAVONS PARFUMS COSMETIQUES Elida <i>Paul Hammerling</i> Magasin de Vins de France R. de la Victoire 10 Paris	CHAMPAGNE MOTT CHOCOLAT SUCHARD STOFE FINE ENGLEZE BARBATESTI ALBALA LIPSCANI 63-65	MIRIMAX S.A.R.L. CHAMPAGNE MOTT CHOCOLAT SUCHARD SALON DE MODE Magasin de Vins de France R. de la Victoire 10 Paris

amples și lustrile sunt procurate de comp. Anglo-American 1, rue Tolsto, Calea Victoriei 9

BLANARII FINE LUDWIG STEINER SFINTILOR 52

CHOCOLAT SUCHARD CACAO

(cupă romanul CIOCOII VECHI ȘI NOI de Nicolae Filimon)

de **ADRIAN MANIU** și **ION PILLAT**

Persoanele

Păturică;

Postelnicu Andronache Tuzluc;

Kera Duduca, amoreaza Postelnicului;

Kir Costea Chioru, Bogasierul;

Niculăiță, vătaf de curte la Postelnic;

Iordan, Calemgiu la vistierie;

Ciolănescu

Chioftea

} Ciocoi, prieteni ai lui Păturică;

Boroboață

Treti-Logofăt Chinaea, tatăl lui Păturică;

Medelnicerul;

Egumenul;

Rindașul;

Țiganca Dudukii;

Marghioala, Chelărița Postelnicului;

Marghiolița

Luxândrița

Aglăița

} fetele Bogasierului;

Căpitanul de arnăuți.

Arnăuți, slujitori, argați, țigănci, roabe etc.

Acțiunea se petrece la București, pe vremea lui Vodă Caragea și a lui Ipsilanti.

ACTUL I

Odae de așteptare la postelnicul Tuzluc. Scară la dreapta, care sue în_cerdac. Intrare la stînga.

Scena I-a

Tuzluc, Păturică

Un slujitor albanez: **Băiete, trage butca boerului la scară!**

(Boerul scoboară întovărășit de Niculăiță. Slugile se închină. În momen-

tul cînd postelnicul ajunge în fața lui Păturică se închină pînă la pămînt și-i întinde darurile: o botă cu păstrăvi și o legătură de găini).

TUZLUC: **Cine ești, mă băiete? Ce voești de la mine?**

PĂTURICĂ (sărutînd pulpana antereului): **Să trăiți întru mulți și fericți ani. Sunt Păturică, nemernicul fiu al prea umilitei voastre slugi Treti-logofăt Chinaea, fostul vătaf de curte al înălțîmei voastre.**

TUZLUC: **Bine, ce vrei de la mine?**

PĂTURICĂ (dînd darurile): **Am o scrisoare de la tata către prea cinstitul și de bun neam obraz al Măriei-Voastre.**

TUZLUC: **Să vedem scrisoarea (o citește silabisînd) «Prea milostive și de bun neam al meu stăpîn cu cea de slugă supunere mă închin...» (către Păturică): Știi să citești? (i-o întinde, Păturică citește mult mai bine).**

PĂTURICĂ (citînd): **«După sfînta datorie ce am, supus vin a cerceta despre fericita și mie foarte scumpă sănătate a Măriei-Tale...»**

TUZLUC (grăbit): **Treci peste astea. Ce vrea?**

PĂTURICĂ (citînd): **«Oamenii Măriei-Tale i-am împrăștiat în tot județul și cu ajutorul lui Dumnezeu, Curtea Luminăției-tale se va umple de toate cele trebuincioase. (Schimbînd glasul, duios): Alta am să te rog, arhon postelnice, fiul meu, înălțîșătorul acestei umile scrisori, m-am silit a-l învăța toate cele cu care să fie împodobit un calemgiu, dar nefiind de ajuns, îl trimit la Domnia-Ta să se mai roadă și să poată ieși și el la obraz. Primește milostive stăpîne...»**

TUZLUC (întrerupînd): **Niculăiță, ia păstrăvii (șoptînd): îi trimeti, știi tu, la Duduca. (Tare): Pe băiat să-l oprești. Să-l vedem. Poate-i bun de ciubuceu.**

(Tuzluc se depărtează măreț, Niculăiță, vătaful de curte, îl conduce. Păturică se închină cu recunoștință la pămînt).

Scena a II-a

Păturică, Marghioala, Chelărița.

(Marghioala intră grăbită și dă ghies lui Păturică. El o oprește).

MARGHIOALA: **Dar cine ești tu?**

PĂTURICĂ (solemn): **Ciubuceiul Măriei-Sale Postelnicului.**

MARGHIOALA (cu o nuanță de respect): Care e numele D[umi]tale?
PĂTURICĂ: Păturică,, fiul lui Tretilogofăt Chinaea.

MARGHIOALA (pufnind-o risul): Păturică... Păturică să știi c-am să-ți dau ceva.

PĂTURICĂ: Cucoană jupineasă, de ce te ții așa măreață?

MARGHIOALA: Ce e, cum, băiete?

PĂTURICĂ: Ia, zic și eu așa o vorbă.

MARGHIOALA: Vezi-ți de treabă, băiete.

PĂTURICĂ: Zii, nu vrei să mă ascuți (se tot îndeasă în ea).

MARGHIOALA: Lasă-mă în pace. Tu mă vezi că am de lucru, n-am timp de vorbă.

PĂTURICĂ: Dar eu n-aș putea să fiu de vre-un ajutor?

MARGHIOALA: Tu? (il măsoară cu privirea): Ce e cu găinile astea?

PĂTURICĂ: Pentru coteș!

MARGHIOALA: Când o fi nevoie te chem să le tai gîtul.

PĂTURICĂ: Nu așa ne-a fost vorba. D[umnea]ta mă vezi, eu îi grăiesc din tot sufletul și mă iei în ris. Ce? Dacă sînt un băiat nenorocit nu sînt și eu om? (Se îndeasă în ea).

MARGHIOALA: Oi fi cine-i fi, dar prea te-îmbulzești.

PĂTURICĂ: Poate o să vină vremea să-ți fii și eu D[umi]tale de vre-un ajutor. Știi d[umnea]ta, binele mare îl face cîteodată tocmai al mai mic.

MARGHIOALA: Eu n-am nevoie de nimeni. În casa noastră cine-și vede de datorie și ascultă de Niculăiță, vâtaful, nu poartă grijă.

PĂTURICĂ (încizînd un ochi): Niculăiță... e norocos. Dar ia mai spune-mi una: d[umnea]ta ascuți de Niculăiță sau Niculăiță ascultă de d[umnea]ta?

MARGHIOALA: După cum vine vremea.

PĂTURICĂ (cu șiretenie): Ah... cam știu eu cum vine treaba.

MARGHIOALA (scurt): Dacă știi, să taci. Lui Niculăiță nu-i place să iasă vorbe. Și-ntr-o turte boierească toți trebuie s-asculte de vâtaf.

PĂTURICĂ (îmbulzindu-se): Vâtaful ea vâtaful... mie mi-a căzut la inimă chelărița. Ochii d[umi]tale (întinde mîinile) mă bagă în boale.

PĂTURICĂ: Mie?

MARGHIOALA: D[umi]tale.

PĂTURICĂ: Tare aș vrea să-mi cunoșc darul.

MARGHIOALA: N-o să fie mare, mic, mic de tot. (Imitîndu-i glasul):

Binele mare îl face cîteodată tocmai cel mai mic.

PĂTURICĂ: Ei, nu mă mai pune pe foc. Spune-mi darul.

MARGHIOALA: Un ac să-ți coși trențele (iese rizînd).

Scena a III-a

Niculăiță, Păturică

(Niculăiță, după ce a condus pe boer, se reîntoarce).

NICULĂIȚĂ (apropiîndu-se de Păturică, îl bate pe umăr cu bunăvoință): He... măi băiete, veniși și tu să slujești la noi, he...

PĂTURICĂ (umil): Omul trebuie să învețe (il scutură nițel pe haină).

În D[umnea]ta ne e nădejdea. E greu slujitul aici?

NICULĂIȚĂ: După cum e omul. Trebuie să știi cum să te porți.

PĂTURICĂ: Noi aștia mai mici, de la d[umnea]ta să luăm pilda.

NICULĂIȚĂ (mulțumit): He, mă băiete, îmi plăci. Îmi plăci. Nu ești ca ticăloșii de acuma. Se vede că ești om cu învățătură și că pricepi că sluga mică trebuie să asculte de sluga mare.

PĂTURICĂ (completîndu-l): Și s-o iubească.

NICULĂIȚĂ (s-a apropiat de el): Șezi pe laviță, fătul meu. (Păturică se așează sfios pe un colț al laviței, înghesuit de Niculăiță, care se răscurăcă pe lavița întreagă. Pauză mai lungă).

NICULĂIȚĂ: Ehe! Ce boer mai e și boerul nostru.

PĂTURICĂ (întrebător): Cum?

NICULĂIȚĂ: Mă băiete, tu crezi că ai să fii ciubucciu? Poate dacă veneai ieri sau mîine.

PĂTURICĂ (îngrijorat): Cum? Ce spui d[umnea]ta?

NICULĂIȚĂ (îzbîndu-și pieptul cu o mîină): Numai eu știu. Știi unde s-a dus cu butea boerul? Drumul ăsta al boerului te omoară.

PĂTURICĂ (rugător): Luminează-mă și pe mine.

NICULĂIȚĂ: Postelnicul Andronache Tuzluc oftează la două porți deodată.

PĂTURICĂ: Una o știu... Ducea.

NICULĂIȚĂ (mirat): Cum? Poate cunoști și pe fata Banului?

PĂTURICĂ (sentențios): O fată are Banul.

NICULĂIȚĂ: Dar de unde le mai știi?

PĂTURICĂ: Pe fata Banului o știu de la D[umnea]ta. Pe Duduca de la păstrăvi, altfel nu i-ar trimete.

NICULĂIȚĂ (umblind): Hăm, hăm, dar ager ești băiete.

PĂTURICĂ: Eu? Feri-te-ar sfintu. Atît numai: Ce-mi spui D[umnea]ta n-o să-mi treacă prin urechi, îmi rămîne. Dar de ce spuneai D[umnea]ta c-o să mă gonească boerul? Dacă iubești în două părți, sănătate. Eu o să umplu ciubucurile, o să le curăț, o să-l gîdil la tălpi, o să-mi văd de treabă.

NICULĂIȚĂ: Nu e așa, băiete. De cîte ori pleacă boerul e soare. Cînd se reîntoarce, tună și fulgeră. Atunci mai bine să nu te zărească. Așa cum îl vezi, postelnicul Tuzluc se ține cu Duduca și se ține și după fata Banului. Duduca e una d'alea (gest) e poamă prea bună, e a postelnicului, dar e a prea multora. Duduca e prea așa (gest la pămînt). He! și fata Banului e prea sus (gest invers). Fata Banului e de neam bătrîn.

PĂTURICĂ: Păi nu e boer mare și postelnicul?

NICULĂIȚĂ: E și nu e. Postelnicul e doar mare de azi. Banul e de totdeauna. Acuma judecă și tu. De Duduca e gelos și, slavă domnului, are de ce. Îi pune niște coarne cît parii de la gard. Postelnicul nu le vede, dar le simte. De aia cînd se întoarce de la ea, se răscolește ca șarpele.

PĂTURICĂ: Și fata Banului?

NICULĂIȚĂ: Nici nu vrea să audă de el. Acum s-a dus iar s-o ceară — a vorbit și cu Vodă.

PĂTURICĂ (curios): Atunci o s-o ia.

NICULĂIȚĂ: Nu cunoști oamenii, băiete. Un Ban pămîntean face ce vrea cu fata lui... Și nu i-o dă, mă, nu-și dă fata după un ciocol ea boerul nostru. (Se aud clopoțeli butcii postelnicului). De altminteri aud, cum s-a dus, s-a și întors.

PĂTURICĂ (îngrijorat): Ce ne facem?

NICULĂIȚĂ: Tu stai aici.

PĂTURICĂ: Cum, adică, D[umnea]ta pleci și mă lași pe mine?

NICULĂIȚĂ: Așa cere slujba, mă. (Dă să iasă și se întilnește cu postelnicul care intră, ținut de subsuori de două slugi.)

Scena a IV-a

Păturică, Niculăiță, Tuzluc.

TUZLUC (către Niculăiță): Ce te învîrți pe aici? Mi-ai dus păstrăvii acolo?

NICULĂIȚĂ (incurcat): Păi... Să vezi, Măria-Ta... iartă-mă.

TUZLUC: Nu ești bun de nimic. Nici să nu-i mai duci. Dă-i băiatului înapoi.

PĂTURICĂ (speriat): Doamne, cu ce am păcătuit? Că nu mă îngădui să fiu credincioasă slugă la Luminăția-Sa?

TUZLUC (zimbînd): Liniștește-te, băiete. Tu mi-ai ieșit astăzi cu norocul în cale. Mi-ai ieșit cu plin. Îți dau o cinste mare. O să-i duci chiar tu la Kera Duduca. (Păturică ia păstrăvii, mulțumind).

TUZLUC (către Niculăiță): Mă găgăuță, repede-te la Kir Costea Chiorul.

NICULĂIȚĂ: La Bogasier?

TUZLUC: Da. Nu înțelegi odată? Să-și răscolească dugheana. Să aducă marfă boerească.

NICULĂIȚĂ: Ca pentru Kera Duduca?

TUZLUC: Ce Duduca? Ca pentru fată de boer mare. Numai să aibă el marfa ca pentru cui trebuie. Tu nici nu știi de unde vin.

NICULĂIȚĂ: Să fie într-un ceas bun, Măria-Ta.

TUZLUC (nerăbdător): Te-ai și întors cu Kir Costea?

(Niculăiță iese grăbit).

Scena a V-a

Tuzluc, Păturică

TUZLUC: Apropie-te, Păturică, am să-ți vorbesc.

PĂTURICĂ: Poruncește, stăpîne.

TUZLUC: Ia spune-mi tu, băiete, de ce ai venit la curtea mea?

PĂTURICĂ: Ca să-ți fiu slugă credincioasă, așa cum ți-a fost și tatăl meu, care m-a învățat: dimineața și seara să mă închin la Dumnezeu, că a avut el cîntea să-ți fie slugă.

TUZZLUC: Hei! Ce-a fost taică-tău pe vremuri! La multe mi-a fost de folos omul. Păcat că a îmbătrânit. Multe rosturi mi-a făcut ticălosul. Nu ți-a vorbit?

PĂTURICĂ (lingușitor): Un bărbat frumos ca Măria-Ta multe trebuie să fi avut și să aibă. Așa se și cuvine. Dar noi, nemernicii. Cum mi-a spus și iubitul meu tată, nici în groapă nu vorbim decât ce trebuie vorbit în slujbă.

TUZZLUC (mulțumit, răsucindu-și mustața neagră): Ia spune-mi acum, ai să mă iubești și tu pe mine?

PĂTURICĂ (prefăcut): Te iubesc, stăpîne, mai mult decât pe tatăl meu.

TUZZLUC (zimbînd cu îngîmfare): Ascultă, Păturică, am să-ți încredințez una din cele mai mari taine ale sufletului meu. Bagă însă bine de seamă să mă slujești cu dreptate, căci într-alt chip nu numai că vei pierde nădejdea de procopseala ta, la care mă gîndesc, dar te voi și pedepsi fără milă.

PĂTURICĂ: Îți jur, stăpîne, să te slujesc cu credință la orice îmi vei porunci.

TUZZLUC: Hei, bine, cunoști tu pe Duduca?

PĂTURICĂ: Nu o cunosc, stăpîne.

TUZZLUC: Cum se poate să nu o cunoști tu pe țiitoarea mea?

PĂTURICĂ: În adevăr, stăpîne, nu o cunosc.

TUZZLUC (pe gînduri, contrariat): Păcat. Era mai de folos să o cunoști.

PĂTURICĂ: Unde șade, stăpîne?

TUZZLUC: Știi tu unde vine mahalaua Isvorului?

PĂTURICĂ: Știu.

TUZZLUC: Bine?

PĂTURICĂ: Foarte bine. Și pe Ipochemeni ce locuiesc într-însa. Pe toți, milostive cucoane, pînă la cîrciumar și băcan.

TUZZLUC: Dacă e așa, spune-mi care este cea mai frumoasă cucoană din mahala?

PĂTURICĂ: Sînt mai multe, milostivul meu stăpîn.

TUZZLUC: Asta se înțelege. Dar eu voi să-mi spui care este cea mai frumoasă din toate.

PĂTURICĂ: Este fata lui Mihale Ciohodaru. a de-a iubit-o Beizadeaua.

TUZZLUC (încîntat): Și unde locuiește această frumoasă cucoană?

PĂTURICĂ: În niște case boierești cu grădină, peste drum de biserică Isvorului.

TUZZLUC: Întocmai. Ia spune-mi acum ceva semne despre boiul și frumusețea fetei.

PĂTURICĂ: Este frumoasă ca o zână, înaltă și subțirică; fața o are mai albă decât zăpada; obrații ei sunt rumeni ca două mere domnești, ochii mari, negri ca murele, sprincenele negre îmbinate, buzele ca mărganul; dinții, fildeș alb — și peste toate aceste daruri firești, cîntă din gură și din tamburină întocmai ca o cadină de Sarai.

TUZZLUC (încîntat): Bravo, Păturică. Aferim. Ai răspuns toemai după dorința mea. Asta e Duduca. O iubesc pînă la nebunie și fiindcă o fată frumoasă ca dînsa poate să placă și altora, m-am gîndit că n-ar fi rău a o pune sub privegherea unui om credincios. (Privindu-l): Hei, ce zici tu? Bine m-am gîndit?

PĂTURICĂ: Foarte bine, stăpîne. Paza bună trece primejdia rea. Numai să ai om. (După o scurtă pauză): Altfel ar fi bun Niculăiță, vătăful.

TUZZLUC: La el mă și gîndesc.

PĂTURICĂ: Eu nu zic că nu e bun, dar pisica cu clopoței nu prinde șoareci. Kera Duduca îl știe că e al d[umi]tale.

TUZZLUC: Da, Duduca mea este foarte înțeleaptă, și n-am simțit nimic despre dînsa pînă acum...

PĂTURICĂ: Așa este.

TUZZLUC: Dar pentru mai mare siguranță paza nu strică. Eu te-aș trimite pe tine.

PĂTURICĂ (îmbulzindu-se): Cînd este vorba să slujese pe Demnia-Ta, sunt gata a trece chiar prin foc, spune-mi numai ce am să fac și vei vedea.

TUZZLUC: Aferim, Păturică. Aferim, să trăiești, copilul meu! Cine slujește cu zilos pe stăpînul său, pe acela nu-l părăsește Dumnezeu. Duduca mi-a spus că-i trebuie un fecior. Cată dar să te muți cu locuința la dînsa. Și să treci în fața ei drept slugă credincioasă.

PĂTURICĂ: La asta mă pricep.

TUZZLUC: S-o ascuți la orice-ți va porunci, să te prefaci că nu bagi de seamă nimic, că nu vezi și nu auzi nimic. (În șoapte): Dar să vii în toate zilele la mine să-mi spui tot ce se va petrece în casa ei, fără să treci cu vederea cel mai mic lucru.

PĂTURICĂ: Voi urma întocmai poruncile blagorovniciei tale. Mă voi sili cît voi putea să mă fac vrednic de încrederea ce ai în mine, chiar de astă seară cînd duc păstrăvii, am să intru în slujba cea nouă.

TUZZLUC: Dacă-i fi așa de înțelept ca ticălosul de tată-tău, o să înțelegi înecătura. Ce mă fac cu Duduca, dacă iau pe fata Banului?

PĂTURICĂ: Ai să le ții pe amîndouă, milostive!

TUZZLUC: Du-te și să-ți dea Dumnezeu izbîndă.

(Tuzluc se suie pe scara din dreapta, Păturică îl conduce spre cerdac).

PĂTURICĂ (conducîndu-l): Dar la Kera Duduca o să mă pot arăta în hainele astea?

TUZZLUC: Nici decît. Nemernicul ăla de Niculăiță, care zăbovește, să-ți potrivească un rînd de haine cum trebuie. Ia strigă tu la chelăriță, la Marghioala, să te îmbrace. (Tuzluc bate din palme, alt servitor vine și-l sue, ținîndu-l de subsioară pe scări).

PĂTURICĂ (strigînd): Marghioalo, Marghioalo, fă!

Marghioala, Păturică

MARGHIOALA (către Tuzluc): Care e porunca Măriei-Tale?

TUZZLUC (de sus din capul scării): Ți-o spune Păturică (iese).

MARGHIOALA (mirată): Ai ajuns să poruncești aici? Știi că-mi place? (Vrea să-l ciupească): Nu e urît afurisitul.

PĂTURICĂ (îngîmfat): Ține-ți cloanța, fă. Doar n-o să mă uit eu la una ca tine. Împlinește mai de zor porunca Măriei-Sale.

MARGHIOALA (uluită): Și care e porunca Măriei-Sale?

PĂTURICĂ: Un rînd de haine noi, jumătate boerești, ca pentru un om mai tînăr. Dar să fie bune, fă, că de unde nu...

MARGHIOALA: Ei! Ca pentru un ciubucciu.

PĂTURICĂ: Ce ciubucciu! Cine e ciubucciu? Ca pentru omul de încredere și de pază al Măriei-Sale, Postelnicului Andronache. Și altă dată fii mai credincioasă, că de nu, nu te mai ținem aici.

MARGHIOALA: Să dau hainele fără știrea vătăfului?

PĂTURICĂ (cioenind-o cu degetul în cap): Aicea nu Niculăiță poruncește, ci stăpînul meu (arată în sus). De ce plîngi, nerușinat? (O lovește mereu cu degetul în cap, din ce în ce mai tare): Mai bine ai înțelege.

MARGHIOALA: Înțeleg, înțeleg... Aduc cele mai bune haine.
PĂTURICĂ: Așa te vreau (ies împreună).

Scena a VII-a

Tuzluc, Niculăiță, Kir Costea

(Scena rămâne goală un moment. Niculăiță intră pe la stînga cu Kir Costea, ducînd o boccea. Apoi se arată și Tuzluc în capul scării. Coboară).

TUZZLUC (cu ciubucul în mîini, din capul scării): Niculăiță! De un ceas te tot aștept. Altul într-un suflet se ducea și se întorcea. Ce-ai mai zăbovit și la scară?

NICULĂIȚĂ (vesel, ținînd o scrisoare în mîini): Veste bună. Măria-Ta. Rășas de la Banul.

TUZZLUC (se coboară grăbit și sigur pe scări).

NICULĂIȚĂ: Și Kir Costea e aici. A adus toate minunile pămîntului... Și inelele de logodnă.

(Tuzluc se așează pe un scaun. Niculăiță e la spatele lui așa că nu poate să observe expresiunea de consternare de pe fața postelnicului, pe cînd citește scrisoarea. Kir Costea își desface marfa).

NICULĂIȚĂ (pe cînd citește postelnicul): Veste bună n-a întîrziat, Măria-Ta. Dacă nu eram eu, mai zăbovea răspunsul. Omul trimis de Măria-Ta la Banul aștepta la porți să și-l înainteze. Cine știe de cînd... Dar și noi cei care ți-am slujit cu credință de-atîta amar de vreme, îndrăznim să-ți amintim într-un asemenea ceas că lingă Domnia-Ta nădăjduim procopseala. (Pauză, continuă): M-am gîndit la toate. Eu i-am spus lui Kir Costea să aducă inelele de logodnă. (Niculăiță se apleacă pe bocceaua lui Kir Costea ca să le scoată și să le arate boerului. Tuzluc furios se repede și-i trage un picior în spate).

TUZZLUC: Slugă păcătoasă ce numai la simbrie te gîndești, au de cine îți bați joc cu inelele de logodnă. Piei din fața mea, spurcatule. (Face scrisoarea Banului ghem în pumn). Cine o să-mi plătească rușinea pe care mi-a făcut-o Banul? (Către Niculăiță, care a rămas zăpăcit): N-ai auzit să piei? Dacă nu erai tu cu linguşelile tale,

nu-mi ridicam privirea atît de sus. (Îl amenință, Niculăiță iese îngrozit. Îndreptîndu-se către Kir Costea): Și pe tine cine te-a adus? Cine te-a chemat? Ce cauți?

Kir COSTEA (cu un rinjet umil): Vin din partea lui Kera Duduca. A fost chiar astăzi în dugheană pe la noi. Voia să-și aleagă ceva diamanticeale. Sînt scumpe, le-am lăsat mai ieftin decît mă costă. Am povățuit-o să nu le cumpere, să nu facă risipă cu banii Măriei-Tale, Arhon Postelnice. Nu mai contenea cu laudele și atunci un Calemgiu, care din întîmplare intrase cam în același timp în dugheană, se tot îmbulzea să i le cumpere. Dar Kera Duduca a pus repede la locul lui pe Calemgiu, zicînd: «Toate bogățiile lumii nu mă bucură cît dragostea Postelnicului Tuzluc».

TUZZLUC (zimbînd fericit): Adă încoace diamanticealele.

Kir COSTEA (intinzîndu-le): Mi-e frică să nu fie prea scumpe pentru Măria-Ta.

TUZZLUC: Nimic nu e prea scump pentru Postelnicul Andronache Tuzluc. Le cumpăr toate, să le văd.

CORTINA

ARS ET COGITATIO

Ion BARBU

Matematică și filosofie

DEȘI A ȚINUT EL ÎNSUȘI SĂ-ȘI DELIMITeze activitatea literară de cea științifică (dovadă fiind și numele deosebite sub care s-a făcut cunoscut în cele două domenii), personalitatea complexă a lui Ion Barbu (Dan Barbilian) n-ar putea fi explicată și înțeleasă pe de-a-n-tregul decât privită concomitent sub ambele ipostaze: a poetului și a matematicianului. Interferența, confluența unor preocupări aparent necomplementare s-a sublimat, în cazul său, într-o operă pusă sub semnul acestei continue, nedespărțite dualități, singulară, cel puțin la această scară valorică, în spațiul românesc și printre puținele în spiritualitatea universală. S-a subliniat îndeosebi pecetea hotărîtoare pe care a pus-o formația matematică asupra creației de esențe pure reprezentată de poezia barbiană.

Dar reciproca este, de asemenea, valabilă. În scrisorile lui Dan Barbilian către Gheorghe Țițeica sau Șerban Gheorghiu¹, în corespondența, rămasă pînă astăzi inedită, cu matematicienii străini, ca și, mai ales, în paginile, date recent publicității, de reluări, prin anii '50, ale problemelor cuprinse în vechile numere din „*Gazeta Matematică*”², se împletesc, într-un fericit amestec, textele științifice cu notații de netăgăduit interes literar.

Cursurile matematicianului-poet sînt presărate dealtfel cu expresii, fraze sau chiar pasaje

¹ V. Ion Barbu în corespondență, Editura „Minerva”, 1982, în îngrijirea Gerdei Barbilian și a lui Nicolae Scurtu.

² V. Dan Barbilian / Ion Barbu — *Pagini inedite*, vol. I și II, apărute la Editura „Albatros”, în anii 1981 și, respectiv, 1984.

«Ceea ce era (de) demonstrat»

*Problema capului ireductibil, așa cum am
definit-o în ultimul 1850 este acum interpretată
este principal imposibilă.*

12 E-D

§. 3. Probleme istorice

185°. Numim astfel o grupă de probleme care au agitat antichitatea ori vremurile mai noi, probleme sterile, rău puse, dar despre care s-au scris zeci de tomuri uitate.

Nu se poate nega însă, citorva din[tre] ele, o influență hotărîtoare asupra științei. Astfel, descoperirea geometriilor ne-euclidiene are la origine încercările naive ale matematicienilor veacului al 18-lea și începutului veacului al 19-lea, de a demonstra a V-a [cerere] din prima carte a *Elementelor* lui Euclid. Mai departe, soluția pe care Gauss o dă problemei ¹ înscriserii ² cu rigla și compasul a poligoanelor regulate într-un cerc stă la baza întregii dezvoltări de mai pe urmă, atît a ³ *Teoriei Ecuatiilor*, cit și a *Teoriei Numerelor*. În sfîrșit, ⁴ demonstrația dată de Lindemann (după ⁵ exemplul lui Hermite) imposibilității cuadraturii cercului a deschis problema notării transcendente a numerelor. De aici o serie întreagă de cercetări adinci, întreprinse astăzi mai ⁶ ales de școala matematicianului sovietic Vinogradov.

În schimb, celelalte probleme nu au alt interes decît istoric. Ele ⁷ sunt de mult clasate ⁸ și lumea specialiștilor o știe.

Dacă ne ocupăm totuși în acest curs de cîteva din ele, o facem din două motive. Mai întîi ⁹ demonstrarea imposibilității lor constituie o ilustrație a teoriei lui Galois într-un domeniu, e drept, mai mult negativ.

¹ înscriserii poligoanelor regulate, dar autorul a tăiat

² lui, tăiat

³ *Algebrei*, cit și a *Teoriei Numere* [sic!] *Teoriei*, tăiat

⁴ soluția, tăiat, deasupra: *demonstrația*

⁵ după, tăiat, apoi adăugat

⁶ ales, tăiat, apoi adăugat

⁷ au, tăiat; deasupra: *sunt*, alături, ceva indescifrabil cu hașuri

⁸ pentru, tăiat

⁹ ele constituie, tăiat

întreg în care spiritul matematic face loc celui literar, în modalitățile și inflexiunile specifice autorului *Jocului secund* ³.

Pentru ilustrare, publicăm, sus un capitol intitulat *Probleme istorice*, dintr-un manuscris al cursului de *Algebră axiomatică*, ținut de profesorul D. Barbilian, prin anii 1946—1947, la Facultatea de matematică și fizică a Universității din București ⁴ (pp. 39—63).

³ În volumul *Ion Barbu — Pagini de proză*, Editura pentru literatură, 1968, ediție, studiu introductiv și note de Dinu Pillat, există chiar o serie de «aforisme» ale prof. D. Barbilian, culese din cursurile și articolele sale matematice.

⁴ Acest fragment este inclus în vol. IV al *Operei didactice*, de prof. D. Barbilian, în curs de apariție în anul 1985, la Editura Didactică și Pedagogică.

Textul ne-a reținut atenția tocmai prin osmoza pe care o face între rigoarea demonstrației științifice și forța expresiei literare. El vine să se adauge paginilor despre biografia și «portretul» matematicianului francez Evariste Galois din *Cursul* ținut în aceiași ani de Dan Barbilian pe tema „Teoria lui Galois în axiomatizarea lui Steinetz“.

Calitățile lor literare au fost semnalate de profesorul Solomon Marcus, ele fiind apoi incluse de Dinu Pillat în volumul *Ion Barbu — Pagini de proză*, apărut în anul 1968.

Sorin POPESCU

§ 3. Probleme istorice.

185°. Numim astfel o grupă de probleme care au agitat antichitatea ori vremurile mai noi, probleme sterile, rău puse, dar despre care s-au scris zeci de tomuri-mutate.

Nu se poate nega însă, cătrune din ele, o influență hotărâtoare asupra științei. Astfel de descoperirea geometriilor ne-euclidiene care are la origini încercările naive în alge. matematicienilor seacului al 18^{lea} și începutului a seacului al 19^{lea}, de a demonstra a ∇^2 ce

Al doilea motiv atinge o problemă de cultură generală și, ca să zicem astfel, de ordine publică. Celebritatea enunțurilor de care vorbim (cum ar fi aceea a cuadraturii cercului) le dă o circulație nedorită. Ele au căzut de mult în domeniul comun. Sensul în care însă au fost, de mult, hotărâte aceste întrebări nu a ajuns la cunoștința marelui public sau, mai degrabă, publicul nu vrea să țină seama de el.

Astfel, o întreagă categorie de diletanți aparținând mai tuturor națiunilor și recrutați din cele mai variate cercuri: funcționari de bancă, avocați de provincie, învățători, doctori fără clientelă, profesori de liceu ne-informați, se cheltuiește zadarnic în a căuta să rezolve probleme pentru care nu au nici o pregătire, și anume în sensul pozitiv al întrebării, dovedit matematiceste de mult, ca imposibil. Toți visează să trisecteze unghiul, să eadrezze cercul sau să dubleze altarul lui Apollon din Delos!

Academiile sunt inundate periodic de «soluțiile lapidare»¹⁰ reduse la citeva¹¹ rinduri¹² de miserabile silogisme, ale¹³ unor maniaci.

Această tenace ginte formează un fel de internațională, în felul filateliștilor, întrețin o bogată corespondență¹⁴ în care se pling de neînțelegerea științei oficiale și se mîngie cu justiția posterității.¹⁵ Cunoștințele lor în matematică nu trec¹⁶ în cele mai bune cazuri de nivelul școalei secundare.¹⁷ Ceea ce îi unește, mai ales, este oroarea de a se informa și un anume arsenal de argumente¹⁸ iluministe.

La Congresul Matematic din Oslo, din 1936, am putut vedea, de aproape, un trisector al unghiului. Era îmbrăcat aproape preotește cu un fel de sutană, și¹⁹ purta bocanci ghintuiți, de alpinist.²⁰ Un păr incult²¹ îi cădea pe umeri.²² Trecea hieratic

¹⁰ a tot felul, tăiat

¹¹ rinduri, tăiat, apoi adăugat

¹² mici, tăiat

¹³ acestor ma[niaci], tăiat

¹⁴ și au e, tăiat

¹⁵ toți, tăiat

¹⁶ din, tăiat

¹⁷ Cu toate acestea toți, tăiat

¹⁸ mistice, tăiat

¹⁹ cu, tăiat; deasupra: purta

²⁰ înainte: Purta, tăiat

²¹ care, tăiat

²² Avea aerul, Părea plictisit de anturagiu, că, tăiat

și îndepărtat ²³ printre congresiști, cu toate semnele unui exil ²⁴ consimțit. Am întrebat pe un coleg norvegian, cine e acel straniu personaj. — « Îl cheamă Iarssen. A împărțit unghiul în ²⁵ trei cu compasul ²⁶ și speră, dacă inspirația îl va susține, că îl va putea împărți și în patru. »

E drept că nu ²⁷ argumentele teoriei lui Galois sunt cele mai potrivite pentru a descuraja trisectorii și duplicatorii. Dar ²⁸ nici alte argumente mai elementare nu au putere asupra lor. Felix Klein, pentru a combate această formă a semidoctismului printre profesorii de liceu, a ținut câteva veri, la Göttingen, o serie de conferințe, tipărite mai apoi sub titlul *Elementar mathematik von einem höheren standpunkt aus*. E o carte admirabilă, în care problemele istorice sunt respinse prin argumente elementare, foarte ingenioase. ²⁹ Dar e o carte tot pentru matematicieni și foarte puțin pentru ³⁰ diletanți. Zelul cuadratorilor, al «euclidenilor» sau al trisectorilor n-ascăzut, nici n-a crescut ³¹, cu apariția acestor volume.

Încit consemnăm numai, cu tot scepticismul, rostul educator al paragrafului de față.

Problema din Delos ³²

Această problemă are o origine ³³ fabuloasă. Se spune că locuitorii din insula Delos au întrebat Pithia din Delfi ce trebuie să întreprindă pentru a fi ³⁴ izbăviți de molima ciumei, care pustia pe atunci insula. Pithia a ordonat să se îndoiască altarul de aur ³⁵ din templul vestit ³⁶ pe care Apollon îl avea în insulă.

Grecii, cu spiritul lor de rigoare, ³⁷ au înțeles să dubleze *exact* altarul și au încredințat problema geometrilor de pe atunci. Calculul numeric la Greci înveșmînta forme geometrice. «Calculat» însemna la dinșii «construit cu rigla și compasul».

Mirarea ³⁸ și teama lor va fi fost mare, cînd au văzut ³⁹ că problema pe care le-a ⁴⁰ pus-o Pithia îi ⁴¹ depășește. Toate eforturile lor de-a dubla cubul altarului cu ⁴² linia și compasul s-au dovedit zadarnice. Problema a fost ⁴³ preluată de Academii și considerată ca ⁴⁴ relevînd [*sic!*] de o Geometrie Superioară. Pentru a o soluționa, Platon inventează doctrina locurilor geometrice. Secole întregi ea rămîne în centrul preocupărilor științei clinești.

Praga, 1951. Ion Barbu cu Ruthe — matematician din Breslau și soțiile.

²³ prin sic[afă?], tăiat

²⁴ evident, tăiat; deasupra: consimțit

²⁵ trei, tăiat, trei părți, tăiat; deasupra: trei.

²⁶ și afirmă că în curînd, dacă inspirația îl va [sus]ține îl va putea împărți și în patru, tăiat, hașurat

²⁷ teoria, tăiat

²⁸ cum argum[ente], tăiat

²⁹ Dar, tăiat; apoi reluat

³⁰ care... matematicieni... foarte puțin pentru diletanți. Zelul cuadratorilor, frază indescifrabilă integral, tăia ă; alături, în stînga: diletanți

³¹ după cu, tăiat

³² în fața subtitlului: 186°, tăiat

³³ fabuloasă, tăiat, apoi reluat

³⁴ o operă, tăiat

³⁵ al lui din, tăiat

³⁶ al lui App Apollon din Delos, tăiat

³⁷ Grecii, spiritele riguroase, tăiat; deasupra: Grecii cu spiritul lor de rigoare

³⁸ Care, tăiat

³⁹ însă, tăiat

⁴⁰ le-o punca, tăiat, deasupra: pus-o

⁴¹ transcende, tăiat; deasupra: depășește

⁴² rigla și compasul a fo au fost, tăiat

⁴³ înscrisă, tăiat

⁴⁴ un, tăiat

Hippocrate din Chios (cel cu lunulele) a transformat puțin problema, înlocuind-o cu aceea a două medii proporționale. Ecuația problemei este (luind latura cubului primitiv ca unitate)

$$(39) \quad x^3 = 2$$

Această ecuație de gradul al ⁴⁵ treilea, pentru care Grecii nu aveau nici un sistem de scriere, ei și-o ⁴⁶ apropie înlocuind-o cu ⁴⁷ următorul sistem ⁴⁸

$$\frac{1}{x} = \frac{x}{y} = \frac{y}{2}$$

care poate fi interpretat ca inserarea a două medii proporționale între 1 și 2.

Meneclime, discipol al lui Platon, inventează un dispozitiv mecanic, constând din două parabole care, prin intersecția lor, livrează lungimea necunoscută. *Eudox* și *Archilas din Tarent*, pitagoreiceanul, dau alte soluții.

În secolul al VI-lea după Cristos, ecoul problemei nu se stinsese. *Eutocius* scrie un întreg referat asupra ⁴⁹ soluțiilor ⁵⁰ pe care fiecare geometru, în opt secole de cultură grecească, se simțise obligat să le dea ⁵¹ celebrei probleme. ⁵² Prin el aflăm că *Nicomede* ⁵³ inventase conchoida, iar *Diocles*, cissoida, pentru a construi cea de-a doua medie proporțională.

Spectacolul acesta, al copilăriei științei noastre, aplicată peste marginile lumii algebrice ⁵⁴, căutînd să și-o apropie și sucombînd, pînă la urmă, într-o încercare prea timpurie de ⁵⁵ a o stăpîni ⁵⁶, e într-adevăr patetic. Nu tot același lucru putem ⁵⁷ spune de încercările „moderne“ de a rezolva astfel de probleme: cu instrumentele grafice ale celor vechi, dar, de cele mai multe ori, cu cunoștințe inferioare chiar ⁵⁸ cunoștințelor curente din acest stadiu îndepărtat al științei.

Trisecțiunea unghiului ⁵⁹

Problema ⁶⁰ a fost desbătută întii în școala lui Platon: poate fi construită cu rigla și compasul?

Cuadratura cercului ⁶¹

Cum vom vedea, cînd vom da argumentul pentru respingerea acestei probleme, natura ei este ⁶² diferită de a celor precedente. ⁶³ Cu drept cuvînt este cea mai celebră

⁴⁵ treilea, pentru, tăiat, apoi, reluat deasupra

⁴⁶ asimilează, tăiat; deasupra: apropie

⁴⁷ acest, tăiat în stînga: următorul

⁴⁸ Ecuația $\frac{x}{y} = \frac{y}{z} = \frac{z}{1}$, tăiat

⁴⁹ acestei proble[me], tăiat

⁵⁰ date, tăiat

⁵¹ celebrei, tăiat; apoi reluat

⁵² Prin el, tăiat; apoi reluat

⁵³ inventase, tăiat; apoi reluat

⁵⁴ încercînd, tăiat, deasupra, în stînga: căutînd

⁵⁵ pentru, tăiat

⁵⁶ are într-adevăr un element patetic netăgăduit, tăiat; deasupra: e într-adevăr patetic

⁵⁷ Înainte: Problem[a], tăiat

⁵⁸ acelor, din, tăiat; sub: cunoștințelor curente din

⁵⁹ 187° (număr de subcapitol), tăiat

⁶⁰ Deasupra: Această problemă se pune apare se, propoziție tăiată

⁶¹ În față: 188°, tăiat

⁶² puțin, tăiat

⁶³ De aceea, tăiat

problemă istorică. Locuțiunea «*cuadratura cercului*» a⁶⁴ căzut în domeniul comun, pentru a însemna culmea lucrurilor absconse și abstruse. În realitate, problema⁶⁵ e definitiv rezolvată din a doua jumătate a veacului trecut.

În limbajul propriu⁶⁶ teoriei lui Galois⁶⁷, rezultatul memorabil găsit de *F. Lindemann* pentru numărul π (adaptînd⁶⁸ foarte ingenios metoda folosită de Hermite pentru a arăta același lucru despre baza e a logaritmilor neperieni) este următorul:

Dacă R e corpul numerelor raționale, extinderea $R(\pi)$ e transcendentă.^a

În⁶⁹ ce fel acest rezultat servește la respingerea problemei cuadraturii cercului.

Un secol mai târziu, *Dinostrat* imaginea o curbă mecanică (în disperare de a rezolva problema cu rigla și compasul) care dădea în același timp și o soluție cuadraturii cercului. De aceea curba a primit numele de *cuadratricea lui Dinostrat*.

După altă sută de ani (150 în. d. Chr.) problema nu-și pierduse interesul. *Nicomede* folosește conchoida⁷⁰, inventată de el pentru duplicarea cubului și la trisecțiunea unghiului.

Dificultatea algebrică a chestiunii e ușor de⁷¹ exprimat. Ea depinde de construirea (dorită cu rigla compasul) a sinusului unei treimi din unghiul dat. Determinarea laturii necunoscute se face apoi prin construcții cunoscute, cu rigla și compasul (intersecțarea cercului trigonometric cu o paralelă la diametrul⁷² orizontal dusă la o distanță egală cu sinusul).

Fie α unghiul dat. Sinusul său poate fi determinat cu rigla și compasul. Punem

$$\sin \alpha = a \quad [a] < 1$$

Se știe că avem

$$\sin \alpha = -4 \sin^3 \frac{\alpha}{3} + 3 \sin \frac{\alpha}{3}$$

Întrebarea⁷³ revine deci la următoarea:

Dacă o rădăcină a ecuației

$$(40) \quad 4x^3 - 3x - a = 0$$

$$[a] < 1$$

vom vedea⁷⁴, într-un alineat viitor. Deocamdată, enunțul problemei:

Să se construiască cu rigla și compasul latura unui pătrat de arie echivalentă cu aceea a unui cerc dat.

Luînd⁷⁵ raza cercului egală cu 1 ecuația de care depinde problema este

$$(41) \quad x^2 = \pi$$

[Așadar se cere să se construiască cu rigla și compasul, pornind de la lungimea dată 1, o rădăcină a acestei ecuații.

Originea problemei pare să fie ceva mai nouă decît aceea a problemei din Delos.⁷⁶ Pe timpul lui *Dinostrat* (inventatorul cuadratricei), așadar cam prin anul 350 în. d. Chr.,

⁶⁴ trecut, tăiat

⁶⁵ nu mai ar[e], tăiat

⁶⁶ Algebrei Axiomatice, tăiat

⁶⁷ aceeași[i] propoziția găsită de el, tăiat

⁶⁸ metoda pe care folosită de Hermite, tăiat

⁶⁹ Supra: Ne vom folosi, tăiat

⁷⁰ sa sa, tăiat (de două ori)

⁷¹ precizat, tăiat; deasupra: exprimat

⁷² Indescifrabil, tăiat

⁷³ Supra: Chestiunea revine deci la în, tăiat

⁷⁴ într-un alineat viitor, tăiat; apoi adăugat

⁷⁵ latura, tăiat

⁷⁶ Dinos[trat], tăiat

^a O simplificare a demonstrației lui Hermite se găsește în conferințele lui *Felix Klein* ținute cu ocazia expoziției din Chicago, prin 1890 (?). A se vedea de asemenea orice tratat de analiză mai dezvoltat, de exemplu E. Landau [n.a.]

problema era în toată actualitatea ei. Un secol mai târziu, geniul lui ⁷⁷ *Archimede*, anticipând cu mult asupra spiritului matematicilor grecești, intuiește natura ⁷⁸ irațională (chiar transcendentă) a problemei și inventează, pentru a o deslega, metoda ⁷⁹ *exhaustiei* (a aproximațiilor împinse cât mai departe). E adevărat că la Archimede nu e vorba de arie, ci de lungimea cercului, — dar aceasta e secundar.

Criza civilizației științifice grecești a fost imposibilitatea de a concepe numărul irațional. *

* O veritabilă obsesie barbiană. Vezi *Pagini de proză*, *op. cit.*, dar și *Numărul de aur* de Mathila C. Ghyka. (n. ed.)

Nu cucerirea romană ⁸⁰, ci infirmitatea lor de a depăși anumite prejudecăți ⁸¹ privitoare la rigoare matematică ⁸² de a ⁸³ accepta și alte moduri de existență matematică — istovește curînd geniul grec. Archimede singur face o excepție. Prin aceasta, Archimede aparține mai mult evului cel nou.

Casus irreducibilis

După ce *Tartaglia* găsește și *Cardano* publică ⁸⁴ formula rezolvării ecuației de gradul al treilea (sfîrșitul secolului al XVI-lea) entusiasmele s-au potolit curînd în fața următorului paradox ⁸⁵.

Formula lui Cardano dă, într-adevăr, prin extrageri de rădăcini reale, rădăcina reală a unei ecuații de gradul al treilea cu coeficienți reali, cînd această rădăcină e unică.

În cazul cînd toate rădăcinile ecuației sunt reale, radicalii de ⁸⁶ indice trei din formula lui Cardano poartă asupra unor cantități imaginare.

Această împrejurare era făcută să turbure pe contemporani, nefamiliarizați cu calculul numerelor complexe. E adevărat că *Viète* arătase că în asemenea caz ecuația poate fi identificată, prin modificări ușoare, ecuației care dă ⁸⁷ tangenta trigonometrică a unghiului ⁸⁸ divizat prin 3. Deci ecuația poate fi rezolvată prin funcțiuni circulare.

Dar întrebarea era dacă forma ⁸⁹ algebrică a rădăcinilor ecuației poate fi salvată. Astfel s-a născut problema cazului ireductibil al ecuației de grad 3.

Fie $f(x) = 0$ o ecuație de gradul al treilea cu coeficienți reali și x_1, x_2, x_3 , rădăcinile. Discriminantul $D = (x_1 - x_3)^2 (x_3 - x_1)^2 (x_1 - x_2)^2$ este pozitiv sau nul

$$D \geq 0,$$

dacă rădăcinile sunt reale ⁹⁰, dacă x_1 e real, iar x_2, x_3 imaginar conjugate, atunci $(x_1 - x_2), (x_1 - x_3)$ sunt imaginari conjugați, așadar au un produs ⁹¹ pozitiv, pe cînd $x_2 - x_3$ este pur imaginar. Deci $\sqrt{D}$ e pur imaginar. Urmează

$$D < 0$$

⁷⁷ *Euclid*, tăiat

⁷⁸ *transcendentă* (nealgebrică), tăiat

⁷⁹ *exhaustiilor*, tăiat

⁸⁰ *ci imposibilitatea lor*, tăiat; adăugat deasupra: *infirmitatea lor*

⁸¹ *Indescifrabil*, tăiat; deasupra: *privitoare la*

⁸² *neputința* și *deci*, tăiat

⁸³ *adapta*, tăiat; deasupra: *accepta*

⁸⁴ *soluția*, tăiat

⁸⁵ *de neînălțurat*, tăiat

⁸⁶ *ordinul al treilea*, tăiat

⁸⁷ *diviziunea*, tăiat

⁸⁸ *lui lui*, tăiat (de două ori)

⁸⁹ *algebrică*, tăiat; apoi reluat

⁹⁰ *și diferite*, tăiat

⁹¹ *reale*, tăiat; deasupra: *pozitiv*

Pe de altă parte, între discriminantul D al lui $f(x)$ și discriminantul Δ al hessianei, am arătat că există legătura (vezi paragraful precedent)

$$D = -27\Delta$$

Așadar, condiția necesară și suficientă, ca ecuația cubică să aibă rădăcini reale și diferite este

$$\Delta < 0, \text{ (resp. } D > 0).$$

Introducând această valoare în formula (18) a lui Cardano, constatăm că expresiile de sub radicalii cubici devin peste tot imaginare. Astfel suntem conduși la problema «*casus irreducibilis*», cu enunțul următor:

Fiind dată o ecuație cubică, cu coeficienți reali, ireductibilă și de⁹² discriminant D pozitiv, să se înlocuiască formula lui Cardano, pentru o rădăcină, cu alta, în care toți radicalii să fie reali.

Această problemă, mai mult încă decît problema cuadraturii, este de altă natură decît celelalte. Ea nu se încadrează în teoria construcțiilor cu linia și compasul.

Problema poligoanelor regulate

Poligoanele regulate au interesat lumea veche prin virtuțile astrologice ce li se atribuiă sau prin simbolistica lor religioasă. Eptagonul stelat era pus în corespondență de Egipteni cu cele șapte planete și cu zilele săptămînii. Pentagonul stelat era onorat în școala lui *Pitagora*.

Teoria matematică a înscrierii poligoanelor regulate de 3, 4 și 5 laturi se găsește în cartea aIV-a a *Elementelor* lui Euclid. Faptul că înscrierea poligonului regulat cu 7 sau cu 11 laturi nu e atacată lasă să se creadă că geometrii recunoscuseră dificultatea.

⁹³ *Renașterea* redescoperea teoria poligoanelor regulate iar geometrii timpurilor mai noi o reiau, pentru a o duce mai departe.

Cel dintîi, însă, care aduce vederi noi și îndrăznețe în această teorie este *Kepler*. În cartea sa fundamentală (acolo unde se găsesc legile care îi poartă numele dar și o mulțime de speculații astrologice și pitagoreice) în *Harmonices mundi libri* (cartea despre armonicile lumii), Kepler recunoaște că laturile poligoanelor regulate convexe sau stelate, de același număr de vîrfuri, satisfac la una și aceeași ecuație algebrică. Apoi propune cel dintîi o clasificare a⁹⁴ acestor poligoane în cele care se pot construi geometric (cu rigla și compasul) și cele care nu admit această proprietate^b.

Astfel, printre ultimele, el așează eptagonul și poligonul cu 11 laturi. Ne întrebăm, însă, care ar fi fost poziția lui față de poligonul regulat cu 17 laturi? Probabil l-ar fi adăugat tot acestei ultime categorii, greșind⁹⁵ astfel. Căci poligonul cu 17 laturi se înscrie totuși cu rigla și compasul, deși nu există nici o indicație, bazată pe analogie care să ni-l⁹⁶ arate ca atare.

Să numim repede *Memoriul despre poligoane și poliedre* al lui Poincot (inceputul secolului trecut) în care problema înscrierii poligoanelor regulate este prezentată ca acoperindu-se complet cu problema diviziunii perioadelor funcțiunilor circulare.

Trebuie reținut, numai, că: în mod explicit, cu Kepler; în mod obscur, mult mai înainte, se pune geometrilor problema *poligoanelor regulate*.

Găsirea unui criteriu de recunoaștere a acelor poligoane regulate, a căror înscriere în cerc poate fi executată numai cu linia și compasul.

⁹² *discriminant D diferit*, tăiat: apoi reluat (parțial)

⁹³ supra, alineat: *Renașterea redescopere teoria poligoanelor regulate. Astfel ele ocupă un loc considerabil în Geometria speculativă a lui Toma*, tăiat

⁹⁴ *poligoanelor*, tăiat

⁹⁵ Indescifrabil; aceasta, tăiat

⁹⁶ Indescifrabil, tăiat

^b Vezi *M. Chasles Aperçu historique. Gauthier — Villars 1899*. Am imprumutat acestei cărți cea mai mare parte a referințelor istorice din alineatul de față, mai ales cele privitoare la antichitatea greacă.

În fața unei porți
românești din Scheff
Brașovului.

^c La care s-ar
putea adăuga poli-
gonul de 15 laturi
identificat ca in-
scriptibil cu linia și
compasul înainte de
Gauss.

A fost ⁹⁷ sortită unui student al Universității „Georg Augusta“ din Göttingen ⁹⁸,
lui *Carl Friedrich Gauss*, băiat pe atunci de 18 ani, faima de a descoperi un nou tip
de poligon regulat, inscriptibil cu linia și compasul, pe lângă cele trei tipuri din cartea
a IV-a a lui Euclid ($n = 3, n = 4, n = 5$) ^c și cele care se deduc din acestea prin
îndoirea numărului virfurilor. *E vorba de poligonul regulat de 17 laturi*. Prin aceasta
Gauss găsește, deodată, și criteriul de recunoaștere al tuturor poligoanelor regulate,
inscriptibile cu rigla și compasul.

Dar nu numai atât. Descoperirea lui Gauss deschide într-adevăr porțile Algebrei
Moderne. Ecuatiile de diviziune ale cercului pe care le minuieste Gauss sunt cazuri
speciale de ecuații primitive rezolvabile prin radicali. Citirea asiduă a cărții lui Gauss
Disquisitiones arithmeticae ⁹⁹ unde se găsește și problema poligonului de 17 laturi, și
a memoriului lui *Abel* despre iresolubilitatea prin radicali a ecuației generale de gra-
dul 5, conduce pe Galois la teoremele ¹⁰⁰ sale (în special, la cea ce am numit în
capitolul precedent «ultima teoremă a lui Galois» ¹⁰¹, care este o inspirație directă
din teoria ¹⁰² poligoanelor inscriptibile cu linia și compasul, a lui Gauss).

Încît data acestei descoperiri trebuie consemnată: 29 Martie 1796. Sunt ¹⁰³, aşadar,
o sută cincizeci de ani împliniți.

Gauss se găsea în vacanța de Paște, acasă, la Braunschweig ¹⁰⁴. Toată iarna reflec-
tase intens asupra legăturii interne, de ordin aritmetic, a rădăcinilor ecuației de divi-
ziune circulară. Dar viziunea clară a acelei interdependențe a rădăcinilor n-a dovedit-o

⁹⁷ rezervat unui tânăr, tăiat

⁹⁸ lui *Carl Friedrich Gauss Friedr[ich]*, tăiat

⁹⁹ și a memoriilor, tăiat

¹⁰⁰ și ecuațiilor, tăiat; deasupra: sale

¹⁰¹ este, tăiat

¹⁰² poligon lui Gauss, tăiat

¹⁰³ aşadar rotund, tăiat

¹⁰⁴ Indescifrabil, tăiat, hașurat

(cum singur povestește într-o scrisoare către prietenul său *Gerling*), decît în dimineața zilei menționate, înainte de a se da ¹⁰⁵ jos din pat.

El e așa de convins de importanța descoperirii sale, încît se hotărăște să piardă din vedere Filologia (pentru care avea totuși o netăgăduită vocație: în 1837 lasă studiile de sanscrită pentru a învăța rusește, ca să poată citi *Pangeometria* lui Lobachevski în original) și să se ¹⁰⁶ devoteze cu toată ¹⁰⁷ sirguința matematicelor.

A doua zi începe faimosul său *Tagebuch*, pe care avea să-l continue șaiszeci de ani de zile (și în care se găsesc urmele celor mai multe din ideile lui matematice: Gauss publica foarte puțin) ¹⁰⁸, însemnînd, pe scurt, descoperirea sa epocală. Reproducem, după un facsimil pe care-l avem înaintea, începutul primei pagini din *Jurnalul* lui Gauss.

« 1796

Principia quibus innititur sectio circuli ac divisibilitas eiusdem geometria in septemdecim partes...

März 30

Brunsw[eiger]»

Această descoperire n-a fost imediat înțeleasă de contemporani. Profesorul său *Kästner*, poet tot așa de mediocru pe cît de mediocru matematician, declară, la început, propoziția lui Gauss — falsă. Argumentul era următorul. Ecuația care dă împărțirea cercului în 17 părți este ecuația binomă ¹⁰⁹ $x^{17} - 1 = 0$. Cum gradul ecuației e impar (mai mult, prim) o rezolvare prin rădăcini pătrate e imposibilă. Gauss îi răspunde atunci că nu de ecuația $x^{17} - 1 = 0$ e vorba, ci de ecuația

$$\frac{x^{17} - 1}{x - 1} = 0^{110}, \text{ care e de gradul } 16 = 2^4$$

Kästner pare atunci, într-adevăr, isbit de tăria argumentului. Dar în curînd revine asupra acestui moment de slăbiciune, pentru a lua un ton ¹¹¹ diminuator, ¹¹² declarînd că chiar dacă lucrul e adevărat, nu are nici o importanță, întrucît inscrierea poligoanelor decurge mult mai ușor « cu ajutorul tabelelor trigonometrice ». Apoi închide toată discuția ¹¹³, observînd că germenii întregii teorii se găsesc în cartea sa *Aufangsgünde der Mathematik*, dar totuși el, *Kästner*, n-a găsit de cuviință să dezvolte întreaga teorie, care nu merită atîta osteneală ¹¹⁴.

Problema poligoanelor regulate e astfel închisă, odată cu Gauss. Înscrierea cu rigla și compasul a altor poligoane decît cele de număr prim $p = 2^{2^k} + 1$ sau produse de astfel de numere prime, e zadarnică, cu toate că ocupă și astăzi, cum am spus, cercuri întregi de diletanți. Rămîne însă dificultatea aritmetică ¹¹⁴ nebiruită pînă astăzi, a determinării frecvenței numerelor prime de forma lui Gauss $2^{2^k} + 1$.

În ¹¹⁵ cele două alineate care închid paragraful vom arăta imposibilitatea problemei cuadraturii cercului și cazului ireductibil. Aceste probleme ¹¹⁶ depășesc sau rămîn în afara cadrului întrebărilor privitoare la construcțiile geometrice cu rigla și compasul. În paragraful următor, după ce vom da criteriul de recunoaștere al acestor construcții, ne vom întoarce asupra ¹¹⁷ celorlalte trei probleme istorice pentru a arăta că nu satisfac la acel criteriu necesar și suficient. [...] Q.E.D.

¹¹⁴ C. F. Gauss, scrisoarea către Zimmermann din 26 Mai 1796, *Braunschweiger C. N. C. Monatsschrift*, 1921, pg. 755—57.

¹⁰⁵ Indescifrabil, tăiat, hașurat

¹⁰⁶ dedice, tăiat, infra: devoteze

¹⁰⁷ stăruința, tăiat; infra: sirguința

¹⁰⁸ consemnînd, tăiat; supra: însemnînd

¹⁰⁹ cu rădăcini complexe, tăiat

¹¹⁰ care de gradul 17, tăiat

¹¹¹ micșora, tăiat

¹¹² declarînd, consolidîndu-se (?), tăiat; supra: declarînd

¹¹³ Indescifrabil, tăiat; supra, în dreapta: observînd

¹¹⁴ nerezolvată pînă astăzi, tăiat

¹¹⁵ Supra: În două alineate, care urmează, tăiat

¹¹⁶ ne depășesc sau nu se ordonează în cadrul, tăiat

¹¹⁷ celorlalte probleme, istorice, pe care le amînăm pînă atunci, pentru a le infirma ca aplicație a aceluia criteriu, tăiat, hașurat

ARS ET COGITATIO

Cu profesorul Valeriu Bulgaru — în dezbateri probleme de demoeconomie (1977).

Octav ONICESCU

În istoria noastră culturală

OCTAV ONICESCU FACE PARTE DIN acea familie de spirite rare, de factură renascențistă, care de-a lungul mai multor decenii au polarizat atenția unor oameni de cultură provenind din domeniile cele mai variate.

Născut la 20 august 1892 la Botoșani, Octav Onicescu a încorporat în personalitatea sa tot ceea ce oamenii aceluia colț de țară românească au avut mai de preț. Dubla sa vocație, științifică și umanistă, s-a simțit încă din anii de școală. Elevul de nota 10 al Liceului „August Treboniu Laurian” din Botoșani era foarte bun la toate materiile, iar după absolvire, în 1911, devine student al Universității din București, atât la Facultatea de științe, cât și la Facultatea de filosofie. După numai doi ani, în 1913, își ia ambele licențe, devenind profesor de matematică la Liceul militar de la Minăstirea Dealu.

În 1916—1918 este mobilizat în armată. În 1919 pleacă la Roma, unde își începe activitatea științifică în atmosfera febrilă creată de teoria relativității generalizate, care tocmai apăruse, în 1916. Sub conducerea lui Tullio Levi-Civita (unul din autorii «geometriei teoriei relativității», care ulterior avea să fie și profesorul altui mare matematician român, Gheorghe Vranceanu), Octav Onicescu își susține, în iunie 1920, la Roma, teza de doctorat cu titlul *Sopra gli spazi einsteinieni a gruppi continui di trasformazione*. Mai susține încă două teze auxiliare, una cu Vito Volterra (anterior, profesor al lui Traian Lalescu, iar, ulterior, al lui Grigore C. Moisil), despre funcțiile de compoziție, iar alta, cu Guido Castelnuovo, despre fundamentele geometriei, pe linia preocupărilor marelui David Hilbert. În toamna

lui 1920 pleacă la Paris, unde prezintă comunicarea despre calculul diferențial absolut, în cadrul seminarului condus de Jacques Hadamard la „Collège de France“ și urmărește expunerile lui Emile Picard și Elie Cartan la Sorbona.

Revenit la București, Octav Onicescu își trece docența și începe o carieră universitară de o mare varietate, care avea practic să-l poarte prin cvasitotalitatea disciplinelor de matematică fundamentală și aplicativă. Din această carieră maratonică de dascăl al citorva zeci de generații de studenți, vom reține aici numai două aspecte: are un rol de seamă în modernizarea învățământului algebrei și mecanicii; organizează învățământul teoriei probabilităților și statisticii matematice. A fost, pe rând, și chiar concomitent: profesor agregat de mecanică teoretică în 1929 și profesor titular la aceeași disciplină din 1931 la Universitatea din București; director al Școlii (devenite ulterior Institut) de statistică, actuariat și calcul din București, școală la care au mai funcționat, printre alții, Dan Barbilian, Nicolae Giorănescu, Alexandru Froda, Gheorghe Mihoc, Alexandru Pantazi și Nicolae Teodorescu; profesor titular definitiv de algebră din 1938, la Universitatea din București; reorganizator al Institutului de educație fizică din Dealul Spirii (1930–1940), unde a fost director mai mulți ani; profesor de mecanică teoretică și calculul probabilităților între 1948 și 1962 și șeful catedrei de teoria probabilităților la Universitatea din București, unde înființează un seminar științific pe care-l conduce neîntrerupt, timp de câteva decenii, până la dispariția sa, în august 1983. În noiembrie 1962 a fost distins cu titlul de profesor emerit. A primit Premiul de Stat pentru anul 1962.

Dintre lucrările mai importante, amintim: *Calculul probabilităților și aplicații* (în colaborare), Editura Academiei, 1956, 788 p.; *Calculul probabilităților*, Editura Tehnică, 1956, 392 p.; *Curs de teoria probabilităților și aplicații*, Editura de stat didactică și pedagogică, 1960; *Strategia jocurilor, cu aplicații la programarea liniară*, Editura Academiei, 1961; *Numere și sisteme aleatoare*, coeditare, Editura Academiei, București — Editura „Eyrolles“ Paris, 1964; *Principes de logique et de philosophie mathématique*, București, 1971; *Invariantive Mechanics*, Centrul Internațional de Științe Mecanice, „Udine“ și „Springer“ Verlag, Viena, 1976.

În cartea sa *Pe drumurile vieții* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1981), Octav Onicescu se definește prin următoarele cuvinte: *«Eu nu sint în primul rînd un matematician, necum un probabilist, cum mi se spune de preferință, sau un mecanician, cum nu vor unii să mă considere. Eu însumi mă privesc ca un cercetător de fapte: umane, sociale, sau economice, de fenomene naturale, cu mijloace matematice, de preferință probabilistice sau mecanice...»*. Într-adevăr, cel căruia toți matematicienii români în viață i-am fost, direct sau indirect, studenți, a înțeles totdeauna matematica drept o formă de cercetare a naturii și nicidecum o activitate speculativă. Motivația conceptelor, geneza problemelor și eficiența rezultatelor l-au preocupat în cel mai înalt grad. Așa se explică faptul că marile sale descoperiri științifice — teoria proceselor cu legături complete (în colaborare cu Gh. Mihoc), ideile sale din teoria informației, mecanica invariantivă — au toate un impact important în științele naturii sau în cele sociale. Astfel, teoria matematică modernă a învățării, dezvoltată în anii '50 și '60 în S.U.A. se bazează pe lanțurile cu legături complete „Onicescu-Mihoc“, iar energia și corelația informațională „Onicescu“ și-au găsit largi aplicații în economie, urbanistică, medicină, lingvistică, folclor, poetică etc. (În 1968, la propunerea profesorului Onicescu de a studia relevanța poetică a energiei informaționale, am cercetat din acest punct de vedere poetica eminesciană; rezultatele obținute, confirmînd strălucit așteptările maestrului, au fost inserate în cartea noastră *Poetica matematică* din 1970).

Dintre activitățile sale atât de variate, nu putem omite contribuțiile la elaborarea manualelor didactice și activitatea sa de răspîndire a științei. A reorganizat, alături de Gh. Țițeica și Gh. Longinescu, revista „*Natura*“, în a cărei conducere a intrat în 1922, după reîntoarcerea sa de la Paris. A publicat aici zeci de articole dintre cele mai variate (care ar merita să fie reunite într-un volum) despre eter, radiofonie, ochiul omenesc, populația pămîntului, Oceanul Pacific, omul de Neanderthal, marea Bering, materie și energie etc. A manifestat un interes deosebit pentru problemele de istoria științei, pentru legăturile științei cu arta, cu societatea și cu istoria.

Octav Onicescu a fost, timp de 70 de ani, unul dintre marii animatori ai vieții noastre culturale. O simplă înșiruire a numelor celor care au intrat, într-un fel sau altul, într-un-

contact măcar episodic, cu această personalitate, ar cuprinde un număr imens de matematicieni, fizicieni, chimiști, ingineri, biologi, medici, economiști, psihologi, sociologi, istorici, poeți, muzicieni, arhitecți, pictori și filozofi. Edificațiile sînt, în această privință, volumele sale de *Memorii*, pe care le publică la Editura Științifică și Enciclopedică începînd din anul 1982. Descoperim aici capacitatea sa de a-i asculta pe alții, dorința de a-i cunoaște în umanitatea lor cea mai specifică. Interlocutorii sînt foarte diferiți, surprinși în atitudini care nu pot lăsa indiferenți pe istoricii culturii. Portretul neliștitului Camil Petrescu, de pildă, venit să citească parcă dintr-odată toate cărțile Bibliotecii Fundației și să fie informat despre esența tuturor doctrinelor filosofiei, se încheagă din cîteva linii: «*Mie mi-a cerut de la primul contact să-i spun pe scurt în ce constă doctrina kantiană*». Cunoșcînd-o pe nepoata pictorului Andreescu, află că un singur tablou, atribuit acestuia, se află în casa unchiului său, dar a văzut mai multe la o prietenă, Virginia Haret, cînd a vizitat-o, mult mai tîrziu, cu soția sa, în casa ei din Bulevardul „Dacia”. Ovid Densusianu, C. Rădulescu-Motru, Șt. O. Iosif, P.P. Negulescu, Tzigara-Samurcaș, Grigore Antipa, D. Danielopolu, I. Simionescu, Nicolae Iorga, Ion Minulescu, Vasile Voiculescu, Simion Mehedinți, Nicolae Filipescu, Petre Pandrea, Perpessiciu (despre care a povestit odată la Muzeul Literaturii Române cum i-a compus o scrisoare către cea care avea să-i devină soție), Al. Philippide, N. Georgescu-Roegen, Emanoil Ciomac, Gh. Zăpan, Paul Călinescu, pentru a nu mai vorbi de alții matematicieni români sau străini, o lume de personalități surprinse în situații dintre cele mai caracteristice se află, de-a lungul unei vieți de o mare bogăție și intensitate, în raza de observație a lui Octav Onicescu. Disponibilitățile intelectuale și emoționale, cultura sa vastă îi îngăduie accesul la această considerabilă varietate umană, preocupat fiind mereu să surprindă mișcarea unei idei sau fiorul unei atitudini. Bănuim că există o bogată corespondență cu acești oameni de cultură; publicarea ei ar prezenta un interes deosebit.

În *Memorii*, observații lapidare sugerează distincții care ar merita să fie investigate. Astfel, Iașiul anilor săi de tinerețe i se prezintă ca un oraș de cultură mai cu seamă literară, în timp ce Botoșanii îi apar cu o înclinare spre cultura științifică. Observă faptul că la numai cîteva ani după doctrina discontinuității cuan-

tice a lui Max Planck apare doctrina continuității bergsoniene. Descoperă aici un echilibru inerent între timp și energie, dar nu mai este clar dacă vorbește savantul de mai tîrziu sau tînrul de 19 ani. Această „confuzie” de perspective temporale dă un farmec în plus unor relatări care, pe parcursul citorva rînduri, stimulează pe cititor să dezvolte mai departe sugestiile autorului, implicînd în discuție, de exemplu, ideile unor N. Georgescu-Roegen, Y. Prigogine, E. Jantsch, St. Lupasco, dar, mai cu seamă chiar evoluția ulterioară a ideilor lui Onicescu în ceea ce privește delicata relație dintre timp și energie.

Pentru istoria științei și, cu deosebire, a matematicii românești, multe explicații date de Onicescu sînt revelatoare. Putem spune fără exagerare că, pornind de la Octav Onicescu și folosind toate itinerarele schițate, cuprîndem întreaga matematică românească. Dar, mai mult decît atît, pătrundem unele taine ale descoperirii în matematică și ale dezvoltării acestei științe. Observăm, în reacțiile tînrului Onicescu la unele cursuri audiate la Roma (Levi-Civita, G. Castelnuovo, V. Volterra) și Paris (J. Hadamard, E. Borel, E. Cartan) rădăcinile unor atitudini ulterioare, cum ar fi rezerva față de folosirea principiilor variaționale și receptivitatea deosebită pentru teoria modernă a măsurii. Dealtfel, interferența teoriei măsurii cu teoria probabilităților este surprinsă deosebit de sugestiv; sînt evocați, în această privință, Emile Borel, Henri Lebesgue, Cantelli și A. N. Kolmogorov. O întreagă istorie, în numai cîteva rînduri. De la Mauro Picone a reținut o reflecție semnificativă și azi. Analistii sînt de două tipuri, după cum au sau nu la activul lor o teoremă de existență. O observație demnă de a figura în orice manual de *Analiză matematică* este aceasta: «*Cînd convergența este uniformă într-un domeniu, se pot face calculele cu aproximare pe serie, ca și cum le-am face pe funcția limită*». Despre greșelile matematice, observații ironice și autoironice. Aceste aventuri spirituale ale unei vieți atît de bogate trebuiau plătite într-un fel, prin neglijențe, scăpări sau gafe — ale sale sau ale altora. Octav Onicescu are fericita inspirație de a nu ocoli relatarea unor astfel de împrejurări care ne mută în planul vieții curente, atenuînd astfel tendința conceptualizantă. Aflat odată la dentist, înghite un ac; la Paris, pleacă într-o excursie, uitînd gazul arzînd în bucătărie; la Iași, este prădat într-o noapte, furîndu-i-se tot avu-

tul. A avut timp să observe și psihologia oamenilor simpli (a se vedea relatări ca acelea de la pp. 32, 278—279, 293 din volumul I al *Memo-riilor*). A descurajat diletantismul și escrocheria în știință. Relatarea unei sincope spitalicești ne mută brusc din planul narat în cel al naratorului.

Însă, cum a observat singur, interesele intelectuale ale marelui nostru profesor treceau mult dincolo de granițele matematicii. Mărturisește că a urmat filosofia nu pentru diplomă, ci pentru ea însăși. Strategia tinărului Onicescu era aceea a unui intelectual care are în vedere investițiile cu scadență îndepărtată, dar profundă și durabilă. Mentalitatea sa a fost tot timpul aceea a unui om cu o curiozitate universală, cu un interes deosebit pentru contactele umane, pentru acel schimb spiritual direct care nu poate fi înlocuit cu nimic.

Filosofia se poate găsi în cărți, dar aceasta nu-i era suficient; gândirea filosofică avea să însoțească permanent creația savantului Onicescu, astăzi fiind foarte greu să le disociem.

Ne vor trebui mult timp și multă răbdare pentru a extrage din opera sa măcar o parte din semnificațiile dense în care domeniul dintre cele mai diferite interferează și se fertilizează reciproc. O aparentă facilitate poate induce în eroare pe cititor. În gândirea profesorului nostru totul se înlanțuie atât de natural, totul emană o bucurie spirituală atât de contagioasă, încât orice alternativă la demersul propus pare exclusă. Iată, de exemplu, considerațiile sale la *Coloana fără sfârșit* a lui Brâncuși, unde o lectură geometrică a coloanei surprinde prin rigoarea demonstrației, prin caracterul ei inevitabil. Această lectură (a se vedea *Pe drumurile vieții*) nu va putea fi eludată de nici un exeget al operei brâncușiene; dar va fi ea înțeleasă, în articulațiile ei fundamentale, de către cei cărora le este adresată?

Numindu-l pe Dimitrie Pompeiu un « Brâncuși al matematicii », Onicescu ne atrage atenția că oamenii de știință intră în aceleași serii culturale cu creatorii din alte domenii. O atare tipologie totală a culturii românești rămâne abia să fie elaborată. Mai sînt unii care cred că spiritualitatea unui popor se manifestă aproape exclusiv în folclor, artă și filosofie, în timp ce știința și tehnica sa ar fi fenomene fără patrie. Încercați însă să înțelegeți echilibrul și blajinătatea, atitudinea contemplativă și lirică a operei onicesciene și veți vedea că nu-l puteți desprinde de acel spațiu nord-mol-

dovenesc din care au pornit Eminescu și Luchian, Enescu și Iorga, Pompeiu și Ion Simionescu. După cum nici spațiul în care ei au apărut nu poate fi înțeles în absența lor; căci Nordul Moldovei s-a înscris în universalitate nu numai prin artiști ca Eminescu și Enescu, ci și prin savanți ca Iorga, Pompeiu și Onicescu.

Preocupat în primul rînd să mărturisească ceea ce a învățat de la alții, Octav Onicescu se oprește foarte puțin asupra a ceea ce d-a dat altora. Rămîne ca istoria culturii românești să așeze la locul cuvenit, de ales între aleși, pe acest om și savant pe care noi, cei care i-am fost studenți, l-am înconjurat cu întreaga noastră dragoste și căruia îi păstrăm întreaga noastră recunoștință.

Textul care urmează constituie înregistrarea unei convorbiri care a avut loc în primăvara anului 1982. Prin conținutul și natura sa, textul poate fi considerat o anexă la volumele sale de *Memorii*. Textul a fost redactat de subsemnatul pe baza discuției care a avut loc. După cum rezultă din scrisoarea alăturată, pe care mi-a adresat-o profesorul Octav Onicescu, d-a a revăzut textul, operînd îndreptările de rigoare, și s-a declarat de acord cu el în forma pe care o prezentăm aici.

Solomon MARCUS

«...amintirea lui Eminescu»

Scump prietene;

Iti multumesc pentru increderea ce mi-ai acordat cointind sa obtin cateva stinte, despre mine din raspunsurile ce am dat intrebărilor duminicale. Ai folosit răd un procedeu experimental inspirat din practica științelor naturii.

Sunt evident de acord cu toate corecturile ce ai binevoit să faci, expunător mele mite. În defecțivitate experiența este a duminicale și eu m-am supus ei cum se spune Natura.

Poate c-ar fi interesant de teatizată pericula
Cu multumiri și prietenie, al... d...l

Oskar. Dorian

31(?) Mai 1982

Ce puteți spune despre mediul familial în care v-ați petrecut copilăria și adolescența, despre evenimentele care v-au marcat în această perioadă? Căror învățători și profesori de școală le atribuiți cu precădere un rol în formarea dumneavoastră umană și culturală?

În perioada școlii primare, atmosfera era, cel puțin în mediul meu familial și în cel al prietenilor familiei mele, încărcată de amintirea lui Eminescu; el își petrecuse penultimul an al vieții sale la Botoșani, la sora sa Henrieta, prietenă bună cu mama mea. Amintiri precise nu mi s-au transmis, decît tristețea copleșitoare a lui Eminescu în acea epocă. S-a impus, apoi, atenției, pe cînd eram elev de liceu, numele lui Nicolae Iorga, care terminase studiile la Botoșani, unde mamă lui (coana Zulnia) locuia pe strada Liceului, unde ședeam și noi. Așa se face că mama mea o vedea destul de des pe mama lui Iorga. Ulterior, coana Zulnia a plecat de pe strada Liceului și, pe urmă, chiar din Botoșani. Simt și acum gustul prunelor de atunci, din grădinile vecine nouă. Toate aceste lucruri, care stau oarecum într-un fel de expectativă a memoriei, așteptînd ceva nou care nu se mai poate produce, soarta marilor evenimente — ca apariția unor giganti ai gândirii ca Eminescu și Iorga — fiind aceea de a nu se repeta. Nu numai atmosfera familială, dar și atmosfera liceului s-a resimțit de aceste împrejurări și, desigur nu din întîmplare, profesorul nostru de limba română, Nicolae Răutu, nu uita niciodată datoria sa spirituală de a întreține cultul lui Eminescu.

Fiul lui Nicolae Răutu a fost cel mai apropiat coleg al meu, în toți anii școlii primare și ai liceului, pînă la bacalaureat. Amîndoi am obținut nota maximă, dar în timp ce el strălucea în ceea ce privește aspectul literar al culturii, eu mă simțeam atras de știință și filosofie. Timp de aproape 20 de ani, profesorul Nicolae Răutu a predat limba română tuturor elevilor din toate clasele liceului. Influența și atitudinea sa asupra noastră, a elevilor, era deosebit de puternică. Prezența și atitudinea sa au rămas importante nu numai pentru liceul pe care l-am urmat, ci și pentru întregul oraș. Fiul lui Nicolae Răutu, colegul meu, mi-a fost un permanent emul în lecturile mele literare, filosofice și științifice, în limbile mari ale culturii (cele rusești, în traducere germană). Formația mea intelectuală din acea perioadă rămîne nedespărțită de amintirea colegului meu de atunci. De asemenea, nu pot trece peste influența pe care a avut-o asupra mea, în ultimii doi ani ai școlii primare, admirabilul institutor care a fost Puiu Popovici; el m-a introdus în inima gîndirii matematice cu regula proporționalității. Acesta a fost un lucru mare.

Ce elemente ale învățămîntului de odinioară credeți că ar merita să fie reconsiderate și valorificate în învățămîntul actual?

Un răspuns la întrebare nu e ușor de dat, deoarece elementele nu numai că se transformă într-o anumită măsură, dar se colorează altfel în amestecul uriaș al cunoștințelor, al evenimentelor, al sentimentelor, al emoțiilor în care viața ne introduce. Oamenii care sînt purtătorii acestor funcțiuni elementare ale culturii, aceștia sînt factorii principali ai oricărui proces de educație. Și grija noastră cea mare trebuie să fie asupra lor, asupra acestor factori ale căror funcțiuni merg de la cele mai elementare forme ale învățămîntului pînă la cele superioare. Și nu mă refer la cunoștințele care se dau, la ordinea lor, la legăturile dintre ele, ci la întregul ansamblu de fapte ale culturii care crește odată cu fiecare generație, care trebuie să pătrundă spiritual viața acestor generații. E aici o problemă pe care mi-am îngăduit s-o discut în cîteva articole, problema formelor predominant sintetice sau predominant analitice sub care învățămîntul introduce pe tînăr în domeniile respective ale științei, ale artei, ale vieții pur practice, ale relațiilor sociale și poate ale credințelor. Cultura europeană cunoaște în zilele noastre o întoarcere de la aspectele tradițional analitice către aspectele mai sintetice, mai potrivite deseori cu condițiile actuale ale vieții.

Ce rol a jucat întîmplarea în orientarea preocupărilor dumneavoastră?

Am citit cu mult interes textul acestei întrebări și mărturisesc că nu știu să răspund. Să nu fi jucat nici un rol? Foarte greu de afirmat. Să fi jucat un rol? E de asemenea greu, pentru că sînt condiții de uniformitate ale existenței de-a lungul generațiilor care m-au precedat, fie în înțelesul familial, fie în înțelesul spiritual. Că întîmplarea are un rol niciodată neglijabil în existența noastră nu mai e o problemă de discutat, dar care au fost momentele cînd ea a servit de punct de întoarcere spre o orientare sau alta a vieții mele e foarte greu de spus.

Cine sînt maeștrii dumneavoastră? Dar discipolii? Ce credeți că le datorăți unora și altora? În ce împrejurări s-a stabilit colaborarea dumneavoastră de aproape o jumătate de secol cu regretatul academician Gh. Mihoc?

Despre unii dintre maeștrii dinții am vorbit. Fără discuție, trebuie să adaug și pe tatăl meu, care în numeroasele călătorii pe care le făceam împreună prin județul Botoșani mi-a lămurit multe din tainele vieții plantelor și animalelor care populează acest județ, taine care-i dau o anumită caracteristică, răsfrîntă și în temperamentul oamenilor, niciodată șterse din amintirile existenței mele din vremea copilăriei și primei tinereți. Nu e ușor a indica pe cei care mi-au fost maeștri. Trebuie să mă, resemnez să aleg puțini... Să pun alături de profesorul de limba română Nicolae Răutu, de care am pomenit, pe profesorul Petre Irimescu, repede devenit prieten.

tinăr dar înțelept, cunoscător atât al istoriei țării noastre cât și al istoriei lumii, ale cărei frânturi ar fi fost pentru noi mai greu de adîncit în semnificația lor directă fără o mîină conducătoare către ceea ce se poate numi adevărul istoric. La cuprinderea unor elemente ale acestui adevăr m-a ajutat și imaginea, încă simplistă, a lumii și vieții pe care nici o carte, nici cele rusești, Turgheniev sau Tolstoi, nici cele franțuzești, nici poezia germană, Goethe și Heine sau Schiller (pe care nu îndrăznesc să-l las deoparte, cu toate că nu mi-a trezit niciodată o simpatie deosebită), n-a reușit să mi-o dea. Aș mai evoca și figura profesorului de filosofie Constantin Fedeleș, care trebuia să treacă mai tîrziu de la liceu la Universitatea din Iași. Fedeleș venea de la școala lui Wundt, maestrul profesorului de mai tîrziu C. Rădulescu-Motru. Profesorul Fedeleș mi-a dat un sentiment de emoție cînd puneam mina pe cărțile recomandate de el; de exemplu, cartea psihologului danez Höffding părea să stîrnească, printre foile tipărite, vibrații ale sufletului. Cînd am trecut la Universitate, maestrul sau profesorul a devenit altceva decît fusese în liceu. Era un prieten, un om care te silea să gindești alături de el. Așa au făcut Traian Lalescu¹ sau Gheorghe Țițeica² în contactele care depășeau cu mult numărul orelor de curs sau seminar pe care le aveam împreună. Desigur că erau maestri, dar aveai impresia că reînvață ei înșiși odată cu tine materia de care-ți vorbeau și ei m-au făcut să mă simt încă de atunci, din primii ani ai Universității, un membru activ și destinat pentru întreaga viață acestei instituții care nu era numai o clădire cu săli de cursuri și bibliotecă, dar venea după mine și acasă și în plimbările singurate sau făcute cu unii colegi cu care mă înțelegeam mai adînc. În acest sens, mi-a plăcut să fiu elev și, dacă vrei, și maestru al multora dintre colegele și colegii mei cu care am rămas legat pe viață. Voi pune la un loc special amintirea puternică a convorbirilor pe care le-am avut încă din anul întîi al Universității cu colegul meu Nae Ionescu³ pe băncile cursului lui Traian Lalescu. Nae Ionescu avea o pregătire matematică suficient de bună pentru a-i folosi la teza pe care o trecuse recent în Germania la sfîrșitul captivității sale, dar venea să înțeleagă aspectele mai rafinate ale algebrei, care atunci începea să-și ridice pretențiile. Nu pot să nu evoc cu mare emoție amintirea profesorului Dimitrie Pompeiu⁴, ale cărui cursuri de mecanică, cu totul neobișnuite pentru urechile austere ale

¹ A trăit între anii 1882—1929. Unul dintre cei mai importanți matematicieni români din primele decenii ale secolului nostru, profesor la Universitatea din București și la Politehnica din București, fondator al Școlii Politehnice din Timișoara, al cărei profesor, de asemenea, a fost, autor al primei monografii din lume în domeniul teoriei ecuațiilor integrale, în care are rezultate deosebit de valoroase; editor al *Trigonometriei* lui Gh. Lazăr, autor de importante lucrări didactice, în special în domeniul geometriei, și de numeroase articole de popularizare a științei. În 1919, a publicat, la Paris, cu prilejul Conferinței de pace, lucrarea *Le problème ethnographique du Banat* în care argumentează convingător drepturile românești asupra Banatului. Tatăl poetului Traian T. Lalescu.

² A trăit între anii 1873—1939. Cel mai mare geometru român din primele patru decenii ale secolului nostru. Președinte al secției de geometrie la Congresele internaționale de matematică de la Toronto (1924), Zürich (1932) și Oslo (1936), profesor și decan al Facultății de științe a Universității din București, unul dintre organizatorii, după 1919, ai Universității din Cluj. A descoperit curbe, suprafețe și rețele care-i poartă numele și a publicat monografii importante, științifice sau didactice, în domeniul geometriei (cu precădere al geometriei diferențiale). A fost profesor al lui Dan Barbilian (Ion Barbu), care i-a dedicat un strălucit articol (din care un fragment amplu este reprodus în *Ion Barbu, Pagini de proză*, ediție, studiu introductiv și note de Dinu Pillat, Editura pentru Literatură, 1968).

³ A trăit între anii 1890—1940. Logician și filosof, profesor la Universitatea din București. Referirile din text au în vedere perioada de tinerețe (studentie) a autorului, anterioară, deci, elaborării doctrinei sale filosofice și consecințelor ei politice reprobabile.

⁴ A trăit între anii 1873—1954. Mare matematician român în domeniul Analizei matematice. Autor al unei teze de doctorat celebre, care a înlăturat unele prejudecăți în teoria funcțiilor de o variabilă complexă. Apreciat de Henri Poincaré, președinte al comisiei sale de doctorat, la Paris. Profesor de mecanică rațională (pînă în 1930) și de teoria funcțiilor pînă în 1940 (cînd a fost pensionat) la Universitatea din București. Maestru venerat al unor viitori șefi de școală ca Octav Onicescu, Miron Nicolescu și Grigore C. Moisil. A iubit mult poezia. În cartea Agathe Grigorescu-Bacovia despre George Bacovia este relatat un episod emoționant privind o întîlnire între Bacovia și Pompeiu.

specialiştilor în mecanică, mi-au deschis perspective nebănuite asupra structurii fizice a universului. Avea un mod de a privi fenomenul mecanic în esența lui ca proces de mișcare a corpurilor, rezultat din interacțiunile lor naturale, încît punctul acesta de vedere mi-a rămas ca ceva născut, ca ceva natural, crescut odată cu gîndirea mea asupra lumii materiale. Faptul că expresii care redau aceste relații mecanice sînt matematice trecea oarecum pe planul al doilea, în rîndul limbajului comun între oameni. Aveai impresia că Pompeiu vorbește cu corpurile în mișcare ca și cum ar vorbi cu ființele care îți înțeleg limbajul. Spun că aveai impresia; nu era ceva clar, era un sentiment confuz pe care mi l-am lămurit mai tîrziu cînd eu însumi am început să veghez la această relație între gîndirea umană și natură. Am redactat cursul profesorului Pompeiu din anul al doilea (ajutat de un alt coleg) dar pot să spun că prea puțini vibrau la fel ca mine la rememorarea acestor pagini de știință mecanică, în care totul era nou și în care regăseam toată știința la care Galilei, Newton, Lagrange, Euler contribuiseră cu genialitate, pentru a da lumii un mod de a înțelege comportările corpurilor materiale în mișcare. Pe fundalul acestor amintiri stă liniștită, așteptînd evenimentele fatale ale existenței, figura bătrînului și neuitatului nostru maestru care a fost David Emmanuel ⁵, a cărui teorie a funcțiilor era la cel mai înalt nivel al științei contemporane, așa cum am constatat dealtfel în perioada care a urmat războiului nostru de reîntregire, cînd am cunoscut marile figuri ale matematicii acelei epoci: T. Levi-Civita ⁶, V. Volterra ⁷, G. Castelnuovo ⁸. Cu fiecare dintre ei se termina și începea o nouă fază a științei respective. De la Levi-Civita am învățat să fiu matematician în înțelesul complet al cuvîntului, geometru, analist, posesor al unor chei ascunse pentru ecuațiile diferențiale ale fizicii, în care la Roma, cel puțin, îi era egal lui Volterra. Acesta din urmă, însă, este și unul dintre inițiatorii analizei funcționale, așa cum am înțeles din acea epocă, nu atît din lecțiile sale dedicate ecuațiilor fizicii matematice, cît din conversațiile pe care mi le dăruia cu imbelșugare pe sălile modeste ale Facultății de științe de atunci, găzduită de Școala de inginerie și păzită de statuia neuitată a lui Michelangelo. Prima mea vizită la Roma a fost la maestrul școlii italiene de geometrie algebrică G. Castelnuovo. Dar el nu mi-a vorbit de geometria algebrică, ci de paralelismul lui Levi-Civita, care tocmai atunci era discutat în cercurile matematice tradiționaliste ca o aberație, «paralelism fără paralele». Aceste afirmații au trecut ca vîntul, lăsînd în urmă o nouă știință, pe care Einstein crezuse că poate clădi o interpretare revoluționară a structurii geometrice a universului material. Trebuie să nu uit aici că timp de aproape un an am lucrat împreună cu domnișoara Castelani ⁹, vechi doctor în matematică, și mai ales cu Cantelli ¹⁰, care va deveni în curînd profesor la facultatea pe care o va înființa Corrado Gini ¹¹ și care înseamnă

⁵ A trăit între anii 1854—1941. Întemeietor, începînd cu ultimele decenii ale secolului trecut, al școlii matematice românești. Autor al celei de a doua teze de doctorat importante în domeniul matematicii, susținute de un român la Paris (prima fiind a lui Spiru Haret). Profesor, din 1881, la Școala de poduri și șosele, devenită, din 1920, Școala politehnică din București, unde a contribuit la formarea a 45 de promoții de ingineri. Profesor de algebră și teoria funcțiilor la Universitatea din București, din 1882 pînă în 1928; toți marii matematicieni români din perioada 1900—1930, în primul rînd Gh. Țițeica, D. Pompeiu și S. Stoilow îi datorează o parte importantă din formația lor.

⁶ A trăit între anii 1873—1941. Mare matematician italian, cu care au întreținut legături strînse numeroși matematicieni români, de la D. Pompeiu pînă la Nicolae Teodorescu. Numele complet: Tullio Levi-Civita.

⁷ A trăit între anii 1860—1940. Mare matematician italian, unul dintre pionierii Analizei funcționale și ai Biologiei matematice. A întreținut legături strînse cu numeroși matematicieni români.

⁸ Important matematician italian. A trăit între anii 1865—1952. Specialist în geometria algebrică.

⁹ Maria Castelani, despre care aflăm din vol. I de *Memorii* (pp. 230—231) că participa alături de O. Onicescu la seminarul de teoria probabilităților.

¹⁰ Francesco Paolo Cantelli (1875—1966), specialist italian în domeniul teoriei probabilităților.

¹¹ Corrado Gini (1884—1965), mare statistician, demograf, sociolog, economist italian. A condus Institutul central de Statistică al Italiei între anii 1926—1932. A fondat revista „*Metron*”. Membru de onoare al Academiei Române, în 1938. Membru onorific al Institutului Internațional de Statistică,

Începutul uneia dintre patimile vieții mele: mecanica statistică. Nici unul dintre noi trei, mă pun egal cu Cantelli, care era cu 30 de ani mai bătrîn decît mine, nu eram mulțumiți de interpretările lui Bolzano¹² și ale urmașilor săi în materie de teorie cînetică a gazelor sau de fundare a termodinamicii pe considerațiile de acest fel. Am rămas nemulțumit pînă azi, și nu numai eu; dar foarte mulți se mulțumesc, în materie de înțelegere a fenomenelor naturii, chiar în cazuri foarte simple, cu iluziile pe care le creează bunăvoința mereu generoasă a matematicienilor. Pentru că e vorba de maeștri, nu pot să-l uit pe E. Picard¹³, ale cărui procedee iterative în teoria funcțiilor mi-au rămas ca una din metodele directe și fundamentale pe care le-am aplicat și eu mai tîrziu. Nu pot să uit, de asemenea, magistrarele lecții ale urmașului lui H. Poincaré¹⁴ care a fost E. Cartan¹⁵, fără îndoială geniul geometric cel mai caracteristic al epocii. De asemenea, pe un fel de părinte adoptiv al matematicii contemporane pe vremea aceea, un enciclopedist al științei, care a fost J. Hadamard¹⁶, la al cărui seminar, început chiar în anul sosirii mele la Paris, am participat în mod activ. Am isprăvit, oare, cu lista maeștrilor? Desigur, nu, pentru că dintre ei fac parte și mulți dintre elevii mei. Elevi și maeștri, așa este viața unui om de știință sincer cu sine însuși și conștient tot atît de mult de ce dă elevilor și de ce ia de la ei. Profesorul Marcus mă întreabă, de pildă, cum aș caracteriza relațiile cu unul dintre cei mai vechi și statornici elevi ai mei, Gh. Mihoc. După ce s-a întors de la Roma, unde prin mijloacele pe care le aveam atunci făcusem să fie trimis de asigurările sociale, unde a funcționat din ziua cînd și-a luat licența, am început o strînsă colaborare pentru a lămuri comportamentul asimptotic al lanțurilor Markov și al proceselor Markov, întrebuițind metoda care mi se părea foarte adecvată, a funcțiilor caracteristice. Colaborarea era în același birou în care seriam acum aceste rînduri. El prefera să umble, să stea în picioare. Era destul de aprig la discuții; soția mea venea să vadă dacă nu ne certăm. Într-un an, cînd am reluat cursul de teoria probabilităților (prin 1926—1927), am încercat un procedeu axiomatic, pentru a aprofunda proprietățile probabilităților definite pe un cîmp de evenimente, și anume urmăream să văd ce formă capătă, în aspectul acesta axiomatic, lanțurile Markov care erau cunoscute și practicate și pe care Mihoc le cunoștea bine din timpul studiilor la Roma, unde și luase doctoratul cu Castelnuovo, Gini și Cantelli. Am căzut peste lanțurile cu legături complete care l-au interesat foarte îndeaproape și pe Mihoc, a căror teorie completă am elaborat-o împreună, pînă la a uita tot ce făcusem, tot împreună, în legătură cu comportarea asimptotică a proceselor Markov, pentru care s-au găsit nenumărați urmași, chiar în țări cu vechi tradiții, uitîndu-se, însă, că se datorează această din urmă teorie probabilistilor români. Cînd am înființat în 1930, cu ajutorul comisiei de recensămînt care funcționa în acel an, Școala de statistică, actuariat și calcul, Gh. Mihoc, care devenise și asistentul meu la Facultate, dar rămăsese în asigurările sociale ca unul din stîlpii solizi ai acestei instituții, a preluat cursul de asigurări de stat cu principiile bazate pe teoria probabilităților. Scoțînd o lucrare deosebit de importantă în acest domeniu, Gh. Mihoc și-a marcat, într-un fel, așezarea pe propriile picioare, fără ca prin aceasta să se întrerupă nici un moment colaborarea noastră,

¹² Bernard Bolzano (1781—1848), matematician ceh, specialist în Analiza matematică, autor al lucrării *Paradoxien der Unendlichen*, Leipzig, 1851. Între anii 1930 și 1948 s-a publicat la Praga, în cinci volume, opera lui Bolzano.

¹³ Emile Picard (1856—1941), mare matematician francez, specialist în Analiza matematică; a contribuit la formarea unor importanți matematicieni români.

¹⁴ Henri Poincaré (1854—1912), unul dintre cei mai mari matematicieni ai secolului trecut și ai începutului secolului nostru. Frate cu Raymond Poincaré, de cîteva ori prim-ministru, iar între anii 1913—1920, președinte al Franței.

¹⁵ Elie Joseph Cartan (1869—1951), geometru francez. Fiul său, Henri Cartan, este unul dintre cei mai importanți matematicieni francezi contemporani.

¹⁶ Jaques Hadamard (1865—1963), matematician francez, specialist în Analiza matematică, profesor al cîtorva dintre cei mai importanți matematicieni români.

continuată prin diverse memorii scrise în comun, o carte de teoria probabilităților apărută în „Editura Fundațiilor“ și despre care Sir M. Kendall ¹⁷ spunea că pe ea a învățat probabilitățile și mai ales noțiunea de lanț probabilistic. Această noțiune a fost aici introdusă pentru prima oară într-o carte de probabilități și de statistică matematică; în tratatul cel mare de teoria probabilităților, din 1956, capitolele finale, destinate aplicațiilor la asigurări, au fost în întregime datorate lui Mihoc. Cit privește alți elevi și colaboratori, trec cu greu peste unul dintre cei mai iluștri care este profesor în U.S.A., C. Ionescu-Tulcea ¹⁸. De asemenea, Radu Theodorescu ¹⁹, care a publicat împreună cu G. Ciucu ²⁰, un volum prea bine cunoscut probabilistilor români, deschizând perspective asupra multor căi de studiere a proceselor cu legături complete. Sint prea numeroși și prea scumpi prieteniei și prețuirii mele probabilistii și statisticienii care au urmat drumurile pe care le-am deschis eu, pentru ca să-i numesc aici într-o simplă trecere în revistă a acestor amintiri. Faptul important este că prin activitatea acestor elevi și prin activitatea neîntreruptă pe care am dus-o în cadrul Facultății și Academiei în serviciul teoriei probabilităților, am reușit să dăm un statut autonom acestei discipline care nu e o simplă anexă la un curs de analiză sau geometrie. Și cred că, pentru integritatea științelor matematice, incorporarea teoriei probabilităților și interpretărilor sale din statistică are o deosebită importanță.

Ce s-ar putea face pentru ca matematicienii români să nu mai fie victime ale unor frustrări în ceea ce privește recunoașterea internațională a rezultatelor lor?

Răspunsul la această dureroasă întrebare nu e ușor de dat, pentru că una dintre căile de remediere își are originea chiar în activitatea matematicienilor români, foarte zgirciți în citarea activității concetățenilor lor și în valorificarea acestei producții. Evident că menținerea în actualitate a importanței unei contribuții este în mare măsură condiționată de existența unei școli în cadrul căreia această contribuție se valorifică activ, prin activitatea în același domeniu și continuarea aceluiași punct de vedere. Constituirea unor astfel de școli este un fapt de importanță istorică, nu este ceva arbitrar. Dar arbitrar este să faci mai mult sau mai puțin parte dintr-o școală și, când se ivește momentul de a valorifica o teorie nouă, fie măcar o teoremă nouă, pui în rindul întâi o contribuție străină, chiar de ordin secundar. Aceasta s-a întâmplat destul de des. Un alt mod de a face uitate, fără intenție, teorii și puncte de vedere foarte originale este de a le generaliza repede, în așa fel încît numele inițiatorului să rămână un simplu simbol, iar partea esențială a contribuției să fie legată de generalizarea pe care autorul binevoitor preferă s-o lege la propriul nume decît s-o mai complice cu amintiri inutile care se pot vedea la tabla de materii. Obiceiul din ultima vreme, foarte practicat la noi dar și în alte părți, de a cita cifre care trimit la autor sau la producția autorilor, face să se uite foarte ușor nume și producții dintre cele mai remarcabile dinăuntrul științei noastre. Am foarte multe exemple în sprijinul acestei afirmații, dar îmi vine greu să le citez. Nu poate nimeni să protesteze pentru că este citat cu numărul respectiv; dacă ideea pe care o ascunde numărul este originală sau este doar o nouă prezentare a unor lucrări vechi rămîne să fie judecat de istorie. În recenzii pe care le-am făcut în ultimul timp unor cărți care urmau să fie publicate de o editură sau alta am încercat să-mi fac datoria din acest punct de vedere, dar fără mare succes. Noii autori preferă să-și pună în evidență numele lor.

Cum se poate dezvolta colaborarea matematicii cu științele sociale și umaniste?

Am impresia că această colaborare se află pe drumuri bune. Fără îndoială, mai mult datorită matematicienilor care caută să-și valorifice contribuțiile matematice, arătînd

¹⁷ Matematician englez în viață, specialist în teoria probabilităților, statistică matematică și aplicațiile lor.

¹⁸ Profesor la Universitatea Northwestern din Evanston, Illinois, S.U.A. (născut în 1923).

¹⁹ Profesor la Universitatea Laval, Quebec, Canada, (născut în 1933).

²⁰ George Ciucu (n. 1927), profesor la Universitatea din București.

că această știință nu este străină marilor probleme pe care le pun științele naturii, tehnica sau științele sociale sau morale (estetica, arta etc.). Dar, fără discuție, nici matematicianul, nici cel care folosește matematica nu trebuie să se mulțumească cu simple afirmații, ci să meargă în adîncul fenomenului respectiv, arătînd care sînt aspectele cantitative relevante pentru semnificația mai adîncă a faptelor (chiar în domeniul esteticii). Nu trebuie să uităm importanța în fizică, chimie, științele naturii a simetriei. Școli întregi de matematică au redat conceptului de simetrie o funcțiune uitată, acoperită de noțiuni cu aspect general, dar mai puțin caracteristic. Simetria în fizica actuală începe a fi repusă pe baze foarte utile pentru o bună înțelegere a fenomenelor respective (în microfizică, de exemplu), dacă nu se va exagera, așa cum este purtat omul foarte des cu o nouă teorie. Este mereu un fel de pericol de imperialism matematic. Adevăratul om de știință nu va uita să deosebească emoția pe care i-o produce Venus din Milo de caracteristicile, oarecum tehnico-geometrice, care aparțin artei propriu-zise și care au condus la această extraordinară realizare.

În ce măsură au nevoie științele umaniste și sociale de o matematică nouă în raport cu aceea elaborată în contactul îndelungat al matematicii cu științele naturii?

Este o temă în mijlocul dezvoltării căreia ne găsim. Toată teoria probabilităților, teoria informației, statistica împreună cu disciplinele asociate pentru a interpreta datele pe care le furnizează experiența, se dezvoltă în contact cu cele mai variate domenii, de la economie la științele sociale și arte. Nu mai este vorba de cantitate în înțelesul clasic al cuvîntului. În analiza pe care a făcut-o S. Marcus unor versuri eminesciene cantitățile sînt numere cu diverse semnificații, a căror analiză este susceptibilă de tratament matematic foarte expresiv. Mărimile pe care le dau valorile economice nu se pot trata după clasicele metode ale analizei, ci după criterii foarte apreciate pe care matematica de azi le pune mereu la îndemîna cercetătorilor. Îmi aduc aminte chiar cu oarecare emoție că am cunoscut mai îndeaproape pe Pius Coculescu,²¹ fiul profesorului nostru de astronomie, care și-a făcut un nume mare în literatura franceză, examinînd dintr-un punct de vedere foarte liber, foarte nou, nematematic în sensul clasic, dar foarte matematic în sensul actual, ritmurile poeziei franceze și obținînd rezultate caracteristice pentru mulți poeți ai acestei țări, ai acestei culturi. Sîntem în situația de a considera odată cu statistica informațională ramuri ale matematicii în care folosim și concepte noi, drumuri de înțelegere a realității care, dacă preexistau, nu le cunoștea nimeni pînă în zilele noastre. Aceasta nu înseamnă că reducem toată știința lumii sau arta la matematică. Uneori îmi vine să cred că se întîmplă situația inversă, să transformăm matematica în atîtea limbaje cîte realități are de interpretat. Și aceasta nu în defavoarea acestei științe a noastre, ci pentru că aderarea la adevărurile lucrurilor merge foarte departe, atît de departe cît este necesar ca să ne întîlnim unii cu alții, venind din domeniile cele mai diverse, pentru a regăsi o înțelegere a faptelor umane sau naturale care să satisfacă o curiozitate nesuperficială și care să pătrundă adînc în intimitatea lucrurilor.

Care credeți că sînt urgențele învățămîntului nostru matematic?

Importantă este capacitatea de înțelegere pentru diversele domenii ale cunoașterii și ale acțiunii noastre practice. Important este, de asemenea, neînstrăinarea noastră de lume tocmai prin efectul acestei cunoașteri. Înstrăinarea este un fapt la care trebuie să fie atent profesorul ca și cel care învață. Pericolul înstrăinării trebuie să fie

²¹ Pius Servien (Pius Șerban Coculescu) (1903—1959), scriitor, filosof al științei și mai cu seamă estetician, pionier, alături de George Birkhoff și Matila C. Ghyka, al gîndirii matematice în estetică, autor al unei teorii a ritmului, teoretician al limbajului științific și al limbajului liric. Cărțile sale au apărut, cele mai multe, în limba franceză, la Paris. Este fiul astronomului român Nicolae Coculescu.

prezent în atenția celui care face legi chiar dacă el vrea să le dea un fundament științific (necesar, dar și primejdios, dacă nu-i bine înțeles). De aceea, urgențele științei sînt aceleași ca ale unui călător pe înălțimile Himalaiei sau chiar ale Carpaților noștri, dacă vrea să rămînă omul întreg, în același timp stăpîn pe sine, dar în armonie cu legile cunoscute sau numai bănuite ale naturii care îl condiționează. Înstrăinarea este un semnal de alarmă pentru drumuri greșite ale educației, în care nu rareori se complac iluziile meșterilor educației.

Ce ameliorări ar fi necesare în sistemul nostru de publicații matematice?

Cel dintîi lucru este să nu se mai reducă nimic din condițiile actuale și pe măsura posibilităților să redăm acestor publicații paginile care s-au redus și poate cîteva în plus, dat fiind că numărul cercetătorilor, odată cu populația generală a țării, a crescut și în matematică. Pe urmă, să începem a visa la colaborări speciale, la numere închinatelor unor mari probleme actuale. Am pe masă volumul de 1 000 de pagini al Universității Hokkaido în care autorii români sînt la mare onoare și care ne-ar putea servi ca îndemn către noi căi de valorificare a producției noastre matematice.

Evocați cîteva figuri mai interesante dintre personalitățile științifice (nematematicieni) pe care le-ați cunoscut. Ce poeți ați cunoscut? Dar pictori, muzicieni?

Fără prea multă așteptare, gîndul meu merge la George Enescu, cu care am fost legat în ultimii ani ai existenței lui bucureștene și cu care am locuit pe Cumpătul²² în timpul bombardamentelor războiului trecut; Enescu m-a introdus în secretele unora dintre compozițiile sale, dar și ale gîndurilor sale despre viață și moarte! În cămăruța lui de pe Cumpătul intrai numai cu invitație specială, ca într-un mic templu al gîndirii pure, eliberat de orice apăsare exterioară. Dacă n-ar fi fost plafonul, am fi văzut direct cerul, cu tot ce are mai simbolic, chiar fără nici o evocare a lucrurilor străine de gîndirea noastră. Alături de el, am învățat ce este această gîndire pură, fie că e făcută din sunete, dizarmonii sau dezarmonii (erau și de acestea între noi doi), fie că erau făcute din tăcere. O personalitate a cărei existență nu o despart niciodată de însăși ființa mea spirituală este a prietenului din timpul studiilor, Nae Ionescu. Nici acum nu știe nimeni exact ce a fost și ce a însemnat el pentru cultura noastră. Plimbările de noapte pe aleile șoselei Kisseleff, în care matematica, filosofia, logica, psihologia specifică a oamenilor, pe care îi prețuiam sau nu, împreună, îmi vorbesc încă de un trecut care a jucat un rol mare în formația mea de gîndire și, poate, cel puțin așa spunea el, în filosofia lui. Dar face parte, poate, încă din acele colțuri prea necunoscute ale vieții noastre pentru a le putea adînci într-o simplă conversație. Horia Hulubei²³ nu era nici matematician, nici pictor, dar era un înamorat de lucrurile vieții și artei, pe care-l simțea vibrînd cînd lua în mînă un aparat de fizică nouă, căruia îi dădea viață, pe care-l manipula, căruia îi dădea o existență nouă. Am avut de multe ori senzația laboratorului Hulubei, cu care am fost în ultima vreme destul de apropiat după ce-l cunoscusem la Paris în preajma lui Jean Perrin²⁴, pentru care devenise un fel de al doilea fiu. Gîndul la un artist îmi evocă amintirea zguduitorii nopți pe care am trăit-o în trenul de la Birnova la Iași, unde m-am trezit în fața unui tren care se prăbușea în fiăcări. Am reușit să scot de acolo pe soția strălucitului pictor Stoenescu²⁵, care și-a recăpătat repede stăpînirea de sine și am reușit să o readuc la Iași. Legătura mea cu Stoenescu, cunoștință mai veche, s-a

²² Marginea nord-estică, situată la altitudine, a orașului Sinaia.

²³ Horia Hulubei (1896—1972), important fizician român, specialist în fizica nucleară, profesor la Universitatea din București.

²⁴ Jean Perrin (1870—1942), fizician francez, profesor la Sorbona, laureat al premiului Nobel în 1926.

²⁵ Eustațiu Stoenescu (1884—1957), pictor român născut la Craiova, autor de naturi moarte și portretist.

întărit de altfel și pe măsura strălucitelor lui portrete, făcute personalităților Iașului și pe urmă ale țării întregite care au urmat. Prieten bun în materie de arte plastice am fost cu Teodorescu-Sion²⁶, cu care eram legat și prin familia primei sale soții și prin Lucreția Sion, prietenă de-o viață a soției mele, al cărei splendid tablou veghează în Biroul Internațional al Muncii de la Geneva. Neprețuit prieten a fost Steriadi²⁷ care a intrat pe urmă în Academie. Dintre muzicieni, nu pot să uit pe cel pe care l-am prețuit ca om și artist, Castaldi²⁸, compozitorul marșului *La arme*, mare profesor, devotat prieten, care nu-și mai găsea loc în atmosfera pe care o rein-cărcase la un moment dat în Neapolul originar și care a venit să-și încheie viața printre prietenii de aici.

Ce ar trebui făcut pentru o mai bună înțelegere a operei și personalității lui Dan Barbilian?

Fără discuție că opera lui Barbilian, de o mare întindere în domeniul matematicii actuale, pune în mod acut problema ridicată de această întrebare, dar nu numai pentru Barbilian. Problema se pune pentru toată matematica de o oarecare valoare și care niciodată nu isprăvește cu un răspuns definitiv și complet. Între altele, eu socot că o ediție critică a operelor originale ale lui Barbilian ca și ale lui Pompeiu, de pildă, ar fi foarte necesare. Ar trebui mai multe subiecte de teză date din opera acestui matematician sau premii pentru teme speciale legate de această operă. Îmi amintesc de premiul Hillel pe care l-am împărțit când eram student cu colegul meu mai bătrîn Lerner, a cărui activitate s-a pierdut în nopțile Parisului, relativ la o temă a lui Puiseux,²⁹ fostul profesor al lui D. Emmanuel. Fără discuție că n-am să uit niciodată acea parte din opera lui Puiseux la care se referă tema din premiu; este sigur că fără participarea la această lucrare aș fi rămas în totală necunoștință de opera acestui mare profesor al generației din partea finală a secolului trecut.

Evocați unele momente mai dificile ale existenței dumneavoastră. Cum le-ați depășit?

Am un singur răspuns: am depășit toate greutățile mari ale vieții în mod inconștient. Mi-am dat seama de ele după ce au trecut. M-am răsturnat odată cu trăsura; un ceas după ce m-am întors acasă mi-am dat seama de primejdia prin care am trecut. Fiind într-un hotel la Roma, am lăsat să cadă de pe geam o sticlă de apă minerală care era să omoare un om. S-a produs o mare mișcare de poliție, căreia întâmplător eu i-am rămas străin. Numai după ce lucrurile se potoliseră, hotelierul mi-a expus toate primejdiile prin care am trecut, chiar fără să se fi produs un accident uman.

Cînd și cum trebuie atras la activitatea de cercetare un elev sau un student deosebit de dotat?

Mai întii, mă întreb odată cu unul dintre foarte iluștrii mei foști colaboratori, dacă facem bine să atragem în mrejele acestei zeite a cunoașterii pe tinerii bine dotați, să nu lăsăm la liberul joc al întâmplării, al fanteziei lor, al împrejurărilor care adesea aleg mai bine decît noi, profesorii sau înțelepții. Îmi pun această întrebare, ca și alte întrebări relative la deciziile importante care ne privesc pe noi și pe alții și mergem mai departe. Împingem și ajutăm pe tineri să facă artă sau știință cît mai apropiate de geniul lor, fără să ne uităm împrejur la nici o circumstanță, ca și cum am trăi în sfere eterice, străine de crudele realități ale vieții de totdeauna și de pretutindeni. Și fără îndoială că așa trebuie să facem și numai așa omenirea cunoaște, încet dar temeinic, propriul său destin. Poate nu trebuie să ne iluzionăm asupra rolului pe care îl avem în aceste acțiuni, dar iluziile sînt tovarășe bune ale oricărei

²⁶ I. Theodorescu-Sion (1882—1939), pictor.

²⁷ Jean Alexandru Steriadi (1880—1956), pictor, grafician, gravor, desenator și portretist român.

²⁸ Alfons Castaldi (1874—1942), compozitor și pedagog român de origine italiană.

²⁹ Victor-Alexandre Puiseux (1820—1883), matematician francez, specialist în mecanică cerească.

La încheierea unui
seminar, la D.C.S. —
30 martie 1977.
(Fotografii comunicate
de prof. univ. Solomon
MARCUS)

activități omenești. N-am regretat niciodată să fi ajutat sau să fi inițiat pe un tânăr pe căile științei sau ale gândirii pure despre realitate.

Regrețați publicarea vreuneia dintre lucrările dumneavoastră? Ce rol atribuiți erorii în cercetarea științifică?

Nu regret nici una din greșelile pe care le-am făcut de bună credință, de exemplu, atunci când am crezut a fi lămurit problema funcției *dzeta* a lui Riemann³⁰ sau atunci când am crezut că rezolv o unică dar foarte elegantă problemă pusă de maestrul meu Pompeiu în legătură cu acoperirea unui plan. Aș putea spune că eroarea pe care am comis-o în legătură cu funcția *dzeta* a servit destul de mult și severitatea necesară

³⁰ Georg Friedrich Bernhard Riemann (1826—1866), unul dintre cei mai importanți matematicieni germani ai secolului trecut, autor al unor concepte și rezultate fundamentale în Analiza matematică și în Geometrie. Funcția *dzeta* (numele unei litere grecești) a lui Riemann se definește ca sumă a seriei de termen general u_n supra n la puterea z (variabilă complexă). Problema formulată de Riemann, nerezolvată încă, se referă la dispoziția punctelor din plan în care această funcție se anulează.

pentru abordarea unor probleme grele, dar mi-a servit și cariera. Unii oameni, fără să greșească, dar total incompetenți în judecata greșelii mele, s-au amestecat atît de stingaci, dar cu aparentă autoritate, încît și-au compromis ei situația și mi-au atras în schimb simpatie din partea oamenilor de știință care înțeleg că poți să greșești. Am greșit și eu, au greșit și alții. Am întîlnit pe sălile Congresului de la Bologna pe E. Cartan care mi-a spus: «Dumneata ai dreptate. Colegul X a greșit total în negarea rezultatului pe care l-ai obținut». Pentru că e vorba de greșeli, trebuie să citez pe aceea a unui mare geometru al nostru care, plin de remușcări pentru o eroare pe care o făcuse într-o lucrare de mică însemnătate, a creat o întreagă nouă teorie geometrică, teorie care a marcat o epocă în domeniul clasificării varietăților care admit un grup continuu de transformări.

După ce criterii cît de cît obiective se poate aprecia valoarea științifică a unui cercetător, în particular a unui matematician?

Există criterii de adevăr altele decît cele implicate fiecărui obiect al cercetării în parte? Axiomatica a crezut că poate crea astfel de criterii, dar axiomaticienii s-au incurcat de foarte multe ori prin lipsă de condiții necesare sau prin surplus de condiții necesare. Nu trebuie să uităm că de la Pitagora, care a rămas surprins de inadecvarea numerelor întregi la înțelegerea mărimilor, și pînă la Dedekind³¹, toată lumea a lucrat cu numere reale fără să știe ce sînt. Descartes le-a pus la baza unei geometrii pe care Newton a clădit mecanica, dar nici unul dintre ei nu avea un criteriu riguros pentru a aprecia dacă simbolurile prin care reprezentau spațiul și timpul aveau vreun sens sau nu. Și atunci, care-i criteriul? Un fel de încredere instinctivă, automată, a puterilor implicite ale gîndirii raționale care fac într-o anumită măsură secretul puterii de nebanuit a științei matematice. Pentru adîncirea subiectului, poate că e necesar să aprofundăm logica matematică contemporană, care începe să dea răspuns acestei întrebări prea puternice pentru posibilitățile noastre actuale. Nu avem criterii absolut actuale, decît încrederea în puterea judecății noastre și a rezultatelor pe care le-au obținut pînă acum, fără contestație, științele naturii. În ce mă privește, eu socot că trebuie să ne rezervăm încă răspunsul și să lucrăm.

Care este secretul numărului mare de domenii matematice în care ați obținut rezultate importante? (Întrebare pusă de C. Calude)

Matematica este una singură. N-am despărțit-o niciodată, de cînd am început a lucra cu propriile mele mijloace. Mai întîi, în calculul diferențial absolut, unde între geometrie și analiză nu se face nici o diferențiere. E caracteristică pentru acele începuturi ale activității mele problema pe care mi-a pus-o Levi-Civita de a găsi potențialul cel mai apropiat pe o repartitie finită dată în care am folosit și ecuații integrale — noi, pentru vremea aceea — și geometrie, și topologie, și calcul propriu-zis. Secretul acestei concepții unitare a științei stă în interesul meu pentru mecanica statistică, interes permanent, din epoca studiilor la Roma și pînă azi. În cercetarea adîncită a problemelor pe care le pune mecanica clasică, dar și această mecanică particulară a fenomenelor aleatoare, mecanica statistică (clasică sau modernă) nu se poate despărți de nici una din ramurile matematicii fără să producă o rană și să creeze o imposibilitate de studiu. Și acum, am o ultimă mărturisire: multe dintre „punctele” acestei confesiuni, multe dintre gîndurile legate de matematică și nu numai de matematică, gînduri și confesiuni ce se aștern pe hîrtie sub lumina tare a primăverii lui 1982, au fost păstrate ani și ani în sufletul meu. Îmi amintesc cum, prin 1928, sînt de atunci mai mult de cinci decenii, în biroul înțesat de cărți al profesorului Carathéodory, din München, urmărind serpuitoarele sale demonstrații de idei, interveneam și eu cu observații în care încă cred și pe care încă le susțin.

³¹ Richard Dedekind (1831—1916), mare matematician german, specialist în teoria numerelor.

(Note de Solomon MARCUS)

ARS ET COGITATIO

Ștefan ODOBLEJA

Poezii de tinerețe

ȘTEFAN ODOBLEJA S-A NĂSCUT ÎN ZORII zilei de 13 octombrie 1902, în casa unor țărani săraci și neștiutori de carte din comuna Izvorul Aneștilor, satul Valea Hoțului (azi Valea Izvorului), în Mehedinți, plaiuri de legendă și baladă, despre care Odoobleja va vorbi mai târziu cu multă admirație. Numai așa putem să ne explicăm bogăția de date, interpretarea lor și paginile de autentică poezie (o îmbinare fericită între cercetare și descriere lirică) pe care le găsim în însemnările sale.

Tatăl său era o fire veselă, deschisă, un om foarte vrednic și bine legat la trup, unul dintre acei buni povestitori populari de snoave, glume și întâmplări văzute sau auzite. Se pare că de la el a moștenit viitorul om de știință talentul literar.

Mama era subțirică, însă mai activă decât tatăl și cam cicălitoare.

O mare dragoste îl lega pe Odoobleja de fratele său mai mare, nea Dumitru, născut probabil prin 1880 și mort de tifos exantematic în timpul primului război mondial, în 1917.

În semn de mare dragoste și de recunoștință pentru îndemnul lui nea Dumitru ca mezinul să urmeze medicina, Odoobleja i-a dedicat, peste ani, prima sa carte, *La Phonoscopie*, tipărită la imprimăria „Corvin” din Lugoj, în anul 1935, și difuzată prin librăria „Gaston Doin” din Paris.

Părinții au muncit cu clacă la boieri, pînă târziu, mai precis cu un an înainte ca micul Ștefan să meargă la școală (1908). Abia acum părinții săi au cumpărat de la moșierii care și-au vîndut pămînturile vreo zece pogoane pe care au început să le lucreze cu multă sîrguință,

avînd un ajutor de nădejde în Dumitru, care devenise flăcău în toată firea.

În 1909, mezinul familiei, Ștefan Odoobleja (devenise o tradiție ca fiul cel mare sau mezinul să fie numit Ștefan), pășește pragul școlii. Cele cinci clase ale școlii primare — la începutul secolului, învățămîntul nostru primar cuprindea cinci ani — le urmează în satul natal, avînd un învățător exigent și corect, N. B. Ismană, care își lăsase repetentă propria fiică (în clasa I luase media 4,66, la aritmetică). De menționat că, în toți cei cinci ani, Odoobleja obține premiul I.

O nouă etapă în viața sa este marcată de începerea frecventării unei prestigioase instituții de învățămînt, și anume liceul „Traian” din Turnu-Severin. Biblioteca bogată a liceului va fi un excelent loc de refugiu pentru adoles-

centul Odobleja, care devorează nenumărate tomuri, din cele mai diverse domenii. «Să muncim frecvent — nota el mai tirziu — în bibliotecile publice sau în sălile de studiu; atmosfera studioasă ce respiră aici predispune la munca intelectuală, exaltind în același timp emulația.»¹ (p. 574)

Este o riguroasă disciplină a muncii intelectuale, căreia tânărul licean i se supune cu plăcere. Își alcătuiește planuri de muncă amănunțite, căci «timpul trebuie bine reglat adică clasificat». (p. 574)

Efortul de informare, perseverența, planificarea, toate dominate de pasiune, îl caracterizează pe elevul Odobleja care își dădea seama că «o bună parte a genialității este de natură tehnică» (p. 575) și pe aceasta din urmă se străduia să o învețe pentru că cealaltă îi era înăscută. Când trecea în clasa a treia de liceu (1916), a izbucnit primul război mondial. Cursurile școlilor sint întrerupte timp de un an. La reluarea cursurilor, urmează, în anul școlar 1917/1918, clasa a III-a și, pentru a recupera timpul pierdut, dă în particular examenele pentru clasa a IV-a.

Datorită restrinșelor posibilități materiale, este obligat să urmeze restul claselor (V—VIII) ca elev fără frecvență. Prietenii din copilărie își amintesc cum venea cu ghețele în mână până la marginea orașului Turnu-Severin, acolo le încălța și apoi se prezenta la examenele anuale pe care le promova cu mult succes. «Am trăit la țară și am umblat desculț până la vîrsta de 20 de ani, adică pînă ce am devenit student al Facultății de Medicină, cu excepția a trei ani pentru primele trei clase de liceu urmate la zi. Aceasta ar fi destul pentru a lămuri care erau tendințele, sentimentele și interesele mele.»

Preocupările literare, această *violon d'Ingres* a tânărului (virtual) savant, se întîlnesc încă din vremea liceului. În ultima vacanță din viața de elev (1921), hotărăște să scrie o nuvelă și pentru aceasta stabilește următorul program: «1. Citesc din acești autori (Creangă, Vissarion, Odobescu, D. Zamfirescu, Gogol, Tolstoi, — n.n. C.N.); 2. Provoc momente de inspirație: la horă la țară, cu băieții; 3. Libertate, liniște; 4. Exerciții de imaginație: povestesc și vorbesc singur; 5. Predispoziție: excitante, ceai, ședere, poezie, dragoste (muză)». În ceea ce privește

subiectul, acesta «ar fi o schiță din viața de la țară, văzută cu ocazia unei datini». Își propune ca descrierea să constituie o parte redusă și să ajute numai narațiunea, care e mai atrăgătoare mai ales în dialog. Planul dezvoltat al nuvelei, care ar rezulta din imbinarea mai multor schițe, cuprinde 16 puncte. Încercarea sa literară va avea ca personaje: un optimist și un pesimist — eventual un mistic —, un sceptic, un pozitivist, un idealist, un realist. «Ar fi o operă literară filozofică, un *Faust*» — ambiționează tânărul Odobleja care încă nu împlinise 19 ani. Și adaugă: «fiecare vede lumea, o interpretează în felul său [...]. Se poate pune și în teatru. Narațiuni paralele. Ar fi — în concluzie, o operă în care s-ar sintetiza și compara toate concepțiile metaforice despre lume, în mod viu, literar, poetic, concret».

Pitorescul cadrului natural îl inspiră și o poezie, care se pare că este prima sa creație poetică, și anume *Noaptea de Naproor*:

*«E miez de noapte. Cerul larg
S-a-mpodobit de sărbătoare;
Și-a pus veștmîntul cel mai drag
Albastru-i haină sclipitoare
De miliarde de stele,
Și-a pus și luna printre ele.»*

Referindu-se la «regulile» creației, Ștefan Odobleja a considerat că este necesar să dețină un caiet personal. El va cuprinde exclusiv încurajări, aspirații, proiecte, decizii, jurăminte, consolări, emulații și va constitui «materializarea concretă a celei de a doua personalități a noastre (a celei creatoare) — consilierul nostru intim, confesorul și confidentul nostru, lumea noastră interioară în care ne retragem». Atunci cînd sintem dezorientați, deprimați, umiliți, răniți, decepționați — așa cum i s-a întîmplat uneori lui Odobleja — trebuie să recurgem la el. «Să recitim, atunci, acest caiet, pentru a ne reconforta. Să scriem, apoi, cîteva rînduri, pentru a reacționa prin acte de voință împotriva adversităților vieții» — de care Odobleja nu a dus lipsă. «În concluzie, să ajungem la studiu. Să ne fixăm programe și termene. Să folosim acest caiet pentru a ne sustrage obsesiei tiranice a zădărniciilor vieții». (p. 559) Începînd cu ultima vacanță din viața de elev, Odobleja va ține un astfel de jurnal, vizînd o foarte largă arie de interese.

În septembrie 1921, odată cu trecerea în ultima clasă de liceu, se pune din ce în ce mai acut problema cheltuielilor cărora familia

¹ Citatele, cu indicarea paginii respective, sînt din *Psihologia consonantistă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982. Celelalte aparțin însemnărilor sale manuscrise.

Odobleja, foarte strimtorată, nu putea să le facă față. De asemenea, se profila perspectiva studenției. În această situație, Odobleja se hotărăște să intre în învățământ și, ca urmare îl găsim, până în martie 1922, învățător suplinitor la școala din satul Putinci care aparținea de comuna Halinga, aflându-se la 6 km de Turnu-Severin, dar în altă direcție decît Valea Hoțului.

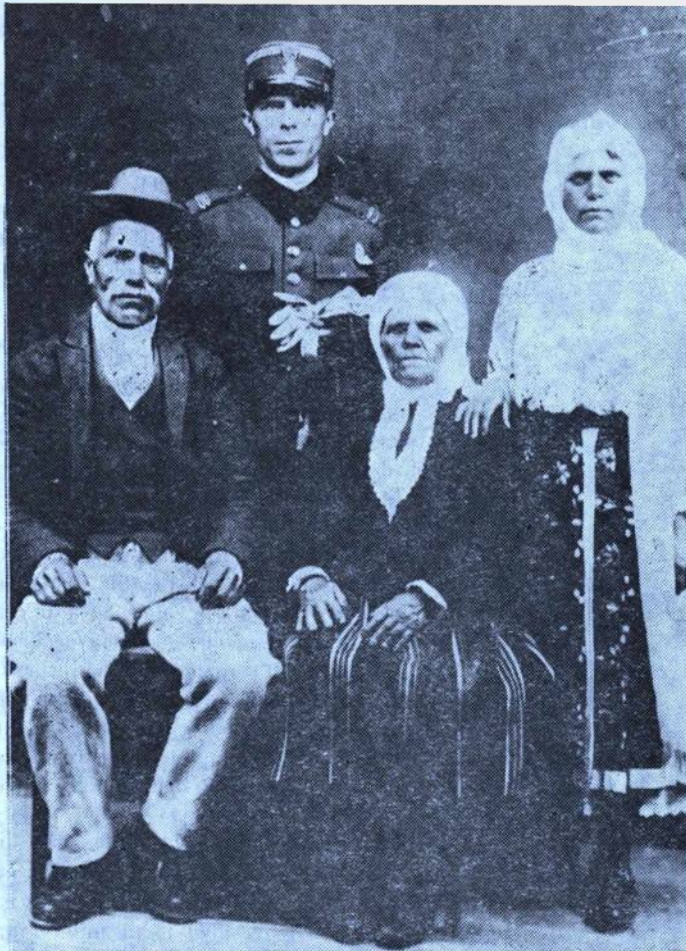
În trimestrul al III-lea, revenind titularul la post, trece ca învățător suplinitor în insula Ada-Kaleh.

La 1 decembrie 1922, tînărul Odobleja susține examenul de admitere la Facultatea de medicină din București ca bursier al Institutului Militar Medico-Legal.

Jurnalul început în ultimul an de liceu este continuat acum. Însemnările se remarcă prin energetismul viziunii, prin claritatea și precizia lor. Toate domeniile cunoașterii umane sînt frecventate (filozofie, medicină, artă, logică, etică, estetică etc.) și, în fiecare dintre ele, Odobleja are ceva de spus, pe un ton ferm și limpede.

Jurnalul cuprinde trei mari secțiuni referitoare la *medicină, filozofie și literatură*. Vom stăruir puțin mai mult asupra acestor foi acoperite cu un scris caligrafic și care poartă patina vremii, pentru că ele dezvăluie la tînărul de 20—21 ani nemăsurate posibilități și virtuți intelectuale, valorificate apoi de savantul și gînditorul Ștefan Odobleja, în anii maturității creatoare. De fapt, *știința, filozofia și poezia* reprezintă trinitatea preocupărilor de o viață ale lui Odobleja. Cu precizarea că versurile sale sînt simple încercări care uneori au reușit să se apropie — așa cum vom avea prilejul să constatăm mai tîrziu — de adevărata poezie, fără însă să se confunde cu aceasta. Însuși Odobleja, cu exces de modestie, dar și cu malițiozitate, se scuza: « Să nu-mi atribuiți niciodată virtuți poetice. Muzele mele au fost nălînge și sărace, cercul relațiilor noastre — cibernetic vorbind — a fost cu adevărat vicios. Dacă însă doriți să știți cum mi-am irosit unele gînduri și momente, puteți răsfoi aceste hîrtii pe care am lăsat totuși unele semne ale vieții mele ».

Oprindu-ne la prima secțiune — medicina — observăm registrul bogat și variat al notațiilor, studentul Odobleja fiind preocupat de excitație, transpirație, toxine de lucru și toxine de mîncare, metode de îngîrșat, insomnii, asimilație — dezasimilație, ridicarea digestiei, gimnastica surmenor, nevroze, psihoze, clasiatîl-

Cu părinții și cu sora,
tînăr ofițer.

[În cinstea...]

D-rei Veturia

*În cinstea distinsei poete
Și-a celei mai frumoase dintre fete
Aceste rînduri le scriu;
E albă ca spuma de mare,
Senină ca soare-răsare
Și ager i-e ochiul și viu.*

*O rază de foc i-e privirea
Și-mprăștie-n juru-i iubirea
Și patimi aprinde de dor;
Pe buze, — petale de roze,
Sensibile foi de mimoze —
Cuvîntul i-adie ușor.*

*În pieptu-i tresaltă mistere
Sub rochia ornată cu mere
Și-n ritmul de pas alintat ;
Parfumu-i de floare de stîncă
Plutind în văzduh îl simți încă
Cu mult după ce a plecat.*

*În dans i-o naiadă păgînă
În brațe visezi c-ai o zîină
Cu care spre cer ești în zbor ;
De-o strîngi cîte-odată de mînă
O prinzi cum în inimă-ngîină
Poeme și vise de-amor.*

Revenirea la realitate

*Dintre științele din lume, toate multe cîte sînt,
Numai logica refuză să coboare pe pămînt.
Și umblînd cu nasu-n vînt
Ea se jură pe cuvînt
Că nu este numai veche
Ci și fără de pereche
Sugerînd, subtil și fină
Originea ei divină.*

*I-a venit acum sorocul să se democratizeze
Și pe planeta terestră din cer să amerizeze.
Părăsind de tot postura veche, metafizică
Logica să se-ndrumeze spre terestra fizică.*

În Dans

D-rei Eva
Amintire
de la balul vînătorilor

*O vrajă nesfîrșită mă-nvăluie-n lumină
Cînd simt catifelata atingere de braț,
Mă ia în stăpînire mișcarea ei felină,
O strîng cu drag la pieptu-mi, privind-o cu nesaț.*

*Iar dansul nostru este o caldă-mbrățișare
Ritmată lin și tainic de-un plîns de saxofon ;
Și plîng cu el odată — ploi calde, ploi cu soare —
În mine mii de doruri, plîngînd pe-același ton.*

ficarea bolilor, metode de tratament, clasificarea igienei etc.

O mare parte din aceste observații se vor regăsi amplificate și însoțite de o riguroasă demonstrație în *Psihologia consonantistă*. Ele sînt, în mare măsură, rezultatul lecturilor bogate ale studentului medicinist.

În capitolul consacrat medicinei s-au strecurat și unele observații care, aparent, au mai mică legătură cu problemele referitoare la sănătate. Aflăm, bunăoară, despre ipoteze chimice, legile aspectului corpurilor chimice, hidrocarburi și derivați, derivați organici, compuși cu azot. Trecînd pe teritoriul fizicii, este expusă o interesantă ipoteză privind legile culorii, precum și o serie de considerații despre forță și energii, energiile cosmice, originea căldurii, atracția universală. Întîlnim și cîteva notații despre psihologie, învățămînt, lingvistică (evoluția limbii), precum și o clasificare a producțiilor inteligenței umane, conform căreia *știința* reprezintă « toate cunoștințele verificate, confirmate de natură », *filozofia* este « știința încă neconfirmată de natură », iar *arta* — « sport intelectual, stimulent psihic ».

Cadrul natural de pe meleagurile natale îi sugerează chiar o muzică a luminilor (« Spectacol cu joc de oglinzi, de culori, de lumină și umbră. Ar fi o muzică, o artă nouă, diferențiată, care va avea efecte egale, sau mai mari ca ale muzicii. Combinată cu muzica ar fi o artă superioară »).

Încă din aceste pagini este evidentă aplecarea viitorului savant spre clasificări cît mai minuțioase și exacte. În acest sens, stau mărturie notațiile despre: clasificarea organelor, clasificarea chimiei, clasificarea corpurilor organice, clasificarea fizicii, clasificarea bolilor, clasificarea frumuseții, clasificarea esteticului.

Partea a III-a a caietului de însemnări este consacrată creației literare, cuprinzînd cîteva proiecte și încercări literare. Aici este inserată și acea amplă proză de modestă valoare literară, dar interesantă și prețioasă pentru că oferă unele amănunte privind mediul copilăriei sale, și anume *Biografia lui frate-meu*, căruia îi datorează orientarea sa către medicină.

În ultimii ani de facultate, viitorul medic își diversifică cercetările, ocupîndu-se de raporturile dintre transpirație și poziția corpului, precum și de studiul experimental, fundamentat acustic, al transmiterii sunetelor prin organism. Profesorul Nicolae Paulescu îi cerea ca tema pregătită pentru doctorat să o experimenteze

împreună 2—3 ani, dar, hotărît să treacă mai repede la practicarea profesiei («el era bine intenționat, dar eu voiam provincie, aer, libertate, încropirea unei vieți proprii» — mărturisirea ulterior savantul — a cedat-o unui coleg și chiar în anul terminării studiilor, 1928, susține teza, surprinzătoare (dar vizionară) ca temă pentru deceniul trei al secolului nostru, *Accidente de automobil. Studiu medico-legal*. (teza nr. 3094 din 14 iunie 1928). Teza a fost condusă de marele profesor Mina Minovici, al cărui nume îl purta Institutul Medico-Legal și elaborată sub îndrumarea conferențiarului dr. M. Stoenescu.

Deși studiile au fost încheiate cu succes, Odobleja este repartizat ca simplu medic de regiment la Brăila, la militarii pontonieri. Acest fapt și-l explică, în mare măsură, prin originea sa țărănească, la care s-au adăugat, probabil, și vederile sale materialiste, suspectate încă de atunci de «stingism», de influențe comuniste.

Acum începe un caiet cu versuri, numai de dragoste, martor fidel al meandrelor sale sentimentale. Aproape toate poeziile poartă o dedicație.

Nu știm cit va fi stat în Brăila, cert este că, în anul următor (1930), îl găsim medic al Regimentului 95 infanterie de la Turnu-Severin. Acum este foarte aproape de Valea Hotului, de pădurile din împrejurimi, pe care le vizitează adeseori.

Perioada severineană, care a durat patru ani (1930—1934), este una din cele mai bogate în

*Între-ale noastre inimi dispar orice distanțe
Unindu-se-mpreună în ris de piculină,
Și rîd cu ea odată trei sute de speranțe
Și trei sute de visuri în care Ea-i Regină.*

Parfumul tău...

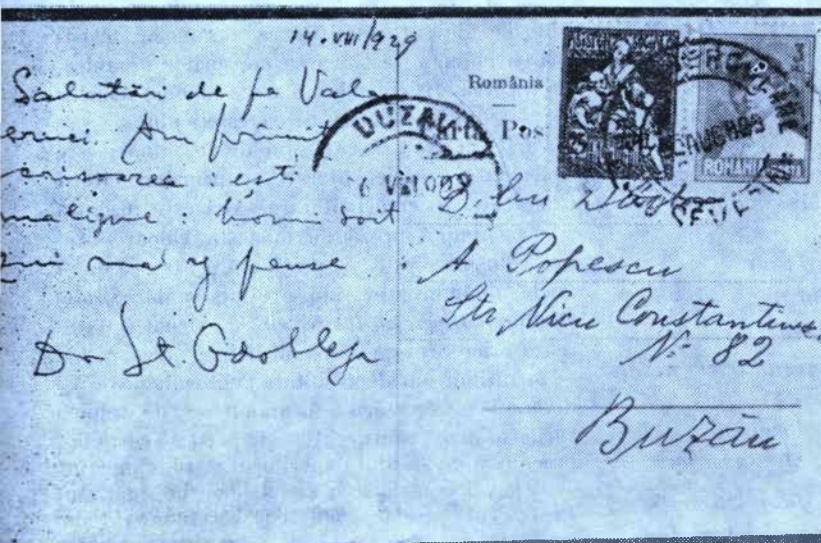
*Trecură patru zile de cînd sînt singur iară,
Iubita mea, tu ești departe-acum,
Și-ntr-un noi doi se-așterne-alîta drum,
Alîta drum de fier și drum de țară.*

*Și-un dor nebun îmi vine-n astă-seară
De-a mă-mbăta dîin nou de-al tău parfum,
Trimite-mi-l, iubito, orișicum
Trimite-mi-l pe vînt, pe trenul de la gară.*

*Trimite-mi din mirosul cosîței arse-n soare,
Și trandafirul gurii, esența de sudoare,
Miresme dulci, vrăjite-adormitoare,
Adînc să trag în pieptu-mi parfumul tău de floare.*

Sub vraja ei, la gară

*Am distilat, iubito,
În inima-mi aprinsă,
Miresme dulci și tandre
De crizanteme albe,
Am distilat arome
Din florile de ambre
Am distilat și roze
Am distilat și nalbe
Și-am făurit parfumul
Esența care-mbată
Și te transportă-n culme
De vis și feerie,
Parfumul ce desfată
Făcînd să uiți de lume,
Să rîzi și să spui glume,
Uitînd că-i frig afară
Și-uitînd că ești la gară.*

Teoria consonanței

*Pîn-acum credința fuse că pe fire se fac toate,
Că gîndirea, fără fire, nici de-nchipuit se poate;
Că ideile sînt oarbe și se duc la ochi legate
Încotro le duce firul, biciuite de la spate
Cum se mină la osîndă un convoi de exilate.
Că ideia se mărită după primul prăpădit
Care-i aruncat în drumu-i sau în cale-i s-a ivit!
Ca să înțelegi drama, puneți-vă-n locul ei
Și veți plînge mult de mila condamnatelor idei...
Cum o-ați simți, domnișoară, ca la vreme de-amurgit
Să fiți dată ca mireasă, mîndră, primului venit?
Să vă lege cu batista și pe urmă, vrut-nevrut,
Să porniți ca Baba Oarba pe un drum necunoscut
Și cu primul om sau fiară de care vă-mpiedicați
Să vă luați de braț și-n urmă soarta-n veci să vă legați!
Decît astfel de-nîmplare mai crud ce-ar putea să fie?
Providența vă ferească de-o astfel de tragedie!
Repetată-n orice clipă în vechea psihologie!
Cum să se mărite-o fată după primul scos în drum?
Măritușu-i jucărie ca să-l faci așa, oricum?
Credeți, oare, ca Natura să fi fost atît de proastă
Cînd a dat, ca-n cununare, minunata minte-a noastră?
Nu, Natura nu e proastă, numai omul este prost
Că nu știe s-o-nțeleagă și nu-i poate da de rost.*

*Așa mergea mîntea noastră, după teoria veche
Care, dup-a mea părere, era cam într-o ureche.
Asta fuse știința noastră, cea simplistă și credulă
Ce de-a ei suficiență tare-i mîndră și fudulă.*

*Teoria consonanței vrea să pună-n loc de fire
Acord și asemănare, armonie și iubire,
Explicînd, minte și suflet, prin « unde » și potrivire.
Soarta ideilor este, toată, chiar în mîna lor.
Ele nu mai stau ca sclave la cheremul firelor.
Cînd ideia se mărită, nu stă firul ca s-o lege
Ci băiatul care-i place, singură, ea, și-l alege.
Căsătoria se-ncheie pe atracții naturale
Ideile fiind fete tandre și sentimentale.
Ideile se-ndrumează ca și cum ar avea cîrme
Nici în minte nici în creier nu ne mai trebuiesc sîrme.*

realizări științifice, dacă ne gîndim că acum a fost concepută prima sa mare lucrare, *La Phonoscopie*, dar este și cea care a lăsat și cele mai multe urme în caietul cu poezii de dragoste, remarcabil caligrafiat. Trecînd peste modesta valoare literară a acestor încercări, care amintesc de zorii poeziei românești, Odobleja fiind un Conachi al deceniului trei din secolul nostru, ele rămîn interesante prin contribuția adusă la cunoașterea vieții afective a taciturnului și ursuzului medic.

În vara lui '34 este transferat la Regimentul 17 infanterie din Lugoj, ca medic secund. În primăvara lui 1935, este medic recrutor pentru județul Caraș (Reșița, Anina, Bocșa Montană, Oravița etc.).

La al IX-lea Congres Internațional de Medicină Militară, care se va desfășura la București, între 8—12 iunie 1937, susține comunicarea *Démonstration de phonoscopie*, ce va fi tipărită în volumul al II-lea al lucrărilor Congresului.

Cu prilejul Congresului, Odobleja a distribuit participanților un prospect prin care anunța apariția cărții sale *Psychologie consonantiste*, precizînd cîteva din ideile și tendințele generale ale lucrării.

Imediat după Congres, hotărăște să înceapă tipărirea cărții, dorind ca totul să fie de calitate (hîrtie, literă, ilustrare) și într-un timp cît mai scurt. Avatarurile tipării acestei cărți au fost relevate, pe baza documentelor de arhivă, de profesorul Nicolae Chipurici.²

Ca și cum greutățile materiale datorate începerii tipării *Psihologiei consonantiste* n-ar fi fost suficiente, ca trăznetul a picat mutarea la Lipcani, județul Hotin. Toate explicațiile și stăruințele sale la ministerul de resort au fost zadarnice. Erau tipărite deja 400 de pagini și a solicitat un răgaz de 3—4 luni pentru a rămîne în continuare la Lugoj, unde se tipărea cartea.

La începutul anului 1939, *Psychologie consonantiste* era tipărită și adusă la cunoștința specialiștilor de pretutindeni prin cataloagele de cărți ale Editurii „Maloine“, precum și prin cataloagele comune, unificate, ale cărților apărute în Franța.

În noaptea declanșării războiului a fost mutat de la Regimentul din Lipcani (care trecuse din

² Nicolae Chipurici, *Din corespondența dr. Ștefan Odobleja*. În „*Revista Arhivelor*“, anul LX, vol. XLV, nr. 3, iulie—august—septembrie, 1983, pp. 315—321—(pe baza fondului Dr. Ștefan Odobleja, de la Arhivele Statului din Drobeta Turnu-Severin, dosarele 6, 6a, 6b, 6c).

ȘTEFAN ODOBLEJA

INTRODUCERE ÎN LOGICA REZONANȚEI

SCRISUL ROMÂNESC

Dorohoi, la Turda și apoi la Tîrgoviște), la un alt reiment, tot disciplinar, din Bazargic refugiat la Cernavodă.

Ziua de 23 August 1944 l-a găsit pe Odoobleja medic în București. A participat alături de ceilalți ofițeri români cu entuziasm la întoarcerea armelor împotriva adevăraților dușmani. Este numit medic-șef al Ambulanței 37 Vinători de munte de la Sibiu.

Războiul se terminase. Toți colegii săi fuseseră avansați. Numai Odoobleja rămăsese căpitan. În cele din urmă este făcut maior și nu mult după aceea este mutat — pentru a cita oară? — din capitală în provincie.

În ciuda repetatelor rapoarte de a fi reținut în București, unde avea condițiile necesare pentru a reîncepe cercetările sale, este transferat la Dej, ca medic al centrului de recrutare și al garnizoanei locale.

În primăvara lui 1946 se căsătorește, solicitând «retragerea în cadrul disponibil» și apoi pensionarea definitivă reîntorcându-se în ținuturile natale atât de îndrăgite. Din 1946 pînă la 4 septembrie 1978, cînd Ștefan Odoobleja a decedat, au fost ani plini de frământări pentru marele savant. Treptat însă zărilor au început să se limpezească și Ștefan Odoobleja a trecut în neființă avînd convingerea că opera sa va fi așezată la locul ce i se cuvine în contextul științei românești și universale.

Ceva din sufletul său mare răzbate și în versurile alăturate.

Constantin NEGREANU

*La ogaș cu sîrmăria teoriei ruginite
Care-a vrut ca mintea noastră soneria s-o imite !
Fără sîrme merge gîndul pîn-la lună și-napoi
Fără sîrme ascultî gînduri din Paris la Dorohoi
Fără sîrme vin imagini prin satelit pîn-la noi !
Cînd te uiți într-o oglindă, te legi, oarecum de ea
Că de n-ar fi legătura, fața-n ea nu ți-ai vedea
Reflectarea-i o legare
Care sfori și fire n-are.
Obiectele din afară sînt legate de simțire
Fără sîrme, fără fire.
Obiectele dinăuntru, așa-zisele «idei»
Ocupînd, ca teritoriu, domeniul memoriei.
Tot la fel sînt oglindite, fără vre-o deosebire
În a lor reprezentare și legare de simțire
Dispensîndu-se de fire.*

*Dacă gîndu-ar fi pe sîrme, ar juca numa-n cutie
N-ar mai merge la distanță, n-ar mai fi telepatie.
Dacă în telepatie se propagă gînd pe unde
Tot din creier pleacă unda lumea-ntreagă s-o inunde.
Fiînd absurd ca și-n creier sîrmele să demontăm.*

*Potrivirea de frecvență este-al undelor secret
Cheia care-mi dă Parisul, Copenhaga și-n concret ;
Sinonima-asemănării și-al ei fizic interpret.*

*Forță-ascunsă, potrivirea tot mai mult se dă pe față
Multe face ea pe lume și tot multe ne învață.*

*Potrivirea ne atrage, potrivirea ne-mpreună
Ea ne face să fim prieteni și tot ea ne și cunună.*

*Potrivirile simțirii nu se uită și nu pier.
Cînd ne potrivim în gînduri, parcă am pluti spre cer.*

*Cînd tresaltă-n piept iubirea și te-aprinde foc și pară
Cînd mereu ți se tot pare brațul lui că te-nconjoară
Simți prea dulce mîngîiere ce te-ndeamnă la visare
Simți orăjirea cum te-ncinge, simți c-aveți... asemănare.
Potrivirea care-n lume are-atîta răspîndire
Este forța care-o duce și-o conduce pe gîndire.
Potrivirea face totul, nu așa-zisele «forme»
Ea alege și culege și ea dă gîndirii norme.
Razele de potrivire fac idei ca să se cheme
Le fac să se contopească, să se lege în sisteme.*

AFINITĂȚI ELECTIVE

Ion VINEA

În atelierul lui BRÂNCUȘI

AFLAT LA PARIS, ÎN 1928, ION VINEA primea din partea lui Constantin Brâncuși o fotografie ce-l reprezenta pe artist în atelierul său, într-o firească ipostază de lucru, tăind cu fierăstrăul un imens bloc de piatră. Imagine pe care o regăsim, de altminteri, magistral evocată de scriitor, în romanul postum *Venin de mai*: «Blocuri mari de granit se învecinau cu trei enorme pietre de moară...».

O dedicație autografă, scrisă cu creionul pe verso-ul aceleiași fotografii, un fragment dintr-un întreg de două ori amputat¹, mai lasă să se citească: «*Charmante [...] Ion Vinea souvenir affectu[eux] C. Brâncuși*». Destul, prin urmare, spre a ne confirma temeiul unei prietenii ce s-a legat între sculptor și poet, dincolo de receptivitatea manifestată de către gruparea de la „*Contemporanul*” față de geniul creației brâncușiene unanim recunoscut în plan universal. Căci publicația condusă de Vinea a avut, în deceniul al treilea — lucru știut astăzi —, un rol imens în a-l impune pe artist și conștiinței publice românești.²

¹ Fotografia a fost reprodușă în revista „*Steaua*”, publicație care în anii '60 are meritul de a-l fi redescoperit pe Vinea ca scriitor. Din păcate, tehnoredactarea n-a realizat faptul că are în mână un document literar cu semnătura a două mari personalități și a șters chiar o parte a dedicației lui Brâncuși, spre a nu se produce confuzii în tipografie, dând toate indicațiile de machetare alături, sau peste text, nemaiținând seama de textul original.

² Publicația întemeiată de Vinea a reproduș numeroase lucrări de ale artistului, i-a consacrat articole și medalioane precum și un număr special („*Contemporanul*” nr. 52, ianuarie 1925).

O adnotare de mai târziu a poetului, în colțul din dreapta jos al fotografiei, desemnează, cu aproximație, împrejurarea în care i-a fost oferită: «*Dată de Brâncuș [sic!] la Paris în Impasse Ronsin în atelierul său aprox[imativ] 1928.*»

Răzbat, așadar, din succintele inscripții, sentimentele de admirație manifestate de Vinea față de genialul sculptor: cum spuneam, autorul a introdus în cel de al doilea roman al său, *Venin de mai*, un întreg capitol, intitulat într-o primă versiune³, *Cu Gorjan la Paris*. Fragmentul, cu accentuat caracter documentar, apare, la drept vorbind, ca o grefă în structura epică a cărții, sudindu-se, totuși, perfect în cazuistica romanului. Pentru că artistul înfățișat aici, prin exemplaritatea destinului său — împlinit — creează o puternică situație de contrast, necesară spre a marca impasul în care se zbate Andrei Mille — acesta din urmă vizînd o categorie debusolată a intelectualității vremii.

Ceea ce, în ultimă instanță, interesează pornind de la documentul fotografic semnalat, este nu doar unghiul de incidență ficțiune-realitate, relație pentru care o fotografie poate să figureze — ca mărturie — în dosarul de creație al scriitorului, cu atât mai mult cu cât, în romanul său, Vinea explorează fertil un filon autobiografic.

Lărgind, însă, sfera observațiilor, putem spune că Brâncuși, așa cum a fost surprins de

³ În versiunea dactilografiată (M.L.R., Inv. nr. 24107) acest titlu de capitol figurează în transcrierea autografă a autorului. Romanul tipărit nu are titluri de capitole.

autor, trăiește prin forța neîntrecută a evocării.

Reconstituirea atmosferei brâncușiene, de atelier, proprie reporterului înăscut, se îmbină, totodată, cu sensibilitatea trăirii artistice, pe care o trezește poetului contemplarea lucrărilor ce populează spațiul de creație al artistului. Existența creatoare, așa cum apare în roman, se interferează cu cea cotidiană, coordonate ale aceleiași personalități, simbolizând aspirația spre o condiție superioară de a fi: «La telefon, maestrul Gorjan. Mă poftea la dejun pe a doua zi. Ținea mult să nu lipsesc. Invitația ne-a surprins. Știam că nu sînt pe placul lui Gorjan. Nu eram nici personaj, nici personalitate. Nici măcar promisiune...

Gorjan locuia în niște hambare de lemn și var, într-o fundătură din miezul Parisului. Numai el ar fi fost în stare să descopere asemenea construcții și să le transforme în atelier și locuințe în cea mai aglomerată dintre capitalele lumii [...]

Din fundul încăperii, făcîndu-și loc printre pietroaie uriașe, Gorjan veni spre noi și-mi întinse o labă păroasă. Purta o cămașă deschisă la gît, de mătase, peste care barba lui de lup de mare, căruntă și deasă, părea și mai aspră. Cînd ridea, ochii i se închideau șireți și blînzi Subțirel și de statură mai mult mică, părea totuși voinic. Mișcările lui erau ale omului obișnuit cu muncile grele. În hangarul pardosit cu scinduri albe și curate domnea o dezordine voită. Blocuri mari de granit se învecinau cu trei enorme pietre de moară și un strung gigantic de teasc de vie, patinat de vechime și rezemat de perete. Pe lespezi, pe socluri și pedestale se înălțau sculpturi ciudate care păreau smulse cu sapa, trecutului îndepărtat. Străluceau opriți în spațiu, cu o lumină de basm, pești și păsări, ideal de simple și de vii în nemișcarea lor în care se răsfrîngeau orele.⁴

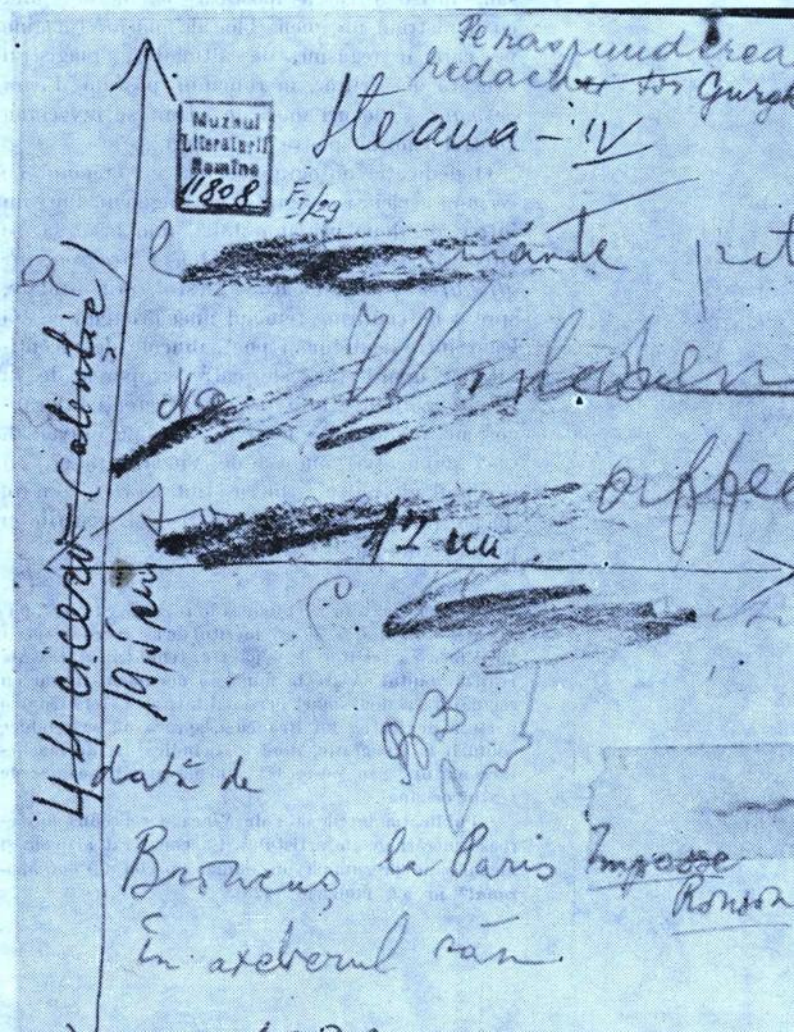
Privilegiul de a fi contemplat creațiile brâncușiene în climatul în care ele au fost făurite vine însă mai tîrziu. Transferul motivului *Păsării măiestre* în poezia cu același titlu⁵ dedicată

artistului n-a fost așadar rodul fascinației imediate ci al inspirației. Dacă revenim asupra momentului cînd are loc întîlnirea (în roman) dintre Mille și Brâncuși, cam la 25 de ani după instalarea sculptorului la Paris, nu ne surprinde că împrejurarea coincide cu vizita poetului în atelierul din «Impasse Ronsin», a cărei dată apare consemnată, fie și cu aproximație, de Vinea pe fotografia de la care am pornit.

Recente mărturii⁶ pomenesc, însă, de alte drumuri efectuate de Vinea în capitala Franței:

În expoziția internațională din 1924-25 organizată de gruparea artistică alcătuită în jurul publicației condusă de Vinea, alături de *Sărutul*, *Mille Pogani* și *Cap* (din colecția Fr. Storck). Poezia *Pasărea sfîntă* întruchipată în aur de sculptorul C. Brâncuși⁷ a fost, însă, scrisă de L. Blaga după expoziție. Considerațiile — de acum — ale filozofului culturii, asupra artei brâncușiene au fost prilejuite de acest eveniment artistic.

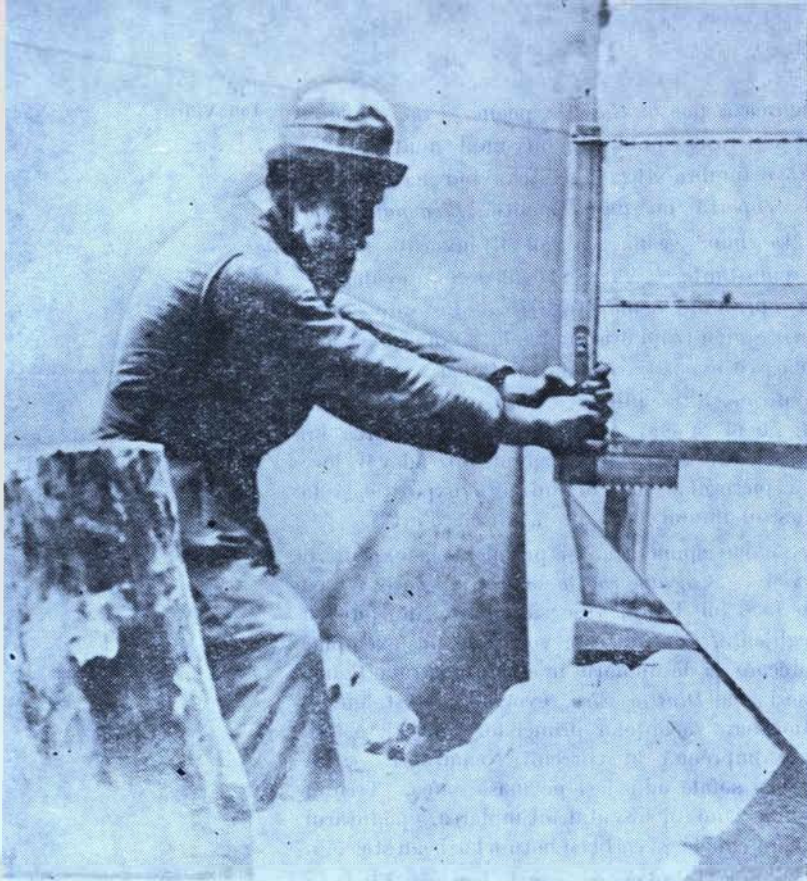
⁴ Corespondența Vinea-Tzara publicată de profesorul Henri Béhar în „*Manuscriptum*”, nr. 2 și 3/1981, pp. 154-166, 131-145.

⁴ Scrierea se identifică, pînă la un punct, cu imaginea surprinsă de aparatul fotografic pe coperta numărului amintit (52) din „*Contemporanul*”, dedicat sculptorului, fiind reprodusă o „vedere din atelierul lui Brâncuși (Paris)”. Clișeu a fost probabil obținut de Marcel Iancu.

⁵ Poezia *Pasărea măiastră* fusese, prin urmare, scrisă în 1920; apare în „*Contemporanul*” și în numărul consacrat lui Brâncuși. Lucrarea artistului figurează

unul prin 1921, în compania lui Marcel Iancu, abia întors în țară de la studii (și după experiența sa dadaistă); un altul urmînd să aibă loc, potrivit sursei citate, la sfîrșitul anului 1922. Dacă poetul a dat curs și acestui proiect, deocamdată nici un document nu o atestă. Dar că era interesat să cunoască — nemijlocit — climatul artistic pe care îl trăiește Parisul (și nu numai) la începutul deceniului trei, nu încapă îndoială. Căci, el însuși promotor al unei direcții înnoitoare în literatura noastră, Vinea promovează schimbul de valori cu alte literaturi europene; principiul confruntărilor înscriindu-se ca un imperativ necesar al programului său.⁷ Dealtfel, efortul definirii unei poziții artistice proprii se asociază permanent, în concepția scriitorului, dar și a eseistului, de care era dublat, cu datele fundamentale ale originalității creației, inseparabile de specificul ei național⁸. Vinea mai credea cu încredințare că, de aici,

de la noi, țîșnise un filon de regenerare a artei, a spiritului ei în plan european. Constatare lucidă și încurajatoare pentru dezvoltarea unui dialog fertil, important în contextul afirmării României ca stat național și unitar și în planul valorilor culturale, după Unirea din 1918. De aceea un Brăncuși, a cărui artă era expresia de geniu a unei astfel de sinteze și a unei vechi tradiții, reprezintă — în viziunea șefului de școală care a fost Vinea — simbolul perspectivelor de exprimare a culturii noastre în lume. Expoziția internațională organizată în 1924, sub egida revistei „*Contemporanul*“, în cadrul căreia reputatul artist era prezent, demonstrează dealtfel, că exponenții artei românești pot sta alături de oricare mare artist din lume.

Dar, spre a fi întreprins atîtea forme de colaborare cîte a izbutit să realizeze, redactorul șef al revistei stabilește, la timpul respectiv, legături nemijlocite cu grupări literare și prestigioase publicații de pretutindeni, cu mari scriitori. E de presupus, așadar, că Vinea a fost într-adevăr în Franța înainte de 1923 și că l-a vizitat și pe Brăncuși. De aceea ni se pare util să elucidăm dacă proiectul călătoriei împărtășit prietenului Tristan Tzara, în scrisoarea din decembrie 1922⁹, s-a realizat la începutul anului 1923 sau cu un an mai tîrziu. Căci vom vedea numaidecît că motivele invocate de expeditor, care îl vor determina să-și amîne călătoria, țin de fapte care s-au petrecut — efectiv — în anul următor și chiar mai tîrziu. Or, dacă judecăm după roadele care s-au revărsat — vizibil — în paginile „*Contemporanului*“, ca urmare a relațiilor stabilite direct de Vinea, merită să stăruim asupra acestei intenții. În ordinea evenimentelor relatate în scrisoarea amintită, Vinea pornește mai întîi de la premiera dramei lui Strindberg, *Simunul*, în care a jucat soția sa. Or, piesa intră în repertoriul stagiunii 1923—1924, spectacolul fiind recenzat de către reputatul cronicar dramatic al revistei „*Gîndirea*“, Ion Marin Sadoveanu, în ianuarie 1924. Semnatarul cronicii face, de altminteri, referirile de rigoare la rolul principal «interpretat de D-na Dida Solomon-Vinea», menționînd, totodată, și inițiativa turneele Teatrului Național în provinciile românești alipite după marea Unire de la 1918 (turnee despre care pomenește și

⁷ Ne-am referit pe larg la acest aspect al activității poetului în articolul *Ion Vinea și mișcarea artistică internațională*, „*Manuscriptum*“, nr. 4/1983.

⁸ Edificator, în acest sens, este articolul *Urmasii lui Ronsard* („*Cuvîntul Liber*“, nr. 33, 6 septembrie 1924).

⁹ Cf. „*Manuscriptum*“, nr. 3/1981.

Vinea în scrisoarea sa).¹⁰ Dealtfel, nu cu mult mai devreme, în iunie 1923, Marcel Iancu publicase (în numărul 42 al revistei „Contemporanul”) portretul artistei creionat de el, sub care se putea citi: «Dida Solomon a cărei creație în *Simunul* la Național e așteptată».

Vinea se mai vede silit să-și amine călătoria și din «nevoia de-a mai strânge ceva bani», deoarece, scrie el, cumpăraseră „*Faclă*”, Cocea fiind condamnat ca urmare a noii legi a presei. Soluția de a cumpăra ziarul era singura cale. spre a asigura continuitatea acestei prestigioase publicații întemeiate de Cocea. Mai mult decît atît, sfidînd rigorile cenzurii, Vinea marchează chiar momentul, publicînd un tulburător pamflet prin care condamnă, cu vehemență, suprimarea libertății de opinie, diatribă ce se încheie cu elogiul publicistului militant ultragiat.

Dacă ar fi să acceptăm, prin urmare, ca valabilă data de 6 decembrie 1922 a scrisorii de la care am pornit (firește, ca reper al călătoriei poetului), faptul mai înainte invocat și-ar pierde valabilitatea, pentru simplul motiv că „*Faclă*” abia reapăruse; în numărul pe ianuarie 1923, redactorul șef al revistei „*Contemporanul*” își rezerva bucuria de a sublinia, încă o dată, publicului triumful lui Cocea: «„*Faclă*” reappare, dar ține să se știe, după cum anunță eternul copil teribil care e N. D. Cocea, că nu-și ia prin aceasta un angajament de longevitate. Hotărîrea e, prin urmare, luată, decesul cu voioșie prevăzut. Nu-l putem îndupleca la dimpotrivă pe Cocea. Jocul de-a pasărea Phoenix e mare ca slăbiciune și vanitate și înțelegem din primele rînduri citite că s-a păstrat pe de-a-ntregul șampion. Această „*Faclă*” deci va lumina și se va mistui cu o intensitate de fulger și de bună seamă cu efectele lui».

Precizare — a cărei temeinicie se va dovedi, cum remarcam, numai după un an. Putem lua în considerare și promisiunea lui Vinea de a-i expedia lui Tzara exemplarul din revista pe care o conduce, unde urma să apară una din poeziile cuprinse în pachetul manuscriselor românești (încredințate prietenului la plecarea în Elveția), întrucît se confirmă o dată mai mult că evenimentele prealabile planului de călătorie a poetului se petrec în 1923. În sumarul numărului 45/1924, cel «cu femeia fus pe copertă» (reproducere după Brăncuși — «cap de femeie»

figurează poezia *Glas*¹¹; poema *Vino cu mine la țară* fusese publicată într-unul mult anterior (15 octombrie 1922), acesta avînd ca ilustrație pe copertă un desen politic, *Liga națiunilor*.

De bună seamă că pot fi invocate și alte circumstanțe¹² care să pledeze — evident — în sprijinul demonstrației desfășurate pînă aici. Spre a risipi orice îndoială, să mai precizăm, doar, că expoziția lui Marcel Iancu (ce părea să confirme, între altele, că data poștei imprimată pe plicul în care se află, astăzi, scrisoarea lui Vinea este cea reală) a avut într-adevăr loc; dar pictorul a mai organizat o expoziție și la sfîrșitul anului 1923 (la „Maison d'art”).

Să mai spunem că și promisiunea expedierii revistei „*Cugetul românesc*”¹³, pe care Vinea i-o face lui Tzara, vine să repare, de fapt, o neglijență. Căci nu este vorba de un exemplar oarecare, ci de numărul în sumarul căruia figura poezia sa *Dintr-o vară*, evocînd — nostalgic — atmosfera vacanțelor primei lor tinereți, petrecute împreună la Gîrcenii Neamțului: «Era cald și sofale adînci și pe masă cafea, / Tristan Tzara, cînd ai discutat întîmplarea, / pădurarul fluiera cîinele / și cerbi cu botu-n lac beau stelele».

Trebuie, așadar, să conchidem că Vinea a întreprins voiajul proiectat și că acest lucru s-a întîmplat în 1924, prilej cu care a stabilit raporturi de colaborare cu prestigioase publicații literare, a cunoscut o seamă de scriitori, de la care avea să primească mai apoi însemnate cărți cu dedicații amicale. Probabil că tot atunci a perfectat programul expoziției și al festivalului internațional ce vor avea loc la sfîrșitul anului 1924. Și, fără îndoială că printre cei pe care i-a vizitat s-a aflat și Constantin Brăncuși.

Constandina BREZU

¹¹ La data cînd îi scrie, numărul în discuție era, probabil, în mare alcătuit. „*Contemporanul*” are, însă, o pauză de apariție din iulie 1923 (nr. 44) pînă în aprilie 1924 (nr. 45), cînd intervine vacanța obișnuită de vară, iar la începutul anului 1924, scriitorul, după cum am văzut, nu se afla în țară.

¹² Poetul a mai strecurat, între alte confesiuni făcute prietenului, știrea privind lectura unui roman de Gorki; s-a mai referit și la apariția unei nuvele de Panait Istrati în „*La Revue Européenne*” (Probabil, la fragmentul din *Codine*). Despre aceste preocupări găsim de-altminteri, o suită de note în paginile revistei, în cursul anului 1924.

¹³ „*Cugetul românesc*”, nr. 1, ianuarie 1923.

¹⁰ Turneul avusese loc în 1923, sub direcția conducere a lui Ion Marin Sadoveanu.

EPISTOLAR: Grigore C. MOISIL

Scrisori din Turcia (II)

Aici e o primăvară nemaicredută
cerguta: soare, frumos.
Vă sărut mult, mă
grăbesc că pleacă Viorica la
Poșta

GRIGRI

1

[carte poștală]

Ankara, 26 ianuarie 1947

Mico * dragă, tată * dragă,

Vă scriu în grabă, să pun scrisoarea la Poșta. Am primit și scrisoarea lui Gică și [pe] cea a lui Emil și c[arta] p[oștală] a tatii pentru ziua mea.

Mulțumesc și [vă] voi scrie mai pe larg. Aici e o primăvară nemaicrezută: soare, frumos.

Vă sărut mult, mă grăbesc că pleacă Viorica la Poșta.

GRIGRI

2

Istanbul, 30 ianuarie 1947

Mico dragă, tată dragă,

Tocmai azi am primit scrisoarea de felicitări de la tata. N-a venit la ziua proiectată, dar tot de ziua mea a ajuns. Noroc că am multe zile în luna asta.

* Pentru nume și apelative, a se vedea „Manuscriptum“, nr. 1(58)/1985, pp. 127—142, unde sînt note explicative.

Eu Vă mulțumesc mult pentru urări și Vă urez tuturor să fie bine, sănătate, spor la treabă și noroc.

Precum vedeți, scrisoarea a făcut vreo două săptămîni, data ei fiind de 13 ianuarie. V-am scris o scrisoare cu Decei și l-am rugat să vină să Vă vadă și să Vă aducă o grămadă de ziare pe franțuzește și pe turcește, în care e vorba despre conferința mea.

Noi acum avem musafiri: Lena e veselă că e în acest oraș frumos. După ce ne-am plimbat bine aici, mergem la Ankara. Asta se va întîmpla săptămîna viitoare.

Pe aici e destul de frig, vînt și zăpadă. Uneori plouă — un fel de ploaie-zăpadă. Cum eu stau mai mult în casă sau mă deplasez cu mașinăria, nici nu-mi pasă.

În privința venitului la București am ținut seamă de ideea mamei de a veni cînd s-o mai încălzi, dar nici prea mult nu vreau să aștept. Așa că, cu voia lui Dumnezeu, aș vrea să venim prin luna Martie. Atunci e dezghețat și pe urmă, cînd o fi chiar cald, noi avem de gînd să mergem la Roma și între cele două voiajuri vrem să stăm nițel aici și la Ankara. Așa că eu cred să fie mai bine ca oricînd în luna Martie. Bineînțeles trebuie ca toată lumea să fie de acord.

Suntem veseli de progresele Zoichii, veseli că poate să citească singură poveștile. Așteptăm să le și scrie.

Zoica, de altfel, nu ne-a mai scris de multă vreme.

Acum, peste cîteva zile, așteptăm alt rînd de scrisori cu curierii.

Vă sărutăm pe toți de foarte multe ori

GRIGRI

Azi fiind ziua lui Ionel îi urez multe lucruri bune.

3

Ankara, 7 februarie 1947

Mico dragă, tată dragă, și ar trebui adăugat Flori dragă, Ionel dragă, Emil dragă, Annie dragă, Zoe dragă etc.

Am primit scrisorile trimise cu curierul. Am mai primit și altă scrisoare de la tata. Vă mulțumesc tuturor. Pentru tata și Emil trimit alături o noutate numismatică: fotografia unei banknote Azere. Încerc să vedem poate pot obține originalul. Matei trimite cerneală de stilou. Și pentru Victoraș o sticlă *de la mine*. Catalogul ăla în două volume prea e scump astăzi. Emil să-mi spună însă, dacă e *absolut necesar*, i-l cumpăr; dacă e numai din bibliografie nu, sau nu acum.

Eu am de gînd, cu Viorica, să venim la începutul lui Martie în țară, să stăm vreo zece zile, două săptămîni, în fine cît o vrea D-zeu. Țin foarte mult cînd om veni să Vă găsesc pe toți sănătoși și nimeni să nu fie slăbit. Accentuez mult asupra acestui fapt. După o iarnă atît de grea primăvara vine de obicei cu boli și deci trebuie epidemiile (Doamne ferește!) să Vă găsească rezistenți. Această idee se referă mult la mama, tata, Florica. Să mănînce și să nu se istovească cu munca. Bineînțeles, toți să aveți grijă de voi. Ce e cu tusea lui Zoe? Dacă aveți nevoie de vreo doctorie telegrafiați sau telefonați, sau, mai simplu, telefonați lui Zizi, să lase vorbă acasă la ea și la prietenii ei toți (cu care vorbim la telefon deseori), să căutăm aici. Vă rog, foarte, foarte mult să Vă îngrijiți cu toții. Nu știu de ce, dar mi-i frică că nu mîncăți destul și aș vrea să mîncăți bine, că eu aici prea mănînc de toate și mă doare cînd mă gîndesc la voi.

Aș vrea nici să nu Vă obosiți prea mult. Florica să aibă grijă de ea, că fără ea nu poate nici mama, nici Zoica. Tata să nu mai meargă prea mult pe jos, că e frig și zăpadă mare pe cît aud și-l obosește. Vă rog foarte mult să Vă îngrijiți și să Vă hrăniți bine. Ba chiar și o țuică sau un vin nu strică; zău! Zoe să aibă grijă de ea și de fina ei. În Vichi am mai multă încredere. Luț! sper că a redevenit un înțelept în aceste chestii, cum a mai fost.

Că acum, dacă trecem la treburile noastre, noi ne-am călătorit astă noapte de la Istanbul la Ankara. Lena a avut mare noroc că atît cît a stat la Istanbul, peste

În Italia, 1957.

două săptămîni, a fost foarte des vreme frumoasă; multe zile întregi, sau măcar jumătăți de zi cu soare, plină primăvară. S-a plimbat și s-a inspirat.

Eu, precum V-am scris, am ținut niște conferințe. V-am trimis și gazete pe care sper că le-ați primit. Tare mi-i teamă că mama s-a apucat să învețe turcește! Sau că-l ia pe d. Constante ca interpret.

Noi, ajunși aici, am găsit o grămadă de invitații în o grămadă de locuri: mese, cocktailuri, dineuri, recepții, așa că avem niște săptămîni foarte pline, pînă la plecare.

Sper ca Lena să deschidă expoziția pe la vreo 15 februarie și să o țină vreo 2 săptămîni. Eu mi-am jucat rolul, acum e rîndul ei.

Ne e dor de voi toți. Am primit și o c.p. de la Vichi și-i mulțumim.

Vă sărut de foarte multe ori, mult de tot.

GRIGRI

Zoica nu intră în scrisoarea asta că are una specială.

4

18 februarie 1947
Luni, Ankara

Mico dragă, tată dragă,

Am impresia că cealaltă scrisoare scrisă cu același curier [*sic!*] era cam plîngăreață. Profit de faptul că curierul întîrzie 2—3 zile și nu pleacă decît azi ca să Vă mai scriu cîteva vorbe.

Noi suntem bine sănătoși. Am reînceput o viață mondenă activă. Săptămîna asta avem o grămadă de mese-cocktailuri, unele la noi, multe la alții.

Mîine, de exemplu, mergem la Ministrul Egiptului, care a fost Ministru la București. Aflînd că e și Lena aici, a poftit-o și pe ea.

Lena își deschide expoziția simbătă. O să fie frumos și sperăm cu lume multă. Altceva nimic nou. Vă doresc să fiți sănătoși și să Vă găsim veseli cînd om veni să Vă vedem.

Sărutări multe, multe tuturor

GRIGRI

5

22 mai 1947
Istanbul

Dragă Zizi și Lena,

Trimit alăturat cîteva scrisori în chestia doctoratului Neculce, spre a discuta cu oamenii așa cum am vorbit.

Eu îi scriu lui Neculce cum vine în București să ia contact cu voi și să-mi telefoneze.

Multe mulțumiri și sărutări.

GRIGRI

Dl. Secretar General Zănescu îți va da o valiză, iar la cifru găsești o carte pentru tata, un pachet cu molton pentru Florica, niște cărți pentru Emil, deci 1 valiză și 3 pachete (ultimele n-au încăput în valiză).

6

Izmir, 28 mai 1947

Mico dragă, tată dragă,

Vă scriu din Izmir unde am făcut o călătorie și am stat vreo șase zile.

Izmir e numele turcesc al Smirnei. Ne-a plăcut foarte mult. E un port într-un golf cu munți pe margini, așa că se vede foarte frumos. Hotel cu odaie la mare, plimbare pe malul mării.

Am fost de aici la Efes, plimbare cu mașina vreo 2—3 ore dus și tot atât întors. Ne-am plimbat printre ruine, am văzut tot felul de pietre, coloane, străzi pavate din antichitate, muzeu cu statui etc. Frumos.

Ieri am fost la Pergam (acum îi zice Bergama); am și dormit acolo. Orașelul are un hotel drăguț cu toate lucrurile pentru turiști: masă, grădină, radio, muzică de dans. Ruinele ne-au impresionat profund. Eskulapeion (temple, spital, bibliotecă, bineînțeles toate desemnate pe jos numai, cu urme de coloane și coloane mari întregi) și Acropola, un deal întreg, cu ruinele unei cetăți bizantine și o grămadă de ruine antice, palatul regelui Pergamului, agora, două gimnazii, temple etc. Muzeu cu statui frunte. (Dealtfel se pare că tot ce era întreg au luat nemții care au făcut săpăturile și au făcut un mare Muzeu al Pergamului la Berlin.)

Cam asta e ocupația noastră în ultimele zile.

Așteptăm, poate vine mama Viorichii și ne aduce știri de la București.

Sper că boala mamei la stomac i-a trecut. Așa ne-a informat M-me Constante la telefon înainte de plecare.

Mai scrieți și voi ceva (am aflat că avem câteva scrisori la Ankara, pe care sper să le găsesc mâine la Istanbul).

De aici plecăm la Istanbul unde vom sta, cred, o săptămână. Viorica speră să vie M-me Constante în acest timp și să înceapă să aibă musafiri pe mamă și tată.

Eu nu știu când o să vină Ionel și Annie. Au mai avansat cu luatul hotărârii? Ce face Florica? Cum suportă viața? Îi merge? Vă sărut

GRIGRI

7

Luni, 2 Iunie 1947

Mico dragă, tată dragă,

Întorși în Istanbul de la Smirna, am avut ieri o vizită simandicoasă: cu vaporul „Transilvania” trecea spre țară Ministrul Argentinei la București. Deci: aperitiv la Consulat, apoi ne-am imbarcat în câteva automobile și am făcut un tur al orașului: „Sfânta Sofia”, alte moschei, zidurile orașului, închisoarea „Șapte Turnuri”, în fine un drum tip pe care l-am făcut cu toți cei care au trecut pe aici în ultimul an. Am devenit un fel de ghizi pentru arătarea frumuseților orașului vizitatorilor simandicoși care au legătură cu România.

Ieri a fost o nuntă la Consulat: un chelner român de aici s-a însurat și a avut ca nași pe Consul și pe nevastă-sa (D-na și Dl. Trifon) care au dat o recepție la care am luat și noi parte. Mirii erau fericiți de această onoare.

Eu plec mâine spre Ankara, ca pe la sfârșitul lunii să viu spre București. Asta depinde mai ales de Neculce. El și-a terminat Teza de doctorat și vine la București să o susțină. Cu această ocazie voi veni și eu. Deci când vine el la București, o să-mi telefoneze și o iau și eu pe drum spre Capitală.

Viorica e într-o continuă așteptare a familiei de 7 săptămîni. Tot crede că o să vină M-me și Dl. Constante peste două-trei zile. Așa că e la frigare toată vremea. Altfel e bine.

Vă sărut de multe ori pe toți

GRIGRI

8

Ankara, 6 Iunie 1947

Mico dragă, tată dragă,

După o frumoasă excursie făcută la Smirna, Efes și Pergam și cîteva zile de Istanbul, m-am întors alaltăieri la Ankara. M-am întors singur fiindcă Viorica a rămas la Istanbul pînă la începutul săptămîinii viitoare, cînd mama și tatăl ei vor veni la noi în vizită. Eu nu i-am mai așteptat la Istanbul, ci am venit aci unde am puțină treabă (citiți și traduceți: un dineu, un dejun și un cocktail, asta înseamnă treabă!).

Pe aici au început căldurile. Știți că în Ankara e cald ziua și răcoare noaptea. Așa că tot merge. Viorica a căutat niște case la Istanbul și mi se pare că a găsit una care să ne convină pentru vară. Ar fi bine dacă diverși membri ai familiei s-ar gîndi serios să vină să ne viziteze. Loc o să fie! Sunt toți invitați, rămîne numai să facă ce au de făcut: pașaport și să ia vaporul sau trenul.

Noi am primit acum vreo săptămîină două scrisori de la tata, care ne-au făcut multă bucurie.

Am avut vești indirecte, grație numeroaselor convorbiri telefonice ale Viorichii. Am fost vesel că mama s-a făcut bine repede. Să fie atentă, mai ales acum, că vin căldurile. Am primit și o scrisoare de la Annie.

Scrisorile tatii fac în genere mare bucurie Viorichii. A fost foarte amuzată de felul cum povestea tata despre distracția mamei cu Zoe și despre Vichi, Luță și casa de la Predeal.

Vă sărut de foarte multe ori

GRIGRI

9

Ankara, 8 iunie 1947

Mico dragă, tată dragă,

Azi am primit scrisoarea tatii din 28—29 mai. A pus deci 10 zile. Foarte bine.

Eu, precum V-am scris, dar se poate întîmpla ca scrisoarea asta să ajungă mai repede ca cealaltă, sunt despărțit de cîteva zile de Viorica. Ea e la Istanbul, unde își așteaptă familia.

A avut mulți nervi de la începutul lui Aprilie, cînd ei i-au spus că sunt gata (deși nu erau decît la început). Le-a tot telefonat (am profitat și eu că aveam, indirect, vești de la voi). În fine, au plecat, au sosit la Sofia, au plecat din Sofia și mîine dis-de-dimineață, cu voia lui D-zeu, D-na și Dl. Constante vor descinde în gara Istanbul, de unde peste cîteva zile vor veni la Ankara și apoi, împreună, vom merge la Istanbul pe vară.

Viorica a găsit o casă pe care o vom lua pe vară la Istanbul, așa că acum casă avem (mare!), ne mai lipsesc musafirii.

Dacă cumva vine Neculce în București și Vă telefonează spuneți-i să facă așa: să dea imediat un telefon Lenei sau lui Zizi și să vorbească cu ele; să le întrebe dacă sunt în Istanbul sau în Ankara în acea zi;

să-mi dea imediat telefon și telegramă, să vin și eu la București.

Altceva ce să Vă mai spun? Pun în plic și două scrisori: pentru Aguletti (de la Contenciosul Ministerului, să i-o dea Emil) și pentru Frusinica.

Scrisorile tatii fac în genere mare bucurie literară Viorichii. A fost foarte amuzată de felul cum povestea tata despre distracția mamei cu Zoe și despre Vichi, Luță și casa de la Predeal.

Acum câteva zile a fost ziua lui Ionel, care a făcut o grămadă de ani. Îi pun alături o scrisoare.

Vă sărut de foarte multe ori

GRIGRI

10

Marți, 8 Iulie 1947

Istanbul

Mico dragă, tată dragă,

Vă scriu scrisoarea asta cu Poșta; să vedem: ajunge? și mai ales: ajunge mai repede ca cea pe care o să V-o scriu cu curierul?

Ieri am sosit aici. Am călătorit foarte bine. Mașina era grozavă și am ajuns la Giurgiu pe negindite. La Giurgiu mi-au dat o șalupă cu motor și am sosit la Rusciuk. Era frumos. Dunărea liniștită, calm, soare etc. La Rusciuk am mâncat la Consulat, apoi cu trenul (*W-Lits*) la Sofia. Am mâncat la Legație și după-amiaza m-am întâlnit cu matematicieni bulgari și am stat de vorbă ca între confrăți.

Simbătă seară am plecat din Sofia și am ajuns Luni la Istanbul. Am mers cu wagon clasă, căci *Wagonul-pături* era defect și nu mergea.

Am ajuns apoi — după ce am lucrat ieri toată dimineața acasă la Kanlica (citește Kanlıgea)! E o casă frumoasă, cu un *hall* mare la parter, și altul la etaj, cu multe dormitoare (aștept oricâtă familie, că loc berechet), la mare (pe malul asiatic), vedea pe Bosfor, splendidă (se vede Emergian, care e cam lângă Terapia), ziua peisaj de colină înverzită, cu case-vile de vară la mal, iar noaptea plină de luminie.

Casa are două terase la parter, una spre mare, alta spre o grădiniță nu prea mare, dar plină de flori (ortensii în buchete mari). În fața casei, pe mal, suntem pe cale să plantăm alte flori.

Abia așteptăm pe Annie și Ionel și Eta, să se bucure și ei (Ionel, mă gândesc, ar putea utiliza scrisoarea mea și pentru Comisia Aliată de Control).

Eu o să mă duc de vreo două-trei ori pe săptămână la Istanbul (sunt 12 km, pe șosea și apoi se trece marea cu bacul) la Consulat.

Suntem pe cale să ne instalăm telefon: e singurul lucru ce ne lipsește și suntem complet mulțumiți (adică aproape: mai lipsesc și musafirii! D-na și Dl Constante își fac, singurii, datoria).

Vă sărut pe toți de multe ori

GRIGRI

Adresa noastră poștală este una din următoarele;

1) Consulat de Roumanie, Taksim, Sira Selvi, Istanbul

2) Hissar cadessi 16, Kanlica, Istanbul

Încercați amândouă să vedem cum funcționează, cum ajunge mai repede.

11

Istanbul, 10 iulie 1947

Mico dragă, tată dragă,

V-am scris o scrisoare cu poșta și acum vă scriu cu curierii. Să vedem care o ajunge mai repede.

Adresa noastră nouă e: *Moisil, Ambassade de Roumanie*

Anadolu Hissar Cadessi 16 Kanlica Istanbul

Casa, repet lucrurile, dar nu știu dacă ați primit cealaltă scrisoare, e foarte frumoasă: e la malul Bosforului, seara sclipesc în mare luminile de pe coasta europeană. Ziua marea e strălucitor de albastră; trec bărci și vapoare, din cînd în cînd vapoare.

O grădină cu un enorm buchet de ortensii roz. Cîteva palmieri. O sală de mîncare-hall jos, mare și de mare stil.

Gr. C. Moisil alături
de Catrina Ralea.

Suntem pe punctul de a ne instala telefon. Mergem din cind în cind la Istanbul (vreo 12 km) și primim musafirii care sunt toți epotați de casă. Eu cu mîndrie subliniez că meritul descoperirii e al lui Mme Îngeraș și dacă D-na Constante e acolo, se umflă în pene.

M-me Îngeraș face pe castelana de la Castel al Mare.

Așteptăm musafirii: pe Ionel, Annie, Eta. Să vină că e bine.

Ce face domnișoara cea mai mică? Ce face Florica? Să se îngrijească și să nu se obosească.

Sărutări tuturor. Zoica să nu creadă că o uităm, dar de data asta are doar scrisoarea asta. Altădată îi scriu una lungă.

Vă sărut mult GRIGRI

Pentru Emil: mă gîndesc că ar fi potrivită o săptămînă arheologică româno-bulgaro-iugoslavă sau româno-bulgară, sau așa ceva. Să se gîndească, să vorbim unde trebuie.

Pa

GRIGRI

Istanbul, 15 iulie 1947

Mico dragă, tată dragă,

Vă scriu cu Magheru care pleacă acum spre București.

Vă scriu de pe malul Bosforului, dintr-o casă splendidă, pe care V-am descris-o cu altă ocazie, în scrisori pe care sper că le-ați primit.

D-na și Dl Constante se simt fericiți și abia așteptăm ca Ionel, Annie și Eta să fie și ei aici. O să le placă foarte mult,

Seara stăm pe mal, Bosforul scaldă fundamentul, *vis-à-vis* se văd luminile caselor de pe malul european. Cînd e apa foarte liniștită, cum a fost de exemplu aseară, luminile se lungesc de-a latul Bosforului, pînă aproape de malul nostru. E feeric.

Cam asta e tot. Mîine plec la Ankara pentru 3 zile. Așteptăm vești de la Ionel să știm ce fac.

Vă sărutăm cu drag pe toți.

Trimitem Mărioarei ceva pentru cînd o începe să mănînce cu lingurița.

Vă sărut mult

GRIGRI

13

Simbătă, 2 august 1947

Mico dragă, tată dragă,

Vă scriu cu poșta, deși am impresia că scrisoarea asta o să o primiți după cea pe care Vă voi scri-o peste vreo săptămînă, cu curierul. Vom vedea.

Azi Viorica a vorbit la telefon cu Zizi și am aflat că sunteți bine sănătoși și ne-am bucurat.

Noi stăm în genere pe malul Bosforului: ne uităm la malul de *vis-à-vis* și ne mirăm ce frumos e. Alteori ne uităm de pe malul de *vis-à-vis* la al nostru și iar ne place. Uneori trecem pe malul de *vis-à-vis*; azi, de exemplu, am fost la masă pe malul european. În genere, pentru a trece *vis-à-vis* e destul de lung, trebuie ocolit tot malul pînă la bac și apoi pe malul european.

Astă seară e mijlocul Ramazanului, sărbătoare mare. Mergem și noi, că e interesant.

Acum citeva zile am fost la Jalova. E o stație cu ape termale, exploatate încă de pe vremea romanilor. Cu foarte multe ortensii, în floare.

Zilele astea o să mergem la Buyuk-Ada (=Prinkipo= *Iles des Princes*) să ne plimbăm socrii și să ne plimbăm și noi cu aceeași ocazie.

Vă sărut de foarte multe ori

GRIGRI

14

21 Septembrie 1947

Mico dragă,

Îți scriu în grabă mare. Săptămîna asta am avut mult de lucru. O să-ți povestească Viorica care e obiceiul în aceste zile.

Ieri am fost la Ankara. Azi m-am întors la Istanbul. Cred că o să fiu în București în prima decadă a lui Octombrie. Cu voia lui Dumnezeu.

Eu sunt bine. Scriu în grabă că altfel se pierde trenul.

Viorica vă va povesti tot

Sărutări

GRIGRI

Mai, 1958 — la C.O.S.
(Fotografii comunicate
de Viorica MOISIL)

JURNAL: Petru COMARNESCU

Critica de artă și arta criticii

SÎNT SCRIITORI CĂRORA LI S-A PUBLI-
cat, tot ce-au scris, în timpul vieții și despre
care s-a spus «totul». Critica a analizat ope-
rele și documentele lor, operînd cu tot felul
de metode și determinînd, prin ingenioase diag-
nostice, felurite maladii, iar apoi, acești scriitori
au pătruns în posteritate.

Petru Comarnescu face parte dintre scriitorii
care, deși s-au expus benevol și voluntar tuturor
expertizelor, a scăpat clasificărilor, a rămas
ascuns ori nebăgat în seamă, mai ales de cri-
tica dogmatică a anilor de după război. Remar-
cînd curba existenței sale intrate, la un moment
dat, într-un perimetru comun, pînă și prietenii
entuziaști din tinerețe, care au scris despre
Petru Comarnescu ca despre o vedetă de cursă
lungă, au sîrșit prin a accepta nedreptatea ce
s-a făcut acestui vîrf al unei strălucite generații
și au consfințit o intolerabilă stare de fapt.
Ceea ce am găsit în corespondența lor, în decla-
rațiile lor orale, n-am mai aflat în jurnalele lor
și nici în declarațiile lor publice. Se îndoiau
de capacitatea lui Petru Comarnescu? Aș spune
că nu. Dar preferau să se abțină de la judecăți
critice, deoarece Comarnescu, prin opera, prin
sacrificiile sale, prin lupta sa pentru afirmarea
altora, era un teribil reproș pentru ei înșiși.
N-am să dau nume, pentru că nu fac un proces.
În afară de asta, există și excepții. Un critic
ca Ionel Jianu avea să se comporte și după
dispariția lui Petru Comarnescu cu noblețe și
obiectivitate, nutrindu-i o prietenie și o pre-
țuire constante. Dealtfel, nici acum nu am
aflat ce gindeau despre opera sa (pe care nici
n-au acceptat-o dar nici nu au cunoscut-o,
pentru că se desfășurase în țară, nu aiurea)
marii scriitori cu care a pornit la drum și pe
care el i-a propulsat din plin și i-a acclimatizat
la noi. Am obținut, în schimb, mărturii din
partea lui Jacques Lassaigne, Carola Giedion-
Welcker, Sidney Geist etc., nu însă de la cei
care ar fi fost datori să ocrotească amintirea
unui om cu o operă și o existență dramatică
și adesea pilduitoare. Mai mult decît atît, Mircea
Eliade a adnotat noua ediție a jurnalului său

cu un portret comic, care, desigur, se potri-
vește lui Petru Comarnescu tînărul, ca și lui
Petru Comarnescu bătrînul, dar este nesemnifi-
cativ și exterior, exprimînd doar firea explo-
zivă și temperamentul vulcanic, nu spiritul care
nu s-a osificat și nu s-a veștejit niciodată. Merita
Comarnescu acest tratament? Nu, atîta vreme
cît jurnalul lui Eliade se dorește o istorie palpi-
tantă și realistă a autorului și a epocii sale, nu o
colecție de anecdote. Fără adaosul care să

Ion Tuculescu —
AUTOPORTRET

arate că între aparență și esență este o distanță ca de la cer la pământ și cel prezentat într-o ipostază ironică sau comică dovedea în operă o trăinicie și o seriozitate de savant, aprecierea lui Eliade apare în primul rind dezavantajoasă pentru autorul ei.

Reflectind asupra motivelor care i-au determinat pe marii prieteni ai lui Petru Comarnescu să-și răcească sentimentele față de cel rămas «acasă», aș spune că tocmai «spiritul critic», pe care Comarnescu „il suspenda” numai în fața capodoperelor, produsese o stare de reticență sau de inhibiție. Memorabilă rămîne scena de la Paris, întâlnirea cu Cioran și Ionescu, apărută în *Chipurile și priveliștile Europei*, confruntarea dintre cei doi răsfățați și prietenul lor de dincolo de zare. În fața potopului de obiecții, Cioran avea să reacționeze potolit și prudent, lipsit de spontaneitatea și de virulența de care dă dovadă în scris. Nici Ionescu nu s-a pronunțat cu privire la portretul ce i l-a făcut Comarnescu, dar, desigur, spiritul său l-a redus repede «la absurd» și l-a înlăturat din cale, nefiind în firea celor puternici și legănați de succese să admită confruntările severe. Îmi amintesc cît de mult dorise Comarnescu să-și revadă prietenii de tinerețe, și cu cîtă emoție plecase în Occident, de cîteva ori, în Franța, Italia, Spania, Statele Unite, și cît de categoric renunțase la orice nouă experiență de acest fel, simțindu-se definitiv înstrăinat și neînțeles într-o lume care se voia superioară, distantă, justă, perfectă chiar, disprețuind sau condamnînd tot ceea ce rămăsese în urmă și evolua într-un climat diferit.

Revenind în încăperile lui de pe Strada Icoanei, la biroul cu sertare secrete unde ținea *Jurnalul*, între cărțile sale fidele și vitraliile care filtrau luminile zilei, Comarnescu și-a încărcat o ladă de zestre cu toate cărțile și pliantele, hărțile, ilustratele și scrisorile ce concentraseră impresiile ultimelor călătorii, cu gîndul de a scrie acest episod tulburător al existenței sale. Toate aceste documente însă au rămas neatînse și ele s-au dus direct la muzeu unde așteaptă cercetători care să le priceapă și să le dea viață, să le ordinaască și să le facă să vorbească. O parte din *Jurnalul* lui Comarnescu, scris atît de ordonat, mai ales în ultimele două decenii ale vieții sale, bătut la mașină și parțial corectat, la care se adaugă o corespondență de proporții copleșitoare (volume întregi reprezintă dialogul cu Ionel Jianu și Traian Filip), folosește toate mijloacele epice curente: portretul, evocarea,

conversația, monologul, comentariul, eseu, cronica, analiza relațiilor, mișcarea evenimentelor etc. Nu este vorba de memorii. Memoriile se scriu dintr-o poziție fixă, de regulă la capătul existenței, cînd viața poate fi privită în perspectivă inversă și extrasă din amintiri și documente. *Jurnalul* lui Comarnescu reprezintă în primul rind prezentul sau trecutul apropiat. Autorul își măsoară viața pas cu pas, zi de zi. Inventariază persoanele care trec prin casa sa, prin sălile de expoziții sau de ședințe, prin ateliere și edituri. Nu aflăm în *Jurnalul* lui Comarnescu nici o pagină, nici un rind fără vibrația sentimentului și expertiza estetului. Comarnescu judecă săvîrșite momente, opere de artă, relații dintre persoane politice și particulare, întreabă destinele fiecăruia, citește în creație expresia dramelor individuale și a convulsiunilor sociale, nu poate — și nici nu vrea — să despartă artistul de om și opera de artă de trăirea cotidiană. Iscoditor, adesea caută să deslușească secretele intime, urmărește ca un romancier pasiunile și frământările sentimentale, pătrunde în intimitate cu indiscreție de analist și adesea comite imprudențe și ofense. Vrînd să judece, săvîrșește nu numai acte de justiție, ci și nedreptăți adesea clamoroase, bizuindu-se pe informații eronate sau futele, dar, atunci cînd vine vremea, el revine asupra acestor considerații și le corectează din mers, fără remușcare și fără să se umilească, optînd pentru opera deschisă, pentru creația provizorie, spontană și imperfectă. Comarnescu supune la numeroase probe prietenia prietenilor și știe să ceară iertare atunci cînd greșește. Nu poate sluji unui singur artist, unei singure tendințe, dezamăgește profund prin ceea ce unii socotesc frivolitate (trecerea de la un subiect de admirație la alt subiect de admirație), lansează talente cu entuziasm și apoi le cenzurează cu îndoieli și reticențe, deseori coborînd de la extaz la meschinărie. În această pendulare continuă, el pune la încercare nu numai artistul, ci și criticul, se pune la probe pe sine însuși, se neagă, se detestă pentru a putea respinge, se retrage pentru a ataca, produce în suflete inocente adorație, iar apoi își bate joc de sentimentalismul și ipocrizia care cresc în umbra fastuoaselor buchete de trandafiri. Cultivă duioșia și dorul, le reabilitează, își încheie conferințele urînd ascultătorilor asemenea stări sufletești, dar, dacă ele i se par necesare pentru momentele de explorare lăuntrică și de confort spiritual, le calcă repede în picioare pentru o

«Expoziția retrospectivă a lui

Miercuri 17 februarie 1965

Miercurea trecută mi-am dat seama că plecasem la Constanța cu un început de gripă și că trebuia să mă caut. A fost doctorul Simici, bătrîn de peste 80 de ani, dar în care am încredere. El a descoperit acum unsprezece ani că aveam subocluzie intestinală, în timp ce alți medici dădeau neputincioși din umeri în fața durerilor și vărsăturilor mele. În fond, am avut o bronșită, pe care cred că am lecut-o cu ventuze și cu puține doctorii, căci de duminică mă simt mai bine. Am stat în casă pînă duminică, ieșind special pentru vernisajul mării expoziții — cu peste 300 de pînze — a lui Ion Țuculescu.

Este emoționant să vezi cum timpul face dreptate și stabilește ierarhia valorilor. Expoziția retrospectivă a lui Ion Țuculescu, mort de cancer în 1962, la vîrsta de 52 de ani, este copleșitoare. În fața ei, mi-am dat seama că acest autodidact în pictură și om de știință este probabil cel mai de seamă dintre pictorii români din ultimii douăzeci de ani. Este mult mai puternic și mai autentic decît Ciucurencu și chiar față de Dumitru Ghiață aduce un plus de vitalitate, imaginație, dramatism. Nu este atît de organizat în compoziție, atît de riguros în «făcutul» lucrurilor, cum era Brîncuși, cu care mă gîndesc uneori că seamănă. Am avut chiar impresia că Țuculescu este pentru pictură ceea ce a fost Brîncuși pentru sculptură, dar văzînd expoziția retrospectivă m-am convins că totuși Țuculescu nu ajunge la desăvîrșirea lui Brîncuși, nu are acea ordine și claritate interioară, acea devoțiune pentru «făcutul» lucrurilor, acea rigoare unică.

Țuculescu a fost un temperament cu uluitoare vitalitate, pe care a știut să o transmită culorilor și liniilor lui, fiecărei tușe. Oltean, ca și Brîncuși, el aparține tipului de artist «posedat» ca și Van Gogh și Gauguin. Brîncuși a fost un iluminat, nu un posedat. Apoi, oricît de uluitoare sînt pînzele pictate în culori dense, tari, de intensități egale ale lui Țuculescu, există ceva de improvizație, de exprimare irațională în compo-

---

confruntare spectaculoasă de idei și principii, care nu o dată degenerază în furii dezagreabile și scandaluri. Moralist, Comarnescu nu scapă prilejurile publice (vernisaaje, conferințe, convorbiri în restaurante sau în foaierele teatrelor) pentru a sancționa prostul gust, mediocritatea, indolența artistică, platitudinea și conformismul. Cînd spațiul unei cronici se dovedea insuficient pentru a-i propaga opiniile și gusturile, el căuta locurile de întîlnire cu artiștii și iubitorii de artă. Nu o dată l-am văzut revenind în fața unor tablouri și expoziții fie pentru a le dezvălui secretele și puterea de fascinație, în fața vizitatorilor, fie pentru a le denunța și scoate din competiție, creîndu-le proastă reputație.

Petru Comarnescu este un scriitor modern, complet și complex, chiar dacă nu și-a dezvoltat

talentul epic îndeajuns, iar experiența prozei sale extraordinare din *Chipurile și priveștiile Americii* nu a dus-o mai departe, pentru a descrie societăți, tipologii, civilizații, urmînd pilda unui Mircea Eliade, care a imbinat în tot decursul existenței sale filosofia și literatura, eseul și ficțiunea. Comarnescu s-a vrut în primul rînd interpret. Iar în *Jurnalul* lui creează cu toate mijloacele de care dispune tot un interpret. Un martor, un cronicar al vremii, al istoriei artelor românești contemporane, după primul război mondial, după al doilea război mondial. Treptat, pe măsură ce apar cărțile sale inedite sau redimensionate (*Confluente ale artei universale*, Editura „Meridiane“, 1972; *Brîncuși, mit și metamorfoză în sculptura contemporană*, Editura „Meridiane“, 1972; *Chipurile și priveștiile Americii*, Ed. „Eminescu“, 1974; *Scrieri*

Ion Țuculescu este coplesitoare»

zițiile lui. Țuculescu este, în fond, un expresionist, poate primul mare expresionist ce l-a dat poporul nostru și tocmai dintr-un fond de cultură primitivă, căci valorile folclorice pe care le agită el provin din teluricul ritualurilor, din magia preistorică, dintr-o imaginație fantastică stăpinită de dughuri faste și nefaste. Pământul, frunzele, copacii au pentru Țuculescu «ochi», trăiesc, privesc, amenință, prilejuiesc coșmaruri. Unele buciume par făcute din capete de morți și vestesc moartea. Este ceva din vitalitatea călușarilor, din forța lor magică în pinzele folclorice și cele simbolice primitiviste cu totemuri și cu gândul la moarte.

Este un pictor în care se găsesc laolaltă ultimele tendințe ale artei contemporane: expresionismul, existențialismul, îndrumarea spre abstragere și deci vecinătatea cu abstracționismul. Dar cu ce forță sau vitalitate sint imbinat aceste curenți! Da — simți cum în faza 1940—1942 Țuculescu se voia un Van Gogh al peisajului românesc și poate că dacă Van Gogh ar fi fost român și ar fi pictat natura noastră ar fi pictat ca Țuculescu. De asemenea, în faza ultimă, «totemică», are uneori din viziunea lui Gauguin, un Gauguin îmbibat de ritualurile primitivilor, *Gauguinul* din statuetele în stilul primitivilor. Om cu cultură plastică, desigur că Țuculescu a preluat poate chiar conștient unele influențe sau idei generale de la acești innoitori, Van Gogh și Gauguin. Uneori am văzut și ceva din Rouault într-un peisaj cu umbre negre în puterea nopții... În totul însă el este legat de folclorul oltenesc, de stilizarea scoarțelor, prin intermediul cărora vede oamenii și natura — în faza folclorică și în cea finală — jumătate reali, jumătate transfigurați geometric. La vernisaj, Radu Bogdan a citit unele însemnări din jurnalul ținut de Țuculescu și într-un loc pictorul observa cum în tablourile stilizate în sensul scoarțelor oltenești se petrece un dublu proces: lucrurile, transfigurate ca în scoarțele stilizate, redevin naturale, adică se încarcă din nou cu realitatea inițială, aceea din care s-au inspirat autorii scoarțelor.

---

despre teatru, Ed. „Junimea“, 1977; *Chipurile și priveștiile Europei*, Ed. „Dacia“, 1980; *Brâncuși împotriva Statelor Unite* (traducere), Ed. „Dacia“, 1971; *Kalokagathon*, eseuri, și O'Neill și renașterea tragediei, în curs de apariție la Ed. „Eminescu“ și Ed. „Dacia“ etc.) începem să întrezărim silueta impunătoare a operei sale care s-a «ascuns» în numeroase publicații, în prefețe, în programe de sală, în conferințe, în interviuri, în „*Revista Fundațiilor Regale*“, unde a colaborat vreme de un deceniu, dar mai ales în *Jurnal*. S-a dedublat adesea singerind: o parte publică, o parte intimă, partea publică înscrisă în tiparele vremii, partea intimă urmărind fidel transformările sufletești ale unui mare animator, ale unui judecător de artă dotat cu amplă cultură și fine antene. În literatura noastră, bogată în tipuri, Comarnescu și-a introdus

autoportretul, înfățișând o existență singulară și dramatică, existența criticului de artă modern.

Deseori, parcurgînd paginile *Jurnalului* său, pe care îl doresc cit mai repede tipărit, mă gîndesc: de 15 ani Comarnescu se odihnește la Voroneț; noi critici i-au luat locul, nici unul însă nu intrupează modelul comarnescian, pe care l-aș asemui cu dirijorul unei orchestre simfonice, deoarece el nu s-a mulțumit să observe, să constate, să comenteze și să compare, ci s-a implicat în actul artistic al epocii sale cu întreaga ființă, exercitînd un control de specialitate și o înrîurire pe toată linia, o provocare demnă de un demiurg.

Traian FILIP

București, 21.I.1985

Natură—stilizare — iar natură, acesta ar fi procesul bivalent al viziunilor lui Țuculescu și cred că autoobservația lui Țuculescu este justă.

De altfel, trebuie puse la socoteală pentru explicarea dramatismului teluric și spiritual totodată (*Călușari*, dar și *Sacre de Printemps* al lui Stravinsky) mai multe elemente: neliniștea interioară a artistului, zguduirea pricinuită de război (de care pomeneste în notele sale), lupta cu boala și moartea care l-au răpus și, de asemenea, ochiul său de microbiolog. Țuculescu a fost om de știință, a absolvit facultățile de medicină și științe naturale și a privit natura și ca un microbiolog, simțind dinamismul vieții, al mișcării în orice frîntură de materie.

Vernisajul de ieri, la sala Dalles, unde tot parterul e populat cu cele 300 din tablourile sale, în timp ce sus, la etaj, se află o expoziție de gravură clasică italiană care este așa de depărtată față de tumultul de jos! — vernisajul a fost foarte instructiv. A vorbit mai întâi solemn și acru pictorul Eugen Popa, lăudînd moderat și fără stil pe Țuculescu. Nu numai Popa, dar și Ciucurencu, Ghiță, Baba sau și pictorii mai tineri trebuie să aibă o cutremurare în fața vitalității și originalității «geniale» ale lui Țuculescu. Este teribilă senzația cînd te crezi mare și vezi cum peste tine apare deodată un uriaș care te strivește. Este atîta forță evidentă în arta lui Țuculescu încît greu va fi măestrilor și pretențioșilor să o nege. De ieri se știe mai clar și mai public că bogata noastră pictură are încă un mare talent, poate cu scipiri geniale, care poate fi așezat alături de Grigorescu, Luchian, Andreescu, Pallady, Petrașcu, Ghiță.

După Eugen Popa, a vorbit criticul Radu Bogdan, om uricios, băgăreț, impertinent uneori, dar care are și merite. Cînd a murit Țuculescu în vara lui 1962, Bogdan a fost la înmormîntarea de la Cernica, unde dintre critici nu a fost nimeni altul, iar dintre colegi doar sculptorul Anghel și pictorul Angheluță. Nu s-a ținut nici o cuvîntare, Bogdan a vrut, ca și mine, să scrie ceva. Eu nu m-am putut duce, căci mă angajasem să țin cuvîntările de deschidere a expoziției lui Victor Cupșa. Țin bine minte că în cuvîntarea de la vernisaj — duminică 29 iulie 1962 — dimineața — elogiînd pe tînărul pictor Victor Cupșa am spus că în momentele acelea la Minăstirea Cernica era îngropat marele pictor Țuculescu și am făcut un fel de filosofie *ad-hoc*, arătînd că viața ia de pe scena ei pe unii și aduce pe alții, arta continuînd mereu peste moarte. Am greșit. Trebuia să mă fi dus la înmormîntare. Dar detest înmormîntările și nu am fost nici la cea a lui Ion Barbu, nici la cea a lui V. Voiculescu. Am fost doar la Tudor Vianu și Ion Marin Sadoveanu și la aceea a criticului Marin Simionescu-Râmniceanu. Și la Sadoveanu am fost, dar nu și la cîmitir ci doar la mitingul de doliu de la Ateneu.

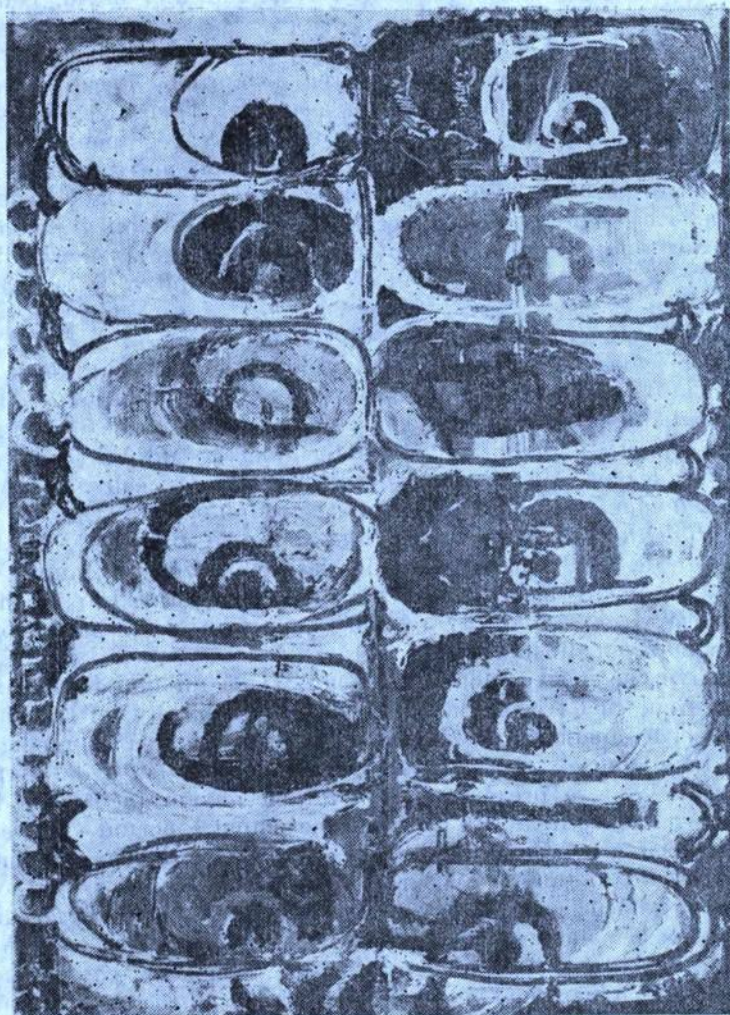
Radu Bogdan a fost în intimitatea lui Țuculescu spre sfîrșitul vieții, mai ales după expoziția pe care acesta a avut-o la el acasă, pe strada Lizeanu 5, în 1956. A dat asemenea concurs familiei la organizarea actualei expoziții. Doamna Țuculescu și cele trei fiice care au păstrat cu pietate vreo 500 de lucrări ale pictorului — căci după expozițiile din 1938, 1939, 1942 și poate încă una, el nu a mai avut expoziții personale, decît cea din 1956 acasă. A lucrat cu fervoare, ca un posedat, pînă în preajma morții. În cuvîntarea, care va apărea în „*Contemporanul*“, dar nu știu dacă integral, fiind prea lungă pentru o revistă, Bogdan a dat o serie de citate relevante din însemnările lui Țuculescu.

A vorbit apoi, scurt și apăsător, Geo Bogza, asemuînd pe Țuculescu cu Brîncuși, ceea ce desigur că va supăra pe foarte mulți. Nu e în totul justă asemuirea, dar oricum, faptul că se vorbește de Țuculescu la un nivel așa de înalt, tocmai în momentul de «psihoză» Brîncuși, a trebuit să jignească multe susceptibilități și veleități din lumea artistică a noastră.

Apoi, la vernisaj, a mai luat cuvîntul bătrînul Țuculescu, tatăl pictorului, în vîrstă de 84 de ani, fost învățător la Craiova, care a vorbit emoționant, pe un ton patriotic, lăudînd «uriașa» muncă a fiului, legătura lui cu arta poporului și aducînd prinos cîrmuirii. Cu barbă albă, încă viguros, într-o blănă boierească, bătrînul Țuculescu

Ion Tuculescu — PRIVIRILE CULORILOR

a impresionat. De altfel semăna cu fiul. Vigoarea oltenească, mândria și semeția se vedeau în ochii tuturor.

În ceea ce mă privește, l-am cunoscut bine pe pictor, am scris despre expozițiile din 1938—1939 și despre cea din 1942 (cred că nu greșesc anul). Am primit de la el ca dar un peisaj cu o furtună din Constantinopol, lucrare din prima perioadă, mai puțin interesantă, dar vestind calități. Când prin 1942 a făcut mutația către o pictură aspră, explozivă, în stil Van Gogh — un Van Gogh al peisajului românesc — țin minte că Tuculescu mi-a explicat transformarea sa și ce căuta, ajutându-mă să scriu — în „*Viața*” cred — cea mai înțelegătoare și admirativă cronică publicată până atunci despre el. Am întreținut relații amicale. Nu era stilul de om care să-mi placă integral. Tuculescu avea șuchițeniile lui. Bărbat frumos, chiar distins, bine făcut, părea prea sigur de sine și chiar îngimfat. Avea credința absolută în sine, caracteristică tuturor artiștilor egocentrici și posedați de anumite idei și imagini. În discuții, era enervant uneori, căci nu admitea controversele, îndoielile. Avea un suris suficient, de om superior, te lua de sus, cu «*Petrică*» și ar fi vrut să-l admiți, să-l iubești așa cum era. Mi-era simpatice, îl admiram ca pictor, dar mă supăra suficiența, aerul

de superioritate, pe care cred că Luchian nu-l avea, cum nici Șirato, Tonitza, Paciurea, cu care am comunicat mai de la suflet.

Acum, îl văd ca un « posedat » și deci mi-l explic mai bine. Dar pe posedați trebuie să îi admiri de la distanță, căci dacă îi vezi prea de aproape pierd și chiar te scirbesc. Nu îmi părea nici deosebit de inteligent, în orice caz Țuculescu nu avea inteligența noțională și obiectivă, capabilă de obiectivare și de respect pentru celălalt, pe care am întâlnit-o la Șirato, Tonitza sau la George Enescu, mai puțin la Pallady, care era și el dacă nu un posedat, în orice caz un apucat. Deși frumos, distins, manierat, Țuculescu avea și ceva de « țoapă », ceea ce iarăși este explicabil, dat fiind fondul său teluric, primitiv, el reprezentând în artă vitalitatea, instinctul, forța primară, în sensul cărora s-a și exprimat. Era interesant doar când vorbea de dinsul, de țelurile lui.

Ca orice oltean, avea și spirit practic. Ca om excepțional, chiar fără înaltă inteligență — continui să cred că avea instinct și intuiție mai mult decât inteligență — Țuculescu a putut fi om de știință și mare artist. A putut lua două facultăți deodată, facultatea de medicină și cea de științe naturale, deși Voinov îi zicea că nu poate urma amândouă. El a putut și, prin 1933, după terminarea studiilor științifice, a publicat în reviste străine de specialitate comunicări despre cercetările sale. Mi-a dat chiar studiul *La Dynamique de la larve de Tenebrio Molitor et la théorie des tropismes* publicată în „*Bulletin Biologique de la France et de la Belgique*“, fascicula 4, 1933. A lăsat un volum de 1300 pagini cu studii despre infuzori. Volumul va fi tipărit.

În 1956, mi-a făcut citeva mărturisiri pe care le-am notat. Dar în anul acela, când l-am vizitat acasă și ceva mai târziu, când i-am văzut expoziția personală, am avut un conflict sau două cu dinsul.

Am spus că avea și spirit practic de oltean. Dacă nu mai putea expune pictură decât rar și cu greu, căci trecuse la folclorism și la stilizare, el totuși câștiga de pe urma cercetărilor de medic și, de asemenea, soția sa câștiga ca medic și întreținea familia cu trei fiice, când el nu câștiga. Lasă că lua cite o sută de lei pentru expertizarea tablourilor ce i se prezentau (pe când eu nu am făcut niciodată așa ceva și lui Greceanu i-am certificat un Luchian nesemnăt, sporind cu vreo opt mii de lei valoarea comercială a tabloului), dar așa greu cum o ducea, a reușit să-și facă o frumoasă colecție de tablouri și covoare oltenesti. Ca licean, a avut o expoziție de pictură la Craiova, alături de fratele său, care a expus sculptură, iar din banii câștigați frații au făcut o călătorie la Florența, Roma, Napoli, în 1925. A câștigat bine și de pe urma celorlalte expoziții de mai târziu. A mai câștigat ca medic și așa se face că a putut să achiziționeze citeva remarcabile pinze de Luchian — *Fetița cu portocala*, *Priveștiștea Moineștilor* din fosta colecție Lazăr Munteanu etc. A strins valoroase obiecte de artă populară, în special scoarțe oltenesti. Foarte frumos. Dar ascundea ce avea și rar arăta cuiva colecția sa. Lui Jianu i-a arătat-o și Jianu a văzut tablourile de Luchian, dar când peste citeva luni, urmînd să publice marea monografie despre Luchian, cea în colaborare cu Jianu (1956), Țuculescu a refuzat să-mi arate capodoperele lui Luchian pe care le deținea. Dacă nu le-ar fi arătat lui Jianu cu citeva luni înainte, gestul nu m-ar fi supărat. Îmi era obligat pentru cronicile elogioase ce le scrisesem, pentru înțelegerea ce i-o arătasem când alți critici nu-l pricepeau și nu scriseseră ca mine. Cred că nu voia să se știe ce opere de artă avea acasă, nu voia publicitate în jurul colecției sale. Dar ascundea și se ascundea sub argumente puerile. Nu era sincer cu mine și asta m-a supărat.

Al doilea conflict l-am avut tot prin anii 1956—1957, cred. L-am întâlnit într-o seară la stația de tramvai 16, în fața bisericii italiene — pe atunci mergea tramvaiul 16, trecînd și prin fața casei mele și continuînd spre Lizeanu. Era cu soția. A început prin a mă ironiza că scriu pentru « realismul socialist », că promovez în cronicile mele realismul. I-am răspuns:

« — Eu îmi continui meseria de critic. Cred în artă și dacă realismul socialist poate da rezultate îl susțin. Și dă uneori. Apoi, eu nu-mi pot permite luxul de a-mi suspenda

activitatea, căci întrețin pe alții. Nu am nevestică să mă întrețină ca să fac ce vreau. Și apoi dumneata rizi de realismul socialist pentru că nu te pricepi să faci oameni, pentru că nu poți fi realist.»

Uimit de replica mea tare, a rămas pe gânduri:

« — Așa vezi dumneata lucrurile?

— Da, așa le văd, mai ales în fața unui om care nu are înțelegere pentru alții.»

A venit tramvaiul. L-am luat toți trei, dar se produsese răceala între noi.

Nu știu sigur dacă notele luate în convorbirea cu el — datate 13 octombrie 1956 — au fost sau nu înainte de acest conflict. Cred că nu. Cred că le-am luat când am fost la el acasă spre a-i vedea lucrările. Am mai fost și când a avut o expoziție mai mare acasă, prin 1957 sau 1958 (nu-s sigur de date), faimoasa lui expoziție, socotită abstracționistă, dar de fapt simbolic primitivistă (totemică). Țin minte că agățase pînă alături de pînă pe pereții camerelor, făcînd un fel de tapiserie de pinze neînramate. Erau atît de puternic colorate, încît la primul contact îți ardeau ochii. Acum, în expoziția retrospectivă de la Dalles, sînt tot inghesuite, dar față de cum erau în locuința sa par oricum mai aerate ca orînduire. Datorită răcelii intervenite între noi, am comunicat ulterior foarte puțin, iar Radu Bogdan, mai abil și mai șiret, înfinit mai puțin onest decît mine în relațiile cu artiștii, i-a intrat sub piele. Așa se face că Radu Bogdan care i-a spus lui Lucian Grigorescu că nu are decît să se sinucidă, dacă nu poate face arta ce se cere (lucru relatat chiar de Lucian Grigorescu într-o plenară a Uniunii Artiștilor Plastici) și în perioada 1948—1953 a procedat ca un sbir și față de Ciucurencu, acum apare ca un susținător a lui Țuculescu! Da, l-a susținut, dar după 1956 încoace, cînd eu am avut proasta inspirație să mă cert cu dinsul. Nu știu dacă apar bine din dialogul menționat mai sus, dar așa a fost. Țuculescu nu te prețuia decît dacă îi băteai în strună oricînd și oricum. Așa-s de altfel majoritatea artiștilor.

Ei, dar toate acestea aparțin trecutului și azi Țuculescu, dincolo de micimile și insuficiențele lui, devine una din marile figuri ale artei noastre. Poate că dacă ar fi fost mai inteligent și mai puțin instinctiv și primitiv nu ar fi creat arta aceasta de forță și dramatism. Dar, dacă, pe lingă toate însușirile și scrierile lui ar fi avut rigoarea omului de gîndire, și un spirit autocritic mai dezvoltat, arta lui ar fi fost într-adevăr desăvîrșită, așa cum este arta lui Brîncuși.

Ion Mirea, care și-a deschis, cu două zile înainte de cea a lui Țuculescu, expoziția, apare firav și mititel față de celălalt. Este solar, luminos, mai inteligent decît Țuculescu, dar nu are nici forța, nici bogăția de imaginație, nici drăcescul duh creator al celui alt. Și Mirea crede în virtualitățile artei noastre populare de a trece la înalte forme culte, dar nu demonstrează prin artă și acest adevăr, sau îl demonstrează prea puțin. Mirea l-a amărit pe Țuculescu, cînd, prin 1956, a deschis il expoziție cu mici peisaje în care transpunea natura, arborii etc. în stilul scoarțelor populare. Țuculescu l-a acuzat că i-a « furat » ideea, Mirea l-a combătut. Acum se părea că iarăși va încurca postum pe Țuculescu, deschizînd în același timp expoziția. Dar expoziția lui Țuculescu este așa de uriașă, încît Mirea face figură de rudă săracă.

Zilele acestea m-am consacrat lui Brîncuși, Țuculescu, Mirea. Fiînd bolnav și stînd în casă, am scris mai întîi cu anevoie, apoi mai spornic un articol pentru „*Revue Roumaine*“ (N. Moraru — Mihail Petroveanu) în care puneam în discuție teoria confluențelor privitoare la Brîncuși și Școala Parisului. Articolul a luat amploare (17 pagini), nu știu dacă îl vor publica, dar pentru mine a constituit un prilej de lămurire personală, încercînd a pune mai clar și în contextul convenit problema. Pînă la urmă nu am mai înglobat în articol și confluența Grigorescu — Școala de la Barbizon, căci m-am lungit prea mult. Dar studiul acesta îmi va servi pentru carte și nu regret deloc cele șase zile ce i le-am consacrat.

Am scris și mai scriu articole legate de expozițiile Țuculescu și Mirea. Luni am dat pentru emisiunile în limbi străine ale Radiodifuziunii un articol despre cele două expoziții, [pe] care citeva ceasuri mai tîrziu l-am imprimat în limbile română, franceză și engleză (au venit cei de la Radio acasă). Am scris pentru „*România liberă*“ un

articol despre expoziția Mirea, care văd că nu a apărut. Azi, sculindu-mă la 5 dimineața, am scris un articol-conferință despre expoziția Țuculescu pentru emisiunea de miine, joi, la Radio, apoi un articol pentru „*Munca*“, despre ultimele expoziții. În fine, record, un alt articol cerut de „*Luceafărul*“. În acesta am luat atitudine contra statuii făcută de Baraschi lui Eminescu. Se duce o polemică tare acum, căci în Cișmigiu s-a expus în două locuri macheta în ghips a statuii-proiect Eminescu, ieșită prima la un penibil concurs, prin 1958—1959 sau așa ceva.

Atunci era altă mentalitate, alte condiții și la concurs de altfel nu au fost invitați să participe decât unii sculptori și nu Anghel, Han, Medrea, Jalea, așa că s-a aranjat, s-a regizat reușita lui Baraschi. La fel, tot el a reușit cu monumentul lui Bălcescu, care șade turnat în bronz în curtea Politehnicii, în fața atelierului de turnătorie al Fondului Plastic. Acum se pune chestiunea trecerii în material definitiv și a amplasării monumentului „Eminescu“. Hăulică a dat alarma, scriind în „*Contemporanul*“ de acum 2—3 săptămâni un articol contra statuii Baraschi. I-a răspuns Demostene Botez, luind apărarea lui Baraschi și făcând greșeala de a aminti că acel concurs a fost prezidat de Mihail Sadoveanu și au făcut parte din el Tudor Vianu și alți oameni de prestigiu.

Demostene Botez l-a deservit pe Sadoveanu și nu știu cit l-a putut servi pe Baraschi. Într-adevăr, lui Sadoveanu i-a plăcut acel proiect făcut de Baraschi. Întimplarea a făcut să vin în vizită la Mihail Sadoveanu tocmai în după-amiaza zilei, când de dimineață se întrunise comisiunea. I-am zis:

« — Maestre, aveți o sarcină neplăcută cu monumentul lui Baraschi.

S-a uitat la mine cu asprime (*privirea lui aspră și buze îmbufnate*):

— Ba ieiți un lucru foarte bun ci-o făcut Baraschi! »

Maestrul nu se pricepe deloc la artă. Nu mergea la concerte și expoziții. Rămăsese înapoiat în această privință, ca și în poeziile pe care le-a publicat prin „*Însemnări ieșene*“. Marele poet al prozei rămăsese în poezia propriu-zisă un epigon eminescian, ba mai rău. Dacă cineva se îndoieste de nepriceperea lui Sadoveanu în artele plastice nu are decât să vadă de cine a lăsat el să i se illustreze cărțile. *Baltagul* a fost penibil ilustrat de acel Stoica Dumitrescu (D. Stoica) iar *Divanul persian* de către A. Bordenache, culme a vulgarității, ceva asemănător cu desenele frivole înfățișând femei goale din „*La Vie Parisienne*“. Vedea cu ochi de miniaturist persan atmosfera din cartea sa, dar când să găsească, prin ilustrații, o corespondență a scrisului său, se adresa lui Bordenache!

Se cunosc limitele oamenilor mari, dar marele public continuă să creadă cu naivitate în perfecția omniscentă a acestor oameni mari, atât de mici în unele privințe?

Apărarea lui Demostene Botez — care conduce „*Viața Românească*“ și este vorba să vină președintele Uniunii Scriitorilor, în locul lui Beniuc — a stîrnit nemulțumiri, căci Baraschi este cunoscut ca om vulgar, ca tip afacerist, fără nici o elevație sufletească. Mi s-a spus că la „*Contemporanul*“ au venit vreo treizeci de articole în care se protestează împotriva apărării lui Demostene și deci împotriva monumentului Baraschi. Piliuță mi-a arătat un articol tare pe care l-a dus la „*Contemporanul*“. Amza mi-a citit la expoziția Țuculescu, duminică, pe cînd încă se aranja expoziția ce s-a deschis marți, un bine scris articol contra statuii.

Unii pictori, un medic și alții, direct, la telefon sau prin alții, mi-au cerut și mie să-mi arăt opinia. Rareori, o chestiune de artă a stîrnit atîta animație și inversurare. E un semn bun acesta pentru maturizarea artistică a lumii noastre. M-am oferit să scriu la „*România liberă*“, dar mi s-a spus că ziarul nu se bagă în această polemică. Spre surprinderea mea, „*Luceafărul*“, prin Romulus Vulpescu, mi-a cerut un articol. L-am scris azi, intitulîndu-l *Statui în fața cărora închizi ochii*. Problema întrupării în bronzuri a lui Eminescu o discutase în n-rul 5—6, 1964 al revistei „*Steaua*“, închinat recentei comemorări eminesciene. Articolul e tare și amintește și de alte statui rușinoase (*Eminescu* de la Iași, *Luchian* din Parcul Ioanid etc.) în fața cărora închizi ochii sau, dacă poți, eviți să treci pe lângă ele. Am arătat și lucrările în care

Anghel, Han și alții — marele Paciurea — s-au apropiat de adevăratul Eminescu. Să vedem dacă va apărea articolul.

Marți d.a. am vorbit la vernisajul expoziției de grafică a doamnei Maria Manolescu. Deși ocupat, am primit să vorbesc pentru că este vorba de o artistă modestă, depărtată de reclamă, și care de patruzeci de ani practică desenul și gravura. Când eram licean, i-am văzut numele în cronici de Oscar Walter Cisek, Ștefan Nenițescu, V. I. Popa și poate că a fost prima graficiană care se manifesta mai stăruitor în acele vremuri, când grafica nu prea era apreciată la noi și nici nu câștigai ca azi de pe urma ei. A fost un gest sentimental, de răsplătire a modestiei și credinței, așa de necesar și azi, [căci] avem încă gangsteri în artă, ca Baraschi și alții. Dar gangsterilor începe să nu le mai meargă așa de ușor ca înainte. Probă reacțiile împotriva proiectului eminescian al lui Baraschi.

Polemica în jurul statuii Baraschi m-a făcut să mă simt iarăși tânăr. Îmi stă bine, combativitatea, deși îmi voi mai face o serie de dușmani. Mă îngrijorase oboseala din ultimul timp, dar se datora probabil gripei. Mă mir și eu de unde am uneori atîta forță, ca azi, când am scris trei articole și aceasta după alte zile de concentrare la lucru.

Valorile mă însuflețesc, îmi dau puteri de lucru (Brâncuși, Țuculescu), celelalte iarăși mă țin în viață spre a le combate cum pot.

UN OM AL TUTUROR TIMPURILOR

CÎND, LA MONTREAL, SPRE SFÎRȘITUL lui august 1970, un prieten din New-York mă anunța cu vocea tremurîndă că Petru Comarnescu fusese internat la spitalul „Filaret” din București, iar boala ar fi fost cancer la gît, am izbucnit în plîns. Vestea mi se părea atît de neverosimilă...

La New-York, în drum spre Europa, în apartamentul doctorului cardiolog Marcel Solomon, vechi prieten al lui Petru Comarnescu, care se deplasase anume la București, spre a-l vedea, am asistat la filmul pe care-l făcuse la spital. În tăcere, cei cîțiva prieteni adunați laolaltă am urmărit chipul alterat, ros de boală, mișcărilor lui dinamice, tot mai nervoase, în camera de spital.

...Eu, ca și atîția alții, sîntem datori lui Petru Comarnescu, pentru zelul și eforturile pe care nu le-a precupețit spre a ne încuraja, a ne ajuta, a ne insufla ceva din bogata și debordanta sa efervescență. Generații de artiști de toate felurile nu-l vor uita — și nu trebuie să-l uite —, pentru neobosita sa rivnă, în a ne stimula, cu marea sa dragoste pentru oameni.

Frenetic și entuziast, plin de elan, euceritor, cald, scriitor, distins, inegalabil, s-a dăruit neîmecat. Om de teatru, critic plastic, literar,

coregrafic, scriitor, eseist, traducător, a fost o figură unică în epoca noastră, înadrîndu-se mai curînd în Renaștere, arzînd ca o permanentă flacără...

Dacă se poate vorbi, îndeosebi, în arta secnică, de «focul sacru», Petru Comarnescu era hărăzit de la natură cu un asemenea «foc».

Răsfoind filele jurnalului meu, îl văd pe Titel, prietenul nostru bun și înțelegător, aplecat cu generozitate asupra tainelor sufletului omene, în încăperea din str. Icoanei nr. 10, unde s-au perindat tineri și vîrstnici, din nenumărate domenii de activitate. Recitînd mărturiile de călătorie, îl aud, slovele devîn sonore, este el, aici, vorbindu-ne... Îl revăd, alături de locuința lui, la Restaurantul „Moldova”, glumînd, la masa luată împreună, iar în Icoanei nr. 10, la o seară distractivă, om de lume, dansînd exuberant, și noi, în același ritm viu, în jurul lui...

Sau în Cișmigiu, într-o plimbare, discutînd despre Emil Botta, poetul și actorul, a cărui complexă personalitate ne atrăsese pe amîndoi apoi în compania lui Traian Filip, tînăr scriitor, admirator al lui Comarnescu, ca și vizita la Alice Magheru...

A ajuta, a dăruia din prea plinul existenței, lui, era la el o atitudine firească... Astfel era

gîndită întîlnirea cu Alice Magheru, distinsă personalitate medicală, dar totodată o mare sensibilitate, receptivă la tot ce era frumos pe plan spiritual, artistic, dintre acele rare făpturi, pe care dacă le-ai cunoscut, trebuie să te consideri favorizat de soartă. Pe de altă parte, eram rugată să obțin acordul lui Emil Botta de a juca în piesa lui George Magheru, Egoistul, de care Emil Botta s-a entuziasmat, lucrînd la pregătirea spectacolului.

Acesta era, a fost, pentru mine, cel puțin, Petru Comarnescu.

L-am cunoscut la prima mea expoziție personală din februarie 1947, la „Dalles“. Fostul meu tovarăș de viață, scriitorul Ieronim Șerbu, mi-a făcut prețioasa surpriză aducîndu-l în sala în care expuneam. Înalt, subțire, cu gulerul mare de blană, Petru Comarnescu avea o înfățișare aristocratică, aureolată de farmecul personalității sale complexe. Semnalarea debutului meu, cu litere mari în „Timpul“, cît și elogioasele aprecieri formulate în cronicile sale despre expoziția personală din 1948 de la Ate-neu sau despre „Salioanele Oficiale“ din acei ani au constituit un îndemn pentru munca mea.

Cine l-a ascultat, în acea perioadă, păstrează întipărite în minte cascadele lui de cuvinte, năvălind într-o revărsare continuă. Știa multe și avea multe de transmis; tot ce avea să ne spună era interesant, pasionant. A trebuit să treacă multă vreme ca să-și tempereze această pasiune clocotitoare, amețitoare, cînd devenea aproape ininteligibil, ca, într-un firziu, să-și lase o respirație în dicțiune, după ce cîțiva dintre noi, prieteni, i-am atras atenția...

Era prezent pretutindeni, „sărînd“ pentru toți, chiar atunci cînd era excesiv de prius, ca, de pildă, în 1964, cînd, la deschiderea expoziției mele personale, ajunsese cu răsufllarea tăiată, ca să plece apoi la altă îndatorire.

Cum aș putea uita telefonul pe care mi l-a dat la Roma în vara lui 1966, cînd venise în cadrul Bienalei de la Veneția: «Te rog trimite-mi doar o c.p., să știu ce ai devenit. Mă interesează destinele oamenilor». Iar, în gară, cînd trenul s-a pus în mișcare, după ce l-am sărutat și mi-a spus cu un zîmbet trist: «— Mă bucur, că mă duc la Jianu, la Paris» —, m-a cuprins plînsul. La nedumerirea unui prieten comun, prezent la această clipă a deznădej-dii mele, i-am explicat că simțeam tragedia acestei despărțiri... Fusese de fapt ultima noastră întîlnire...

În 1968, am comunicat la Paris, doar la telefon. Mă invita la Galeria Lambert, în L'Îlle, la vernisajul unor pictori români, unde trebuia să se întîlnească cu mai multă lume, avid de a cuprinde tot și pe toți... Vorbea repede, agitat... Eram în febra pregătirii expoziției mele personale și i-am răspuns, cu nemulțumire în suflet, că nu voi avea răgaz să vin în timp util.

Azi nu pot să-mi iert că nu m-am „rupt“ spre a mă duce la acel vernisaj... să fi fost lingă el, chiar numai cîteva clipe, împreună cu alții, în învîlmășeala adesea decepționantă a acestor „întîlniri“...

În ultima fază, la spital, știindu-mă încă la New-York, mi-a transmis prin doctorul Marcel Solomon: «Spune-i Matildei că-i urez noroc, succes și c-o îmbrățișez». Aceste calde urări în ultimele lui zile s-au așezat pe sufletul meu ca un balsam, sau ca o lespede...

Mai tîrziu, am auzit că Ion Frunzetti, la înmormîntarea lui Comarnescu, l-ar fi definit drept «un om care se naște o dată într-un secol». Aș adăuga: Petru Comarnescu a fost un om al tuturor timpurilor, umanistul care a cutezat să fie el însuși, care s-a mistuit în propria-i flacără, de prea multă iubire...

Matilda ULMU

1964 — la vernisajul expoziției personale a Matildei Ulmu deschisă la Galeria „Informația“ din Str. Brezolanu, nr. 23. (De la dreapta la stînga: Octav Livezeanu, Matilda Ulmu, Petru Comarnescu.)

LABORATOR DE CREAȚIE

Mihail Sadoveanu.

Ultima călătorie spre...

CÎNTECUL MIOAREI

APARIȚIA POSTUMĂ A POVESTIRII NETERMINATE *Cîntecul Mioarei* a lăsat, celor mai mulți dintre comentatorii sadovenieni, senzația previzibilului, fără să aducă nici o modificare în «*imaginea știută*», statornicind totodată impresia existenței unui dezechilibru în structura ei narativă, ivit și justificat îndeosebi prin «*sleirea*» puterilor creative ale autorului în ciuda prezenței a «*numeroaselor pagini*» ce «*i se adaugă aici admirabile*» operei, «*cîntînd pe vechile, meșteșugurile coarde*»¹. Sadoveanu a părut, astfel, unora, incapabil de a ieși din universul bine consolidat și delimitat al creației sale anterioare; de asemenea, pus în imposibilitatea de a aborda, în sfera verosimilului estetic, realitățile sociale noi, pe care le înregistra viața românească în anii imediat următori celei de-a doua conflagrații mondiale.² Ciudat este doar faptul că i s-a acordat acestui ultim text sadovenian dreptul de a fi, pe de-o parte, comparat insistent cu marile creații interbelice (*Baltagul* și *Creanga de aur*), dar și raportat, pe de altă parte, la statutul incert al unor cărți ca *Păuna Mică*, *Mitrea Cocor*, *Nada florilor*, *Clonț de fier* sau *Aventura în lunca Dunării*, tatonări stingace, ce au marcat un evident eșec al prozatorului, pînă la regăsirea magistrală din *Nicoară Potcoavă*.

¹ Vezi: Mihai Gafița, *Cîteva lămuriri despre ultimele manuscrise sadoveniene*, în vol. *Cîntecul Mioarei*, București, Editura „Cartea Românească”, 1971, pp. 5—12.

² Savin Bratu (*Postumele lui Sadoveanu*, în „*Luceafărul*” din 29 aprilie 1972) a pus în evidență «*naivitatea nedisimulată, convențională a „romanului” [...] în care nici un om serios nu ar crede*», de vreme ce «*activității de partid vorbesc ca în „Divanul înțelepților de la Hanul Ancuței”*».

Explicația se găsește în însăși condiția oarecum stranie a povestirii respective, încercînd să îmbine într-o substanță unitară narativă situații inconciliabile și vîrste epice diverse. Problema capitală privește, în fond, momentul cînd a început să scrie Sadoveanu această carte. Încă în monografia sa din 1963 Savin Bratu preciza că, după ce-ar fi terminat *Aventura în lunca Dunării* (1954), prozatorul ar fi reluat, în paralel cu manuscrisul romanului *Lisaveta*, lucrul la o povestire pe care o începuse în 1947, abandonînd-o într-o fază incipientă spre a-și limpezi orizontul.³ S-ar înțelege deci că *Întoarcerea la lume*, prima variantă a *Cîntecului Mioarei*, se integra, alături de tendințe artistice, cît și de finalitate a demonstrației narative, climatului istoric din care s-a născut *Păuna Mică*. În *notele* sale la ultimul volum al operelor sadoveniene, ce cuprinde și textul romanului care ne interesează aici, Profira Sadoveanu ne asigură că numai grija scriitorului de a se familiariza «*oarecum cu prefacerile și felurile realizări ale lumii noi*» a întrerupt atunci drumul spre realizarea acestei cărți. O însemnare a autorului însă, publicată de Savin Bratu în monografia amintită, conține mărturia că în noiembrie și decembrie 1947 Sadoveanu a scris *Păuna Mică* și a început imediat după aceea *Mitrea Cocor*. Să fi cerut mai puțină «*familiarizare*» cu realitățile revoluționare ale timpului asemenea «*romane*» decît *Întoarcerea la lume*? Argumentul nu rezistă și pentru că *Ultimul cîntăreț* (varianta a doua a *Cîntecului*

³ Vezi: Savin Bratu, *Mihail Sadoveanu O biografie a operei*, E.P.I., 1963, pp. 623—630.

Mioarei, redactată, se pare, prin 1955), nu aduce — așa cum ar fi fost firesc deci — un spor de autenticitate, o creștere a potențialului expresiv privind «lumea nouă», o mai profundă implicare a eroilor și a faptelor în actualitatea timpului prezent al acțiunii. Dimpotrivă, s-a constatat cu îndreptățire că legăturile cărții cu schimbările radicale ale vremurilor în care «sihastrul» Pavăl se reintegrează fluxului vieții sînt epuizate doar «în fraze și în enunțuri aproximative»⁴. Analizînd, de asemenea, pe baza planurilor și a diverselor note ale autorului, dezvoltarea conflictului epic din *Cîntecul Mioarei*, dincolo de punctul la care s-a oprit redactarea, Savin Bratu reținea călătoria contemplativă a lui Petru Matei spre o gospodărie colectivă, adaptarea lui la realități pînă a deveni «aprig propagandist al timpului său». Lăsăm la o parte saltul neverosimil în timp și în psihologie și observăm numai că Sadoveanu abordase deja situații identice, din fericire mai credibile, în universul utopic din *Păuna Mică* sau în cel tezig din *Aventura în lunca Dunării*. Nu credem că scriitorul avea de gînd să le repete în varianta *Ultimului cîntec* și totodată că negăsirea unei căi de acces spre actualitate l-ar fi împiedicat anterior, în versiunea *Întoarcerii la lume*, să-și ducă la bun sfîrșit proiectul narativ. Altfel ni se pare a fi cauza, și ea izvorăște din problematica dificilă, pentru etapa 1947—1955, a povestirii la care ne referim.

După opinia noastră, varianta *Întoarcerea la lume*, din 1947, trebuie să fi avut la bază o formă primară.

În orice caz, Sadoveanu era adînc preocupat încă din perioada cînd definitivă pentru tipăritura de aur, de marea confruntare a umanității tradiționale, din care își extrăgea esența operei sale, cu exigențele înnoirilor rapide ale societății moderne. Ideea o găsim formulată în principalele ei articulații și înainte de acest moment, o carte ca *Olanda* fiind construită ca o necesară căutare a unui răspuns posibil, la care mai tirziile *Nopți de Sinziene* (1934) ofereau o soluție vremelnică, o rezolvare utopică, fără finalitate, dincolo de poezia meditației. *Anii de ucenicie* (1944) accentuau criza și făceau mai imperios tragice întrebările fără răspuns ale scriitorului («Plăieșii și păstorii urmează

a trăi încă în tradiție. Pînă cînd? Căci înnoirile umii moderne bat la porțile muntenilor. [...] Invasia lumii nouă e un fenomen fatal. [...] E o împrejurare pe care n-o putem înlătura »). Concluzia acelor pagini memorialistice era o instaurare spirituală deplină în tradiție, cei asigura spațiului de viață sadovenian siguranța eternității «sub semnul păstorilor de odinioară».

Considerațiile teoretice și sentimentale ale mărturisirii se împleteau dealtfel în finalul *Anilor de ucenicie* și cu amintirea unui fragment de călătorie în Munții Vrancei, la Vizantea, în vremile de restriște ale primului război mondial. Scriitorul reconstitua acolo surprinzător atmosfera de baladă a unei neuitate nopți de iulie, pe care — printr-un transfer numai lui cunoscut — o regăsim cu aceeași vrajă lirică și în primele secvențe din *Cîntecul Mioarei*, deși locul geografic și împrejurările sînt altele în ultimul text al lui Sadoveanu; identitatea trăirii memorialistului cu emoțiile încercate de «filologul» Zarandi în Munții Bistriței e însă mai presus de orice dubii și atribuie supoziției noastre un argument, în sensul că impresiile oricît de consolidate ar fi în memorie nu revin cu aceeași acuitate și tensiune spirituală peste ani, fără o prealabilă consemnare a lor.⁵

«Subt acoperișul scund de draniță, zăream un drum cotit subt lună ș-o apă argintie care întovărășea drumul. În stînga mea, un turn întunecos de biserică. În dreapta, codrul negru suind în cer, spre stele. În apropiere, subt un șopron, oameni necăjiți șopteau la o vatră veche de foc. De unde îmi venea oare murmurul acela de cîntec fermecat care îmi tremura în suflet? [...] Era un cîntec de păstori din zorii veacurilor și ai legendelor.» Iată aici fixată nu numai topografia cadrului epic de la Poieni, dar și semnificațiile ancestrale ale «călătoriei» spre *Cîntecul Mioarei*, căci, referindu-se la *Miorița*, scriitorul formulează și una dintre întrebările esențiale

⁴ Călătorind «spre cuibul Vrancei», în iulie 1917, Sadoveanu descrie în ale sale «note de pe front», cuprinse mai apoi în volumul *Frunze-n furtună* — 1920, și «minunatele și poeticele locuri de la Vizantea», dar momentul de mare și relevantă poezie, surprins în *Anii de ucenicie* (1944), nu se dezvăluie în aceste pagini patetice în care se face elogiu Vrancei «necunoscută și aspră din vechile zile», a locurilor ei «mai tari și mai sălbatice decît în oricare parte a țării». Nu cumva impresiile din *Anii de ucenicie* s-au altoit mai tirziu, într-o altă împrejurare, peste clipele de cumpănă și de glorioasă victorie din iulie 1917, realizînd o imagine mai profund semnificativă artistic și în același timp mai veridică, înțind de însăși esența actului literar?

⁵ Ion Vlad, *Ultimale pagini ale scriitorului*, în „*Tri-buna*“, din 11 noiembrie 1971, p. 2.

ce justifică demersul narativ al ultimei sale povestiri: «*Prin ce har au tresărit mărgăritarele lacrimilor ei în sufletul unui om necunoscut?*», observind cu întristare că asaltul schimbărilor spectaculoase asupra insulelor de arhăitate «*stirpește vechea literatură orală, așa de prețioasă*».

În *Anii de ucenicie*, prin urmare, în relatarea retrospectivă a discuției sale cu Haret, Sadoveanu schițează succint, în aluzive trimiteri, și coordonatele ulterioare ale *Întoarcerii la lume*, avertizându-ne asupra caracterului ei sintetic, cu rădăcinile înflete în întreaga lui operă, în stare să-i confere profunde valențe testamentare, dovadă că *întrebările* ce-l chinuiau de atita vreme, începuseră să închege un *răspuns*, evident în plan artistic. Înțelegem totodată de aici că «*drumurile*» scriitorului spre izvoarele «*poeziei nescrise a pămîntenilor noștri*» țin-teau în chip aproape exclusiv desprinderea vibrațiilor unice prin care «*fiorul religios al marii literaturi nescrise*» s-a întrerupat în *Cintecul Mioarei*, acel «*dintii mare poet al limbii noastre*» zămisliind «*silabele misterioase*» ale *cîntului* ce se înalță «*ca un pisc pleșuv*» peste întreaga creație populară, dînd «*dintr-o dată valoare nemuritoare întregului peisagiu*».

Într-o altă împrejurare, cu aproximativ un deceniu înaintea destăinuirilor din *Anii de ucenicie*, vorbind despre moștenirea artistică primită din «*depozitul sacru pe care ni l-au lăsat*» părinții, Sadoveanu mărturisea dealtfel a-și recunoaște în *Miorița* «*elementele armonice ale sufletului meu*»⁶, afirmație pe care marele povestitor avea s-o repete în ocazii diverse ca pe o adevărată profesiune de credință, căci în aflarea «*căii de acces*» spre esența simbolică a nuanței mioritice va trebui să vedem mereu și posibilitatea profitabilă de a pătrunde în substanța spiritualității sadoveniene.

Două sint în acest fel *temele* pe care, enunțîndu-le, scriitorul le sugera în *Anii de ucenicie* ca definitorii, prin împletirea lor osmotică,

⁶ Se poate intui, fără îndoială, o «*constantă mioritică*» în scrisul sadovenian. Nu e locul să ne oprim asupra ei aici, dar ideea de *jerfă* ce nu este străină nici unuia dintre eroii povestirilor sale, apărînd mai accentuat sugerată în operele de maturitate, își află probabil o explicație la Sadoveanu și în această viziune testamentar-baladescă a existenței. Mărturisirile de credință ale prozatorului au aici o perfectă unitate și nu pot fi neglijate, Sadoveanu făcînd parte dintre puținii ce își iau în serios rolul *confesiunii*, despărțînd-o de conjunctural.

pentru structura *Întoarcerii la lume*: impasul civilizației arhaice în contextul schimbărilor innoitoare ale lumii moderne și descifrarea mesajului mioritic testamentar, ca emblemă a unui *depozit* de exemplară umanitate, în care scriitorul însuși se regăsea (prin «*înțelegerea mistică a legăturii mele cu omul pămîntului și cu vechimea fără număr a seminției*»⁷).

Desigur, inițial accentul se punea pe reintrarea în istorie, pe resincronizarea la pulsul secolului a insulelor de arhăitate, anistorizate prin regresivitate, ale muntenilor și bănuim că era atunci în intenția lui Sadoveanu să-și plaseze acțiunea povestirii sale în «*cetatea de piatră*» a Vrancei. (Să ne fixăm atenția și asupra titlului acestei prime variante la *Cintecul Mioarei*. El vorbea de o «*întoarcere la lume*», ce nu privește experiența singulară a «*sahas-trului*» Pavăl doar — cum au fost tentați să creadă cei mai mulți dintre comentatorii ulteriori ai cărții —, ci întreaga comunitate. Nu-i o întoarcere în lume a unui individ plecat cîndva din ea, ci o revenire la istorie, la timp, a celor ce trăiseră în afara acestor entități.)

Ideea unei cărți despre Vrancea stăruie astfel în planurile prozatorului de prin anii 1935—1937. Lui Ion Diaconu, alături de care preconiza în septembrie 1935 o *excursie* prin ținutul păstorilor vrînceni, Sadoveanu îi comunica deosebit de ferm hotărîrea de a realiza o asemenea povestire («*mi-a intrat definitiv în cap*»), interesat să înțilnească, în orice condiții («*dacă va fi rece, nu mă sparii*»), pe oamenii locurilor. Prevedea chiar o replică, în alt anotimp, de preferat primăvara, a acelei călătorii. Un an mai tîrziu (8 august 1936) scriitorul constata față de tenacele profesor focșenean: «*Rămîn dator Vrancei și neapărat îmi voi plăti datoria; rămîne să vedem cum voi face. Că trebuie s-o mai văd odată, nici mai rămîne vorbă: am nevoie de asta pentru cartea mea la primăvară*». Pentru ca prins cu împlinirea altor proiecte («*Mă află în durerile facerii și, pînă ce s-ajung la un popas, nu mă ocup cu nimic altceva*»), să revină de-abia în 28 august 1939 asupra mai vechiului său gînd, observînd: «*nu m-am lînpăcat cu oamenii care acopăr peisajul putnean și vrîncean*» în, sensul că nu și-a respectat promisiunea artistică, în primul rînd față de el, ceea ce demonstrează elocvent că intenția continua să-l preocupe. «*Lucrul meu cere o*

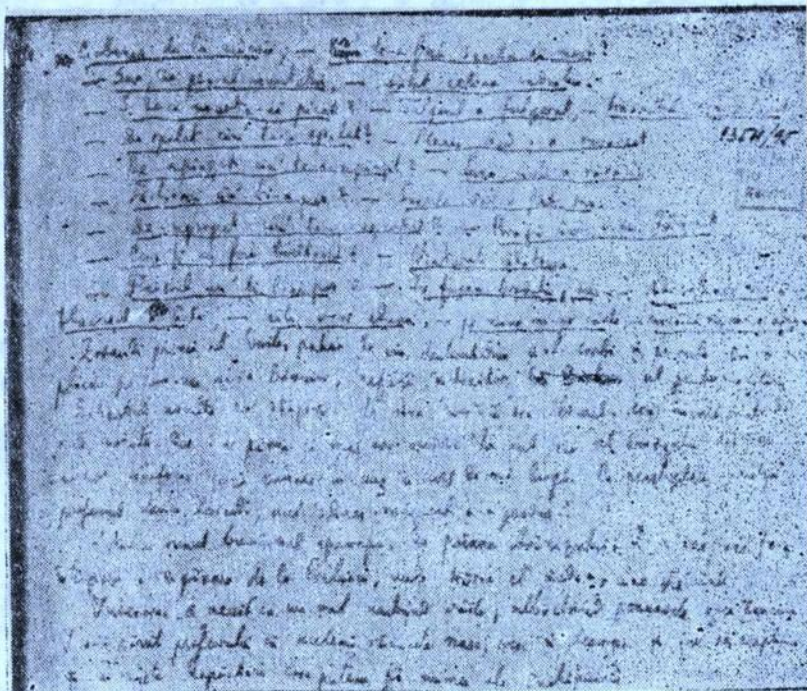
⁷ Vezi: M. Sadoveanu, *Lumina vine de la răsărit* (broșură), București, 1945.

anumită stare sufletească, pe care, momentan, n-*avea-o*», mărturisea Sadoveanu la fel, în 21 octombrie 1940, justificând un răspuns nefavorabil la o invitație insistentă a lui Diaconu în termeni ce explică și îndelunga aminare la care era supus planul povestirii sale imaginate în munții Vrancei.⁸

Să fi dobândit scriitorul răgazul invocat și liniștea interioară necesare creației tocmai în 1947? Greu de crezut, avînd în vedere covârșitoarea sa prezență publicistică, politică și artistică în perioada respectivă. Mai curînd e de presupus că *Întoarcerea la lume* a început să prindă contur cu cîțiva ani mai devreme, valorificînd notații și însemnări anterioare. În intervențiile sale ziaristice din epocă, Sadoveanu se situează pe o poziție ușor schimbată față de atitudinea adoptată în prima variantă a povestirii la care ne referim. Tonul sceptic inițial a lăsat locul în decursul anilor viziunii optimiste a gazetarului, ce presupune un proces de adaptare firesc al «lunii vechi» la cerințele imperioase ale «lunii noi», păstrîndu-se învățătura și bogăția tradiției în mijlocul prefacerilor de tot felul. Prima variantă la *Cîntecul Mioarei* înfățișa însă sfîrșitul fără speranță al unei civilizații tradiționale, cam în termenii pe care Sadoveanu îi formula în cuprinsul conferinței sale *Lumina vine de la răsărit*, considerînd că «trebuie să jertfim puteresc, datini, folclor și tot ce a alimentat poezia huzurului unui secol, și să transportăm în Europa de azi această insulă a trecutului care-i țărînimea română», bineînțeles pentru ridicarea la o viață nouă a acestei clase ce reprezintă «majoritatea covârșitoare a poporului» nostru. Abandonarea *Întoarcerii la lume* în climatul anului 1947 și în perspectiva evenimentelor social-politice care au urmat, ni se pare astfel explicabilă.

Trecerea spre varianta *Ultimul cîntăreț*, datînd — după cum ne spune Profira Sadoveanu — de prin 1955, a însemnat și o vizibilă schimbare de accent, interesul povestirii mutîndu-se asupra analizei unui destin individual, problematica «întoarcerii la lume» estompîndu-se în fundahul preconizatei cărți.⁹ Dezlegarea sensu-

rilor noi existențiale abordate aici de Sadoveanu trebuia s-o aducă «drumul» lui Ieremia Dărîndai, personaj pe care-l bănuim a intra în scenă de abia acum (altfel rostul lui nu se justifică în economia narațiunii) spre a deveni, probabil, în partea a doua a povestirii, cea nescrisă, replica vie a posibilităților pe care timpurile noi le asigură urmașilor vechilor păstori. Ieremia Dărîndai a învățat să scrie și să citească de la «mecanicul» Sandu, «iar filosofia și proverburile le-ai aflat de la sahastru» — afirmă medicul Costache Hanganu; este deci, cu alte cuvinte, o sinteză a practicilor tradiționale și a cunoștințelor civilizației moderne. Scriitorul, însă, s-a mulțumit să se oprească la alari sugestii, interesat de valențele parabolice ale cărții sale și nu de aspectele realiste ale epocii, ce-ar fi contravenit tonalității generale a povestirii. Acesta-i și motivul pentru care, în anii '60, cu minime retușuri, «călătoria» spre timpurile noi ale «*ultimului cîntăreț*» s-a întrerupt și cartea s-a echilibrat în materia ei narativă existentă, devenind *Cîntecul Mioarei*.

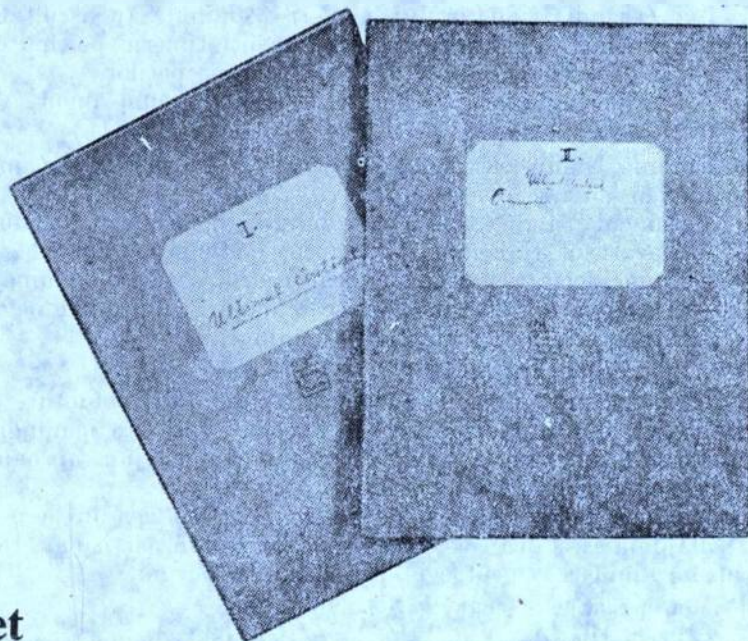
Nicolae FLORESCU

⁸ Vezi corespondența cu Ion Diaconu în „Manuscriptum“, an XII, nr. 4, 1981, pp. 61—69.

⁹ Manuscrisul acestei variante, cuprinzînd trei caiete a 125 de file, cu copertă roșie și etichetă albă, pe care este trecut titlul, cu file numerotate de autor, redactate numai pe o parte a lor — după obiceiul știut al

lui Sadoveanu —, contrapagina servind intervențiilor ulterioare, se păstrează astăzi în arhiva Muzeului Literaturii Române, sub numărul de inventar 02 II 79 (13511).

Ultimul cîntăret

[I. Iancu Zarandi și... Polimnia]

În alinarea lui, profesorul se simți pătruns de o emoție profundă. De la focul din susul poienii se trezise un fluier, care se armoniza <surprinzător> cu melodia.

După obiceiul ce-și făcuse, profesorul încercă să iasă din «starea de umilință», cum îi zicea el, și rînji: cîntecul era bun, dar lipsit de gramatică. Pe urmă se reculese. Doctorul Andru îl mai muștrase pentru că amesteca sentimentul cu logica, «scripca cu iepurele». Adevărat că nu putea cere acestor urmași de păstori curiozitatea și asprimea care-l călăuzeau pe sine însuși. Oamenii aceștia se apăraseră <în veacuri nemilostive> de asuprire, nedreptate și jaf, în curgerea veacurilor nemilostive, înfrățindu-se cu natura. Polimnia, zina lirică, îi ocrotise ca pe niște copii, cu globurile irizate ale fanteziei.

[II. Istorisirea cuviosului Glicherie]

Și acel demon ce-și zicea Paraschiva, n-a mai putut ajunge la sihastru. S-a stat cuviosul Pavăl așteptînd, lunile <dechemvrie>, ianuarie și februarie. Și cînd s-a deschis închisoarea văii, a căutat-o pe potecă; și i se zăpăcise mintea de vedenia ei. Atuncea m-am suit eu cu vitele albe cătră Izvorul Cerbului și l-am găsit pe sihastru Pavăl bolind la coliba nouă și la foc. Mai avea ceva pâine, brinză și miere de la albine sălbatice, dar îi lipsea liniștea <și în ochi îi ardea ispita>.

L-am amenințat:

— Om păcătos și fără credință!

El s-a uitat la mine încruntat pe supt sprincene:

— În ce să cred? zice.

— Într-unul Dumnezeu a toate ziditorul, am răspuns.

Zice el:

— Cum poate crede în bunătate cel prigonit și în dreptate cel nedreptățit?

— Crede, zic.

— Ca să cred, trebuie să cunosc.

Așa. Întristatu-ne-am de asemenea vorbe tot soborul și ne-am rugat pentru sufletul lui, ca să-l izbăvim de Satana.

Lui Zarandi și doctorului le pierise somnul. Au ascultat cu ochii stecliți această istorisire ciudată și am rămas privind în întuneric, pe cînd cuviosul Glicherie a intrat sovăind în chilie ca să aștearnă paturile oaspeților.

A ieșit iar în cerdac și s-a coborît pe trepte, grăind singur. A luat cu sine și damigeana.

[III. Mecanicul Sandu]

Domnul Dumnezeu nu poate decît ocroti pe fiii săi oamenii cu pace și voie bună și nimeni nu i se poate împotrivi.

Mecanicul Sandu veni către biserița bizantină. Salută cuviincios pe călători.

— Tovarășul Hanganu v-așteaptă, dădu el înștiințare.

— Numai decît, răspunse doctorul Andru. Ce zici de dimineața asta, prietine Călăraș?

— Zic, tovarășe doctor, că-mi răscumpără multe zile negre, pe care le-am petrecut <la întunerec> în <inchisoare> temniță. »

[IV. «Scara» lui Petru Matei]

Atuncea, subț asemenea urgie, a căutat o întrebuintare a miinilor lui, ca lucrător la atelierele drumului de fier, la Socola.* Însă era nemîngîiat că visul lui de [cărțurări] se întunecase. Greu îi fusese pînă acum, ajuns aproape de culme, scara pe care urca se prăvălise.

Nu fusese elev fruntaș, de aceea n-a găsit sprijin la profesorii cursului superior. Nădăjduia să-și dea cele din urmă examene în particular. Dar ciștigul puțin al muncii lui nu ajungea și pentru iubiții săi de la Goruni.

[V. Un început de ev nou]

Schimbările ce s-au produs și se produc încă în Europa răsăriteană și în Asia, pleacă de la un eveniment pe care l-ai apucat și dumneata, pe cînd trăiai liber în lumea veche. Acel eveniment pe care l-ai receptat cu ușurință a fost revoluția din octombrie 1918. N-avem a-ți debita fraze. Cînd vei părăsi patul spitalului, singur ai să vezi și ai să judeci schimbările revoluționare ce s-au produs în țara dumitale. Ni se pare nouă ciudat că nu a putut ajunge noua veste pînă la dumneata.

— Mărturisesc că n-am știut nimic.

— Se poate. Doctorul Andru, prietenul nostru, dă o explicație faptului. Catastrofa dumitale personală te-a coborît în infern, ori mai curînd te-a suit înouri.

— E adevărat; m-a desfăcut total de lume.

— Dacă ai trecut în afară de raza dumitale de cunoaștere scismele sociale succesive ale atitor popoare [!] Ne aflăm într-un început de ev nou, istoria adevărată a popoarelor eliberate abia acum începe. Cum a fost va fi pentru oamenii viitorului prilej de cercetări, asemănătoare cu acelea ale geologilor, reconstituind și comentînd perioadele geologice.

[VI. Balada Codreanului...]

*« La Șanta, la crișmăreasă,
Cu ochi mari de puică-aleasă. »*

Și începutul, de care mi-am adus aminte cînd l-am îmbrățișat și am lăcrimat mai-nainte, la căpătiul lui, cunoscîndu-l și aducîndu-mi aminte de toate.

*« Tragă-nă, se leagănă
Mustăcioară galbenă...
Ridică-te, negură hăi,
De pe culme, de pe văi,
De pe culmea murgului,
De pe pana stufului,
Să se vadă soarele
Luminînd popoarele. »*

* «Atuncea, aflîndu-se subț asemenea urgie, a ascultat de sfatul unui prietin cu care se legase. Acest prietin, plutonier reangajat al companiei de jandarmi pedestri, l-a sfătuit să intre voluntar în unitatea în care servea și el.»

[VII. Un adaos simfonic]

Ciobănaș de la miori, urmă doctorul Costache fără nici un fel de tranziție. Ciobănaș de la miori — un' ți-a fost soarta să mori? — Sus pe plaiul muntelui — sub cetina codrului. — Și de ce moarte-ai picat? — Fulgerul a fulgerat — trăsnetul ne-a detunat — De spălat cin' te-a spălat? — Ploaia cînd s-a revărsat — De-mpînzit cin' te-a-mpînzit? — Luna cînd a răsărit. — Făclioară cin' ți-a pus? — Soarele cînd a fost sus. — De-ngropat cin' te-a-ngropat? — Brazilii cînd s-au dărimat. — Cine ți-au fost bocitoare? — Vînturile călătoare. — Fluierașul un' ți l-ai pus? — În furca bradului sus. — Adierile-or sufla — fluierașul o cînta, — oile s-or aduna, — pe mine m-or căuta, — nicăieri nu m-or afla.

Zarandi primi al doilea pahar de vin chilimbariu și-l sorbi și pe acela cu o plăcere pe care nu și-o bănuiesc, nefiind închinător <lui Bachus> al zeului înșelării.

Sibastru asculta cu stăpînire de sine, cum îi era obiceiul. Era impresionat de acele cuvinte, dar i se părea că mai are nevoie la acel ceas al amurgului de un adaos simfonic ce-i sunase în auz în curs de ani lungi.

Pe neașteptate, pentru profesorul Iancu Zarandi, acel adaos muzical s-a produs.

[Iată], a sunat buciul aproape, în poiana Arinișului. I-a răspuns fără întîrziere o închinare de la Prelunci, unde trăise el cîndva, cine știe cînd.

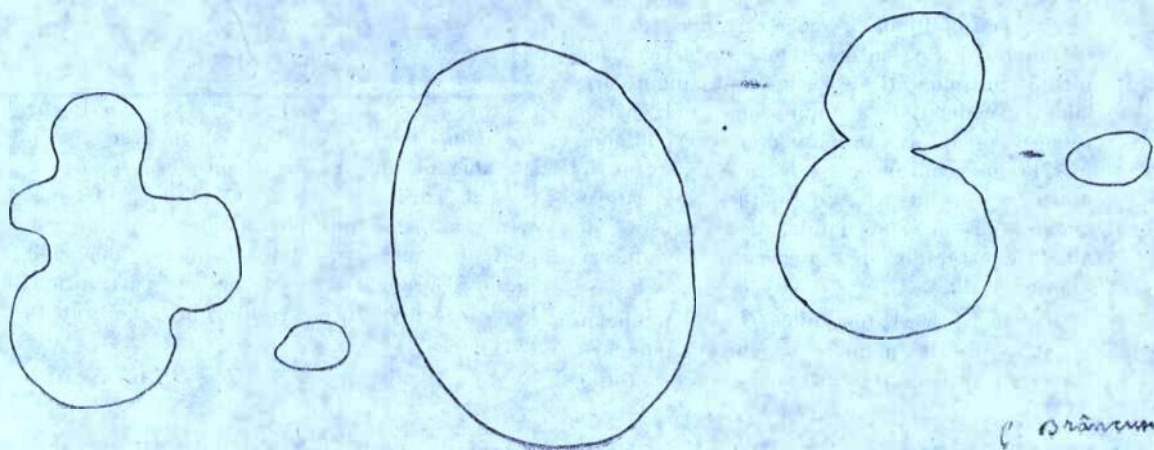
Înserarea a venit ca un val umbrind văile, albăstrind ponoarele spre țarcuri. I s-a părut profesorului că aceleași răsunete nasc, cresc și descresc și iar se amplifică și-n niște depărtări care puteau fi numai ale închipuirii.

După aceea, dintr-o dată, ca și cum l-ar fi lovit în inimă, sunetele acelea își schimbaseră tonalitatea, ieșind din spațiul prezentului și cufundîndu-se treptat, din veac în veac, în trecutul fără număr.

[VIII. Mărturisirea profesorului Zarandi]

De atîta vreme umblu adunînd și completînd. Am găsit într-o publicație a profesorului Ion Diaconu peste o sută de variante ale *Mioriței*, din Vrancea și de aiurea. Nu-mi este străină o variantă deosebită din punct de vedere al începutului — publicată acum treizeci și mai bine de ani de un profesor ieșean cu numele Mihai Costăchescu. De asemenea cunosc dintr-o revistă veche ardelenescă, publicată la Budapesta, o variantă care confirmă punctul dumitale de vedere: ciobanul, amenințat cu pieirea de către soții săi, reacționează energic, după legea sălbatică a răzbunării și-i răpuse el pe cei care voiau să-i ridice lui viața. Și-acuma, vine acest tinăr medic și formulează caracterizări, — surprinzătoare, fie! — dar încă nedovedite. Pe lingă asta, mă anunță Domnia-sa că are ceva de obiectat celui juvaer al bardului de la Mircești, care se cheamă *Miorița*. Apoi, nu!

Ochelaristul voi să se dezvinovățească. Zarandi țipă-n fundul gîtlejului său restul de licoare de Odobești, făcîndu-i semn de împotrivire cu cealaltă mină.

Pius SERVIEN

Între interogație și rememorare

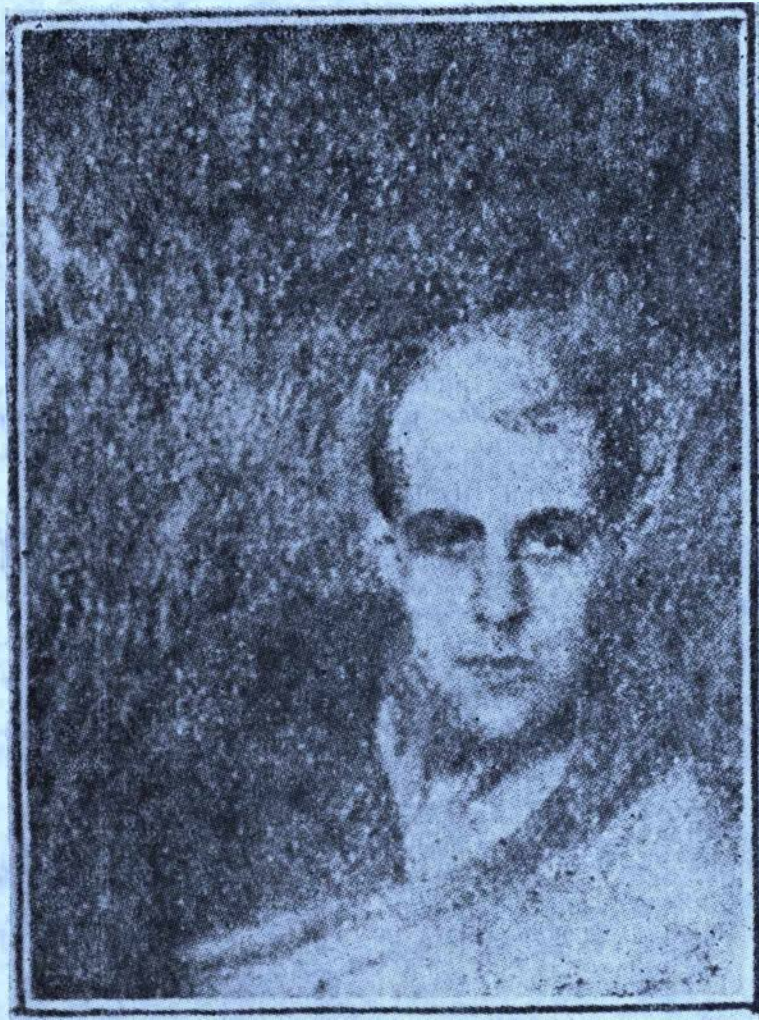
«...DUPĂ PĂREREA DOMNULUI SERVIEN scrisul nu se ivește decît în clipa cînd spiritul, ajuns într-o stare superioară de tensiune (starea lirică), este provocat de propria lui mișcare, cînd se exprimă de la sine într-un mod clar.

Oricum, această idee de poezie orală, de gesticulație naturală a gîndirii, stă la baza prozodiei «claudeliene», nota Marcel Raymond.

Dacă versurile din *Orient*, volumul cel mai reprezentativ al lui Pius Servien, «stau sub semnul spiritului fineții și al geometriei», cum inspirat le caracteriza Paul Valéry, cele din ultima perioadă a vieții, majoritatea constituind sumarul plachetei *Amor*, sînt dominate de nostalgie și amintiri, aureolate însă de puritate și de dragoste înflăcărată.

Renunțînd la acea distincție profundă pe care o stabilește între limbajul științelor și limbajul liric, la acea admirabilă densitate a nuanțelor și a meditației asupra arhitecturii umane, cele din urmă poeme ale lui Pius Servien se concentrează în jurul ei, văzută ca ruptură a unității. Aceste oscilații între realitatea imediată nasc, de cele mai multe ori, rememorări, dar mai ales, decompoziții ale sentimentelor. De aceea vom întîlni multiplicități ale vocii, cînd tînguitoare, cînd revendicative a unui timp unic, văzut într-o confruntare dramatică cu eul polifonic, în cele din urmă incert și degradat. Este atitudinea creatorului prins în țesătura singurătății, departe de locurile natale, de dragostea de altădată, stăpînit de interogații și aduceri-aminte.

Credem că aceste poezii pe care le publicăm acum, scrise în maniera versurilor populare, care însă au o muzică interioară foarte subtilă,

vor demonstra încă o dată marile resurse poetice ale lui Pius Servien, considerat în epocă, pe bună dreptate, un adevărat om al Renașterii, datorită multiplelor sale activități, de poet, matematician, moralist, pictor, muzician, filosof. (Originalele poeziilor se păstrează la Paris în arhiva fiicei scriitorului — Élisabeth Servien.)

Ion DEACONESCU

I

[«Dacă a fost scris
să fiu mereu...»]

Dacă a fost scris să fiu mereu
Mai singur, tot mai singur —
Ca un descintec, numai eu
Pot fi atât de singur —

Și tot la fel cum așteptam
Descintecul să piară
— Din zorii vieții așteptăm —
La fel aștept în seară

Se duce gândul peste mări
Acum, cu soare-apune
Se duce gândul peste mări
Prietenii să-mi adune.

Se duce gândul în trecut
Către un loc de horă
Spre cei ce mic mi-au cunoscut
Și mă poșteau în horă.

Puțin am simțit mina lor
Ea numai mi-a fost bună
Acum sînt singur și mi-e dor
De cum răsare lună.

19.7./19/49

II

[«Dintr-un izvor
lîngă o sulcină...»]

Dintr-un izvor lîngă o sulcină,
Ai izvorit, apă senină.
Numai o gură de-am băut,
Am deschis ochii spre trecut.
Cum aromisem în finețe,
M-am deșteptat în tinerețe,
Culcat în finul unei lunci,
Lîngă iubita de atunci.
Ca dintr-un vis adînc și greu,
Ce-mi arăta cîte-am iubit

Pe un pămînt îmbătrînit,
De cîte inima s-a frînt
În drumul ei peste pămînt,
Din asfințit în asfințit,
Pînă într-un codru ruginit.
Mă deșteptai atât de dulce,
Veni iubita să se culce,
Amîndoi dragi și fără vină,
Pe așternutul de sulcină,
Să doarmă pe umărul meu.
Și capul ei e tot mai greu,
Pînă îmi bea inima senină,
Ca un izvor lîngă o sulcină
Pînă de mine se deșteaptă,
De sîntem șoaptă lîngă șoaptă,
Pînă de mine se răsfață,
De sîntem viață lîngă viață,
Trup lîngă trup, tot o strînsoare,
Tot un izvor pătruns de soare,
O mîngiere de sulcină,
O gură de apă senină,
Cu trupul răcoros sub rochie,
Cu ochii adînciți în ochi,
Cu inimile amestecate,
Cu genele împreunate,
Pînă or vedea în viitor
Numai și numai ochii lor,
Cînd ea s-a deschis ca o floare,
Ca un izvor pătruns de soare.

18.II./19/54

III

[«Cînd norii coborau
pe drum...»]

Cînd norii coborau pe drum,
Cînd vatra, cerul, amintirea
Erau tot o mină de scrum,

Cînd eram singur cu iubirea,
— Fără vreun gînd, numai cu ea,
Privind-o ca fundul fîntînii,
Ca soarta cînd o simți mai grea,
Ca noaptea după stînsul lunii;

Singur cu ea, parcă-n mormînt,
Cînd încetară liturghia
Și lopețile de pămînt
Așa se stîpse bucuria;

Și numai cu ea am rămas,
Cu ce rămîne din iubire
Cînd n-are față, nu privire, —
Ea ca un junghi din ceas în ceas,
O negură fără-amintire,
Un drum sub nori, fără popas,
O biată vită de pripas.

19.6./19/55

IV

[«S-a dus iubirea.

Cum s-a dus!»]

S-a dus iubirea. Cum s-a dus!
Ca ziua lină, în apus
Ca luna cînd a asfințit
Ca teiul cînd a ruginit
Și crengile s-au scuturat
Pămîntul l-au îndurerat
Pămîntul fără florile
Ce-i luminară zorile
Și primăverile senine
Ce mi-au adus-o lingă mine
Cînd îi mîngîiam sinii
Proaspeți ca roua lunii
Ca răcoarea fîntînii.

5.6./19/56

V

Seara

De ce să nu stau liniștit
Pînă s-or cerne în asfințit,
Pînă s-or limpezi în uitare
Suspine și gîndiri amare?

De ce să nu rămîn pe loc,
Fără să îmi caut alt noroc,
În tot mai limpedea privire
A soarelui spre asfințire,

Pînă cernute, lămurite,
Suspinele par impietrite
Ca tot atîtea nestimate,
Cum stelele încep să se arate.

VI

[«Mică păsărică...»]

Mică păsărică,
Păsărică mică
De mine ți-e frică?

Fie-ți de oricine
Nu-ți fie de mine.
Nu sunt eu ca tine?

Ca liniștea crîngului,
Ca virful Parîngului,
Ca jalea pămîntului.

Și mă uit cum sboară
Pasărea ușoară,
Lacrima amară.

Și ascult cum cîntă,
Glasul îl avîntă,
Dorul nu mi-l svîntă.

Asfințit de seară
Noaptea se pogoară,
Noi tot fără țară

Unde luceau stelele
Cînd adormeau mierlele
Și voi păsărele.

Uite noaptea vine
Stelele senine,
Dormi și pentru mine

Sus în teii-n floare
Pasăre ușoară
Noptile de vară.

Puțin am nănit mîna lor

Ea năna m - a fost bunis

Acum sunt singur și m - e dor

De cum răsare luna

Pro Leba Stes Var, 19 7 49

Mică păsărică
Păsărică mică
De mine ți-e frică?
Fie-ți de oricine
Nu-ți fie de mine
Nu sunt eu ca tine?
Ca liniștea crîngului,
Ca virful Parîngului,
Ca jalea pămîntului.
Și mă uit cum sboară
Pasărea ușoară
Lacrima amară
Și ascult cum cîntă
Glasul îl avîntă
Dorul nu mi-l svîntă
Asfințit de seară
Noaptea se pogoară
Noi tot fără țară
Unde luceau stelele
Cînd adormeau mierlele
Și voi păsărele
Uite noaptea vine
Stelele senine
Dormi și pentru mine

Trygve GULBRANSEN

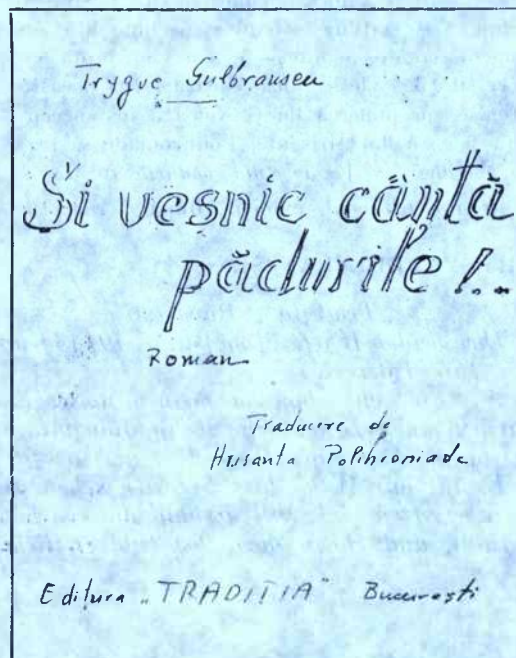
În dialog cu editorii săi din România

LITERATURILE NORDICE SÎNT PUȚIN cunoscute în spațiul culturii românești. Acest fapt se datorește în primul rînd necunoașterii limbilor respective. Traducerile, cîte s-au făcut, sînt aproximative, deoarece, cu rare excepții, au fost făcute după versiuni germane, franceze sau italiene.

În schimb, au existat și există raporturi literare și culturale între literatura română și literaturile fiordurilor. Prezența unor scriitori, esești și filosofi din aceste țări în arhivele publice și particulare din România a fost semnalată și comentată chiar în paginile revistei „Manuscriptum”. La toate aceste rezultate ale cercetărilor literare, atît de riguroase în ultimul timp, se adaugă încă o prezență norvegiană într-o arhivă particulară din București. Despre ce este vorba? În anul 1943, deci în plin război, un grup de trei prieteni — Constantin Noica, H. Blazian ¹ și Constantin Pelmuș ² —,

¹ Henri Blazian (1902—1961), istoric și critic de artă traducător și publicist. A desfășurat o intensă activitate gazetărească. Susține cronică plastică în revistele „Gazeta Transilvaniei”, „Rampa”, „Viața Românească”, „România literară”, „Convorbiri literare”, „Adevărul literar și artistic”, „Sinteza”, „Cuvîntul liber”, „Slînga”, „Contemporanul”, „Arta plastică” și altele. O parte din cronici au fost adunate în cîteva cărți: *Plastica în anii 1931; 1932; 1933*. Elaborează și publică monografii: *J. L. Forain* (1931), *Giovanni Schiavoni* (1939), *Gh. Asachi* (1957), *Theodor Pallady* (1958).

² Constantin Pelmuș (n. 1900), prozator, ziarist, memorialist. A colaborat la „Adevărul literar-artistic”, „Lumea”, „Bazar săptămînal”, „Vremea”, „Radio România”, „Gîndirea”, „Indreptarea”, „Dreptatea”, „Acțiunea fărănească”, „Convorbiri literare” și altele.

autentici oameni de cultură și veritabili creatori, s-au hotărît să înființeze o editură care avea ca scop principal de a tipări autori români clasici și contemporani, precum și scriitori străini încă necunoscuți în țara noastră. Dintru început era eliminată ideea unui câștig material. Cei trei cărturari urmăreau ca fiecare carte imprimată să fie un emoționant act de cultură. Astfel au fost puse bazele Editurii „Tradiția”³,

A semnat cu pseudonimele Dan Deleanu, Mihail Sergian, C. P., M. Sg., C. Pel. și C. Pelmuș. Proza sa a fost clasată în următoarele cicluri: *Tragedii domestice*, *Duminici la periferie* și *False pagini autobiografice*. De asemenea a mai publicat teatru, istorie literară și traduceri.

³ Editura „Tradiția” avea sediul pe strada Știrbei Vodă. În această editură s-au publicat următoarele cărți: *Abatele Prévost — Manon Lescaut. Roman. Cu o prefață de Guy de Maupassant. În românește de B. Benedict*. București, Editura „Tradiția”, 1945, 211 p.; *Clemence Dane — Legendă. Traducere din englezește de*

care a ființat doar doi ani — 1945—1946. Constantin Noica, consilierul literar al acestei mici și efemere instituții, a propus și a stăruit cu căldură să fie tradus în românește scriitorul norvegian Trygve Gulbrandsen⁴, deoarece era foarte cunoscut în spațiul literaturii germane. Una din cărțile sale, *Moștenirea din Bjørndal*, «care a făcut înconjurul lumii»⁵, a fost tradusă în peste 30 de limbi. Apoi în literatura sa, pe care C. Noica o cunoștea din traducere germană, se întâlnește o lume necunoscută, cu oameni sănătoși, puternici, care în luptă cu adversitățile vieții nu cedază. În această situație, propunerea lui C. Noica a fost acceptată și i s-a dat Hrisantei Polihroniade să traducă trilogia *Și veșnic cîntă pădurile* și *Moștenirea din Bjørndal*, evident, după o redacție

germană. În acel moment nu exista în București nici un cunoscător al limbii norvegiene. Singurul cunoscător perfect al limbii și literaturii norvegiene, N. D. Ciotori, se afla în diplomație. Așadar s-a recurs la o versiune germană. Într-un timp record, romanul *Și veșnic cîntă pădurile* a fost tradus, cuprinzînd, în nouă caiete⁶, scrise cu cerneală albastră și pe recto și pe verso, 679 de pagini. Pe ultima pagină a caietului nr. 9 se menționează: *Sfîrșit — 15 octombrie 1943*, data finalizării transpunerii în românește a trilogiei amintite.

Între timp, Constantin Pelmuș ceruse, prin două scrisori, una din 6 mai 1943 și alta din 3 ianuarie 1944, autorizarea de a traduce cele două cărți. Și astfel primește următorul răspuns la cele două misive ale sale:

TRYGVE GULBRANSSEN

Eidsberg, 27.I.[19]44

„Tradiția“, București

Ihre beiden Briefe vom] 6/5—19[43] und 3/1—[19]44 besitze ich und danke Ihnen für Ihre Interesse.

Wie Sie wohl schon von meinem norwegischen Verleger gehört haben, habe ich eine Zeit zurück einer Bekannten, die in Romania wohnt, halb um halb versprochen dem Übersetzungsrecht meiner Bücher zu überlassen.

Es tut mir Weh, dass Sie sich schon die Bemühung gemacht haben, meine Bücher zu übersetzen. Ich will deshalb untersuchen, wie es sich mit den anderen Interessenten verhält, und Ihnen möglichst bald endliches Beischeid geben.

Hochachtungsvoll

Trygve GULBRANSSEN

[Abs[ender] Trygve Gulbrandsen, Eidsberg — [Norvegia]]

*

TRYGVE GULBRANSSEN

Eidsberg, 27.I.[19]44

„Tradiția“, București

Am primit cele două scrisori ale dumneavoastră din 6/5—[19]43 și 3/1—[19]44 și vă mulțumesc pentru interesul dumneavoastră.

După cum ați aflat probabil de la editorul meu norvegian, cu cîtva timp în urmă, eu aproape am promis unei cunoștințe, care locuiește în România, să-i încredințez

Helen Lily C. Pelmuș. București, Editura „Tradiția“, 1945, 195 p.; Stefan Zweig — Giacomo Casanova Cavaler de Seingilt (*Un poet al vieții sale*). În românește de H. Blazian și Al. A. Philippide. București, Editura „Tradiția“, 1945, 154 p.; Tudor Vianu — *Transformările ideii de om și alte studii de estetică și morală*. București, Editura „Tradiția“, 1946, 167 pagini.

⁴ Trygve Gulbrandsen (1894—1962), prozator norvegian, autorul unor remarcabile cărți cu caracter autobiografic. Romanele sale sînt, de fapt, niște ample

cronici de familie. Este autorul cărților: *Og bakom synger skogene* (1933) — *Și veșnic cîntă pădurile*; *Det blåser fra Davingtjell* (1934) — *Adie vîntul din munți*; *Ingen vei gdr utenom* (1935) — *Nu există altă cale* (1935) și altele.

⁶ Vezi în acest sens cea mai completă istorie a literaturii norvegiene, scrisă de istoricul și criticul literar Radka Kejzlar — *Dějiny norské literatury* (1914—1970), Praha, 1974, p. 134. (*Československá Akademie Vědy. Dějiny světových literatur svozek, 3*).

dreptul de a traduce cărțile mele. Îmi pare rău că dumneavoastră v-ați și dat osteneala să-mi traduceți cărțile. De aceea vreau să cercetez cum se prezintă situația cu cealaltă persoană interesată și vă dau pe cât posibil mai repede ultimul răspuns. Cu stimă,

Trygve GULBRANSSEN

[Expeditor Trygve Gulbranssen, Eidsberg — [Norvegia]]

Într-adevăr, «persoana interesată» a și tipărit traducerea sa în anul 1943. Este vorba de I. Hanu, probabil un pseudonim al cuiva, care a și publicat romanul *Acolo... cîntă pădurea*, București, „Editura Modernă“, S.A., [1943], 318 pagini.

Lui Trygve Gulbranssen i-a parvenit traducerea românească, iar Constantin Pelmuș nu a mai primit «ultimul răspuns». Acest proiect nu s-a finalizat.

Cealaltă carte, *Moștenirea din Bjørndal*, a fost tradusă și cuprinde zece caiete⁷ dictando scrise cu cerneală albastră numai pe o parte a filei. A fost citită în întregime de cenzură și parafată la data de 5.VI.[1]945 de către M. Atanasiu. Manuscrisul cuprinde 878 pagini, avînd numeroase intervenții în creion negru făcute de un stilizator. Nici această traducere nu a văzut lumina tiparului, din cauza evenimentelor istorice pe care le trăia atunci capitala, ea și întreaga țară. Astfel, cele două proiecte de tipărire a lui Trygve Gulbranssen nu au mai putut fi realizate. Astăzi, după exact patru decenii, poate că ar trebui reluate aceste inițiative particulare de către binecunoscuta Editură „Univers“, în scopul augmentării patrimoniului spiritual românesc cu încă două cărți fundamentale, ce deschid noi perspective în proza norvegiană din primele trei decenii ale secolului nostru.

Nicolae SCURTU

⁷ Originalele celor două traduceri, precum și al scrisorii se află în arhiva scriitorului Constantin Pelmuș care a avut deosebita amabilitate de a mi le pune la dispoziție spre a le citi și cerceta. De asemenea îi exprim și pe această cale întreaga mea grațitudine pentru informațiile, ziarele, cărțile și scrisorile pe care mi le-a oferit spre consultare.

Traducere, Bucuresti

Stier beiden Brief v. 95-43 und 96-44
 kenne ich und danke Ihnen für Ihre Güte.
 Wie Sie wohl schon von einem norwegischen
 Verleger gehört haben, habe ich nun Zeit zu einer
 Bekanntschaft, die in Rumänien wohl noch
 ein halb ungeschicktes, aber sehr angenehmes
 mein Bücher zu überlassen.

Es tut mir sehr, dass Sie sich schon
 die Übersetzung gemacht haben, meine Bücher
 zu übersetzen. Ich will deshalb untersuchen,
 wie es sich mit den anderen Verlegern
 verhält, und Ihnen möglichst bald eine
 Bescheid geben.

Wohlbekannt

Trygve Gulbranssen

Perpetuu adolescent

File de album

Un mănunchi de imagini fotografice realizate, prin timp, de inezestratul artist Vasile Blendea îmi oferă, iluminate, câteva firide în care îl regăsesc pe Nichita Stănescu.

De la nici un alt poet nu ne-au rămas atâtea fotografii (câteva mii, cred) și e și aceasta o palidă «consolare» pentru prea repede dispariție a celui cu adevărat unic. Și, paradoxal, în afara pozelor executate pentru... buletinul de identitate, toate fotografiile cu Nichita s-au făcut la stăruința prietenilor. Poetul era ceremonios doar cu ideile. Ținuta sa vestimentară nu l-a preocupat nicicând. Față cu sculele lui Daguerre era dezincolt, ca un actor superb-cabotin, și nu avea crisparea celor ce se vâd aslăzi în ipostaze magice, îngăduindu-le să apară în ochii viitorimii cu un spor de mister. Ploieșteanul nu vroia să apară hieratic, «inspirat» sau... Rudolf Valentino, ci «juca», micalit, rolele unui teatru nescris. După ce a văzut un film cu Kurosawa s-a propus obiectivului fotografic în chip de... samurai. Adesea parodia statui. Se parodia pe sine.

Nichita al fotografiilor, perpetuu adolescent (și truculent), știa să citească, mai ales, pozele altora. L-am văzut contemplând, obsedant, cele patru imagini ale lui Eminescu și în ultimii săi ani de viață și-a împodobit, cu ele, pereții, neostenind să le descifreze. Îl mulțumeau, puținele și ele, fotografii cu Bacovia, deplîngea puținătatea pozelor tinărului Arghezi și bombănea privindu-le pe cele ale poetului «mut ca o lebădă», socotindu-le prea studiate, compuse cu ostentația unui Narcis.

Din marele număr de fotografii, apărute ori nu în Albumul memorial pe care i l-am dedicat în decembrie 1984 la care am adăos piese din propria-mi arhivă și din cele ale prietenilor (sau amicilor ocazionali), intenționez să alcătuiesc un corpus de imagini, refăcînd — filmic — viața lui Nichita Stănescu (cu destinația de a îmbogăți Muzeul literaturii) și cu fiecare zi care trece mă uimesc de prospețimea cu care autorul Necuvintelor trece din aburii cartolinei în aerul ce-i păstrează încă tiparul omnesec și vocea.

Băiatul, bărbatul, poetul din fotografii ne privește de dincolo de timp, așa cum a fost: frumos, stenic, plin de humor, dar, tot astfel, delicat, tandru, pururi nedumerit de spectacolul vieții; orgolios și totuși, cu aroganțele unui timid, ale unui «neajutorat», ale unui — e zisa lui — «activist al suferinței».

Cum îmi apare Nichita Stănescu, închis într-o fotografie? Ca prințul de Dania culcat în grupa lui Yorrik...

« El era făcut să fie pradă,
 pradă a cuvintelor alese, —
 cu un șoim pe ultima silabă. »

Cu Victor Crăciun, glosind, pentru Radio,
 pe marginea *Istoriei literaturii române...* a lui
 G. Călinescu — ediția a II-a.

Cu Ion Budescu și Vasile Blendea, vizionind
 Expoziția fotografică „Marin Preda” des-
 chisă la Televiziunea Română în 1982
 (Foto: *Alexandru STARK*).

Pregătind o emisiune T.V., alături de
 Al. Andrițoiu, Florin Mugur și echipa de
 realizatori.

« Pentru ceea ce există, nu am
decît existență.
O foarte singură viață
pentru toate viețile. »

Nichita Stănescu

« El s-a transformat în perlă
Noi nu.
Încă de pe vremea cînd era
un simplu bărbat... »

Contemplînd „Cununa de aur“ primită
la Festivalul de poezie de la Struga-
Iugoslavia (1982).

Moment de tandrețe: Dora și Nichita

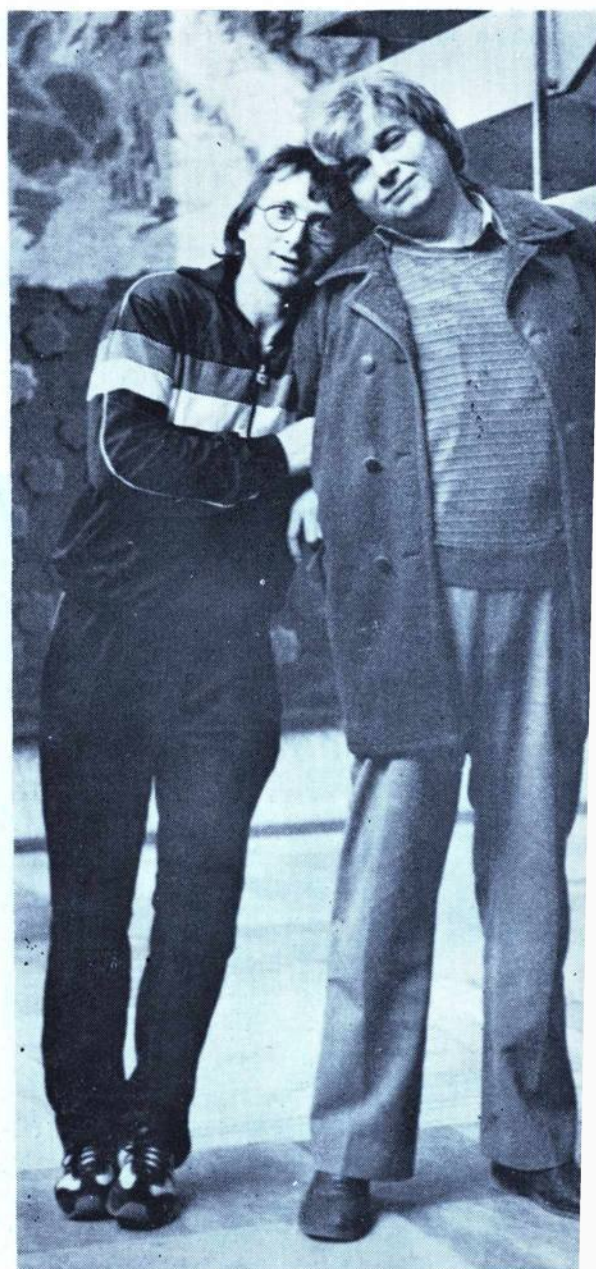

« Dar el
singurul
știe adevărul
și ar putea să strângă stelele
cum strîngi degetele în pumn —
el
n-are însă în cine să lovească. »

Cu actorul Florin Zamfirescu.

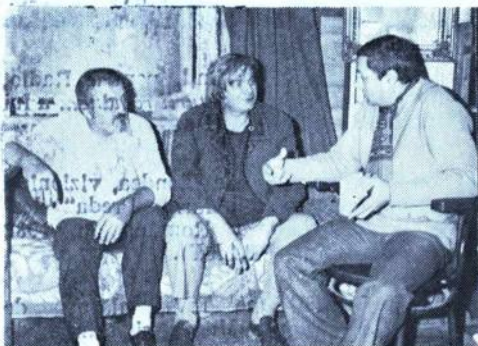
Dialog teatral cu Horățiu Mălăele.

« El este numit, uneori, sufletul,
dar cel mai exact ar fi să-i spunem,
totuși, cîntecul. »

Cu pictorul Constantin Dipșe, în atelierul acestuia.

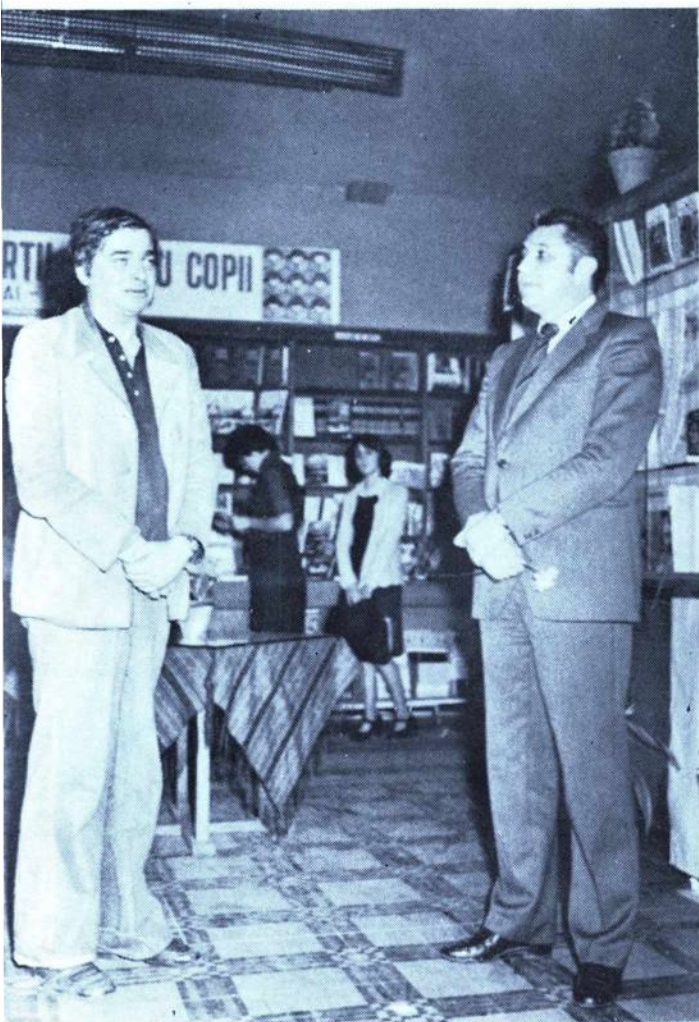
În atelierul pictorului C. Palade, împreună cu George Bălăiță.

Vorbind la vernisajul expoziției pictorului Vasile Chinski — 1980, asistat de criticul de artă Dan Grigorescu.

«Încă din acea vreme avea unele idei
de neînțeles.»

La Librăria „Mihail Sadoveanu“, din Capitală,
cu ocazia lansării romanului *Bunavestire*
de Nicolae Breban.

Cu poetul Leonid Dimov,
la Conferința Națională
a scriitorilor din 1972.

« Cu tot cu noi își ridica aripa
părînd ne-ngreuiat.
Aproape sîngeram pe ascuțișul
unui cuvînt de împărat. »

La împlinirea vîrstei de
50 de ani (martie 1983).
Sărbătorit de conducerea
Uniunii scriitorilor
(D. R. Popescu — pre-
ședinte, Constantin Chi-
riță — vicepreședinte,
Ion Hobana — secretar,
Traian Iancu — director)
și de alți prieteni, poeți.

Într-un grup de prieteni

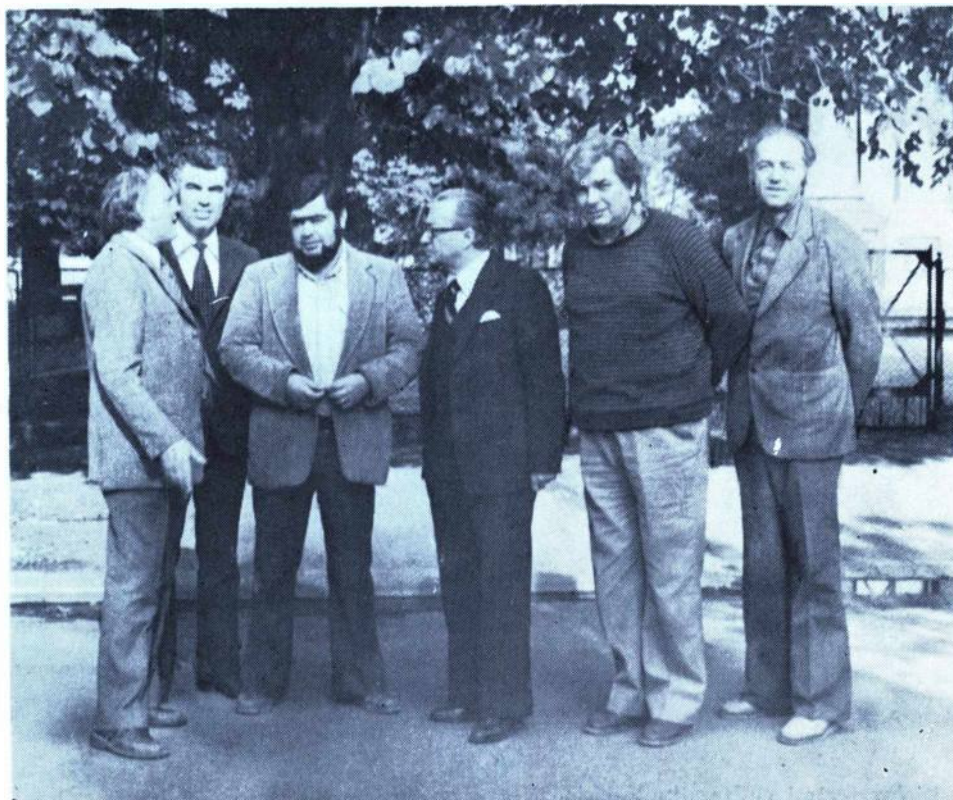

«El e singurul care are mișcare în sine
el e singurul care trece
care ne leagă și ne dezleagă...»

Cu cosmonautul Dumitru
Dorin Prunariu.

În parcul orașului Ale-
xandria — cu Ion Frun-
zetti, Corneliu Popescu,
Andrei Pleșu și Victor
Crăciun.

M E R I D I A N E

CAMOËS

Mitul lusitan

Correspondență din Portugalia
de la
Maria Clara Pereira DA COSTA

ESTE ȘTIUT CĂ POPORUL PORTUGHEZ și-a făurit istoria în timp și spațiu ca un vector necesar al evoluției întregii umanități și poartă astfel o responsabilitate fundamentală pentru soarta ei: cea de ieri, de astăzi, ca și cea de mâine. Nu trebuie să luăm în discuție erorile condamnabile sau meritele laudabile, căci nu trebuie să formulăm judecăți de valoare numai pe baza faptelor istorice. Totuși, nu este cu puțință, în mod evident, să ignorăm angajarea care ne-a consacrat ca un popor care «și-a lăsat sufletul să se împrăstie în lume».

Aceasta este condiția prealabilă esențială ce a făcut să apară din sinul poporului nostru un geniu care i-a dat puțința peste secole să se înfățișeze înaintea tuturor, nu numai ca portughez, ci ca un om universal, să se descopere pe sine însuși, într-un cuvânt, să se recunoască. Mă refer, desigur, la Camões. Și să nu se creadă cumva că vorbind în felul acesta îl subestimez pe poetul nostru, pentru că într-adevăr poemul său simbol *Lusiada* s-a distanțat într-un fel față de omul care l-a creat și a devenit, de atunci, patrimoniul comun al umanității.

Numărul edițiilor încă din timpul vieții poetului, traduceri care de la început au fost făcute în mai multe limbi, manuscrisele care au fost copiate și recopiate, chiar în mediile caracterizate prin condiții economice mai slabe,

pun în evidență faptul că poemul a fost complet însușit de către diversele straturi sociale ale epocii. Se poate deci afirma că umaniștii au știut să vadă în el cea mai mare expresie a modernismului clasic; regi, ca Don Sebastian sau Filip al II-lea al Spaniei ori Filip al Portugaliei l-au considerat ca opera unor vasali, pentru a exprima astfel un omagiu al poporului adresat puterii regale de origine divină; nobilii au văzut în aceasta exaltarea propriilor lor virtuți războinice; clerul — o apologie a răspîndirii credinței; negustorii — dezvoltarea imperiului. Dar, dacă schemele culturale, politice, sociale, religioase și economice ale secolului lui Luis Vaz de Camões au fost depășite, pentru

ce, aşadar, mesajul poemului se menţine intact până în zilele noastre?

Nu e posibil ca în această scurtă evocare a mitului lui Camões să schiţăm un plan de răspunsuri la întrebările posibile, dar este sigur că se poate extrage din toate acestea un numitor comun: Camões, fără a-şi fi propus să dezvolte metode sau să-şi construiască sisteme filozofice, a avut o viziune cu totul personală asupra lumii, care n-a fost numai legată de o anumită criză socială, limitată la un anumit moment politic sau raportată în mod unic la un dumnezeu atotputernic, ci, dimpotrivă, a izvorit din observaţia şi experienţa sa ca un «obiect» prins cu o genială intuiţie, ea l-a făcut să descopere şi să pună în ecuaţie toate problemele omului comun. Pentru a ajunge la aceasta, Camões a fost alături de poporul său, pe care l-a studiat, nu prin ceea ce nu era scris în cărţi; şi nu numai poporul portughez, ci şi alte popoare care locuiau şi trăiau pretutindeni şi îşi trăgeau seva şi respirau aerul din cine ştie care colţ al lumii.

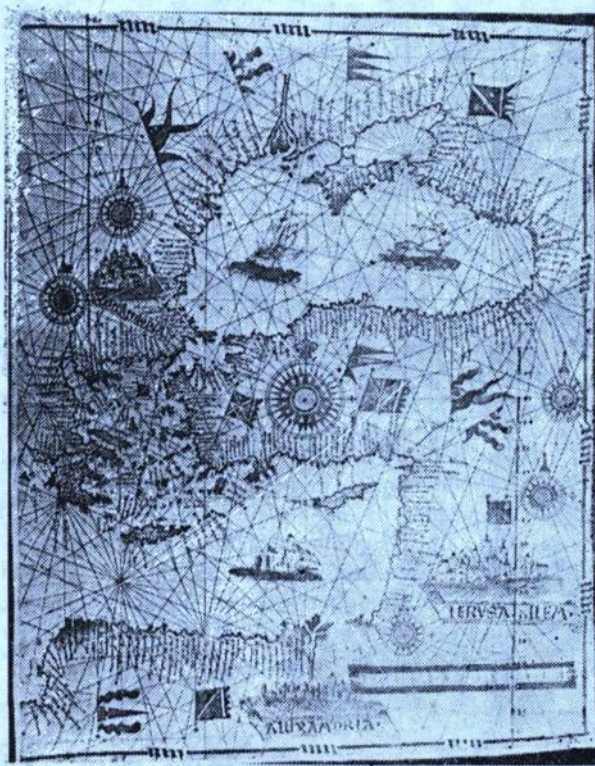
Iată raţiunea pentru care vechiul poem *Lusiada* a contopit oamenii cu eroii, pentru că, de fapt, marele erou pe care Camões l-a cîntat este omul real, fundamental şi generic, omul care trăieşte în fiecare din noi, omul care se identifică cu însăşi fiinţa umană.

Am spus deja că aceste cuvinte constituie, o dată în plus, evocarea mitului lui Camões. De ce un Mit? Pentru că, aidoma altor genii universale, omul care a fost Luis Vaz de Camões, rămîne, cu toate eforturile întreprinse de investigaţiile documentare, contopit în imensitatea oamenilor anonimi care, vai!, nu figurează în nici un fel de registre.

Documente cu caracter biografic nu sînt decît cinci. Ele ne informează numai despre anul plecării lui Camões în India, ca şi asupra datei la care mama sa a primit, pentru prima dată, o pensie care aparţinea fiului său. Mai există o dată care semnalează, în timp, cea mai mare expresie a geniului său — publicarea *Lusiadei* în anul 1572¹. Dar oamenii atîta se încapează să pună de acord viaţa genilor cu tipul de viaţă al tuturor oamenilor şi de aici se crede că, de pildă, Camões a decedat la 10 iunie 1580 — ziua naţională portugheză, astăzi sărbătorită ca ziua Comunităţii lusiadice din lume.

Foarte puţin din nonconformismul său, din caracterul său impetuos şi libertin apare de-a lungul şi de-a latul acestor documente. Se mai păstrează în arhive o scrisoare de graţiery prin care regele l-a eliberat pe poet din închisoarea unde fusese aruncat sub învinuirea de a fi bătut pe drumul public un valet de la curte; şi se cunosc, de asemenea, două scrisori particulare, compuse la Lisabona şi adresate unor prieteni care locuiau la ţară, despre petrecerile desfăşurate în capitală.

Dar chiar şi numai omul, cînd este vorba de un geniu, reflectă tot ce a fost în epoca sa, oamenii pe care i-a frecventat, locurile şi lumea în care s-a introdus sau cu care a venit în contact. Lipsa de documente personale ne-a determinat să alegem o altă cale pentru a putea cunoaşte mai bine pe poetul nostru. Spunem al nostru pentru că, de fapt, în mod evident, el a simţit, a trăit, a luptat, a fost mutilat, pierzîndu-şi un ochi, a iubit ca nimeni altul Portugalia şi pe portughezi, deşi în realitate nu se cunoaşte exact, pe bază de documente, unde este născut şi unde a murit. Totuşi, tradiţia n-a ezitat să păstreze în memoria poporului locurile semnalate prin posibila sa prezenţă fizică: se pare că s-a născut la Lisabona în cartierul maur din Alfama; în tinereţe a trăit un timp oarecare în Constancia, un sat liniştit din Ribatejo şi a locuit într-o casă cunoscută,

¹ Vezi fotografia documentului (p. 145).

pină în zilele noastre, sub numele de „Casa Camões”; și-a făcut studiile la Coimbra, oraș universitar; a fost în Mozambic și s-a stabilit pentru un timp în China, într-o peșteră din Macao, unde ar fi plins de „dor” sau de nostalgie pentru țara sa natală; reîntors în regal, nobilul de altădată de la curte ar fi trăit și murit într-o umilă locuință din Șoseaua Santana, la Lisabona, «în sărăcie și pe cheltuiala prietenilor săi».

Poporul, generos și discret, acoperă întotdeauna dramele din stimă și respect și, astfel, e de luat în considerație tradiția legată de Camões. Desigur, cunoașterea temeinică nu este în acord cu noile poeme pe care poporul le consacră poetului său și eu, fiind legată profesional de Arhivele portugheze, am acordat o bună parte din activitatea mea investigației documentare care să poată, cu cea mai mare rigoare posibilă, să schițeze conturul vieții personale a lui Camões, adunând, în acest scop, toate documentele care privesc rudele și prietenii săi; cu toate acestea, cu cât devin mai complete, numeroasele tabele genealogice pe care am reușit să le întocmesc, rind pe rind, cu atât se apropie mai mult de Camões prietenii și contemporanii săi, și cu atât mai mult simt că lui îi aparțin anumite însușiri care nu vor apărea niciodată în portretul „științific” al omului care a fost Camões poetul.

Acesta este mesajul poezilor naționali care au depășit spațiul concret în care au trăit.

INFANTE DOM PEDRO.

✠ Livro do Infante Dom Pedro de Portugal. ✠
O qual andou as sete Partidas do Mundo.
Feito por Gomez de Sancte Viteuão,
hum dos doze que foram em
sua companhia.

În legătură cu aceasta, aș dori să știu, de pildă, dacă meșterul Manole ar fi cîștigat o altă dimensiune dacă ar fi cunoscute mai multe decît vocea de agonie a soției sale, care se repetă, și care are rezonanță în deziluziile sau în victoriile marilor construcții, fie ele catedrale, fie națiuni.

Noi sintem aici pe pămîntul românesc pentru a asculta vocea și învățămintele acestui popor de o rezistență milenară și a cărui origine se adaugă faptelor istorice în care se contopesc propriile noastre rădăcini. Să ne amintim că, de la Lisabona la București, din Orient în Occident, fie că urmărim pașii și armatele prințului nostru Don Pedro², sau deplasarea descoperitorilor noștri pe drumul Africii și al Indiei, sau chiar al negustorilor noștri de-a lungul porturilor din Mediterana, în timpul vieții lui Camões³, cele două națiuni s-au întîlnit ca două surori în lupta contra dușmanului comun — pericolul turcesc.

² Vezi ilustrația de mai sus.

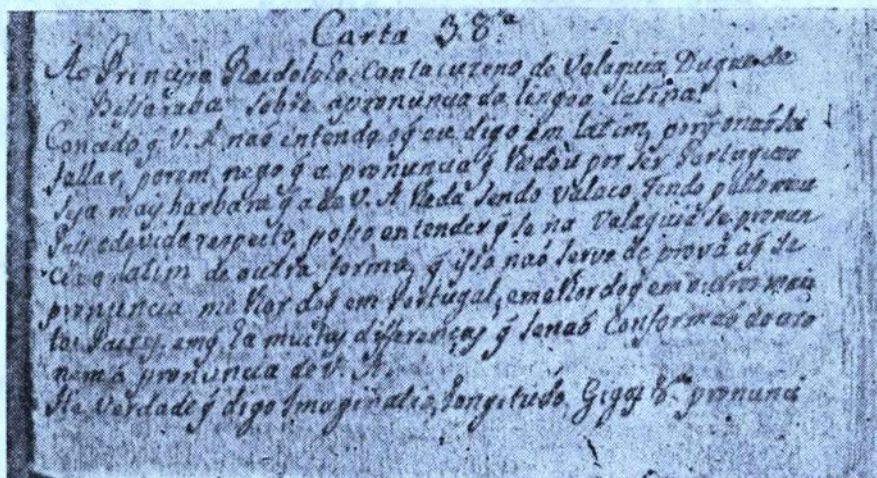
³ Vezi cele două hărți ale Mediteranei (pp. 146, 147).

Firește, condițiile geografice s-au impus. Marea, la noi, deschisă și vie, aducea o chemare pentru depărtări la diverse latitudini. Munții noștri s-au ridicat numai pentru a servi ca pedestal unui monument al arhitectului seminției naționale — Viriathe — și muntenilor care erau însoțitorii lui. Dar văile noastre erau strimte și subsolul sărac. Continuitatea unui popor care s-a întărit în lupta pentru pământul patriei a continuat pe puntea caravelor și în contact cu altă lume care o chema la nou.

România, din contră, păstrează modul său de a trăi pe înălțimile munților sau în văile sale fertile, prin bogăția subsolului. Viselor noastre le răspunde fermitatea toiașului vostru, la cîntecele sirenelor — balada *Miorișă*.

Evident, un puternic document va rămîne pentru totdeauna — consolidarea rădăcinilor noastre — limba, limbile surori și cu adevărat atât de puternice încît, inteligibilitatea posibilă pierzîndu-se, ele și-au păstrat totuși un registru sonic care nu mai face necesară dovada schemelor gramaticale ca o probă a unei origini comune. Aceasta a fost reamintită într-o scrisoare asupra pronunțării latinei, pe care secretarul nostru la Ambasada din Viena, Francisco Xavier de Oliveira, în general cunoscut drept *Cavalerul de Oliveira*, a adresat-o în octombrie 1736 prințului Valahiei, aflat atunci în exil, Rudolf Cantacuzino⁴, pe care l-a avut ca oaspete și ale cărui raporturi amoroase cu prințesa nu este cazul să le amintim aici.

SCRISOAREA 38*

Principelui Rudolf Cantacuzino** de Valahia, Duce de Basarab, despre pronunția limbii latine

Îmi imaginez că Alteța Voastră nu înțelege ceea ce eu spun în latină și asta nu pentru că eu nu știu să vorbesc, deși nu cred că pronunția ce i-o dau [latinei] pentru că sînt portughez să fie mai vulgară decît cea pe care Alteța Voastră i-o dă, fiind valah. Avînd pentru țara mea respectul cuvenit, înțeleg că dacă în Valahia se pronunță latina în altă formă aceasta nu este o dovadă că acolo se pronunță mai bine [latina] decît în Portugalia sau mai bine decît în multe alte țări, deși există multe diferențe care nu țin neapărat de pronunția Alteței Voastre.

Este adevărat, eu spun *imaginatio, logitudo* [...], pronunțînd *gi* și nu *qui* și observînd legile uzului național ale limbii portugheze din *imaginação, longitude, gigante* și nu *guiguanze, longutude, nem imaginação* cum pronunță spaniolii, sau chiar scriu. În

⁴ Vezi documentul anexat — Scrisoarea 38.

* Traducere din portugheza veche de Mariana PLOAE.

** E vorba de Radu Cantacuzino, nepotul Stolnicului și fiul domnitorului Ștefan Cantacuzino. Figură de aventurier. După uciderea tatălui său (1716), s-a refugiat în Apusul Europei și a călătorit prin diferite țări, făcînd demersuri pentru a fi ajutat să obțină tronul Țării Românești. S-a înrolat ca ofițer în armata austriacă, ajungînd pînă la gradul de general-maior, și a obținut diverse titluri, printre care pe cel de principe al Imperiului romano-german. A murit la Camenița (Polonia) unde a și fost înmormîntat. (n.red.)

cuvintele la care m-am referit mai sus sau în altele asemănătoare eu fac deosebirea între *gui* și *gi*. De asemenea, este adevărat că eu spun *uniusque* [...] *fulgentiaque* etc. ca și cum nu s-ar afla nici un accent [în rostirea cuvintelor respective] în timp ce alte națiuni pronunță ca și cum s-ar afla un accent pe *u*, spunând în forma următoare *uniusque*, [...] *fulgentiaque* etc. Având propria mea pronunție și neștiind să spun Alteței Voastre motivul pentru care o folosesc, cred că este folosită uzual în Portugalia unde eu am început să învăț puțină latină pe care o știu. În sfârșit, acestea și alte pronunții asemănătoare au făcut ca Alteța Voastră să nu mă înțeleagă, presupunând că îi vorbesc în portugheză, când eu vorbeam latina. Când A[lteța] V[oastră] se explică în această limbă, de asemenea eu aș putea să-i spun că nu înțeleg valaha, totuși știind cîte ceva din limba castiliană și avînd auzul obișnuit cu pronunția lui *gui* în loc de *gi*, asigur pe A[lteța] V[oastră] că îl înțeleg, dar îl asigur în același timp că alții nu îl vor înțelege și că mulți oameni învățați [i-ar putea] spune că nu pronunță corect latina, dacă nu o pronunță ca ei. În afară de aceasta, A[lteța] V[oastră] poate să observe și pronunția celorlalte popoare care nu sînt nici portugheze, nici valahe și va găsi diferențe care-l vor obliga să constate că toate se separă sau că toate greșesc în uzul latinei pentru că privilegiul de a reuși în această materie nu a fost acordat numai venerabilei limbi a A[lteței] V[oastră] dar nici un om discret nu a vorbit pînă în prezent nimic [despre asta].

Amintesc Alteței Voastre că Scipio, nobil de Franconia, care și-a luat titlul de conte de Cralavalle, foarte iubit de persoane puternice și bogate, mi-a dat [ilizibil] un *Compendiu* în care pretindea să arate că în acel ținut latina trebuia să se pronunțe în următoarea formă: *In latio decuis pronunkiationis et eloquentia est kikaro* în loc de *in latio decuis pronunciationis et eloquentia est Cicero*.

G.V. în gramatica sa latină, p. 2, vorbind despre pronunția literelor, spune că acum e foarte diferit de ceea ce era odinioară cînd romanii făceau diferența între *i* scurt și *i* lung și nu pronunțau pe *c* din cuvintele *dicūt, dices* diferit de modul cum îl pronunțau în cuvintele *dico, dicam*, și făceau să sune *t* din cuvîntul *artium* în același fel cu cel din cuvîntul *arti* și că *o* roman era același sunet cu *w* (dublu) al flamanților sau germanilor. [...] Voi povesti acum A[lteței] V[oastră] o istorioară: era în țara mea un duce care vorbea latina ca oricare altul, dar se credea un om foarte învățat în toate materiile. A făcut în casa sa o reuniune la care participau mulți medici pentru a stabili [tipul] de îngrijire care trebuia acordat unui fiu al său bolnav; pentru aceasta ducele a explicat boala fiului său luînd locul medicului asistent care participa de asemenea. După ce a folosit [în discursul său] toți termenii referitori la boală fără să uite folosirea corectă a cazurilor, declinărilor etc. a întrebat foarte mîndru de el dacă medicul asistent este mulțumit de explicația sa? A răspuns medicul: Da, Domnule, Excelența Voastră Ducele știe foarte bine medicina dar ca medic eu nu am înțeles ceea ce Excelența Voastră a spus. Fără îndoială veți fi avut dreptate dar nici unul din ceilalți doctori din adunarea [de față] nu v-a înțeles. Eu nu sînt atît de îndrăzneț să vă explic cazul; totuși cine ar spune A[lteței] V[oastră] că știe să vorbească latina romanilor, popor care a avut puțin respect pentru cei din Valahia și pentru cei din [neamul] Basarabilor și ar fi vreunul atît de curajos încît să spună A[lteței] V[oastră]: Prințe, dumneavoastră pentru un valah vorbiți destul de bine latinește dar pentru romani, nu știți nici măcar să pronunțați. Spun A[lteței] V[oastră] cu toată sinceritatea că mi se pare normal că astăzi fiecare să dea latinei pronunția care este conformă limbii sale. Asta a dat ocazia cuiva să o spună cu amabilitate unui nobil din Scoția care vorbea latina cu pronunția țării sale. Domnul meu, vă rog să mă iertați că nu vă răspund dar nu știu vorbi [limba dumneavoastră]. [...]

Știu că este o nebunie să scrii într-un fel și să vorbești într-altul; *P*, autor foarte vechi a vorbit deja despre asta: « *Aliter scribare, aliter pronuntiare recordis est* », dar cred că este o și mai mare nebunie să pretinzi ca toți [care aparțin la idiomuri diferite] să pronunțe la fel latina. A[lteța] V[oastră] poate să vorbească în continuare

strălucita sa latină, în maniera Basarabilor, în timp ce eu rămân cu defectele pronunției mele portugheze.

[...] fiecare este dator să urmeze, apărind pe cei din națiunea sa, legile [de pronunție] care aparțin tuturor.

Supusul și admiratorul Alteței Voastre

Francisco de XAVIER, Duce de Oliveira

Viena, Austria
29 octombrie 1736

Limba voastră a fost firul conducător prin care continuitatea poporului s-a menținut vie de-a lungul timpurilor.

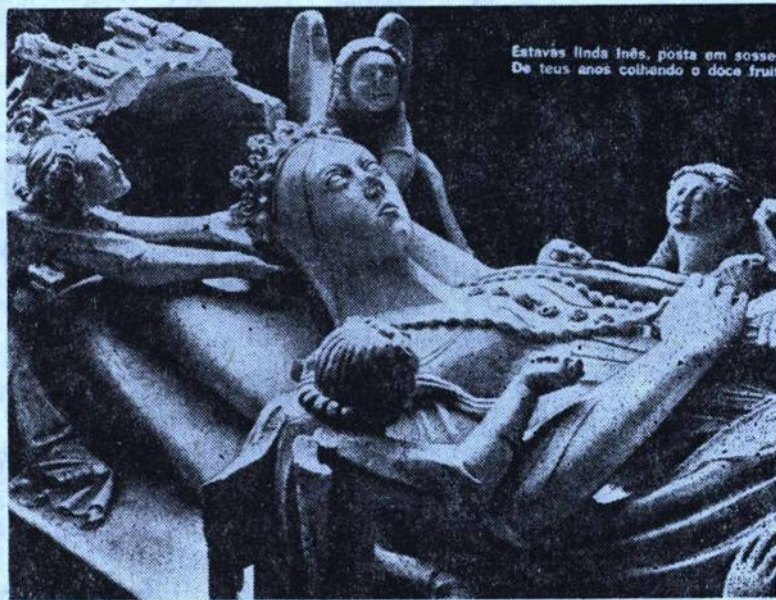
În ceea ce ne privește, în lumea care a fost cîntată de Camões, limba portugheză trăiește. Portugalia lui Camões nu se reduce la pămîntul ei național; măcar prin originea comună, cum am spus, niciodată nu vom fi singuri; vocația noastră este de a trăi în bună înțelegere cu toate celelalte popoare. Noi sintem deci, aici, cu brațele întinse către poporul dumneavoastră spre o milenară îmbrățișare pe care o dorim să fie numai frățască.

*

Dar a vorbi de poeți fără a le studia opera ar însemna a-i nega, tot așa cum a nu strînge datele concrete pentru biografia lor, în cadrul istoric, ar însemna să se uite dintr-odată condițiile inspirației lor. Nici una, nici alta nu ar fi posibile, în acest moment, și pentru aceasta nu aș fi eu însămi persoana indicată; dar Camões fiind, cum se știe, în același timp, cerebral și afectiv, logic și erotic, ferm și fatalist, sarcina comentatorului de a face o critică dialectică și dicotomică ar fi atît de grea pe cît de ușor ar fi să se facă o apreciere estetică.

Încercăm să înțelegem în *Lusiada* cuvîntul lui Camões și, de aici, să dezvăluim nu numai omul umanității, ci și omul în sine care a fost cum se spune în *Confesiunea unui poet*, așa cum Roger Bismut a considerat poemul. Vom încerca să scoatem în relief numai aspectele contextului conceptual sau psihologic care au depășit timpurile și au întărit mitul pe care sintem pe cale de a-l analiza.

Nimeni ca poetul nostru — zicem noi — nu a emoționat poporul pînă la lacrimi asupra soartei mamei și a ființei iubite, fiindu-și, în același timp, un călău neîndurător care și-a impus sacrificiul în numele independenței naționale. În fapt, Camões nu numai că a știut să dea forma definitivă ariei pe care poporul deja o intona ci a introdus-o într-un context erudit, făcînd

din aceasta o «temă de școală» pentru cercetători.⁵

*«...Cu laurii acestei mari victorii
Se-nnoarce-Alfonso-n patria iubită
Ca, pe măsura legendarei glorie,
Să-i fie pacea dulce și tihnită...
Și-atunci s-a scris povestea, cu florii
Ce-nlorc și morții-n groapa lor cernită,
Cu fața urgisită rău de soartă,
Care-a ajuns regină numai moartă.*

*O, dragoste, doar cruda tă putere,
Ce-n inimi taie dureroasă rană,
Ceru atîta jertfă și durere
De parcă ar fi fost Ines dușmană!
O, setea ta nu numai lacrimi cere
Ci lacomă, și crudă, și tirană,
Ca să-și reverse-n suflete neclarul,
Cu sînge cere să-i stropești altarul!» **

* Versurile citate din *Lusiada* au fost preluate din volumul: Camões, *Lusiada*. În românește de Aurel Covaci, prefată și tabel cronologic de Ovidiu Drimba, Editura „Minerva”, București, 1977 („Biblioteca pentru toți”, nr. 925).

⁵ Vezi reproducerea de mai sus.

Cu toate acestea, mesajul estetic al poetului, om al acelui timp și al acestei lumi, izvorăște din uimirea care face să se oprească sensurile în plenitudinea frumuseții formale.

Iată ce spune el despre dragostea regilor Don Fernand și Dona Leonor:

*« Dar poate i se pedepsea păcatul
De-a fi răpit pe Lianor odată,
Zmulgînd-o nemilos de la bărbatul
Cu care-nții fusese măritată.
Molii ajunge și neînfricatul
De-i inima plăcerii sterpe dată...
Amorul josnic vrednicia fură
Și-l schimbă pe erou în tîrîtură.*

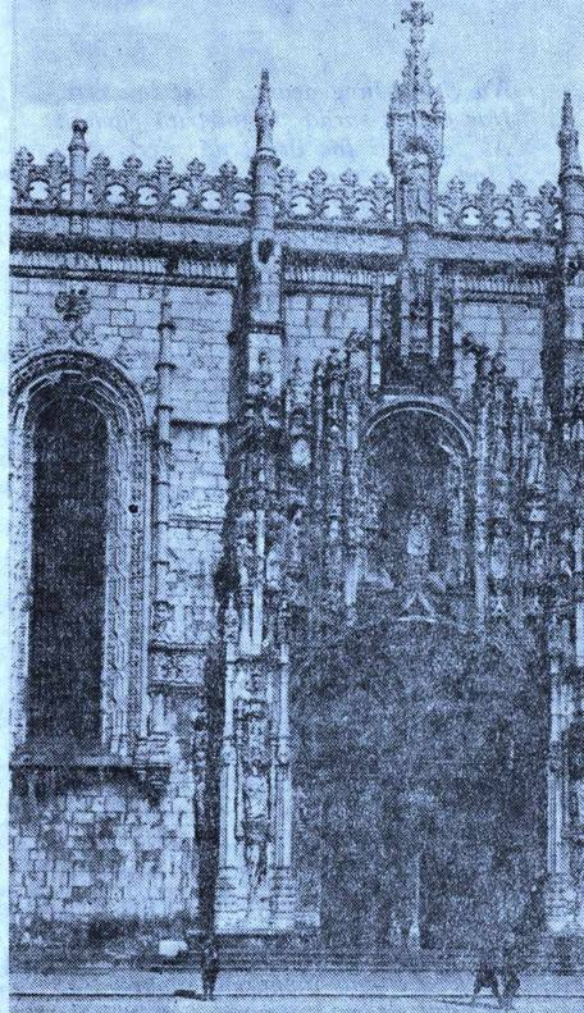
*De Dumnezeu păcatu-i pedepsit:
De ce-ai Eleni răpitori pieiră?
Dar David pentru ce s-a fost căit?
De ce Tarquiniu, Apiu pătimiră?
Dar tribul lui Beniamin, vestit,
Ce mîini, ce vitregii îl nimiciră?
Lui Faraon nu Sara-i fu blestemul?
Nu Dina a năpăstuit Sichemul? »*

Dacă este marea, pe care poporul nostru a cîntat-o ca atare, temele plecării și sosirii, ale furtunilor de pe ocean, oboseala lungilor zile monotone, numai între cer și apă, lupta inegală a omului cu natura au fost tot atîtea motive de inspirație pentru Camões.

La plecare, după spusele rituale de adio, iată ce ne zice Camões:

*« Veni suflarea toată din cetate:
Prietenii, rude să ne facă semne,
Nemulțumiți, cu fețele-ntristate,
Iar alții numai curioși, pesemne...
Iar noi, spre nave, cu solemnitate,
Pășeam psalmodiind cîntări solemne,
Într-un cortegiu lung și nesfîrșit,
De mii de sfinți călugări însoțit.*

*Ne și credeau pierduți pentru vecie
Zărind primejdiosul drum în gînd...
Plîngeau femeile să se sfișie
Și ne priveau bărbații suspinînd.
Dar mai ales o mamă, o soție,
Prinos iubirii negrăite dînd,
Cu gînd la viitoarele primejdii
Se zvîrcoleau în gheara deznădejdi... »*

Distanța care se va încrusta, în toată literatura noastră referitoare la locurile de peste mări a fost astfel semnalată:

*« Priveam cum se pierdeau în depărtare,
Cu ochii pironiți asupra lor,
Și Tăgele cu unda sclipitoare,
Și munții Cintrei cu cununi de nor...
O, inima, cu dragostea ei mare,
Ne rămînea și ea cu-ntrégul dor.
Iar cînd așcunse totul depărtarea,
Rămăserăm cu cerul și cu marea... »*

Sosirea și deziluzia, amărăciunea unei anumite dezamăgiri au fost descrise prin vocea nimfei Théatis:

*« Destul, o, muză! Nu mai am putere!...
Mi-e vocea stinsă, lira destrunată! »*

*Nu cîntul lung acum să tac îmi cere,
Dar cînt o surdă și-mpietrită gloată!
Al geniului foc în beznă piere
Cînd patria nu-i dă nici o răsplată,
Căci aurul e țării mele domn
Și doarme țara trist și trîndav somn!*

*Nu știu ce vitregie-a Soartei crunte
I-a smuls din piept plăcerea și mîndria
Ce-ndeamnă sufletele să înfrunte
Oricît ar fi de crîncenă, — urgia!
O, rege! Aridică-ți mîndra frunte!
Pe tronul țării domn te-a uns tăria...
Spre alte nații uită-te — și vezi
Cu cît le-ntrec vitejii portughezi!*

Cît despre elementele de furie, unul din episoadele cele mai frapante este cel al furtunii pe mare:

*« Dar vrajei dulci îi sfîrtecară voalul
A șefului de echipaj poruncă:
Țiuitor dă fluierul semnalul;
La școte marinarii se aruncă;
— „Alarmă! Trinca jos! Dă buzna
valul!*

*Alarmă! strigă șeful... Toși la muncă!
Alarmă, strigă... Vîntul iscă muget
Din acel negru nor umflat și buget!*”

*Dar, trinca de abia înfășurată,
Zbucni furtuna înspăimîntătoare,
Iar șeful strașnic porunci de-ndată
Să fie scoborîtă vela mare;
Dar zîrcolirea vîntului, turbată
Nu mai așteaptă vela să pogoare
Ci, sfîrtecind-o, n dar o dete spumii
Urlînd ca-n ceasul de sfîrșit al lumii.*

*Înspăimîntați cumplit matrozii țipă;
Spre cer al deznădejdiei urlet scapă,
Căci, frîntă a catargului aripă,
Culcat pe-o parte vasu-n val se-ngroapă;
Dar strigă șeful în grozava clipă;
— „Zvîrliți de-ndată, totul, toși, în apă!”*

*La pompă alții fug cu anevoie
Strîgînd: — „Mai iute, altfel vai
de noi e!”*»

Vom termina această prezentare a *Lusiadei* cu două teme.

Prima, am zice specială la Camões și la școala literară a timpului său, care se încadrează, de

fapt, în esența psihologică a fiecăruia dintre noi: repudierea legilor injuste, amărăciunea, deluzia și teama:

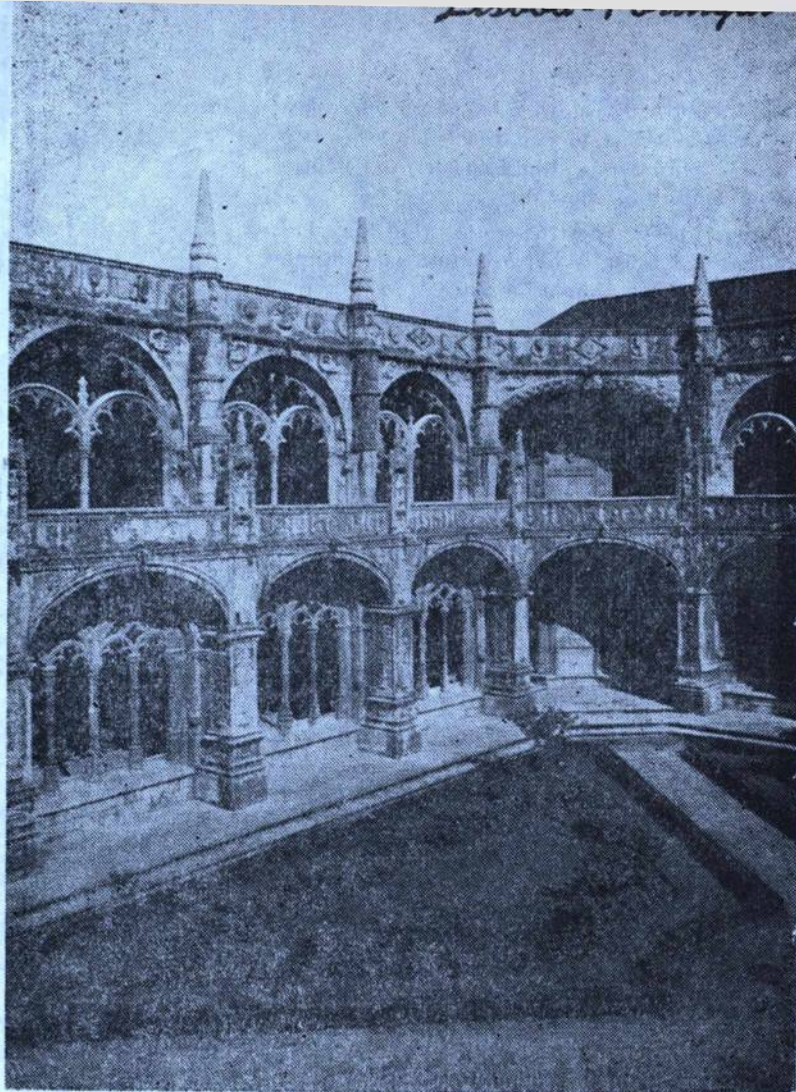
*« Iar dacă-ndur amarnică durere
O, nimfe, ajutați-mi voi încalte,
Fiindcă-n stihul meu acum se cere
Să cînt alîtea fapte mari și-nalte;
Nu, n-oi lăsa a harului putere
Pe cei fără de merit să-i exalte!
N-oi lăuda în versu-mi potențații,
Chiar dacă mă amenință dizgrații!*

*Pe cei ce vor doar propriul lor bine
Nu binele obțesc și cel regesc
Și-n calcă legi umane și divine,
O, nimfe, eu în cîntec nu-i slăvesc!
Ambițiosul e urît de mine
Și-n viața mea nicicînd n-o să-mi doresc
Ca, laș, viclean, făcîndu-i vreun serviciu,
Folos să trag din rușinosu-i viciu!»*

Dar mitul lui Camões nu poate fi văzut numai ca geniul care pune în evidență esența omului comun sau chiar a omului genial; el traduce tema latentă a omului social care, pe de o parte, o are în mod excesiv, iar, pe de alta, e lipsit de ea, și, prin aceste condiții, este supus opresiunii celor puternici.

Trebuie amintit că opera lui Camões ca, dealtfel, a tuturor poezilor din a doua jumătate a

secolului al XVI-lea, pentru a putea fi adusă în atenția marelui public, a suferit cel puțin trei cenzuri: cea a Sfintului Oficiu, alta a clerului de rînd al diocesei respective și, în cele din urmă, cea a regelui. Este, deci, evident că opera lui Camões, pe care o cunoaștem, nu corespunde întru totul cu ceea ce a scris și nici ceea ce el ne povestește nu este cu totul adevărat față de ceea ce ținea să ne spună. Acest fapt a fost considerat de importanță redusă și, pe de altă parte, lacunele investigării documentare nu au reușit să le completeze, dînd loc celor mai diverse speculații, parcă acestea nu sînt niște adevărate romane biografice: unele au în vedere genealogia întocmită de Maris în 1613, considerată falsă, sau cel puțin deformată, nerecunoscîndu-i-se originea de nobil; altele avansează o ascendență evreiască sau

maură, dar nu a fost clarificat nimic în această privință pînă la acea dată. În documentația pe care o studiez se găsesc, într-adevăr, negustori numiți Camões, dintre care unii sînt legați de familii evreiești, dar se găsesc, de asemenea, într-o proporție egală cu nobili bogați, literați și funcționari regali purtînd același nume. După părerea noastră, mitul lui Camões nu are nevoie de pretexte false pentru a fi lămurit și el nu decurge din originea sa socială, culturală sau familială, ci din ansamblul condițiilor unei societăți atinse de criză, corupție și dezechilibru, sfărîmată de mirajul unui vis endemic de a fi un popor *de renume mondial*. Camões, la dimensiunea geniului său, nu putea să nu reușească să înfățișeze tabloul acestui moment unic.

Vocea pe care poezia i-o conferă se revendică de la spiritul matematicienilor și geografilor, de la minia războinicilor, a armelor în repaos, de la valurile care se sparg rostogolindu-se pe plajele noastre, de la scrișnirea din dinți a cîrmuitorilor în căutare de noi orizonturi în îndepărtări necunoscute, de la înfrînarea cu pămîntul care de atîtea și atîtea ori se ascunde, de la primii pași ezitanți în țările cu mirodennii, ale noilor nații, ale noilor limbi, ale noilor climate, ale noilor plante, ale femeilor încîntătoare etc... și, de asemenea, de la revolta marinarilor privind exploatarea bunurilor, atît a celor private, cît și a celor ale regelui și ale autohtonilor săi, în ipocrizia, în dorința excesivă de îmbogățire, din păcate, de la îndepărtarea de ideal.

Importanța omului portughez pe măsura întreprinderilor sale, frustrările și greșelile noastre sînt tot atîtea probleme pe care Camões le-a ridicat prin intermediul cuvintelor de bun augur ale bătrînului Restelo.

— « O, tu, deșarta stăpînirii slavă!
Deșert orgoliu, poreclit renume!
Stîrnește-amăgitoarea ta otravă
Un vînt smintit — Onoarea — zis pe nume.
O, cum reverseși pedeapsa ta grozavă
Pe cei ce te iubesc mai mult pe lume!
Ce crime, ce cruzimi, ce crunte cazne,
Încerci pe pielea lor — și ce năprazne! ... » ⁶

Dealtfel, nu sînt în acest poem al Renașterii decît teme clasice, formalismul școlii secolului al XVI-lea putînd găsi în Camões un eminent interpret.

⁶ S-ar putea continua pînă la finalul acestui superb Cînt IV, printr-o traducere franceză din sec. XIX, de preferință.

În poezia lirică, fraze și concepte, tot ceea ce era banal în epocă pentru că era prea folosit, sub pana lui Camões a fost însuflețit și a ajuns la suprema înflorire (*virtus*), așa cum o cerea suprema expresie a frumuseții clasice, fiind slăvit și preconizat ca un model de neegalat. Motivul «gloselor» menite a se amuza despre «abaterea lumii de la calea cea bună» și «antitezele» asupra *definiției dragostei* au căpătat prin Camões o expresie constantă și o formă artistică perfectă.

Camões nu a fugit de formele păgine ale lui *dolce stil*, nici de *rondelul* care a fost cîntat în Evul Mediu; din motivul poetic al *Sclavelor barbare* duse pînă la frumoase curtezane, din cel al *Insulelor de amor* duse pînă la lucrările capitalei, Camões extrage lumina, culoarea, mișcarea pe care și-o imaginează întotdeauna în camaraderia obișnuită la petrecerile fără sfîrșit, la care nu îl interesează cum își poate potoli foamea, dacă se găsește un pic de vin

care era suficient pentru a transforma tristețea în haz și zeflema, în recitări ale bufonilor, într-o bucurie a firii căreia stilul Renașterii i-a imprumutat amprente noutății.

Atunci poetul nostru erotic, rînd pe rînd înțelept și fatalist, avînd o cultură mai întinsă decît cea pe care timpul i-o putea oferi, cucerea prin rigoarea sa științifică, de o profundă specialitate. Astfel, apropierea estetică de textul lui Camões va fi mult mai facilitată, deoarece, dacă poetul vorbește limba umanismului care urăște *vulgus profanus*, cuprinde, în însăși esența sa, acea lumină care pune în valoare fondul uman pe care îl predestinează devenirea tuturor ființelor în virtutea unui destin uman.

Astfel, pe această cale, Luis Vaz de Camões aparține tuturor pentru totdeauna. Să-i dăm ascultare lui Camões spre a ne asculta pe noi înșine.

(Traducere de Emilia POSTĂRIȚĂ)

PERSONALITATE MARCANTĂ A VIEȚII științifice și literare portugheze, Maria Clara Pereira Da Costa, eminent cercetător în domeniul arhivisticii, s-a impus prin preocupările sale constante privind istoria poporului portughez în cadrul istoriei universale, consacîndu-și o bună parte din activitate studierii vieții și operei lui Luis Vaz de Camões — poetul național intrat în patrimoniul cultural al omenirii.

Legată prin profesiunea sa de cercetarea documentară, Maria Clara Pereira Da Costa a sprijinit studierea documentelor portugheze privind istoria României de către cercetători ai Arhivelor Statului din țara noastră. La rîndul său, marea prietenă a poporului român împreună cu distinsul său soț și colaborator, José Pereira Da Costa, om de știință și director general al Arhivelor Naționale portugheze, au întreprins în 1979 o vizită de studii și documentare în mai multe instituții de cultură din România, și cu această ocazie au susținut o serie de expuneri și comunicări, care au contribuit la o mai bună cunoaștere a patrimoniului cultural portughez și la o mai strînsă apropiere a relațiilor româno-portugheze în domeniul culturii.

Din multiplele studii dedicate lui Camões întocmite pe baza unor riguroase cercetări, cu multă pasiune și dăruire, doamna Maria Clara Pereira Da Costa a avut amabilitatea să ne pună la dispoziție o generoasă prezentare despre mitul poetului lor național — Camões. (Textul de mai sus a stat, de fapt, la baza comunicării ținute la Universitatea din București, în 1979.)

Emoționante sînt aici nu numai surprinzătoarele referiri la cultura românească (miturile *Meșterului Manole* și al *Mioriței* care ilustrează buna cunoaștere a literaturii noastre de către distinsa cercetătoare portugheză), dar și generozitatea cu care ne-a fost pus la dispoziție un document de arhivă (*Scrisoarea 38* a lui Francisco de Xavier, Duce de Oliveira), din care rezultă, dincolo de caracterul polemic și oarecum șicanant al scrisorii „ambasadorului“ portughez în Austria la 1736, că românii din Valahia vorbeau, oficial, o limbă latină «mai bine decît în Portugalia sau mai bine decît în multe alte țări».

Am parcurs, deci, textele alăturate cu sentimentul unei duble bucurii: a unor revelații documentare și a unei prietenii — tot mai cimentate — între țările, popoarele și — iată! — culturile noastre.

E.P.

M E R I D I A N E

Hart CRANE

Discurs și metaforă

HART CRANE A PUBLICAT RELATIV PU-
țin în comparație cu proporțiile ecourilor critice
pe care le-a stîrnit și le stîrnește încă opera sa,
dar simplul fapt că în jurul acestei opere s-au
purtat adevărate bătălii de principiu privind
evoluția întregii poezii americane a secolului
nostru dovedește importanța creației sale și
sugerează originalitatea și dimensiunile talen-
tului său.¹

Temperament romantic, tumultuos, spirit boem
puternic angajat în mișcarea artistică avangar-
distă a Americii anilor douăzeci, Crane se numără
printre acei poeți ale căror existențe meteorice
curmate brusc și prematur lasă în urmă fasci-
nația enigmelor nedelegate pînă la capăt. Iar
în cazul lui Crane, nu numai gradul ridicat de
dificultate al poeziilor sale, logica lor poetică,
adîncimea lor metaforică, ambiguitatea lor
sintactică, ci și modul în care întreaga sa viață
și creație se identifică cu destinele modernis-
mului american din a treia decadă a acestui
secol, oferă în permanență cercetătorului posi-
bilitatea unor nuanțări ale interpretărilor, ba
chiar și satisfacția unor noi interpretări acolo
unde s-ar părea că s-a spus deja totul. În acest
context existența unui fond documentar Hart
Crane, deosebit de bogat și interesant, pune la
dispoziție un instrument de lucru pe cît de pre-
țios, pe atît de indispensabil și aceasta cu atît

mai mult cu cît la Crane viața, trăită pentru
artă, și poezia sa, cu un caracter intens per-
sonal, sînt cu adevărat inseparabile.

Fondul documentar Hart Crane se află răs-
pîndit în șaisprezece biblioteci americane², dar
cele mai numeroase și mai importante piese
sînt deținute de biblioteca Universității Colum-
bia din New York. În total, fondul numără
278 manuscrise literare (poezie și proză), 805
piese de corespondență scrise de Crane, 455 scri-

¹ Harold Hart Crane s-a născut la 21 iulie 1899, în
Garettsville, Ohio. Primul său volum de versuri *White
Buildings (Construcții albe, 1926)* se bucură de un
succes răsunător, fiind urmat în 1930 de un al doilea
volum, *The Bridge (Podul)*, conceput ca un poem epic
în opt părți, un nou mit al Americii. La 26 aprilie 1932
poetul își va găsi moartea în apele oceanului.

² Universitatea din Chicago, Universitatea Fisk,
Universitatea de Stat din Ohio, Universitatea din
Pennsylvania, Universitatea Princeton, Universitatea
Illinois, Universitatea din Texas, Universitatea In-
diana, Universitatea Yale, Universitatea din Buffalo,
Universitatea Harvard, Biblioteca Congresului, Biblio-
teca Newberry, Universitatea Syracuse și Universi-
tatea din Virginia.

sori adresate lui precum și 162 volume reprezentând 154 titluri din biblioteca poetului, acestea din urmă aflate în exclusivitate în fondul Hart Crane de la Universitatea Columbia.

Pînă în prezent s-a publicat un număr de peste 400 scrisori, iar între 1967—1973 Kenneth A. Lohf a inventariat manuscrisele literare și volumele din biblioteca personală a lui Crane, însoțind fiecare titlu de scurte specificații de ordin descriptiv.³ La manuscrisele de poezie se fac următoarele tipuri de precizări:

- A — Titlul publicat, tipul de manuscris;
- B — Transcrierea titlului așa cum apare pe manuscris;
- C — Transcrierea primului vers sau a primelor două versuri;
- D — Număr de pagini; tipul, culoarea și dimensiunile hîrtiei, numerotarea paginilor;
- E — Data exactă sau aproximativă a elaborării manuscrisului;
- F — Identificarea tipului de manuscris (exemplar scris de mînă, exemplar dactilografiat, note etc.).

La fiecare volum din biblioteca personală a poetului datele pe care le furnizează Lohf se referă la:

- A — Numele autorului, titlul cărții, numărul volumului, locul editării, editura, anul numărul de pagini;
- B — Eticheta cu numele posesorului cărții;
- C — Semnătura posesorului;
- D — Dedicăție;
- E — Menționarea paginilor unde apar adnotări, sublinieri sau însemnări de orice natură;
- F — Alte observații: tăieturi din diverse ziare și reviste găsite între paginile cărții respective sau alte particularități în afara celor deja menționate.

³ *The Letters of Hart Crane 1916—1932*, ed. Brom Weber, Berkley, University of California Press, 1965; *Twenty-one Letters from Hart Crane to George Bryan*, ed. Joseph Katz, Hugo C. Atkinson and Richard A. Ploch, Columbus, Ohio, 1968; Susan Jenkins Brown, *Robber Rocks: Letters and Memories of Hart Crane 1923—1932*, Middletown, Wesleyan University Press, 1969; Thomas Parkinson, *Hart Crane and Yvor Winters — Their Literary Correspondence*, University of California Press, Berkley, 1978; Kenneth Lohf, *The Literary Manuscripts of Hart Crane*, Columbus, Ohio State University Press, 1967; Lohf, *The Prose Manuscripts of Hart Crane — An Editorial Portfolio in Proof*, *The Yearbook of American Bibliographical and Textual Studies*, vol. 2, 1972, pp. 1—45; Lohf, *The Library of Hart Crane in Proof*, vol. 3, 1973, pp. 283—333.

Dacă ne gîndim la faptul că față de un număr total de numai 109 poezii scrise de Crane (în care se includ atît fragmente de poezii, cît și simple încercări abandonate) s-au păstrat 278 manuscrise, cu poezii cum ar fi *Cape Hatteras* (*Capul Hatteras*) și *Voyages II* în cîte 13 și respectiv 15 variante, ne dăm seama cît de revelator poate fi pentru critică studiul acestor manuscrise. Nu încapă nici o îndoială că toți cei care au scris lucrări ample despre Crane⁴ au cercetat cel puțin în parte fondul documentar. Mai mult sau mai puțin sporadic se apelează la acest fond, fie pentru a se elucida unele imagini extrem de concentrate, așa cum face R. W. B. Lewis în *The Poetry of Hart Crane — A Critical Study* (*Poezia lui Hart Crane — Studiu critic*, 1967), fie, așa cum procedează John Unterecker în *Voyager: A Life of Hart Crane* (*Călătorul: Viața lui Hart Crane*, 1969), pentru a arunca o nouă lumină asupra vieții și metodei de creație a poetului.

Dar pînă cînd scrisorile și manuscrisele literare nu vor fi publicate într-o ediție completă și întocmită cu toată responsabilitatea, va fi foarte greu ca acest prețios fond documentar să-și găsească utilizarea deplină. Or, tocmai în cazul unui poet în jurul căruia critica americană poartă de aproape o jumătate de secol controverse atît de aprige⁵, materialele pe care poetul însuși ni le pune la dispoziție trebuie să constituie un punct de plecare pentru orice gen de apreciere.

Cercetînd fondul documentar Hart Crane de la Universitatea Columbia, am făcut o serie de observații de natură să sublinieze faptul că pe marginea acestui corpus se impun cu necesitate niște comentarii critice ample, care să depășească stadiul descriptiv al materialelor existente pînă în prezent sau caracterul întîmplător al referirilor din studiile critice de pînă acum.

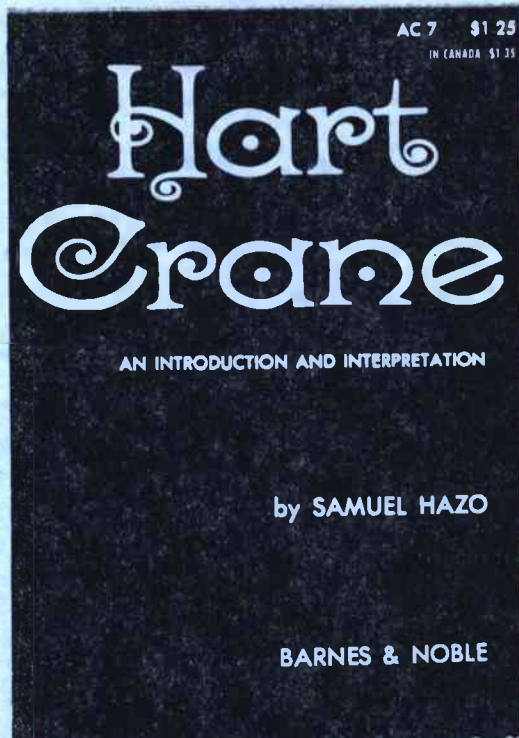
Iată doar cîteva exemple care vor încerca să demonstreze cît de necesar și edificator ar fi un studiu critic sistematic și aprofundat al acestui fond documentar.

Poezia lui Crane, după cum mărturisește el însuși, se bazează «pe principiul organic al

⁴ Numai în anii șazeci au apărut în Statele Unite zece cărți care se ocupă în exclusivitate de poezia lui Crane.

⁵ Vezi Judith Bloomigdale, *Three Decades in Periodical Criticism of Hart Crane's The Bridge, The Papers of the Bibliographical Society of America*, 57, Third Quarter, 1963, pp. 360—371.

logicii metaforei, care precede așa-numita logică pură... »⁶. Ideea este reluată într-o scrisoare adresată Harrietei Monroe, unde Crane insistă asupra accentului pe care, asemenea lui I. A. Richards, îl plasează pe conotațiile și interacțiunea cuvintelor în cadrul metaforei: «Ca poet, mă interesează mai mult așa-zisii stimuli ilogici exercitați de conotațiile cuvintelor asupra conștiinței (și combinațiile și interacțiunea lor în metaforă pe această bază, decât păstrarea semnificațiilor lor strict logice cu prețul limitării conținutului și a percepțiilor implicate în poezie.»⁷ Cu alte cuvinte, în concepția lui Crane poezia e un «cuvînt» nou, creat în rețeaua de interacțiuni stabilite între cuvintele limbii, într-un sens larg, o metaforă extrem de elaborată, ai cărei termeni multipli acționează unul asupra celuilalt nescotind regulile logicii formale. De aceea, majoritatea poeziilor sale prezintă un grad înalt de dificultate. Crane are tendința de a condensa imaginea la maximum, ajungînd pînă acolo încît să păstreze dintr-o imagine inițială un singur cuvînt sau o sintagmă care i se par deosebit de sugestive.

⁶ *The Complete Poems and Selected Letters and Prose, of Hart Crane*, New York, A Doubleday Anchor Book, 1966, p. 221.

⁷ *Ibid.*, p. 234.

Așat de pildă, în versiunea finală *Ave, Maria* începe cu următoarele versuri:

*Be with me, Luis de San Angel, now —
Witness before the tides can wrest away*

*The word I bring, O you who reined my suit
Into the Queen's great heart that doubtful day; a*
De ce «reined my suit» («mi-ai strunit ruga») și de ce «doubtful day?» («ziua nesigură»). Iată acum aceleași versuri într-un manuscris datat cca. 1926:

<now> «Louis de St. Angel now»

*Be with me, <thou Fray Juan Perez,> for I
«cannot mere deny»*

*Have seen what another <would not believe>
Be with me now who rode a donkey to the queen
Be witness with me now before the tides can
<take away>*

«reined the word away»

«reined my suit»

*O <you rode a donkey> to the queen that doubtful
day b*

Dacă luăm în considerație versul care va fi complet exclus din versiunea finală, «I have seen what another cannot mere deny» («Văzut-am ce un altul nu poate doar să nege»), apare evident că *doubtful* (*nesigură*) se referă la neîncrederea și nerecunoașterea pe care Columb, una din măștile poetului-protagonist pornit în căutarea «cuvîntului», se teme că le-ar putea stîrni descoperirea sa. Tot din această primă versiune rezultă că «reined» («ai strunit») din «O you who reined my suit» («O, tu, cel care mi-ai strunit ruga») inițial în cu totul alt context: «the tides reined the word away» («mareele au mînat în larg cuvîntul»), în timp ce Luis de St. Angel «rode a donkey»

^a În traducere literară:

Fii alături de mine, Luis de San Angel, acum!
Stai martor, înainte ca mareele să înghită
Cuvîntul ce-l aduc, O, tu cel care mi-ai
strunit ruga

În sufletul mare al Reginei, în ziua aceea
nesigură.

(Vezi și volumul: Hart Crane, *Podul Brooklyn*, Ed. „Univers”, Buc., 1979, traducere: Rodica Mihăilă și Irina Grigorescu.)

^{<acum>} «Louis de St. Angel acum»

^b Fii alături de mine, <Fray Juan Perez>, căci eu

«nu poate doar să nege»

Văzut-am ce un altul <n-ar putea crede>

Fii acum alături de mine, tu, cel ce te-ai
dus la regină călare pe un asin

Stai martor <cu mine> acum înainte ca
mareele să poată <lua cu ele>

«să mîne-n larg cuvîntul»

«mi-ai strunit ruga»

O, <te-ai dus călare pe un asin> la regină
în ziua aceea nesigură

to the Queen» («se ducea călare pe un asin la regină»). Găsind o imagine mult mai frumoasă: «...before the tides can wrest away / The word I bring» («...înainte ca marea să înghită / Cuvîntul ce-l aduc»), dar dorind să păstreze și cuvîntul «rein» («a mina, a struni») poetul renunță la «who rode a donkey» («care te-ai dus călare pe un asin»), condensînd imaginea pînă la exprimarea ei printr-un singur cuvînt: «O you who reined my suit» («O, tu, cel care mi-ai strunit ruga»).

Un alt exemplu ne este oferit de poezia *Itul*, inclusă în partea a doua a poemului *Podul*. Din trenul care străbate continentul american, poetul contemplă natura constatînd cu tristețe cum liniștea ei seculară e tulburată de invazia omului și a mașinii:

*Under the Ozarks, domed by Iron Mountain,
The old gods of the rain lie wrapped in pools
Where eyeless fish curvet a sunken fountain
And re-descend with corn from querulous crows.
Such pilferings make up their timeless eatage,
Propitiate them for their timber torn
By iron, iron — always the iron dealt cleavage! e*

Versul al treilea, «where eyeless fish curvet a sunken fountain», ridică unele probleme de interpretare. Crane a făcut cîteva încercări pînă să ajungă la această imagine obscură, complicînd succesiv imaginea inițială. Cele trei variante sînt consemnate în manuscris (exemplar dactilografiat) pe aceeași pagină, oferind o ilustrare cit se poate de concludentă a tehnicii folosite de Crane în construirea imaginilor:

*Under the Ozarks, domed by Iron Mountain,
The old gods of rain lie wrapped in pools
Where eyeless fish <descend ascend>
Where eyeless fish ascend in a black fountain
And re-descend with corn that noisy crows
<Drop from their> pilferings in the cornbelt d*

Sub lanțul Ozark, străjuit de Muntele de Fier,
Vechi zei ai ploii zac ascunși în iazuri
Unde pești orbi țîșnesc arc din adîncuri,
fîntînă scufundată,
Și-apoi coboară iar cu grăunțe de la ciorile
certărețe.
Asemenea furțișaguri sînt hrana lor veșnică,
Îi consolează pentru tot lemnul din codrii
lor, pe care l-a doborît
Fierul, fierul — mereu fierul care despică!
d Sub lanțul Ozark străjuit de Muntele de
Fier,
Vechi zei ai ploii zac ascunși în iazuri
Unde pești orbi se unduiesc «în sus» <ca o>
fîntînă înnegurată,
Și iar coboară cu grăunțe de la <ciorile>
gălăgioase
<Le scapă din> furțișagurile de prin lanuri

*Under the Ozarks, domed by Iron Mountain
The old gods of the rain lie wrapped in pools
«up»*

*Where eyeless fish swirl <like>, a dusky
fountain,
And re-descend with corn from noisy <crows>
«Such»
<Their> cornbelt pilferings, are their eatage
Their ancient claim, beyond the timber torn
By iron, iron e*

Distingem, așadar, patru variante:

- varianta I: ...fish descend ascend (pești coboară urcă)
- varianta II: ...fish ascend in a black fountain / And re-descend (peștii se urcă într-o fîntînă neagră / Și iar coboară)
- varianta III: ...fish swirl like a dusky fountain, / And re-descend (pești se unduiesc ca o fîntînă înnegurată / Și iar coboară)
- varianta IV: ...fish swirl up, a dusky fountain, / And re-descend (pești se unduiesc țîșnind în sus, fîntînă înnegurată / Și iar coboară)

Ele reușesc să clarifice varianta definitivă «...fish curvet a sunken fountain» («pești țîșnesc arc din adîncimi, fîntînă scufundată»), care fără a mai fi explicativă devine mult mai complexă sugerînd multiple corespondențe plastice.

Se mai pot da încă numeroase exemple de acest tip, deci care să se refere la «logica metaforei», în special din *Quaker Hill* și *Cape Hatteras*, iar pe marginea celor 13 variante ale acestei părți centrale din *Podul* se mai pot face și alte observații interesante în sprijinul tezei că influența lui Whitman asupra lui Crane trebuie acceptată cu foarte multe rezerve și amendamente.⁸

De importanță cel puțin egală cu manuscrisele literare sînt cele 164 volume din biblioteca

^e Sub lanțul Ozark străjuit de Muntele de Fier
Vechi zei ai ploii zac ascunși în iazuri

«în sus»

Unde pești orbi se unduiesc <ca o> fîntînă
• înnegurată,
Și iar coboară cu grăunțe de la <ciorile>
gălăgioase

«Asemenea»

<Ale lor> furțișaguri din lanuri sînt hrana lor
Dreptul lor din străbuni, dincolo de lemnul
codrilor pe care l-a doborît

Fierul, fierul

⁸ În privința influenței lui Whitman asupra lui Crane, ne-am expus punctul de vedere în *Walt Whitman and Hart Crane — A case of Intentional Fallacy*, *Analele Universității București*, anul XXVIII, 1/1979, pp. 9—16.

personală a poetului. În studiul său *The Library of Hart Crane (Biblioteca lui Hart Crane)*, Lohf face precizări importante în această direcție, dar din păcate precizări de ordin general și descriptiv. Așa, de pildă, el clasifică volumele în patru categorii mari: limbă și literatură (americană — 42 titluri, engleză — 42 titluri, franceză — 31 titluri, daneză — 1 titlu, greacă — 4 titluri, italiană — 5 titluri, rusă — 1 titlu, spaniolă — 4 titluri); artă — 7 titluri; istorie și călătorii — 6 titluri; filozofie și psihologie — 18 titluri; diverse — 3 titluri; și face fiecărui volum o prezentare după criteriile pe care le-am enunțat la început. Lucrul acesta îi permite să tragă niște concluzii generale privind preferințele și afinitățile literare ale lui Crane, modul în care făcea el lectura, genul de însemnări pe marginea textelor. Dar, evident, studiul lui Lohf nu-și propune să demonstreze pe text în ce măsură lecturile atente ale poetului au influențat poezia lui și în ce măsură cunoașterea contextului de unde este împrumutată o metaforă contribuie la elucidarea contextului în care o folosește poetul.

Vom da din nou câteva exemple pentru a sugera cât de interesantă se poate dovedi o asemenea cercetare. Volumul *The Poetical Works of Percy B. Shelley (Percy B. Shelley: Opera poetică)*, (New York: Thomas J. Crowell, 1888, edited by Edward Dowden), care conține poate cele mai multe însemnări, sublinieri și adnotări (deși se pare că nu în toate cazurile ele aparțin lui Crane), oferă și cele mai multe

exemple. Așa, de pildă, cercetând însemnările făcute de Crane la poemul lui Shelley *The Revolt of Islam (Revolta Islamului)* ajungem la concluzia că două dintre cele mai importante simboluri din *Podul*, șarpele și vulturul, deși aparent împrumutate de Crane din mitologia indienilor, își au originea poetică în poemul lui Shelley, în care Crane a subliniat cele mai importante pasaje unde apar vulturul și șarpele (vezi de exemplu paginile 131 și 133).

În *Voyages II (Călătorii pe mare, II)* imaginea mării care ascunde în adâncurile ei temutele mistere ale vieții și morții, împărțind sentințe asemenea unui suveran atotputernic, are ca element central asemănarea dintre valuri și niște suluri de pergament pe care sînt consemnate aceste taine și sentințe:

*Take this Sea, whose diapason knells
On, scrolls of silver snowy sentences,
The sceptred terror of whose sessions rends
As her demeanors motion well or ill,
All but the pieties of lovers' hands.*

Ori, exact imaginea valurilor ca niște suluri de pergament în care stau înscrise marile mistere ale existenței e subliniată de Crane în *Revolta Islamului*:

*The moonlight making pale the blooming weeds,
The bright stars shining in the breathless sea,
Interpreted those scrolls of mortal mystery. &*

Cu toate acestea, deși împrumută un element esențial din imaginea lui Shelley, imaginea lui Crane, prin sinestezii și corespondențe, realizează o complexitate care o întrece pe cea a originalului din care se inspiră.

Un exemplu luat din *The Golden Book of Coleridge (Cartea de aur a poeziei lui Coleridge)*, Everyman's Library, 1911, demonstrează atracția pe care o aveau asupra lui Crane anumite cuvinte individuale folosite metaforic de către alți poeți, cuvinte pe care le reține pentru a le utiliza mai târziu în construirea unor imagini proprii. În poezia *The Ballad of the Dark Ladie*

Ia această mare, al cărei diapazon răsună
Pe pergamente cu sentințe de argint, albe
ca neaua,

Încoronata teroare a tribunalelor ei frînge
După cum crede ea că-i rău sau bine,
Totul, cruțînd doar pioșeniile minilor de
îndrăgostiți.

* Lumina lunii argintînd ierburi în floare,
Stelele sclipitoare strălucind în marea
liniștită,

Tălmăceau acele pergamente ale fatalului
mister.

(*Balada doamnei brune*) din volumul citat, Crane subliniază cuvântul «*pendulous*» (pendular, care se leagănă) din versul «*and boughs so pendulous and fair*» («și-atât de miunuate ramuri legănînde») (p. 223). În *Capul Hatteras* cuvîntul «*pendulous*» apare într-o imagine extraordinară de sugestivă și originală descriind țărurile oceanului văzute din carlinga unui avion care cutreieră solitar spațiul nesfîrșit. Pentru Crane avionul e un «*enormous Lounger of pendulous auroral beaches*» («urîș Hoinar al legăninelor plaje scăldate în lumina zorilor»). Observăm și în acest caz metoda folosită de poet: complexitatea și concentrarea realizate la nivelul întregii poezii cu ajutorul tehnicii simboliste a transformărilor operate în interiorul simbolurilor prin reacțiile în lanț ale metaforelor, se obțin în cadrul metaforelor prin sinestezii și corespundențe.

În cele două volume de poezii *Poems of John Donne* (*Poezii de John Donne*), E. K. Chambers, London: George Routledge, 1896, există cîteva sublinieri și adnotări semnificative pentru modul în care Crane, atras ca și Eliot de poezia metafizică engleză, a folosit lecția lui Donne. În poezia lui Donne *The Lamentations of Jeremy* (*Lamentațiile lui Jeremy*), de pildă, sînt însemnate versurile: «*the stones which were stones of the sanctuary, / Scattered in corners of each street do lie*» («pietrele care au fost pietrele sanctuarului, / Zac risipite la colțurile tuturor străzilor»). În dreptul lor Crane scrie cuvîntul «*possessions*» («posesii»). De notat că într-o strofă greu de descifrat din poezia sa *Possessions*, Crane folosește și el imaginea pietrelor de sanctuar și a străzilor pentru a exprima poetic destinele credinței în epoca tehnologică:

*The pure possession, the inclusive cloud
Whose heart is fire shall come, — the white
wind raise
All but bright stones wherein our smiling plays.*^b

Dacă poezia lui Crane a fost scrisă după sau înainte ca el să-l fi citit pe Donne, e irelevant. Dar paralelismul dintre cele două imagini nu poate fi contestat, fiind subliniat de însăși adnotarea lui Crane. În *Possessions* avem însă de-a face cu o imagine care are sens și adîncime numai prin raportare la imaginea lui Donne. Căci, deși în *Possessions* poetul se referă printre altele

și la străzile orașului, imaginea sa nu realizează asocierea dintre pietre și străzi și nici asocierea, mai importantă, dintre pietre și sanctuar. La Crane pietrele sînt «*bright stones wherein our smiling plays*» («pietre strălucitoare în care joacă zîmbetul nostru»), iar la Donne ele sînt «*stones which were stones of the sanctuary, / Scattered in corners of each street*» («pietre care au fost pietrele sanctuarului, / Risipite la colțurile tuturor străzilor»).

Printre cărțile din biblioteca lui Crane, cele care ar trebui să se bucure în mod special de atenția cercetătorului ar mai fi și *The Complete Works of William Shakespeare* (*William Shakespeare: Opere Complete*), Boston: Houghton Mifflin, 1910, — (cu sublinieri și adnotări în special la piesele *Hamlet*, *Macbeth*, *A Midsummer Night's Dream* (*Visul unei nopți de vară*), *The Winter's Tales* (*Povestiri de iarnă*) și *The Tempest* (*Furtuna*) —, *The Sonnets of Michael Angelo Buonarroti* (*Sonetele lui Michelangelo Buonarroti*), în traducerea lui John Addington Symonds; Portland, Maine: Thomas B. Mosher, 1909, precum și *The Collected Poems of Rupert Brooks* (*Rupert Brooks — Opere Complete*), New York: John Lane, 1916.

Ultimul compartiment al fondului documentar Hart Crane care ne reține atenția este reprezentat de scrisori, cărți poștale și telegrame scrise fie de Crane, fie de alte persoane care i se adresează lui sau se referă la el.

Pentru cercetătorul poeziei, corespondența lui Crane e deosebit de utilă pentru că ea facilitează pătrunderea în universul intim al poetului, ceea ce în cazul acesta înseamnă implicit pătrunderea în esența poeziei. Căci poezia lui Crane, esențialmente lirică, prezintă o gamă relativ îngustă de preocupări tematice, își concentrează aproape exclusiv intensitatea emoțională în jurul cîtorva centri de tensiuni generate de biografia poetului. Efectele traumatizante ale destrămării familiei, resimțite de poet încă din copilărie, au avut o înfriurire hotărîtoare asupra evoluției carierei poetice a lui Crane, înfriurire remarcată de toți cei care l-au cunoscut sau i-au studiat poezia. Selecția pe care o face Brom Weber atunci cînd publică scrisorile lui Crane e însă de o asemenea natură, încît unele aspecte esențiale ale biografiei sînt fie estompate, fie distorsionate. E de presupus că Grace Hart Crane, mama poetului, a împiedicat publicarea unor scrisori al căror conținut ar fi pus-o într-o lumină defavorabilă, dar chiar printre scrisorile aflate la Columbia University există unele nepu-

^b Posesia desăvîrșită, norul atotcuprinzător
A cărui inimă este de foc, va veni — vîntul
alb va rade

Totul, în afară de pietrele strălucitoare în
care joacă zîmbetul nostru.

blicate care ne pot da o idee despre natura presiunii pe care firea lui Grace Crane o exercita asupra fiului ei. Dorind să-și asigure încă o dată mama de dragostea care îi fusese probabil pusă la îndoială, Crane îi scrie: «I shall always love you just the same, whatever you do; and you know that.» («Te voi iubi întotdeauna la fel, indiferent ce vei face; și tu știi asta»), (scrisoare nepublicată, datată 14 septembrie 1924). E sugestiv faptul că cele mai multe scrisori nepublicate scrise lui Crane de către mama sa se încheie cam ca aceasta din 31 octombrie 1924: «Write me more good letters soon, and believe me when I say I just „love you to death“. Devotedly, Grace.» («Mai scrie-mi cât de curînd asemenea scrisori frumoase și crede-mă cînd îți spun că: „te iubesc pînă la moarte“. Cu toată dăruirea, Grace.»)

Pe de altă parte, din scrisorile publicate, figura tatălui, Clarence Crane, apare într-o lumină pronunțat negativă, așa cum s-a străduit Grace Crane să-l prezinte tuturor și în primul rînd fiului ei. În schimb nu sînt publicate, o mulțime de scrisori care atestă grija pe care

tatăl o purta, așa cum înțelegea el, fiului său. Deși ar fi vrut ca acesta să facă ceva mai „serios“ decît poezie, totuși Clarence Crane și-a ajutat fiul, oferindu-i bani și slujbe, chiar dacă bani puțini și slujbe nepotrivite cu chemarea unui poet: «I don't want your present financial status to keep you from having good food and lodging», («Nu vreau ca actuala ta situație financiară să te împiedice de a avea o masă și o casă bună»), scrie el într-o scrisoare nepublicată, din ianuarie 1924; sau, în altă scrisoare tot nepublicată, din 15 ianuarie 1924: «I think it is only foolish tradition that tells us that all authors write better if they are starving... your father will endeavor to be helpful».¹ Scrisorile nepublicate scrise lui Crane de către tatăl său între iunie 1927 și august 1928 (6 iunie 1927, 6 august 1927, 1 septembrie 1927, 27 iulie 1928, 16 august 1928), atestă expedierea unor cecuri în limitele sumei de 50 dolari pe lună.

Tot printre scrisorile nepublicate aflate în posesia Universității Columbia se află cîteva rînduri scrise mamei lui Crane de către T. S. Eliot la numai două luni de la moartea poetului:

«I must take the opportunity of expressing both my personal sympathy and my regrets at the death of a poet, much of whose work I admire very much. There are very few living poets in America of equal interest to me. I shall look forward to the book with great interest. Your very truly, T.S. Eliot. 29 July 1932.»

«Mă folosesc de acest prilej pentru a-mi exprima atît condoleanțele, cît și regretele pentru moartea unui poet, a cărui operă în cea mai mare parte o admir foarte mult. În America există puțini poeți în viață care să prezinte pentru mine un interes similar. Voi aștepta cu nerăbdare cartea. Cu toată stima, T.S. Eliot. 29 iulie 1932.»

Această recunoaștere din partea unuia dintre cei mai influenți critici și poeți ai timpului, judecată în contextul admirației pe care Crane a nutrit-o de la bun început pentru poezia lui Eliot, este unul dintre cele mai frumoase omagii aduse creației sale.

Poate că într-adevăr în privința lui Crane critica americană dă semne de oboseală. Este vorba de un dogmatism și un solipsism care în 1973 îl determinau pe Lawrence Dembo să afirme, recenzînd cartea lui Paul Sherman *Heart's Bridge*: «Sper sincer că *Heart's Bridge* va fi cel puțin pentru o vreme, ultimul studiu general privind opera lui Crane. Abordarea biografică precum și cea formală, la fel ca și combinația dintre ele, s-au epuizat și nu mai

pot face în prezent altceva decît să reconstruiască Podul Brooklyn sau să redescopere drumul atît de bătut spre China».² Dar tocmai de aceea se impun cu necesitate și alte căi de abordare, iar în această privință, fără a mai prilejui revelații extraordinare, fondul documentar de la Universitatea Columbia oferă încă posibilitatea unor fine și bogate nuanțări.

Rodica MIHĂILĂ

---

¹ «Consider că este o prostie să credem, cum se obișnuiește, că un scriitor scrie mai bine dacă moare de foame... tatăl tău se va strădui să fie de folos.»

² Lawrence Dembo, *Review of Heart's Bridge by Sherman Paul, American Literature*, 45 (Noiembrie 1973), 471.

DOSAR: Petrache POENARU

și istoria «penei fără de sfârșit portative»

ÎN ANUL 1636, SUPREMAȚIA PENEI DE gîscă în calitate de regină a instrumentelor de scris a fost, se pare, pentru prima dată contestată. D. Schwenter a conceput atunci înțlia oară un condei care-și «purta călimara în el», mai precis un toc a cărui parte centrală era alcătuită dintr-un mic rezervor cu cerneală. Ideea era fără îndoială interesantă, urmărind eliberarea celui ce scrie de perpetua corvoadă a înmuierii condeiului în călimara așezată pe birou sau legată de brîu; dar detaliile constructive s-au dovedit a nu fi bine puse la punct, proiectul era imprecis și prezenta mari deficiențe. Și în timp ce penele de gîscă (uneori armate la virf cu penițe de metal, ca să nu se tocească prea repede) erau în continuare curent utilizate, se făceau noi și noi încercări de a se crea un «toc rezervor» sau «stilou».

În 1783, Ch. F. Nicolai realizează primul stilou din metal — nici acesta satisfăcător. În 1809 este înregistrat primul brevet britanic, în 1815 primul brevet francez, în 1878 primul patent german. M. Maillet introduce penița de aur cu virf de iridiu în 1841, iar în 1853 G. Good-year construiește înțliul toc rezervor din ebonită.

Dar toate aceste instrumente, denumite «veșnice», «nesecate», «permanente», s-au dovedit rudimentare; se înfundă, curg, trebuie mereu scuturate pentru ca cerneala să ajungă în peniță — și atunci abia scriu cîteva rinduri. În sfîrșit, în 1884 Lewis Edson Watermann brevetează și ajunge să producă în serie cel dintli stilou larg folosit, care va curma pînă la urmă domnia penei mereu muiată în călimară. Stiloul Watermann traducea în practică

Petrache Poenaru —
portret de tinerețe.
(Cabinetul de Stampe
al Bibliotecii Academiei
R.S. România.)

o serie de principii fundamentale: era ușor, avea un rezervor mare, de folosință îndelungată, asigura scurgerea permanentă a cernelii spre peniță și mai ales prevedea o îmbinare perfect etanșă a elementelor componente.

Tocmai aceste trăsături caracterizaseră, cu decenii în urmă, tocul rezervor conceput de Petrache Poenaru, în 1827, pentru care acesta obținuse la Paris cel dintli brevet de invenție acordat unui român (din cele cunoscute pînă acum). În lungul lanț de încercări care au dus de la Schwenter la Watermann, invenția lui Petrache Poenaru a constituit — așa cum se va vedea și cînd vom trece la descrierea brevetului — veriga hotărîtoare, cea dintli soluție eficientă, rezolvînd, practic și funcțional, toate problemele tehnice ridicate de crearea stiloului și prin aceasta a scrisului modern — componentă de bază a civilizației noastre.

Brevetul „Poenaru“ este adesea pomenit de cei ce au scris despre «înaintașul lui Haret», cum îl numește Ion Simionescu în cunoscuta sa lucrare, *Oameni aleși*. Tot astfel, profesorul A. Vasilescu, în lucrarea *Petrache Poenaru, organizatorul școlii române* (București, 1940), publicată în răspîndita colecție „Cunoștințe folositoare“, arată că, în cursul studiilor sale la Paris, tinărul român a obținut un brevet de invenție pentru un condei care de fapt este «stiloul de mai tîrziu».

O referire deosebit de interesantă la brevetul Poenaru și totodată o explicație a genezei lui o aflăm la Alexandru Odobescu, în *Petrache Poenaru, cîștigat asupra vieții și activității sale* (București, 1889), rostită cu prilejul aniversării unui sfert de veac de la fundarea Universității din București. Vorbind despre Poenaru, acest «adevărat părinte al școlilor noastre românești», el îi schițează copilăria și adolescența, în care cu trudă și-a însușit cunoștințe atât umaniste cît și științifice, apoi evocă momentul 1821, cînd, în vremea «zaverei», s-a ridicat steagul libertății, iar «mintosul și pacinicul tinăr își strînse binișor cărțile în ladă, desbrăcă giubeaua și descălță papucii dăcălești și, cu minteanul oltenesc pe umeri, cu poturii și imineii de pandur în picioare, cu călăpăcelul de hîrșie neagră pe urechi», se alătură lui Tudor, care «cu voie bună îl primi să-i fie grămătic». Astfel, devenit secretar al Vladimirescului, ale cărui scrisori și acte le redacta «cel care încă de la vîrsta de cinci ani nu se îndeletnicise decît cu cartea și cu pana, le rămase credincios» și, «intrat în oastea lui Tudor, „n-a încins pistoalele“, ci la briu a păstrat lungile călimări de tumbac și numai cu condeiul s-a silit, precît i-a stat în putință, să ajute și să întărească planurile patriotice ale căpeteniei sale».

După uciderea mișelească a «viteazului căpităn de panduri», P. Poenaru studiază, între 1822 și 1831, istoria, filosofia, logica, matematica, fizica, geologia, geografia și ingineria, la Viena, Paris, și în Anglia, vizitează totodată fabrici și mine, pentru a fi de folos, la întoarcere, țării sale. «Subvențiunea» modestă ce primește, după o vreme, de la Eforia Școlilor, precum și ajutoarele de la rude ce-i veneau din țară la răstimpuri, nu-i ajung pentru a-și asigura subsistența și a-și plăti taxele universitare (scrisorile sale — arată Odobescu — au accente de disperare) și acesta este motivul pentru care își folosește îndeminarea spre a realiza diverse produse artizanale, a căror vînzare îi mai între-

gește întrucîtva veniturile. Totodată, ostenește pînă noaptea tîrziu, copiind cursuri și manuale întregi (pe care nu are bani să le cumpere)... mereu muind pana în călimară.

În mod curios, într-o *Autobiografie* aflată în manuscris la Biblioteca Academiei, în care își schițează întreaga viață și activitate pînă la sfîrșitul domniei luminatului Cuza Vodă (1866), ocupîndu-se și de perioada studiilor sale, Poenaru menționează că la Paris «a urmat în Școala Politehnică cursul de ingineri geografi», precum și «studiul mineralogic și geologic»¹, dar nu se referă în nici un fel la brevet, ceea ce confirmă presupunerea lui Odobescu că nu s-a mai preocupat ulterior de remarcabila sa născocire. Desigur că aceasta s-a datorat faptului că, odată revenit în țară, în 1832, o altă chemare, crucială pentru propășirea României, dezvoltarea și modernizarea învățămîntului românesc și laolaltă cu acestea, cauza generală a progresului cultural, științific, tehnic al țării, aveau să-i solicite toate energiile.

Analiza brevetului lui Poenaru nu s-a putut face pînă acum decît pe baze parțiale. Cum bine observa Odobescu, chiar numai lipsa schițelor tehnice — considerate pînă de curînd pierdute pentru patrimoniul cultural românesc — făcea cu neputință să se știe cum arăta și cum funcționa instrumentul său de scris. Ceea ce exista pînă acum se află în *Arhiva Poenaru. I. Acte personale*, de la Secția de Manuscrise a Bibliotecii Academiei. Actul nr. 16 cuprinde aici *Certificatul de atribuire a brevetului* (2 file), din care cea mai mare parte a textului reprezintă formulele generale de acordare, comune tuturor brevetelor franceze ale vremii, și numai cîteva rînduri se referă la invenția și persoana lui Poenaru. Tot în actul nr. 16 se află o copie, dar numai parțială, a Memoriului descriptiv (1 filă) din care lipsesc primele paragrafe. Astăzi însă, dispunem de corpul complet al brevetului, în urma deznoadămintului, în sfîrșit fericit, al căutărilor mele de peste un sfert de veac. La data de 20 septembrie 1984, „Institut National de la Propriété Industrielle“² mi-a transmis, la solicitarea mea, *toate cele 9 file ale brevetului*, inclusiv schițele tehnice, (sub forma unei copii xerox de bună calitate), care materializează viziunea lui Petrache Poenaru

¹ P. Poenaru. *Notații din cursul vieții mele*. B.A.R. Ms. rom. 5984, pp. 6 și 6 verso.

² Cf. și articolul nostru *Petrache Poenaru și invenția sa...*, „*Tribuna României*“, XIV, nr. 283/1 ian. 1985, p. 6.

asupra modernului instrument de scris și din care putem deduce și etapele obținerii lui. Corpul brevetului constă din: 1) Cererea de brevetare a inventatorului din 26 aprilie 1827, semnată *Pierre Poyenar* și purtând o rezoluție din 8 mai, același an, prin care se aprobă atribuirea; 2) Planșa, cu 2 figuri reprezentând stiloul, piesă atât de importantă încât poartă în colțul din dreapta jos semnătura — de confirmare a primirii — a ministrului de Interne, datată 25 mai 1827, data acordării certificatului; 3) Memoriul descriptiv al brevetului, de această dată complet (3 file); 4) Avizul pozitiv al Comitetului consultativ al Artelor și Manufacturilor din Ministerul de Interne, datat 8 mai 1827; 5) Certificatul de atribuire a brevetului, purtând nr. 3208 din 25 mai 1827 — dată la care un român a obținut pentru întâia dată un brevet de invenție și aceasta pentru un instrument de cultură. (Deci, ceea ce avem acum în plus este cererea de brevetare, figurile reprezentând stiloul, întregirea memoriului descriptiv și avizul Comitetului consultativ al Artelor și Manufacturilor.)

Din studiul documentelor rezultă, în primul rând, că, de la depunerea cererii și pînă la acordarea brevetului, a trecut relativ puțin timp — o lună fără o zi. Formula-tip a certificatului din care ar rezulta, chipurile, că brevetul a fost acordat «fără o examinare prealabilă» este, evident, infirmată de faptul că un comitet — și vom vedea cît de prestigios — a dat un aviz favorabil (probabil s-a omis înlăturarea respectivei formule, care nu corespundea, în acest caz, fiind caducă). Cu toate acestea, alte formulări indică faptul că procesul de brevetare nu a decurs lin, trebuind învinse unele rezerve. Așa credem că trebuie interpretat pasajul din *Cererea de brevetare* în care Poenaru declară, cu fermitatea unui inventator conștient de valoarea contribuției sale: «*Instruct cunosc perfect alcătuirea diferitelor instrumente care au fost concepute pentru a se ajunge la același rezultat ca al meu și le-am studiat defectele, pe care le-am remediat, consider că trebuie să previn dinainte pe excelența voastră că, indiferent care ar fi observațiile ce mi s-ar putea face în această privință, persist cu anticipație în cererea pe care am onoarea să v-o adresez*». Deci au existat obiecții, bazate pe existența unor încercări anterioare, dar Poenaru răspunde că instrumentele anterioare stiloului său prezentau defecte, pe care el le-a remediat. Și *Avizul Comitetului ministerial*, deși pozitiv și prin aceasta

hotărîtor, precizînd că «nimic nu se opune eliberării acestui brevet» și avînd girul semnăturilor marelui chimist și fizician J. L. Gay Lussac, ca și a inginerilor-inventatori frații Molard, primul dintre ei membru al Academiei de Științe a Franței, observă, în final, că «această invenție nu este nouă», omîtînd să releve îmbunătățirile aduse față de instrumentele anterioare, care explică aprecierea favorabilă și de aceea aprobarea cererii de brevetare. Contradicție sau maliție? Oricum, avizul este și a fost considerat favorabil eliberării *Certificatului de inventator*, valoarea invenției s-a impus.

Să trecem acum la analiza planșei cu figuri, desigur în raport cu memoriul descriptiv. De la început ne izbește ingeniozitatea și modernitatea soluțiilor, asigurînd curgerea firească a cernelii spre peniță în tot timpul scrisului, blocarea scurgerii cernelii cînd tocul este închis, etanșeitatea întregului instrument, interschimbabilitatea peniței, aplicarea capacului prin presiune și nu prin înșurubare, în fine evitarea materialelor grele, rigide sau fragile. *Figura 1* prezintă stiloul închis în capacul său, «astfel ca să fie purtat în buzunar ca un creion», pentru a folosi expresia lui Poenaru. Rezervorul de cerneală, notat *A* este dintr-o pană de lebedă, ușoară și relativ elastică, prezentînd în plus avantajul că nu mai necesită o prelucrare interioară. Acesta este în același timp corpul stiloului, pe care apasă degetele în cursul scrierii, astfel ca cerneala conținută să se scurgă spre peniță. În partea sa superioară, corpul-rezervor este introdus în mica bușă metalică *B*, singurul element cu filet, deasupra aflîndu-se bușonul *C*. Cerneala se introduce prin deșurubarea acestuia, după care înșurubarea la loc închide stiloul. Piese superioare sînt prezentate și separat.

În partea sa inferioară, corpul-rezervor *A* intră în bușă metalică *D*, care, în cazul tocului închis, se fixează în capacul *H* (reprezentat și separat). În fundul acestuia, se află fixat acul conic *I*, reprezentat în centrul planșei jos, care pătrunde într-un orificiu anume practicat, pentru a opri scurgerea cernelii.

Petrache Poenaru și-a ales deci cu grijă materialele: pană de lebedă și numai puțin metal (prea greu pe atunci) folosit la bușe, a evitat cu totul sticla, care ducea la spargerea altor tocuri. A creat un instrument practic, lesne de minuit și de încărcat, în care călimara este încorporată, evitînd atent inconvenientele

care s-ar fi putut ivi. A fost un premergător necontestat al tocului rezervor modern, invenția sa fiind incontestabil superioară altor încercări ale vremii.

În ce privește ultima piesă din corpul brevetului, *Certificatul de inventator*, este vorba de xeroxul actului original existent la Paris, purtînd de aceea mențiunea « Minute ». Actul ce i s-a eliberat lui Petrache Poenaru, (păstrat la Biblioteca Academiei), reprezintă o copie autentică, purtînd mențiunea corespunzătoare: « Expédition ». Organul emitent este Ministerul de Interne, Biroul Manufacturilor, brevetul purtînd, cum am mai arătat, nr. 3208 din 25 mai 1827 și semnătura Ministrului de Interne al Franței J. J. G. Corbière.

Revenit în țară după încheierea studiilor superioare, Petrache Poenaru a fost mai întîi profesor de fizică și geometrie la Colegiul Sf. Sava (1832—1834), apoi director al Eforiei Școlilor din Muntenia (1833—1847), director în serviciile Postelniciei (1850—1855), membru în Consiliul de Stat sub Alexandru Ioan Cuza (1864—1866). Organizator de seamă al învățămîntului orășenesc și sătesc, el și-a exprimat un adevărat crez spunînd: « Înălțarea și scăderea neamurilor sînt un efect al progre-

sului sau înapoierii lor în educația publică ». Împreună cu alți cărturari de seamă, a inițiat Societatea Filarmonică, Societatea Agronomică, a fost membru de onoare al ASTREI din Sibiu, membru corespondent al Societății de Științe Naturale din Paris. Reviste de cultură ca „*Museul Național*“ îl numără printre colaboratorii lor de frunte. Împreună cu S. Marcovici și C. Brăiloiu, a elaborat proiectul primei școli superioare de inginerie și arhitectură de la noi. Om al progresului, a militat pentru dezvoltarea industriei și modernizarea agriculturii, pentru unificarea sistemului de măsuri și greutate, pentru perfecționarea transportului rutier. În amintita „Arhivă Poenaru“ de la Biblioteca Academiei, se află proiectul, foarte riguros, pe care l-a întocmit pentru o cale ferată care să unească Bucureștii cu Transilvania, prin Buzău. Am mai găsit, în aceeași arhivă, un document inedit³, emoționant în redactarea sa, prin care Societatea Academică Română îl cheamă, la 12 septembrie 1870, în rîndurile ei (semnatarul fiind August Treboniu Laurian), ca o recunoaștere și încoronare a meritelor sale. Reproducem integral acest act, în încheierea contribuției noastre despre acest apostol al propășirii românești din veacul trecut.

Delegațiunea
Societății Academice Române
No. 40

București 1870 Septembrie 12

Onorate Domnule!

Societatea Academică Română, luînd în considerațiune meritele Voastre litterare și științifice, precum și însemnatele servicii ce ați adus Instrucțiunii publice și prin aceasta — întregii națiuni Române, a crezut de a sa datorie a ilustra această Societate prin numirea Domniei Voastre, și în ședința din 10 Septembrie curent, v-a ales de membru actual al Societății Academice Române.

Subscrisul aduce cu plăcere acest act la cunoștința Domniei Voastre și Vă roagă să binevoiți a-l onora cu răspunsul Domniei Voastre.

Primiți, Onorate Domnule, asigurarea distinsei mele considerațiuni.
Presedente

A. Treb. LAURIAN

Secret.

I. C. MASSIM

Domniei sale
Domnului Petru Poenariu. Membru actual al
Societății Academice Române

Poenaru și-a încheiat discursul de recepție în înaltul for, închinat lui Gheorghe Lazăr, prin cuvintele memorabile care și lui i se potriveau: « Din sămînța ce-a aruncat ilustrul acest bărbat, a răsărit și crescut arborele de viață al românilor ».

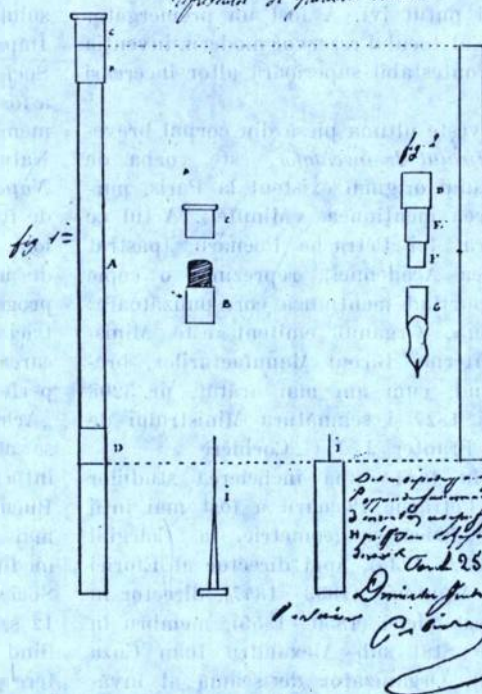
I. M. ȘTEFAN

* B.A.R. — Arhiva P. Poenaru. I. Acte personale. Actul nr. 35.

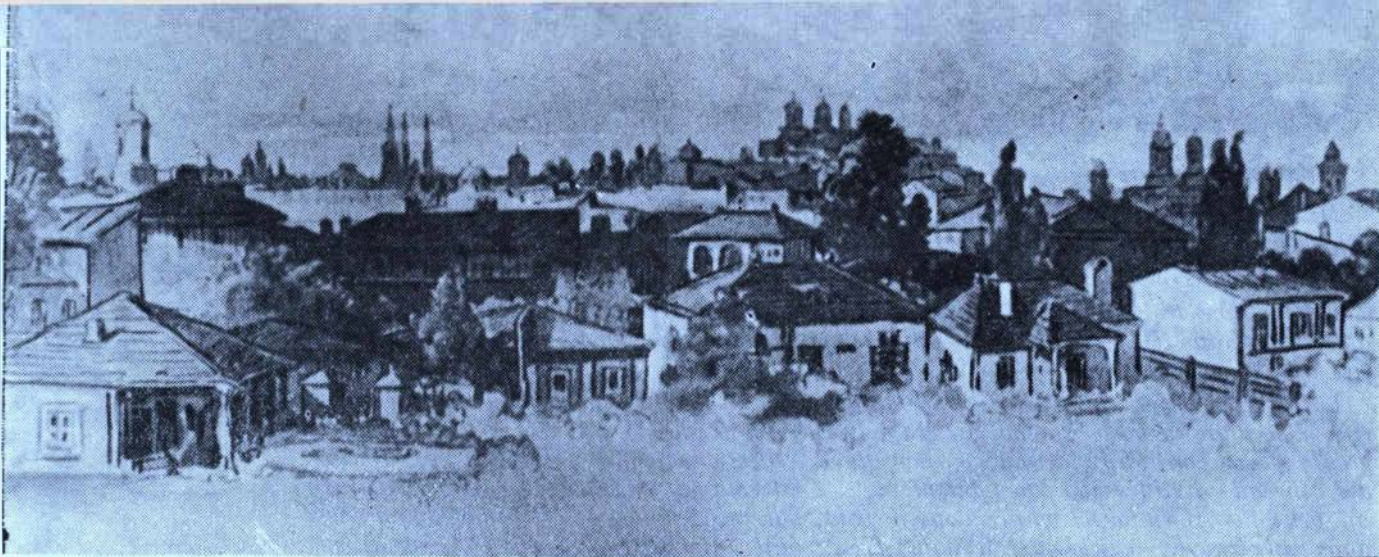

Le ministre Secrétaire d'État de l'Intérieur
CORBIÈRE

Poyenar
Plume sans feu par Mr. Poyenar.
(Signature de grandeur naturelle)

Vedere generală a
Bucurestului din 1869.
(Cabinetul de stampe
al Bibliotecii Academiei
R.S. România.)

[1. Cererea de brevetare]

3 piese

8 mai 1827

Poenaru D[?]

Paris 26 aprilie 1827

Excelenței Sale
Ministrului de Interne
Monseniore,

1223

3 reg[?]

Am onoarea de a ruga pe Excelența Voastră să binevoiască a dispune să mi se elibereze un brevet de invenție și de perfecționare pe 5 ani pentru o *Pană fără de sfârșit portativă alimentându-se ea însăși cu cerneală* și pentru care anexez aci, conform legii, două copii autentice: al desenului, precum și descrierea.

Întrucît cunosc perfect alcătuirea diferitelor instrumente care au fost concepute pentru a ajunge la același rezultat ca al meu și le-am studiat defectele, pe care le-am remediat, consider că trebuie să previn dinainte pe Excelența Voastră, că, indiferent care ar fi observațiile ce mi s-ar putea face în această privință, persist cu anticipație în cererea pe care am onoarea să V-o adresez.

Am onoarea de a fi cu respect
Domnule

Al Excelenței Voastre
Foarte umilul și foarte
Supusul Servitor

Petrache POENARU

Rue de Tournon nr. 17, Paris

[2. Planșa]

POENARU

Pană fără de sfârșit a d-lui Poenaru
reprezentată în mărime naturală

Desen depus de domnul Poenaru în sprijinul cererii sale, pentru un brevet de invenție aflat în depozit, constituit la Prefectura Senei la 26 aprilie trecut.

Paris 25 Mai 1827

Ministrul Secretar de Stat la interne
CORBIÈRE

POYENAR

Description d'une Plume sans fin portable ou plume à écrire perfectionnée, qui porte son encrier et qui s'alimente d'encre d'elle-même.

Par Mr. Pierre Poyenar demeurant à Paris rue de Tournon No 17.

Explication des figures Pl. 1-ère qui représentent cette plume dans son ensemble et dans ses détails (les mêmes lettres représentent les mêmes objets dans les différentes figures.)

La fig[ure] 1-ère représente cette plume renfermée dans son étui et disposée pour être mise dans la poche comme un crayon. Elle est formée d'un tube A pris dans une grosse plume ordinaire de cygne, pareille à celles dont on se sert pour la confection des pinceaux destinés aux lavis des plans. À l'extrémité de ce tuyau de plume est ajusté un petit tub B en métal mince dont le bout, qui est taraudé extérieurement, est vissé dans un étui C, bouché par le haut. L'extrémité inférieure du tuyau A est ajustée dans la partie supérieure d'un petit tube de métal mince représenté fig. 2, portant trois diamètres différents D, E, F, la partie supérieure D, reçoit comme nous venons de le dire, l'extrémité inférieure du tuyau de plume A, le diamètre inférieur F, reçoit à frottement le bout de plume de oie G, qui se taille comme une plume ordinaire et qui se rechange à volonté soit par une plume de même nature, soit par une plume métallique. Le diamètre moyen E reçoit à frottement un peu dur le bout d'une étui H, en métal, destiné à renfermer le bout de plume G, lorsqu'on ne veut plus écrire. Au fond de cet étui est soudé la base d'une longue aiguille I, dont la pointe, lorsqu'on renferme la plume après avoir écrit, s'engage dans le bout de plume G et de là dans un petit trou du diamètre de la pointe de cette aiguille, pratiqué au centre du fond de petit bout de tube F, pour empêcher l'encre de descendre.

Dans cette plume sans fin, c'est le tuyau de plume A qui sert d'encrier, l'encre y est introduite par le haut de la plume, il suffit pour cela de dévisser le petit étui C.

Les avantages de cette plume sur celles qui existent pour le même objet, consistent dans le tuyau A, qui est en plume au lieu d'être en métal ou en verre, l'instrument est, par ce moyen, beaucoup plus léger, moins fragile, et pour forcer l'encre à arriver au bec de la plume, il n'est pas nécessaire de secouer, ce qui est sujet à beaucoup d'inconvénients [!], il suffit simplement de presser le tuyau A avec les doigts, l'encre refoulée de cette manière passe en plus grande abondance par le petit trou pratiqué au centre de la base de la petite capacité F, fig. 2. Ce moyen remédie aux inconvénients [!] produits par les différents degrés de la température sur les métaux.

[4. Avizul Comitetului consultativ al Artelor și Manufacturilor]

Ministère de l'Intérieur

Comité consultatif des Arts et Manufactures

Séance de 8 mai 1827

Le Sr. Poyenar ayant décrit, avec détail, la plume sans fin portable pour laquelle il sollicite un brevet d'invention et de perfectionnement, de cinq ans, rien ne s'oppose à la délivrance de ce brevet; et comme le pétitionnaire a déclaré connaître les divers instruments du même genre qui ont été imaginés pour arriver au même résultat, le Comité pense qu'il est inutile de lui faire observer que cette invention n'est pas nouvelle.

[Pierre-Claude] MOLARD
v. prdt.

Guy LUSSAC

F. E. MOLARD
Guillard SENOINVILLE [?]

Descrierea unei pene fără de sfîrșit portativă sau pană de scris perfecționată care își poartă cu sine călimara și se alimentează cu cerneală din ea însăși.

[Realizată] de d-l Petrache Poenaru locuind la Paris strada Tournon nr. 17.

Explicația figurilor primei planșe care reprezintă această pană în ansamblul și în detaliile ei (aceleași litere reprezintă aceleași obiecte în diferite figuri).

Fig. 1 reprezintă această pană închisă în tocul [capacul] ei și astfel dispusă pentru a fi pusă în buzunar ca un creion. Ea este alcătuită dintr-un tub A cuprins într-o pană mare de leabădă, similară acelor care sînt folosite pentru confecționarea pensulelor destinate laviurilor planurilor. La extremitatea acestui tub din pană este adaptat un mic tub B din metal subțire al cărui capăt, care la exterior este filetat, se înșurubează într-un capac C, închis la partea superioară. Extremitatea inferioară a tubului A este introdusă în partea superioară a unui tub de metal subțire reprezentat în fig. 2, constituit [din piese de] trei diametre diferite D, E, F, partea superioară D primește, așa cum tocmai am spus, extremitatea inferioară a tubului penei A, diametrul inferior F primește prin frecare capătul de pană de giscă G, care se fasonează ca o pană obișnuită și care poate fi schimbată după voie, fie printr-o pană de același fel, fie printr-o peniță metalică. Diametrul mediu E primește, printr-o frecare destul de dură, capătul unui capac H, metalic, destinat să închidă capătul de pană G, atunci cînd nu mai dorești să scrii. În fundul acestui capac, este sudată baza unui lung ac I, al cărui vîrf, atunci cînd se închide pana după scris, pătrunde în capătul peniței G și de aci într-un mic orificiu avînd diametrul corespunzător virfului de ac, practicat în centrul fundului micului capăt al tubului F, pentru a împiedica cerneala să se scurgă.

În această pană fără de sfîrșit, călimara este reprezentată de tubul din pană A. Cerneala este introdusă prin partea de sus a penei, pentru aceasta este suficientă deșurubarea micului capac C.

Avantajele acestei pene față de cele care există, avînd același scop, sînt intruchipate de tubul A, care este dintr-o pană, în loc să fie din metal sau din sticlă, instrumentul fiind, în acest mod, cu mult mai ușor, mai puțin fragil, iar pentru a forța cerneala să ajungă în virful peniței, nu este necesar să fie scuturat (ceea ce duce la multe inconveniente), este de ajuns să apeși pur și simplu cu degetele tubul A, cerneala împinsă în felul acesta trece în cea mai mare abundență prin micul orificiu practicat în centrul bazei micului gabarit F, fig. 2. În acest fel, sînt remediate inconveniente produse de diferite niveluri ale temperaturii asupra metalelor.

[4. Avizul Comitetului consultativ al Artelor și Manufacturilor]

Ministerul de Interne

Comitetul consultativ al Artelor și Manufacturilor

Sedința din 8 mai 1827

Întrucît d-l Poenaru a descris, în mod detaliat, pana fără de sfîrșit portativă pentru care solicită un brevet de invenție și perfecționare, pe cinci ani, nimic nu se opune eliberării acestui brevet; și cum petiționarul a declarat că cunoaște diversele instrumente de același fel care au fost concepute pentru a se ajunge la același rezultat, Comitetul consideră că este inutil de a i se atrage atenția asupra faptului că această invenție nu este nouă.

pt. [Pierre-Claude] MOLARD
vicepreședinte

Guy LUSSAC

F. E. MOLARD

Guillard SENOINVILLE [?]

[5. Certificatul de inventator]

Ministère
de l'Intérieur

POYENAR

Plume sans fin portative

[.....]

des Manufactures

No 3208

Minute

Brevets d'Invention,
de Perfectionnement et
d'Importation,*

*Établis par les Lois des 7 Janvier
et 25 Mai 1791*

15. J. L. Delpech de Jaur. Grand 626 Avril 1827.
3 mai 1827
Poyenar D^s A Son Excellence le
Ministre de l'Intérieur
Monsieur
au l'honneur de pour l'expédition de ce certificat
sur la Requête du Sieur Poyenar, à Paris, département de la Seine.

Certificat de demande d'un Brevet d'Invention & de perfectionnement de cinq ans
délivré au Sieur Poyenar, à Paris, département de la Seine.

Vu la Requête du Sieur Poyenar, demeurant à Paris, rue de Tournon No 17, dans
laquelle il expose que, désirant jouir des droits de propriété temporaire accordés et garantis
aux auteurs et importateurs des découvertes et perfectionnements en tout genre d'industrie,
il demande un Brevet d'Invention & de perfectionnement de cinq ans, pour une plume sans
fin portative s'alimentant d'encre d'elle même, qu'il déclare avoir inventée & perfectionnée,
ainsi qu'il résulte du procès-verbal de dépôt de pièces effectué sous cachet au secrétariat
de la préfecture du département de la Seine, le 26 avril dernier, le dit procès-verbal
enregistré la 28 du même mois;

Vu le mémoire descriptif & le dessin en double joints à l'appui de là-dite Requête;

Vu aussi les Lois des 7 Janvier et 25 Mai 1791;

Le Ministre Secrétaire d'État au département de l'intérieur, s'étant assuré que toutes
les formalités prescrites par ces deux Lois ont été remplies par le Sieur Poyenar, a
fait dresser ce Certificat de sa demande d'un Brevet d'invention & de perfectionnement
de cinq ans, pour une plume sans fin portative s'alimentant d'encre d'elle même; demande
dont il lui est provisoirement donné acte, en attendant que, suivant les dispositions de
l'arrêté du Gouvernement du 5 Vendémiaire an 9 (27 Septembre 1800), le dit Brevet
soit rendu définitif par une Ordonnance de Sa Majesté, et proclamé par l'insertion
de sa Spécification au Bulletin des lois, ce qui aura lieu au commencement du trimestre
prochain.

Le Ministre ordonne en outre,

1. Que le mémoire descriptif & le double du dessin ci-dessus rappelés resteront annexés
au présent Certificat;

2. Qu'une expédition en bonne forme de ce même Certificat, laquelle devra être suivie
de la copie littérale du dit mémoire descriptif & de celle du dit dessin, sera transmise
cachetée au Préfet du département de la Seine, pour être délivrée au Sieur Poyenar.

Paris le 25 Mai 1827

Le Ministre Secrétaire d'État au Départ[ement] de l'Intérieur
CORBIÈRE

* Le Gouvernement, en accordant un Brevet d'invention sans examen préalable, n'entend garan-
tir en aucune manière, ni la priorité, ni le mérite, ni le succès d'une invention. (Art. 2 de l'Arrêté
du Gouvernement du 5 Vendémiaire an 9, 27 Septembre 1800).

[5. Certificatul de inventator]

Ministerul de Interne

POENARU

Până fără sfârșit portativă *

.....

Manufacturilor

Nr. 3208

Act original

Brevete de invenție *,
de Perfecționare și de Import,

Stabilite prin Legile din 7 Ianuarie și 25 Mai 1791

Certificat de cerere a unui Brevet de Invenție și de perfecționare pe cinci ani eliberat domnului Poenaru, la Paris, departamentul Senei.

Avind în vedere cererea domnului Poenaru, locuind la Paris, rue de Tournon nr. 17, în care arată că, dorind să se bucure de drepturile de proprietate temporară acordate și garantate autorilor și importatorilor de descoperiri și perfecționări în toate domeniile industriale, solicită un Brevet de Invenție și de perfecționare pe cinci ani, pentru o pană fără sfârșit alimentându-se ea însăși cu cerneală, pe care declară că a inventat-o și perfecționat-o, așa cum rezultă din procesul-verbal de depozit al pieselor, efectuat cu sigilare, la secretariatul prefecturii departamentului Senei, la 26 aprilie trecut, menționatul Proces-verbal fiind înregistrat la data de 27 din aceeași lună;

Avind în vedere memoriul descriptiv și desenul în dublu exemplar anexate în sprijinul cererii menționate;

Avind de asemenea în vedere Legile din 7 Ianuarie și 25 Mai 1927;

Ministrul Secretar de Stat la departamentul Internelor, asigurându-se că toate formalitățile prescrise de aceste două legi au fost îndeplinite de către Domnul Poenaru, a dispus întocmirea acestui certificat al cererii sale pentru un Brevet de invenție și perfecționare pe cinci ani, referitor la o pană fără sfârșit portativă alimentându-se ea însăși cu cerneală; o cerere cu privire la care i se notifică acum, urmînd ca, în conformitate cu dispoziția Guvernului din 5 Vendemiar anul 9 (27 septembrie 1800), menționatul Brevet să fie definitivat printr-o Hotărîre a Majestății Sale și recunoscut oficial prin inserarea denumirii sale specifice în Buletinul de legi, ceea ce se va face la începutul trimestrului viitor.

Ministrul mai dispune totodată,

1. Ca memoriul descriptiv & desenul în dublu exemplar, amintite mai sus, să rămînă anexate la Certificatul de față;

2. Ca o copie autentică, pe deplin corespunzătoare, a aceluiași certificat, care va trebui să fie însoțită de copia textuală a menționatului memoriu descriptiv & de aceea a menționatului desen, să fie transmisă sigilată Prefectului departamentului Senei, pentru a fi eliberată Domnului Poenaru.

Paris 25 Mai 1827

Ministrul Secretar de Stat al Departamentului de Interne

CORBIÈRE

* Eticheta *Poyenar Plume sans fin portative* a dosarului original al invenției acoperă titlatura completă a emitentului care este, conform copiei autentice date lui Poenaru, următoarea: « Ministère de l'Intérieur. Administration générale des Haras; de l'Agriculture, des Manufactures, du Commerce etc. Bureau des Manufactures. No 3208 ». În loc de « Minute » (Act original), pe certificatul eliberat lui Poenaru s-a specificat, în mod firesc, « Expédition » (Copie autentică).

* Guvernul, acordînd un Brevet de invenție fără o examinare prealabilă, nu înțelege să garanteze în vreun fel, nici prioritatea, nici valoarea, nici succesul unei invenții. (Art. 2 din Decizia Guvernului din 5 vendemiar [prima lună a calendarului revoluționar francez — *N.t.*] anul 9, 27 septembrie 1800).

CARTEA DE ISTORIE LITERARĂ

Ne ocupăm în numărul de față de problema raporturilor tinerilor cercetători cu istoria literară. Spre a clarifica lucrurile, ne-am adresat unor critici și istorici literari bine cunoscuți, rugându-i să răspundă la următoarele întrebări:

1. Se pare că activitatea critică îi atrage mai mult pe tineri decât cea propriu-zis istorico-literară. Socotiți această opinie întemeiată? Cum explicați situația?
2. Considerați că «noul val» al istoricilor literari (tinerii afirmați în ultimii zece ani) — manifestă o mai mare deschidere față de metodologia modernă? Se remarcă prin alte particularități?
3. Ce lucrări ale tinerilor istorici literari v-au reținut atenția? Ce credeți că ar trebui făcut pentru a le stimula activitatea?

Publicăm mai jos răspunsurile primite de la (în ordine alfabetică): Ov. S. Crohmălniceanu, Nicolae Manolescu, Ioana Em. Petrescu, M. Ungheanu.

ÎN DEZBATERE: TÎNĂRA GENERAȚIE DE ISTORICI LITERARI

Ov. S. CROHMĂLNICEANU

1. Ar trebui să convenim din capul locului la ce ne gândim când spunem «lucrări de istorie literară». Dacă înțelegem prin ele considerații asupra operelor unor scriitori din trecut, nu există nici un motiv de îngrijorare și ancheta e superflua. Tinerii se ocupă cu mare poftă de interpretarea *Țiganiadei* (Ioana Em. Petrescu), comentează într-o manieră rară *Lucea-fărul* (Dan C. Mihăilescu), cercetează «spațiul memoriei» la Creangă (Ioan Holban), stabilesc legături între Caragiale și «vîrsta modernă a literaturii» (Al. Călinescu) sau îl discută din perspectiva teoriei textului (Victoria Ana Tăușan). Am dat doar cîteva exemple, dar le pot înmulți ușor.

Dacă înțelegem însă prin «lucrări de istorie literară» cu totul altceva: a face investigații biografice, a descoperi izvoare necunoscute, a produce documente inedite, a urmări filiații, curente, influențe, într-un cuvînt, a efectua o cercetare care are o pronunțată direcție arhivistică, atunci, neîndoios, atracția tinerilor pentru o astfel de muncă e mult mai mică. Ba, s-ar putea spune, aproape nulă.

Există numeroase motive pentru care cercetarea arhivistică nu prea-i atrage pe tineri.

a. Întîi, fiindcă are un caracter mai ingrat. Presupune o muncă de lungă durată, cu rezultate puțin spectaculoase. Nu se bucură de o considerație deosebită, recenzentii (cînd găsesc timp să-i acorde atenție) o tratează «de sus». Cine publică o interpretare «originală» ajunge repede notoriu, chiar prin extravaganta, în schimb poate să-și piardă ani examinînd manuscrise și documente, fără să fie măcar remarcat.

Studiile arhivistice reclamă o muncă de benedictin devotată și modestă, iar aceste virtuți se întîlnesc mai rar. Sînt și prost plătite, de ce să nu o spunem!

b. În al doilea rînd, autorii vechi importanți au fost storși de mai tot ce puteau furniza sub raport documentar. Șansele de a mai găsi știri noi în legătură cu ei sînt foarte mici. Domeniul «nearat», ca să spun așa, e al autorilor de mina a doua, prin definiție neatractivi.

c. În al treilea rînd, vremurile din urmă au cam devalorizat cercetarea tradițională de istorie literară. Aici are dreptate Jauss. Însăși disciplina, așa cum a fost înțeleasă ea lungă vreme, își vădește în lumina unei înțelegeri mai profunde a literaturii, ca fenomen artistic și social specific, serioase slăbiciuni. Ca spiritul să fie realmente

satisfăcut de o asemenea investigație, ar trebui să găsească într-însa o articulație teoretică superioară, ceea ce nu se întâmplă. E fatal, prin urmare, să țină la distanță mințile iuți și ambițioase. Conceptul tradițional de istoricitate, în materie literară, nu mai satisface, trebuie deschis către teoria recepției și a luptei formelor artistice împotriva celor epuizate.

Practicată în stil pedestru, cercetarea istorico-literară se mulțumește cu o anume mărginire pozitivistă care o face piinea mediocrității intelectuale silitoare. Cine e dispus să intre de bună voie în rindurile ei?

d. În sfârșit, cercetarea arhivistică nu convine nici biologic tinerilor. E o muncă mai ticăită, potrivită altei vîrste. Necesită neapărat și o anumită experiență pe care nu o ai la 20—30 de ani.

2. Bineînțeles. Tocmai aceasta îi face pe tineri să se îndrepte către autorii clasici. Lucrările de interpretare au nevoie de opere consacrate care permit pluralitatea lecturilor cerînd-o chiar obligatoriu pentru a-și dovedi perenitatea. Cînd intervin scrierile autorilor contemporani, judecata de valoare prevelează asupra exegezei. Se observă atunci îndată că nu sînt chiar ațiția tineri care au veritabilă stofă de critic literar, adică știu să distingă cu succes cărțile bune de cele proaste, sau săltate mult peste valoarea lor reală prin reclamă. Foarte mulți scriu practic despre autori «clasați», fapt nescos destul în evidență, fiindcă o mare parte a interpretărilor privesc operele lui Arghezi, Blaga, Bacovia, Vasile Voiculescu, Ion Barbu, Sadoveanu, Rebreanu, Gib, Mihăescu, Paul Zarifopol etc.

Iată aici și o particularitate: literatura dintre cele două războaie mondiale e la noi un teren încă nedefrișat sub raportul studiului documentar. Numeroși tineri fac asupra autorilor din prima jumătate a secolului XX cercetări istorico-literare propriu-zise, neținute la socoteală pentru că privesc o epocă relativ recentă. Dar au despuia publicații, au scos la iveală scrieri îngropate în ele, au examinat corespondența, manuscrisele, proiectele acestor scriitori. Li se datorează astfel contribuții deloc neglijabile în legătură cu ei, luați adesea drept obiect al unor teze de doctorat erudite.

3. Iarăși, dacă e vorba de comentarea autorilor din trecut, într-o optică nouă, cu efecte nu o dată surprinzătoare, am numit pînă acum pe cîțiva. Să adaug și alte nume: Marian Papahagi, Aurel Sassu, Ion Vartic, Doina Curticăpeanu, Doina Uricariu, Radu C. Țeposu.

Dacă ne gîndim la lucrări de istorie literară într-o accepție mai restrictivă: Mircea Anghelescu, Mircea Muthu, Mioara Apolzan, Dorina Grăsoiu.

Ce e de făcut pentru a stimula activitatea aceasta din urmă, căci prima nu are nevoie? Să fie discutată cu mai multă atenție și competență în publicații. Să se sublinieze contribuțiile reale, atunci cînd există, scoțînd la iveală importanța lor. Să-și găsească spațiul de tipărire, nu atît de drămuț ca în prezent.

Nicolae MANOLESCU

1. Nu știu dacă este normal, dar este incontestabil: tinerii se simt mai degrabă atrași de critică decît de istoria literară. Cauza? Cum nu sînt în stare să descopăr una singură, generală, mă voi referi la mai multe, particulare. E vorba, înainte de orice, de faptul că un tînăr și necunoscut cercetător al literaturii publică mult mai lesne o recenzie ori un articol critic decît un studiu de istorie literară. Singura revistă specializată, „Manuscriptum“, apare la trei luni, cum se știe, și nu oferă spațiu suficient. Celelalte reviste vor, și pe bună dreptate, să se mențină în actualitate. Nici

una nu acceptă bucuros un studiu de istorie literară, cu excepția aniversărilor, care însă au exigențele lor. În al doilea rînd, facultățile filologice nu mai pregătesc de mult

istorici literari. Un absolvent al unei astfel de facultăți poate fi profesor sau, dacă are chemare, poate scrie poezie, roman ori critică literară: istoria literară implică unele discipline azi absente din programă. Așa încît cei cîțiva istorici literari care au acum sub 30—35 de ani sînt de fapt, în meseria lor, niște autodidacți. Nimeni nu-i mai învață tehnicile muncii de cercetare. Majoritatea filologilor noștri nu mai știu să întocmească o bibliografie sau să « citească » un document. În lucrările de licență am observat nu o dată, și chiar în cele mai bune, bibliografii rău întocmite. Atrăgînd atenția candidaților, mulți m-au privit cu oarecare perplexitate: cum adică, păreau ei să spună, are vreo importanță ordinea în care înșirăm titlurile sau selecția informațiilor privitoare la o operă ori la alta? Aceasta arată care e mentalitatea generală. În al treilea rînd, munca de istoric literar are un statut subaltern. Cauza îndepărtată trebuie căutată, cred, în prestigiul generației lui G. Călinescu. Această generație a dat o luptă pe viață și pe moarte cu istoria literară tradițională și a ciștigat-o. Oricine poate fi istoric literar, critica pretinde vocație! Iată sloganul, subînțeles sau nu, al acestor generații și pe care următoarele, inclusiv a mea, l-au preluat cu entuziasm. Nu vreau să intru în detalii, dar firește, lucrurile aveau la data respectivă explicația lor; se realiza și o adevărată cotitură în studiile critice și istorice, din care ne-am ales cu *Istoria* călinesciană și cu o mulțime de reinterpretări foarte noi și îndrăznețe ale operelor clasice. Dar imensul ciștig a avut un revers: a condamnat, pentru o jumătate de veac, istoria literaturii la rolul de cenușăreasă. Destui filologi conștiințioși care s-ar fi consacrat cercetării izvoarelor și documentelor, fără pretenția interpretării operelor, au fost descurajați de aroganța criticii. În acest cuplu inseparabil (critic-istoric literar), criticul ocupă locul lui Don Quijote, iar istoricul pe al lui Sancho Panza. Ei, și pe cine ar amuza ideea de a fi socotit un Sancho Panza? Toți vrem să fim Don Quijote. Statutul subaltern al istoriei literare se reflectă și în diferențierea onorariilor: textul de note de la o ediție critică e incomparabil mai prost plătit decît o recenzie oarecare. Și cine nu vede că e mai lesne să citești treizeci de poezii ale unui oarecare autor contemporan și să le comentezi în trei pagini decît să alcătuiеști notele ediției Macedonski?

2. Păreră mea în această privință e oarecum diferită de aceea curentă și pe care o simt în subtextul întrebării dvs.: nu, nu cred, mai întîi, că există un nou val de istorici literari; și, apoi, dacă majoritatea tinerilor care au publicat în ultimii zece ani cărți consacrate autorilor vechi par (și sînt) mai deschiși spre metodele moderne, interesul acesta al lor e mai curînd de natură critică decît istorico-literară.

Dacă stau să mă gîndesc, dintre toate achizițiile teoretice și metodologice ale criticii recente, singura care interesează nemijlocit istoria literară este studierea receptării operei. Restul privește critica. De aceea mi-e greu să numesc o carte, a unui tînar, care să inoveze în domeniul strict al istoriei literare: deși găsăm toată gama, de la neopozitivîști la călinescieni. Toți clasicii noștri au fost reinterpretăți critic. Ciștigul de înțelegere este excepțional. Dar istoria literară a stagnat în tot acest timp. Aș putea spune că ea nu și-a revenit de pe urma discreditului în care au aruncat-o marii critici interbelici. Și-a pierdut cu acea ocazie obiectul de studiu specific și nu și l-a regăsit pînă astăzi. Încă o dată: nu neg contribuția criticii (și a criticilor) la interpretarea textelor necontemporane, dar mi se pare că nu orice asemenea interpretare poate fi considerată operă de istorie literară. Au existat două momente în evoluția acestor discipline: pînă spre mijlocul anilor 30, critica și istoria literară și-au avut obiectul și metodele distincte; apoi, critica, ajutată de geniul lui Călinescu, ca și de mediocritatea teoretică a istoricilor literari din vechea școală, a înglobat istoria literară. N-am ieșit încă din acest stadiu, cu o singură și foarte onorabilă excepție: aceea a studiilor referitoare la protoistoria noastră literară, unde avem specialiști remarcabili și o concepție nouă, pe care o resping în unele din premisele și concluziile ei, dar n-o pot nega. A venit timpul să redăm istoriei literare dreptul ei la autonomie.

3. În virtutea opiniei de mai sus, nu pot răspunde la cea de a treia întrebare.

Ioana Em. PETRESCU

1. Aparent, opinia e întemeiată. Dacă mă gândesc la colegii mei de generație sau la criticii mai tineri (vedeți și reflexul meu de a folosi termenul de « critic » în sens generic), foarte puțini dintre cei cu adevărat înzestrați (cum ar fi Dan Horia Mazilu sau Mircea Anghelescu) pot fi încadrați fără rezerve în categoria istoricilor literari. Plec de la premisa că istoria literară nu e reductibilă nici la studiul filologic (dealtfel imperios necesar), nici la monografiile standard, nici la compilații, oricât de utile din punct de vedere didactic, substituite sintezelor de istorie literară în lipsa « ideii » caresă le anime. Toate acestea sînt premise necesare sau substitute utile ale formei de construcție și creație care e istoria literară. În momentul în care devine însă construcție și creație, istoria literară interferează inevitabil domeniul teoriei și al criticii, devenind ceea ce englezii numesc — fericit nediferențiat — « criticism ». Analogonul acestui studiu creator aplicat literaturii ar fi la noi eseul (erudiție și preocupare metodologică mascată, dimensiune filosofică implicată și act de interpretare care înlocuiește explicația prin explicitare). Din perspectiva eseului, o serie de critici marcante ai epocii noastre au abordat, cu rezultate excelente, teme specifice istoriei literare (v. *Neculce-le* lui Valeriu Cristea, *Dinicu Golescu* al lui Mircea Iorgulescu, *Dimineața poezilor* lui E. Simion, *C. A. Rosetti* al Danei Dumitriu etc.). Confluența criticii și a istoriei literare nu e așadar o caracteristică de ultimă oră. În plan european, confluența domeniilor s-a produs odată cu definirea istoriei literare, moment care a coincis dealtfel cu începutul crizei gândirii istoriste instaurate în secolul trecut. La primul Congres internațional de istorie literară (Budapesta, 1931), unde Paul van Tieghem definea istoria literaturii ca studiul « istoricității faptelor literare » și al « raporturilor de cauzalitate sau de condiționare dintre aceste fapte sau dintre ele și alte fenomene », participau, printre alții, în calitate de istorici literari, Benedetto Croce, Mihail Dragomirescu, Oskar Walzel sau Bernard Faÿ (promotorul « criticii literare »). Dintre cele două cerințe metodologice ale lui Paul van Tieghem (istorism și determinism), studiul cauzal aparține în clipa de față cauzelor pierdute. Principiul istorist rămîne însă definitoriu chiar după asaltul structuralist al sincroniei (opusă diacroniei) și chiar în contextul — cred, tranzitoriu — al anistorismului poststructuralist. Din această perspectivă, critica nu « înghite » istoria literară cu care a intrat într-un dialog fertil, ci o remodelează.

2. Categorie — și nu e vorba numai de ultimii 10 ani. Pot să vă reamintesc propriul dumneavoastră studiu despre Budai-Deleanu, care prefigura la noi, în 1962, critica arhetipală? Istoria mentalităților, estetica receptării, retorica, poetica istorică, semiotica, psihanaliza existențială etc., etc. au interferat și continuă să vitalizeze domeniul istoriei literare.

3. Încerc să respect termenul de delimitare propus (debut 1975), cu regretul de a trece peste lucrările citorva colegi pe care îi urmăresc cu viu interes, dar care au debutat puțin mai înainte (Ion Pop, Eugen Negrici, Mircea Muthu, I. Constantinescu, Georgeta Antonescu, Mircea Popa, Manuela Tănăsescu, Florin Manolescu etc.). Anul 1975 înseamnă pentru mine strălucita lucrare de debut a Doinei Curticăpeanu, *Orizonturile vieții în literatura veche românească*. Dintre lucrările de istorie literară ai ultimilor ani aș aminti *Cantemir în cartea hieroglifelor* de Elvira Sorohan, *Eminescu și Leopardi* de I. Cheie-Pantea, *Barocul literar românesc* de I. Istrate. Un istoric literar convertit (cred, circumstanțial) la critică e Ion Simuț (*Diferența specifică*). La interferența istoriei cu critica literară (formula cea mai interesantă a cercetării contemporane) se află volumele lui Marian Papahagi (*Eros și Utopie, Critica de atelier*), Dorin Teodorescu (*Poetica lui Ion Barbu*), Roxana Sorescu (*Interpretări, Liricul și tragicul*), Magdalena Popescu (*Slavici*), Dan C. Mihăilescu (*Perspective eminesciene*),

Dramaturgia lui Lucian Blaga), Radu G. Țeposu (*Viața și opinia personajelor*), Ilie Guțan (*Tudor Arghezi*), Ioan Holban (*Proza criticilor*), Mandics György (*Ion Barbu, Gest închis*) etc.

Dincolo de caracterul stimulat al interesului general pentru reconsiderarea « clasicii », dincolo de semnificația culturală specială a unor colecții ca *Introducerea în opera lui...*, care stimulează eseu pe teme de istorie literară, cred că ar fi binevenită organizarea unor confruntări naționale (de tipul celor de semiotică, stilistică etc.) care să pună în discuție destinul contemporan al cercetării istorice și (aș adăuga, din perspectiva unor preocupări personale) să o facă ținând cont de relațiile istoriei cu evoluția contemporană a gândirii științifice posteinsteiniene, cu filosofia poststructuralistă, într-un cuvânt cu modelul general al gândirii contemporane, la a cărei construcție istoria literară (sau, în sens larg, « criticism »-ul) ar putea și ar trebui să contribuie.

M. UNGHEANU

1. Preferința pentru critica literară din partea noilor veniți în literatură este evidentă. În reviste, tinerii semnează critică literară, iar volumele lor nu vădese nici ele apetență pentru istoria literară. Tinerii preferă analiza de text privirilor contextuale și înțeleg de multe ori judecata literară în afara oricăror raportări istorice. Proclamarea triumfală a superiorității ultimei generații literare, curentă pînă acum în tot felul de publicații și mai ales în cele studențești, vădește și ea o lipsă de perspectivă istorică. Cercetarea și publicarea de documente literare nu se fac în chip hotărîtor de tineri. Vieți de scriitori nu se mai scriu. Ultima carte importantă în materie,

Viața lui Macedonski de Adrian Marino, a rămas un reper stingher. Monografia a fost discreditată. Cărți propriu-zise de istorie literară dau doar cițiva universitari. Rezultatul este că perioada, teoretic, cea mai interesantă pentru noi, literatura română modernă este ca și absentă din investigația de istorie literară, exceptînd, parțial, marota avangardismului. O istorie a literaturii contemporane n-a apărut încă. Dintre tineri, unul singur a încercat o îndrăzneală lucrare de istorie a poeziei românești, Mircea Scarlat, și ecoul ei, grăitor, n-a fost prea mare.

Explicațiile secetei istoriografice sînt mai multe. Tinerii sînt în bună măsură, ca formație, rezultatul unui climat. Academia și studiile academice nu mai sînt la preț. Apoi ele nu asigură nici un succes. Mediul universitar nu este nici el un bun conducător de fluid istoriografic. Mulți absolvenți de filologie au reprezentări istoriografice lacunare asupra culturii și literaturii române. G. Călinescu, care a teoretizat critica literară ca îndeletnicire secundă a istoricului literar, a încetat de mult să mai fie un reper al universității românești. Alt mare istoric literar, istoric, de altfel, mai presus de orice, N. Iorga, nu ocupă locul cuvenit în formarea studenților de la limba și literatura română. Înclinarea balanței către critică se datorează chiar unor universitari, care preferă istoriei literare foiletonistica. Dacă Al. Piru, Constantin Ciopraga, Paul Cornea, D. Păcurariu, D. Micu își ilustrează condiția prin tipărirea de cursuri universitare, alții (N. Manolescu, E. Șimion) preferă evoluția publicistică.

Nici instituții dedicate integral istoriei literare, cum este Institutul „G. Călinescu”, nu creează un climat emulativ, producînd de cele mai multe ori lucrări fără perspectivă și fără ecou, cu mize discutabile. Utilitatea parțială a cercetărilor de aici este de multe ori incontestabilă, dar tratatul de istoria literaturii române stă pe loc, de exemplu, iar dicționarele de istoria literaturii se fac de alte miini. Cea mai importantă explicație a fenomenului de recul este criza de concepție; din extrema istoriografismului sociologizant al anilor '50 s-a făcut saltul la extrema autonomismului

estetic care a sufocat chiar istoriografia. Dar nu se poate renunța nici la istoriografie și nici la sociologie literară din pricina unor excese. Incapacitatea de a disocia între limitele disciplinei și excesele ei limitează perspectiva criticii literare contemporane.

Presa contribuie și ea la un climat anistorizant privind cu mefiență sau cu superioritate arhivistica, biografia, monografia, studiul istoriografic în favoarea cronicii literare, analizei de text, foiletonisticii. A scrie o istorie literară completă (cazul Al. Piru) e un adevărat risc. Istoricii literari de autentică formație: N. Iorga, N. Carotjan, D. Popovici, G. Călinescu sint sporadic prezenți în presă și rareori tratați la importanța cuvenită. Presa, foiletonistica oferă succesul facil, cercetarea de istorie literară impune asceza științifică. Alegerea istoriografiei ca disciplină de lucru este astăzi un act de personalitate.

2. Mai înainte sau totodată cu chestiunea metodelor moderne în istoria literară cred că s-ar cuveni să fie pusă aceea a temelor nedefrișate de istorie literară, a temelor care-și așteaptă cercetătorii. Cu alte cuvinte, să promovăm și astfel o perspectivă istorică. Generația literară născută în jurul lui 1880 este una din marile generații scriitoricești ale României. Asupra ei lipsesc publicațiile de documente, viețile, monografiile, edițiile. Scrierea unor biografii ca aceea a lui Octavian Goga sau a lui Tudor Arghezi, a lui Lucian Blaga sau a lui V. Voiculescu presupune confruntarea cu o sumă de dificultăți care cad în sarcina istoricului literar. Scriitorul nu înseamnă numai operă, ci și existență implicată, dualitate care privește metoda. Ce-am zice despre un dicționar de personalități, opere, evenimente închinat acestei generații literare extraordinare? Cum explică istoricul literar, care nu este doar un narator, (iarăși problema metodei!) faptul că o bună parte a generației de după 1900 (Pavel Dan, Alexandru Sahia, M. Săulescu, Ion Trivale, Anton Holban, Blecher etc.), atît de promițătoare, se stinge înainte de vreme? Și pentru că trăim în plină istorie literară, cum explică istoricul literar de azi fragilitatea generației Labiș, din care au plecat pînă acum Nichita Stănescu, Alexandru Oprea, Teodor Mazilu, Al. Ivasiuc, Sorin Titel, Daniel Turcea, Virgil Mazilescu, Vasile Văduva înainte sau în jur de 50 de ani? Desigur că doar din contemplarea și analiza operei nu obținem un răspuns satisfăcător. Întrebarea despre «noul val» al istoricilor literari și despre metodele lor moderne, de aici încolo începe să-și capete răspuns. «Valul» este relativ, mai întîi pentru că este puțin cunoscut. Iar puțin cunoscut este pentru că se dedică cercetărilor parțiale. Figura istoricului literar de perspectivă și sinteză largă rămîne rară. Or, este vital atît pentru istoria literară, cit și pentru istoricul literar să iasă din circuitul specializat și să comunice cit mai convingător cu publicul. Deschiderea disciplinei are de cîștigat nu numai din partea metodelor moderne, ci și din comunicarea reală cu publicul. Un tratat colectiv de istoria literaturii române, din păcate întrerupt, sau *Dicționarul cronologic* al literaturii române atrage imediat atenția publicului asupra cîmpului istoriografiei literare.

Prin metode moderne în cazul istoriei literare înțelegem nu numai pe cele agreate de critica literară, care privesc în primul rînd analiza de text, ci și pe acela care oferă istoriei literare o viziune interdisciplinară. Interesul arătat de mai mulți cercetători literari sociologiei literare pe mai multe laturi ale acesteia sint de bun augur pentru viitorul disciplinei. Șansele de a revela complexitatea fenomenului literar cresc pe această cale. Astfel, literatura nu mai este doar o chestiune de texte, ci și de contexte. Spiritul modern al metodelor de lucru, fără prea mult aparat teoretic, s-a vădit paradoxal mai ales în spațiul literaturii române vechi, prin cercetările și sintezele parțiale semnate de Dan Zamfirescu, V. Cîndea, Al. Duțu, D. Curticăpeanu, Dan Horia Mazilu, care au impus, alături de alții, o nouă perspectivă asupra literaturii române vechi, evidențiindu-i mai ales aspectele moderne. Aplicații moderne s-au mai făcut și pentru literatura secolului al XIX-lea, dar extrem de firav pentru secolul XX. Dacă în primul caz este vorba de un spirit modern care teoretizează,

în al doilea rînd sau deloc, în cel de al doilea caz, teoria primează. În sfîrșit, deschiderea există, urmează să-i vedem marile roade.

3. Proeminența acestui val de istorici literari rămîne să se constituie. Numele care-mi vin înțîi în minte: Dan Zamfirescu, Mircea Angheliescu, Dan Horia Mazilu, Doina Curticăpeanu, Eugen Negrici, Ioana Em. Petrescu nu mai sînt ale unor începători. Marian Popa lucrează la o istorie literară din care știm doar fragmente. Nici Mircea Popa, harnicul și competentul cercetător clujean, nu mai este tînăr. Este și firesc, deoarece cercetarea istorică cere timp de acumulare și nu consacră, precum poezia, la 18 ani. Un istoric literar care e fatalmente și un erudit se formează mai greu și tinerețea lui este relativă. Exceptînd tentativa lui Mircea Scarlat — pentru poezie, Aurel Sassu — pentru retorică și Ion Istrati — pentru baroc, lucrări de avangardă la tineri nu sînt de găsît. Interesantă ni s-a părut cercetarea despre posteritatea lui Tudor Arghezi tipărită de Dorina Grăsoiu. Încercări interesante au semnat și Nicolae Mecu și Mioara Apolzan. Între autorii sau coautorii de dicționare trebuie citat printre primii Ionel Opreșan, pentru *Dicționarul cronologic al literaturii române* care nici el nu mai este tînăr, dar istoriografia, am zis, este un gen al maturității. Tot la capitolul contribuțiilor de dicționar care dovedesc disciplina cercetării și a proiectului de lucru pot fi citați toți tinerii care semnează în *Dicționarul literaturii române pînă la 1900*, întreprinderea cea mai solidă pînă acum în materie de dicționar literar. Între aceștia un nume proeminent, Dan Mănuță, dar nici el nu mai satisface condiția de tinerețe a debutului poetic. Puțini tineri îngrijesc ediții. Excepțiile le oferă un Ioan Adam, pentru un volum de scrieri Duiliu Zamfirescu, fără a fi perseverat, și cîțiva din alcătuitoarii de ediții în seria de *Restituiri* a Editurii „Dacia”, unde dificultățile de editare sînt de mai mică complexitate. Între editorii de scrisori și documente citez pe Nicolae Scurtu pentru ediția de documente G. Călinescu. Un tur de orizont complet care să aibă în vedere și cercetarea de detaliu și pe cea care vizează marile ansambluri este mai greu de făcut în spațiu mic. Cu atît mai mult cu cît realizările de vîrf ale istoriei literare sînt cu precădere ale maturității. Sigur este că cercetarea și construcția istoriografică au nevoie de sprijin, de o revitalizare de climat. Dacă instituțiile culturale cu sarcini de istoriografie literară — academii, universități, institute de literatură, presă — vor repune în drepturi disciplina și pe marii ei reprezentanți: Iorga, Călinescu, Cartoian, Popovici (față de care Lovinescu — preferatul zilei — e departe de a fi un model de istoric literar), și dacă se vor crea condiții stimulatoare de lucru în direcția cercetării și editării de documente și scrieri literare, se poate nădăjdui într-un reviriment al istoriografiei literare și al unui val de tineri istoriografi de reală chemare.

MARGINALII LA O ANCHETĂ

RĂSPUNSURILE DE MAI SUS LUMINEAZĂ PE DEPLIN PROBLEMA RAPORTURILOR, MAI degrabă reci decît tandre, pe care tinerii le au cu istoria literară. Fără a relua ceea ce au spus colegii mei, mă voi referi doar la două aspecte.

Cel dintîi privește inapetența evidentă a tinerilor față de lucrările de erudiție de tip arhivistice, documentar, bibliografic și filologic. Cauzele invocate spre a explica această stare de lucruri corespund fără îndoială realității; ele acționează însă, cum e și normal, cu pondere diferită, în funcție de circumstanțe și indivizi. E astfel limpede că pe mulți îi înstrăinează de erudiție caracterul ingrat al muncii (eforturi îndelungate, răsplătite derizoriu sub raport material), pe alții lipsa de atractivitate a domeniului (la 20 de ani oricine vrea să încalcece armăsari hrăniți cu jăratec, rîvnind — cum bine zice N. Manolescu — la gloria lui Don Quijote, nu la destinul prozaic al lui Sancho Panza). Influențează desigur și criza de identitate pe care o traversează istoria literară, cu corolarul ei în planul practic — climatul depreciativ din publicistică și chiar din sferele universitare (unde predarea

unor discipline ca paleografia chirilică, textologia, biblioteconomia, sociologia literară tinde să se reducă ori să dispară dacă n-a și dispărut deja cu desăvîrșire).

Unul dintre motivele importante ale dezertării erudiției de către tineri a rămas totuși puțin seos în lumină și asupra lui aș vrea să mă opresc pe scurt: e vorba de lipsa oportunităților de lucru și a deuseelor adecvate. În adevăr, fără a fi angrenat într-un mecanism instituțional, nici un tînăr n-are cum și n-are cînd să se ocupe de despuieri arhivistice, de cercetări biobibliografice ori de publicații documentare. Lucrări de felul acesta nu se întreprind, de obicei, pe cont propriu, așa cum cineva s-ar apuca să scrie un roman sau o plachetă de versuri. Spre a porni la drum cu șanse rezonabile de izbîndă e nevoie nu numai de o bună formație (care se cîștigă în ani lungi de specializare), ci și de finanțarea activității pe luni sau ani de zile (ceea ce poate face doar un institut, o editură sau un nucleu de cercetare), de existența unui micro-climat stimulatîv (un colectiv angajat în același gen de activitate), de o îndrumare competentă (care să evite piste false și să garanteze eficiența muncii). Pentru cine nu se îmbată cu apă rece e evident că desfășurarea unei activități profesionale în istoria literaturii depinde de asigurarea unui cadru material. Tinerii care s-au remarcat în diverse ramuri specializate ale istoriei literare au ieșit îndeosebi din sinul institutelor din București, Iași, Cluj. Ajunge să amintesc de Mircea Anghelescu, Roxana Sorescu, Dorina Grăsoiu, I. Opreșan, Andrei Nestorescu, Mioara Apolzan, Cătălina Velculescu, Mihai Moraru, N. Mecu — toți membri ai Institutului „G. Călinescu”; de coechipierii tineri ai lui Dan Mănuacă — autori ai remarcabilului Dicționar al literaturii române de la origini pînă la 1900 — dintre care remarcăm pe Florin Faifer, Remus Zăstroiu, Gabriela Drăgoi; pe colegii reușiți în jurul lui Mircea Popa din Cluj, care finalizează acum Dicționarul cronologic al romanului românesc, Aurel Sassu, I. Vartic, I. Istrate; în fine, pe cei ce s-au format în jurul lui Al. Oprea la „Manuscriptum”: N. Florescu, Fănuș Băileșteanu, Constandina Stoian, Diana Cristev, Manuela Tănăsescu.

Există desigur și alte nume vrednice de a fi menționate, dar aci dau exemple, nu fac liste sumative (și de aceea mă scuz pentru omisiunile inevitabile). Există, de bună seamă, și cazuri de tineri cercetători aflați, prin excepție, în afara centrelor de activitate istorico-literară; ei acționează ca franc-tirori în felul lui C. Popescu-Cadem, pasionatul scotocitor de arhive, ori M. Frînculescu, editorul Retoricelor din sec. al XIX-lea, ori Gh. Buluță, autor (împreună cu Sultana Craia) al recentului remarcabil volum Manuscrise miniaturate și ornate din epoca lui Matei Basarab și cîți alții încă. Totuși, de regulă, munca în afara unui cadru organizat e anevoioasă, frînează specializarea și sfîrșește prin a descuraja vocațiile.

Cu atît mai mult se cuvine, de aceea, atrasă atenția asupra faptului că în facultățile de filologie din țară și în mod special la București tindem să nu mai avem tineri, ci numai foști tineri (întrucît de mulți ani angajările de asistenți au fost practic suspendate). Fenomenul tinde să cuprindă acum și institutele, ceea ce ridică probleme serioase de viitor; între acestea, riscul unui grav hiatus între generații prin dispariția marilor specialiști înainte de a avea timpul să-și împărtășească experiența și cunoștințele, așadar să pregătească schimbul de mîine.

Încît, rezumînd, nu e adevărat că toți tinerii sînt insensibili la travaliul sever de bibliotecă ori la voluptatea contactului cu vechile manuscrise. Sufletele unor adolescenți dotați și febrili sînt, azi, ca și ieri, mistuite de setea marilor performanțe erudite, așa cum le-au ilustrat exemplar un N. Iorga ori un Mircea Eliade. Trebuie să le dăm doar prilejul de a-și exersa aptitudinile și de a-și transforma pasiunea în meserie.

Cel de al doilea aspect al problemei în discuție, asupra căruia vreau să spun cîteva cuvinte, se referă la lucrările de istorie a literaturii, deci la cele care conjugă în mod necesar critica și istoria literară, de la contribuțiile punctuale la sintezele de tip monografic. Pe acest plan, n-am impresia că există o situație specifică a tinerilor în raport cu vîrstnicii. Mai degrabă aș spune că tinerii accentuează prin elanul și simpatia lor intransigentă un fenomen caracteristic vieții literare în ansamblu, și anume opțiunea manifestă a celor mai mulți și a celor mai talentați cercetători de azi pentru prevalența criticii în sinteza critică — istorie literară.

Aș dori să fiu bine înțeles: faptul că se fac azi la noi numeroase „lecturi” cu ochi proaspăt ale patrimoniului clasic, ori se scriu eseuri scilicitoare asupra seriitorilor moderni constituie un titlu de mîndrie legitimă pentru mișcarea culturală actuală. Avem neîndoiește critici admirabili în toate generațiile. Afluența condeielor înzestrate e atît de mare, încît se poate aprecia că nivelul mediu al producției critice a săltat considerabil în ultimul timp, depășindu-l pe cel interbelic. Regretabil, în

opinia mea, nu e că în sintezele de istorie a literaturii, critica — în sensul de agilitate disociativă, intuiție, imaginație a ideilor, dar al expresiei — conduce jocul, ei că sînt rare (și la tineri tot mai rare) lucrările valoroase în care, în sinteza mai sus pomenită, să predominie istoria literară — în sensul explorării sistematice a izvoarelor, capacității de construcție epică, situării pertinente în context, deplasării accentului dinspre axiologic spre semantic. Citesc cu interes și plăcere escuri ca cele iscălite de Marian Papahagi, Radu G. Țeposu, Mihai Dinu Gheorghiu, Monica Spiridon, Dan C. Mihăilescu, Paul Dugneanu, I. Holban, spre a cita doar cîțiva dintre tinerii cei mai tineri (și mai talentați). Dar găsesc actualmente puține (și parcă tot mai puține) lucrări care să illustreze expresiv și modern spiritul istoriei literare, așa cum au făcut-o în ultimii 10—12 ani (citez, evident, numai autori sub 40 ani ori de curînd trecuți de această limită a „tineretii istorico-literare“): Preromantismul românesc de Mircea Anghelescu, Eposul eroi-comic și I. Budai-Deleanu de Ioana Em. Petrescu, Poemul în proză românesc de Mihai Zamfir, S.F. de Florin Manolescu, Orizonturile vieții în literatura veche românească de Doina Curticăpeanu, Retorica românească de Aurel Sassu. Sînt bucuros să adaug acestor titluri și o apariție recentă (în pofida unor rezerve de natură teoretică și aplicativă): Literatura românească în epoca Renașterii de Dan Horia Mazilu. Deși în grade diferite, recunosc în toate aceste lucrări efortul de a istovi documentația aferentă, de a plasa operele în contextul convențiilor de gen și al ambiei ței culturale, de a analiza metode întregul cadru problematic, de a evita confuzia între codurile de emisie și codurile de destinație, de a insera cercetarea în continuitatea cercetărilor efectuate anterior ș.a.m.d. În alți termeni, oricît de diverse ar fi aceste monografii prin coeficientul personal și libertatea inițiativei critice, ele manifestă deopotrivă voința de a face „știință“ — se înțelege sub ipostaza „inefabilă“, singura accesibilă studiilor literare. Vor adică să propună o interpretare nu numai „inedită“, „interesantă“ ori „posibilă“, ci una „adekvată“ și „probabilă“, corespunzînd, pe cît cu putință, datelor faptice.

Nu e de mirare că în condițiile culturii contemporane, caracterizată de abilitatea decontextualizării semnelor și acceptarea plurivocității sensului, proliferază lecturile personale, din unghiul exclusiv al prezentului. Nu e de mirare și nu e rău. Rău este însă că se scriu arareori biografii temeinice ale marilor autori, că o serie de domenii ca istoria genurilor, a receptării, a temelor și motivelor, a convențiilor poetice, a stilurilor, a ideilor critice etc. etc. rămîn puțin ori deloc frecventate. Rău este că o serie de metode moderne, inspirate îndeosebi de istoria mentalităților, sociologia literaturii, teoria comunicării, estetica receptării, care ar avea darul să desprăfuiască abordarea istorică, resituînd-o în confluența marilor curente de idei ale epocii, sînt rar sollicitate și adesea într-un mod neconvîngător. Cel mai rău e însă că din teama de eclectismul neopozitivist ori de sociologismul vulgar, pare că devenim tot mai străini de spiritul istoriei literare, care rezidă în voința de obiectivitate și rigoare, în sforțarea de a studia tema aleasă în cadrul textual și transtextual, fără a neglija nici un izvor și surprinzîndu-i istoricitatea esențială.

Problema — cum am spus-o la începutul acestor rînduri și sper că a devenit mai limpede acum — nu e specifică tinerilor, deși capătă aspecte mai apăsate în cazul lor. Ea merită să formeze obiectul unei dezbateri speciale. Să sperăm că într-o bună zi vom găsi răgazul s-o facem și seninătatea s-o desfășurăm sine ira et studio.

Paul CORNEA

O ISTORIE A POEZIEI ROMÂNEȘTI

UN TÎNĂR CERCETĂTOR, MIRCEA SCARLAT, s-a angajat acum cîțiva ani într-o temerară aventură: întocmirea unei istorii a poeziei românești de la origini pînă în zilele noastre. După apariția unui prim volum, în 1982 (cuprinzînd perioada veche și cea pașoptistă), un al doilea a văzut lumina tiparului în 1984 (incluzîndu-i pe Eminescu, Macedonski și pe simbo-liști). Cum în zilele noastre sintezele sînt pe cît de dorite, pe atît de rare, chiar și numai valoarea inițiativei ar fi trebuit să atragă atenția și să stîrnească acele controverse cordiale ce formează sarea și piperul vieții academice. Din păcate nu s-a întîmplat așa (cel puțin pînă în ianuarie 1985, cînd scriu aceste rinduri).

Am citit recent această carte și cred că sem-tăcerea de care a avut parte e nejustificată. Asta nu înseamnă însă că mă asociez autorului în tot ce spune și în felul în care o face. Știe oricine că la noi termenul mediu între sentin-țele fără apel și tămlierile fără decență nu se bucură de mare simpatie. Și — cată s-o recu-noaștem, fără ipocrizie — adesea în mod legitim. Căci cititorul, deprins cu practica subînțele-surilor, percepe că în formula «da, dar...» ceea ce are importanță e mai mult conjuncția decît adverbul, pe cînd în formula «nu, dar...» lucrurile stau exact pe dos.

Încep deci, cu toate că-mi displace, cu o declarație de bună intenție: apreciez realmente cartea lui Scarlat, deși, cum se va vedea mai jos, voi consemna aici mai ales rezerve și deza-corduri. Însă tocmai punctele în litigiu sînt incitante în cazul de față, ele atingînd probleme de caracter general, a căror semnificație depă-șește conjunctura. În orice caz, cred că obiec-țiile nu afectează structura de rezistență a cărții, nici majoritatea analizelor. Mai trebuie oare să adaug că în rubrica de față mă ocup numai de opere care justifică osteneala lecturii și luxul exegezei?

Principala atracție a monografiei lui Scarlat e că-și articulează investigația pe o dublă perspectivă, în același timp critică și istorico-literară. Spre deosebire de cei ce citesc literatura trecutului din unghi contemporan, pronunțînd asupra-i judecăți comandate de gustul și sensi-bilitatea actuală și spre deosebire de cei ce o citesc din unghiul a ceea ce am numit (în *Iti-nerar printre clasici*) «contextul originar», Scarlat preconizează îmbinarea activă a ambelor proceduri. Această dublă lectură nu e doar implicată, ci și teoretizată în mod apăsător într-un larg capitol programatic introductiv. Remar-cabil e și felul modern de a înțelege ancheta istorico-literară: amalgamării neo-pozitiviste de factologie (date biografice, preliminări socio-culturale, influențe etc.) i se substituie studierea raporturilor operelor cu codurile poetice ale epocii, în care s-au născut. Nu e singura deter-minare pertinentă — și, în opinia mea, Scarlat greșește trecînd cu vederea altele — dar, cu siguranță, plasarea ei la temelia cercetării e deosebit de productivă. «Am analizat toate operele reprezentative pentru convenția poetică pe care o ilustrează — se explică autorul într-un pasaj-cheie — deoarece, prin prisma criteriului poetic al vremii lor, versurile „la stema țării“ sînt realizări artistice, oricît de nule sub raport artistic ne-ar apărea astăzi.» Urmează îndată și precizarea binevenită: «Dar nimic nu mă împiedică să-mi exprim, și pentru vremurile vechi, preferințele (care sînt modelate de alt criteriu al poeticului: cel de astăzi). Totul e să nu amestecăm criteriile și să reiasă clar prin ce prismă este făcută fiecare afirmație.»

A armoniza în chip fericit cele două perspec-tive nu e deloc simplu. O dovedește faptul că pînă și cei mai talentați și mai bine pregătiți cercetători actuali înclină, de obicei, de o parte sau de alta, fiind mai ales critici, după exem-

plul lui G. Călinescu ori mai ales istorici, în felul lui N. Iorga sau D. Popovici. Nu mă mir, așadar, că nici Mircea Scarlat nu reușește să păstreze echilibrul între cele două tendințe concurente, uneori să le amortizeze șocul în spațiul paginii. Rău îmi pare doar că într-o serie de cazuri e sacrificată rigoarea punctului de vedere istorico-literar nu însă în profitul unei percutante percepții critice moderne (ceea ce, la urma urmei, ar avea un salutar efect compensatoriu).

Îmi voi începe marginaliile cu discutarea uneia dintre schemele teoretice esențiale ale lucrării: noțiunea de «criteriu al poeticului». Înainte de asta însă o remarcă în fugă, privind problema delimitării obiectului. Mircea Scarlat elimină folclorul din raza cercetării sale și cred că are dreptate, cel puțin din două motive principale: imposibilitatea, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, de a cronologiza creația populară și limitele inerente ale specializării. Mai puțin legitimă îmi pare însă excluderea prozei poetice și a poemului în proză, intim legate de lirismul romantic și simbolist. Omitearea acestei importante zone a poeticității — pe care a studiat-o recent Mihai Zamfir într-o excelentă monografie — ar fi trebuit în orice caz argumentată.

Revenind la «criteriul poeticului», voi observa în primul rând că noțiunea e izolată, ceea ce e fals, chiar dacă, pe o anumită treaptă a anchetei, avem interesul să focalizăm atenția asupra-i, punînd restul în paranteză. Felul cum e înțeleasă poezia într-o anumită epocă trimite la non-poezie, iar cuplul poezie / non-poezie interferează, fără să se suprapună, cu cuplul literatură / non-literatură, care, la rîndul său, implică, într-un grad mai mic ori mai înalt, interconectarea cu rețeaua convențiilor culturale. De pildă, la noi, la 1848, presiunile sociale în spirit militant au fost interiorizate de autori; în acest sens, frecvența stilizării patetice ar rămîne inexplicabilă dacă n-am ține seama de motivațiile extraliterare. În fapt, aparenta autonomie a poeticului se hrănește din heteronomia poeticității. Neglijînd lucrul acesta, Scarlat enumeră incomplet caracteristicile convențiilor poetice pașoptiste: vorbește de transformarea vocabularului, conștientizarea diferenței dintre poezie și versificație, contaminarea lirică, tonul elegiac, schimbarea modelelor, dar omite să semnaleze tematizarea ideii naționale, cu corolarele respective, interpretarea mitică a istoriei și descoperirea creației populare.

Același *modus operandi* pragmatic se vedește și într-o anumită lipsă de fiabilitate a conceptului. În fapt, mai degrabă decît „un” criteriu al poeticului, realitatea ne oferă un cîmp de tensiuni normative; predomină, desigur, un sistem de convenții, nu însă pe deplin coerent și aflat în confruntare cu sisteme subiacente, ierarhizate în funcție de principii structurale opuse. Chiar și în epocile în care o anumită orientare își impune într-un fel controlul asupra creației (cum s-a întîmplat la noi între 1840—1860) e de domeniul evidenței că subsistă supraviețuiri, erezii și insurgențe. Dacă, de pildă, poezia lirică și proza sînt prevalant romantice, în schimb poezia didactică (fabula și satira) e clasicizantă, iar dramaturgia, prin farsă, vodevil și melodramă, combină modalități clasicizante, burlești, semirealiste și preromantice. Chiar și romantismul e departe de a constitui un tot unitar: alături de direcția sentimentală, elegiacă, lamartiniană a anilor '30, se afirmă prin Heliade o direcție vizionară, frenetică, ispitită de marile taine, de miturile cosmogonice și palingenezice.

Dealtfel, ajuns aici, trebuie să consemnez ca fiind extrem de surprinzătoare nu atît reticența lui Scarlat față de ceea ce convenim să numim «romantismul românesc», cît mai ales argumentele pe care-și întemeiază opinia. El susține înții că strategia retorică fundamentală a pașoptiștilor rămîne «ornarea discursului», aserțiune foarte exagerată. Dacă e adevărat că pașoptiștii vor să persuadeze și că, sub imperiul secolului al XVIII-lea francez, sînt uneori tentați de facilitățile alegorizării și de strategiile mimetice, nu e mai puțin adevărat că ei se îndepărtează treptat de «imitație» (în sensul supunerii față de exterior), intuind, deși cu ezitări și reticențe, natura proprie a poeziei, ca lirism și experiență interioară, ca mod specific de a «spune» lumea (în înțelesul larg de natură, istorie, raporturi cu transcendența). De-aci, în pofida inerțiilor de mentalitate și limbaj, strădania de a motiva relațiile dintre semnificant și semnificat. O motivare concretizată la nivelul semantic (atribuind poeziei domeniul sentimentului și non-poeziei domeniul conceptului) sau la nivelul sintactic (accentuînd fenomenele de recurență, omofonie, conexiune a părților etc.) sau, mai rar, la nivelul simbolic (atribuind poeticului un statut intranzitiv, înrîndindu-l cu mitul, făcînd din el o expresie a fuziunii contrariilor, a idealului și materia-

lului, a abstractului și concretului etc.) ori, în fine, combinând în forme felurite aceste modalități.

Un alt argument încă mai discutabil e că așa-zisul romantism românesc n-ar fi altceva decât «o metaforă critică» și anume fiindcă «deosebirea față de romantismul francez sau german sînt la fel de importante ca asemănările». Reiese de-aici că romantismul german sau francez (care din ele, căci sînt extrem de diferite?) ar constitui un fel de standarde de măsurare a romanticității! Teza, caracteristică vechiului comparatism interbelic, care explica totul prin iradierea motivelor, ideilor, temelor dintr-un Centru (occidental) spre o Periferie (nordică, estică sau sud-estică) pare neavenită în cazul lui Mircea Scarlat; în adevăr, el atrage în mai multe rinduri atenția asupra importanței «filtrului deformativ» în procesul receptării. Se vede însă că a admite adoptarea influențelor în funcție de indicii de refracție propriu organismului autohton, nu e destul. Mai trebuie acceptată posibilitatea «plăsmuirii» de forme culturale, capacitatea de a converti nemijlocit datele locale (tradiție, coduri, experiențe existențiale) în opere de creație. Romantismul românesc nu e o copie a celui occidental, nici măcar o prelucrare a temelor sale cu mijloace proprii, ci un amestec indimenticabil de asemilare a modelelor străine și de «invenție» — ambii termeni relevînd aceeași lucrare a specificității naționale.

O remarcă suscită și modul specios de încadrare semiotică a materiei, îndeosebi încercarea de a schematiza evoluția poeziei românești într-un traseu «semnificant — semnificat — semn».

Deși Mircea Scarlat are înțelepciunea să ne avertizeze că simplifică lucrurile și ne invită să-i considerăm ipotezele, fatal reductive, *cum grano salis*, el uzează totuși foarte stăruitor de modelul amintit, atribuindu-i importanța unui criteriu de departajare a diverselor epoci poetice. De-aci titlurile marilor capitole: *Constituirea semnificantului* (unde e vorba, între alții, de Dosoftei, Miron Costin și Cantemir), *Emoția ca semnificat* (incluzînd pe primii Văcărești și Conachi) ori *Reliefarea semnificatului prin semnificant* (unde sînt tratați primii pașoptiști).

Însă în accepția curentă ori în lingvistică și semiotică «semnificantul» și «semnificatul» n-au existență separată, cel dintîi fiind partea sensibilă a semnului, cel de-al doilea conceptul ori, într-o formulare mai nuanțată,

complexul de semnificații pe care grupul de locuitori îl asociază semnificantului respectiv. A rupe «semnificantul» de «semnificat», a vorbi despre ei ca despre niște entități izolare, înseamnă a lua termenii într-un sens pur contingent, a-l echivala pe cel dintîi cu noțiunile de «formă», «expresie» ori «procedeu», iar pe cel de-al doilea cu noțiunile de «conținut» sau «temă». Dar, atunci, în afară de confuziile posibile, care mai e rentabilitatea terminologiei? (În treacăt fie spus, Scarlat se înșeală apelînd la autoritatea lui Damaso Alonso. Criticul spaniol refuză reducerea «intelectualistă» a semnificantului la concept fără a pune însă în discuție caracterul indisolubil al relației celor doi termeni.)

Dar chiar dacă am accepta lexicul particular al criticului, rămîne greu de admis că faza aurală a poeziei românești s-ar caracteriza prin accentul pe semnificant, așadar, pe «mijloacele prin și modul în care se semnifică». Dimpotrivă, cred că, de regulă, versificatorii indigenți și ocazionali ai începuturilor acordau o atenție prioritară conținutului de transmis, nu expresiei; «poezirea» reprezenta pentru ei o semi-rutină, o mecanică a rimării, rezolvată cu ajutorul unor clișee retorice degradate ori tiparelor folclorice. Preocuparea acută de semnificant e o trăsătură de conștiință profesională vizibilă la clasicizanți sau parnasieni ori o încercare de a revoluționa limbajul poetic, cum observăm la suprarealiști.

După aceste adnotări, atingînd îndeosebi teoria cărții, vreau să mă opresc și asupra unor «aplicații»; în speță, asupra capitolelor dedicate lui Heliade-Rădulescu, Budai-Deleanu și Anton Pann, care-mi par nesatisfăcătoare. În primul caz, cred că e greșit «unghiul de atac». Citîndu-l pe autorul *Zburătorului* drept «un romantic mai mult accidental» căruia «i-a lipsit înainte de toate, ostentația» (!), creator de poezie «structural clasicizantă», Scarlat se privează de șansa valorizării celui mai valabil și tulburător filon al liricii heliadești, redescoperit în anii 70 (deși fusese semnalat cu mult înainte de G. Călinescu, parțial și de alții), anume al înfruntării antinomii conștiinței și al intuițiilor vizionare. Criticul trece inexplicabil de repede peste *Visul*, ignoră *Căderea dracilor*, reține din *Anatolida* și *Mihaida* numai platitudinile, nu remarcă efortul de înnoire simbolică a limbajului, mirajul straniu al abstracțiunilor, fiorul corespondențelor tainice dintre lucruri, teatralizarea sublimă a actului poetic,

ar din ceea ce observă (din *Serafimul și Heruvimul* unde «sînt versuri frumoase», din *Zburătorul* «unde găsim prima tatonare memorabilă a inefabilului», din exacerbarea caricaturalului și «tentația grandorii») nu conchide. Chiar și pe terenul teoriei literare, unde, cu teribila-i suficiență de autodidact și cu dorința de a se afla mereu în centrul privirilor, Heliade a încurcat adesea noțiunile și a lăsat impresia că sare dintr-o baricadă în alta, punctul terminus al evoluției sale e nu numai net, ci și memorabil conturat în sens romantic. Mă refer, evident, la *Curs întreg de poezie generală*, carte remarcabilă și pentru omul care a scris-o, și pentru momentul în care a apărut, și pentru ceea ce conține. Mircea Scarlat o elimină din discuție și rău face.

Întrucît îl privește pe Budai-Deleanu, judecata de valoare pronunțată îmi pare inechitabilă: «Abordînd o specie pe care poezia română a abandonat-o, acest clasicizant este totuși salvat de savoarea desuetudinii și de ironia pe alocuri subtilă, calități (prima nescontată de autor) care fac lectura agreabilă». Ceea ce mă deranjează mai ales nu e avizul ambiguu al criticului (la urma urmei, fiecare gust are dreptul la opinie), ci tăcerea neobișnuită a istoricului literar. Ce se întîmplă oare cu principiul interpretării operelor din unghiul convențiilor literare ale epocii? Mircea Scarlat avea în această privință nenumărate căi deschise, pe care trebuie să constat cu regret că le-a refuzat: perspectiva subtextuală (vizînd modul alegoric al construirii sensului), perspectiva intertextuală (căreia Ioana Em. Petrescu i-a demonstrat cu strălucire fertilitatea, acum cîțiva ani), perspectiva metatextuală (să ne gîndim doar la semnificația excepțională a împletirii discursurilor diverșilor comentatori din subsolul *Tiganiadei*) ș.a.m.d. A reduce totul sau aproape totul la «savoarea desuetudinii» — sintagmă mobilă, fiindcă servește și pentru calificarea altor autori — e foarte puțin pentru un creator de talia lui Budai-Deleanu.

Sever se arată Scarlat și cu Anton Pann, nu mai puțin sever cu preșurătorii săi (între care mă prenumăr!): «Aprecieri estetice a acestei mult citate cărți (e vorba de *Povestea vorbeii* — P.C.) este rezultatul necitirii ei». Afirmația e consternantă, dar trec peste ea, socotind-o o scăpare de condei.

Mai departe însă dau peste următoarea frază: «Lectura este pe alocuri delectabilă pentru cititorul de azi, dar, spuneam, apreciem efectul

lecturii și nu opera de care vorbim». Textul e obscur: întotdeauna apreciem o operă prin lectură, dar șansele lecturii atîrnă de potențialul semantic al operei. Dacă *Povestea vorbeii* n-ar fi ceea ce e, un cititor modern, oricît de exersat, n-ar putea descoperi în ea voluptățile refuzate predecesorului său de la 1850; de pildă, plăcerea rafalei de proverbe și maxime, răsturnate în spațiul paginii, sugerînd nu numai o prodigioasă memorie paradigmatică, ci și o încîntătoare inventivitate a motivării sintactice; fără a mai vorbi de delicioasa senzație a exercițiului ludic, cu atît mai captivant, cu cît se înscrie într-o arie guvernată de tradiție și restricții semantice (numai acele combinații frazeologice sînt permise care concordă cu tezaurul sapiențial moștenit). «Poet în adevăratul sens al cuvîntului — spune în continuare Scarlat — nu a fost nici după criteriul epocii lui, în care apărase totuși Cîrlova...» Comparația lui Cîrlova cu Pann e tot atît de puțin peremptorie ca aceea dintre o crizantemă și un măr deoarece termenii nu sînt comensurabili: ei aparțin fiecare altei ordini a lucrurilor. Cîrlova ilustrează literatura cu pretenții estetice și modele de performanță academice, Pann — paraliteratura care scriptualizează montaje de clișee tradiționale, de proveniență orală, adaptate intereselor și gusturilor cititorilor de rînd...

Mă opresc aci, nu fiindcă mi-aș fi istovit notele de lectură, ci fiindcă totul are o limită și mă tem că am atins-o. Vreau să sper că nici autorul, nici cititorii nu vor pune la îndoială judecata de ansamblu, favorabilă, pe care am rostit-o în începutul acestor pagini. Sigur, am ridicat o serie de probleme și am formulat unele obiecții, dar altminteri, nici n-ar fi fost cu putință: monografia lui Mircea Scarlat e prin natura ei deschisă și provocatoare. Oricite ar fi reținerile, esențialul rămîne că motivele de satisfacție sînt infinite mai numeroase. E evident că tînrul autor demonstrează certe aptitudini și aduce în multe privințe contribuții de preț. Foarte promițător mi se pare și saltul calitativ înregistrat de la un volum la altul: volumul al II-lea e mai încheiat și mai bine scris decît primul. În acest sens merită semnalat capitolul despre simbolism, după mine cel mai echilibrat și mai convingător din întreaga carte. Să fie aceasta dovada că apropiindu-se de contemporani autorul se simte mai în largul său, ori că el progresează pe măsura progresului operei? Cred că ambele ipoteze sînt adevărate și tocmai de aceea aștept cu încredere volumele următoare.

P.C.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 octombrie—31 decembrie 1984)

A

ARGHEZI, Tudor

* * * Inedit [rînduri omagiale]. „*Argeș*“, anul XIX, nr. 10 (158), octombrie. 1984, p. 1

B

BOTEZ, Demostene

Crăciun, Victor — «...a face din cultură și știință un bun al poporului», [conferință radio-fonică]. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 13—14

* * * *Vinătoare moldovenească* [proză] — „*Caiete botoșănene*“, anul 2, nr. 12, decembrie 1984, p. 3

BUCUȚA, Em.

Stoia-Mănescu, Georgeta—V. Voiculescu în dialog cu... [corespondență]. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 101—109

C

CĂLINESCU, G.

Daia, Adriana — «...aspirațiile mele pentru un anume fel de clasic...» file din corespondență. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 120—123

GISEK, Oscar Walter

Cisek, Ioana — «*Pe la casa lui Horea...*», note și însemnări pentru romanul *Pirjolul*. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 54—64

D

DIEHL, Ch.

Scurtu, Nicolae — Despre *Bibliographie franco-roumaine* [corespondență]. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 156—158

DRAGOMIR, Mihai

Reu, Traian — «...o poezie profund legată de popor» [conferință]. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 4—17

E

ELIADE, Mircea

Handoca, Mircea — *Jurnal* [selecție din versiunea integrală românească]. „*Vatra*“, an. XIV, nr. 10, 20 octombrie 1984, p. 9

EMINESCU, Mihai

Pintea, G. — *Mai am un singur dor* în versiunea germană a poetului. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 49—51

Vatamaniuc, D. — Despre *psihologia popoarelor* [II] [Conspecte]. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 33—48

F

FOCILLON, Henri

Scurtu, Nicolae — Despre *Bibliographie franco-romaine* [corespondență]. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 156—158

G

GOGA, Octavian

Goci, Aureliu — O scrisoare de solicitare [către N. N. Condiescu]. „*Transilvania*“, an. XIII, nr. 11/1984, pp. 80—81

GRANDEA, Grigore H.

Cosmescu, Marin — *Horia* [dramă istorică]. „*Caiete botoșănene*“, anul 2, nr. 11, noiembrie 1984, p. 9

IORGA, Nicolae

* * * Iorga și Botoșanii [5 scrisori către prof. Anton Iacobanu]. „*Caiete botoșănene*“, anul 2, nr. 10, octombrie 1984, p. 2

LESNEA, George

Mohanu, Constantin — Iosif Utkin « primul sol al literaturii sovietice » în capitala României [corespondență]. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 136—144

NEGRUZZI, Iacob

Săndulescu, Al.—Alte mărturii epistolare (scrisori către Duiliu Zamfirescu). „*Revista de istorie literară*“, anul XXXII, nr. 4, 1984, pp. 126—129.

PANDREA, Petre

Cincă, Stelian — [« Revoluția » lui Horea] — fragmente dintr-un eseu asupra istoriei naționale. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 65—75

PARASCHIVESCŪ, Miron Radu

Toderoiu-Ciocan, Constanța — *Pe marginea literaturii* — eseu. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 18—21

PAVELESCU, Cincinat

Goci, Aureliu — În căutarea unui post de magistrat la București, [epigrame]. „*Almanahul literar 1985*“, pp. 174—177

PETRESCU, Camil

Mecu, Nicolae—Șase scrisori către G. Călinescu. „*Revista de istorie și teorie literară*“, anul XXXII, nr. 4 1984, pp. 49—51

PHILIPPIDE, Al. I.

Oprîșan, I. — « *Un adevărat monument național* » — corespondență cu Hermann Suchier [VI]. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, pp. 148—155

PREDA, Marin

Crăciun, Victor — *Povestea unui comandant de tun*. „*Realitatea literară și artistică ilustrată*“, Almanah enciclopedic. „*Contemporanul*“, pp. 65—73

R

REBREANU, Liviu

Gheran, Nicolae — *Jurnal* [fragmente]. „*Vatra*“, an. XV, nr. 11(164), noiembrie 1984, pp. 10—12 și nr. 12(165), decembrie 1984, p. 11

S

SADOVEANU, Mihail

Alexandru, Gh. — « ...lumina demnității, a eroismului și a jertfelor acestui măreț popor » — mărturii documentare. „*Manuscriptum*“, 4(57)/1984, pp. 125—135

STANCU, Zaharia

Crăciun, Victor — « Noi scriem pentru a sluji poporului nostru... » — conferință radiofonică. „*Manuscriptum*“, nr. 4(57)/1984, p. 10

STĂNESCU, Nichita

Stănescu, Dora; Tomozei Gheorghe — Douăsprezece poezii inedite. „*România literară*“, anul XVII, nr. 50, joi 13 decembrie 1984, p. 6

STREINU, Vladimir

Crăciun, Victor — «...poetii luptători ai unui ideal social» — conferință radiofonică. „Manuscriptum“, nr. 4(57)/1984, pp. 11—12

T

TUTOVEANU, G.

Stoia-Mănescu, Georgeta — V. Voiculescu în dialog cu... [corespondență]. „Manuscriptum“, nr. 4(57)/1985, pp. 101—109

V

VIANU, Tudor

Stoia-Mănescu, Georgeta — V. Voiculescu în dialog cu... [corespondență]. „Manuscriptum“, nr. 4(57)/1984, pp. 101—109

VOICULESCU, Vasile

Alucăi, Aurora — Un document inedit [însemnare]. „Cronica“, anul XIX, nr. 42(977), 19 octombrie 1984, p. 5.

Cosma, Viorel — *Sub vraja muzicii*. Almanah „Luceafărul“, 1985, pp. 33—35

Crăciun, Victor — Surpriza voiculesciană continuă [6 poeme și prezentarea manuscrisului *Ultimelor sonete... și Clepsidrei*]. „Tribuna“, nr. 50(1460), 13 decembrie 1984, p. 8

Ene, Ileana — *Mică primăvară, La schit în munte, Eu cunosc un vîndător* — poeme. „Manuscriptum“, 4(57)/1984, pp. 92—95

Florescu, Nicolae — *Gujălie* [proiect de povestire]. „Cronica“, nr. 45(480), 9 noiembrie 1984, p. 5

Goci, Aureliu — Inscripții autografe. „Manuscriptum“, 4(57)/1984, pp. 112—113

Popa, Mircea — Între manuscrisele poetului [plus două poezii inedite]. „Luceafărul“, anul XXVII, nr. 40(1170), 6 octombrie. 1984, pp. 1 și 6

Popescu, Florentin — Adnotări în marginea unor poezii inedite. „Luceafărul“, anul XXVII, nr. 42(1172), 20 octombrie 1984, pp. 1 și 6

Popescu, Florentin — Fragmente epice. „Manuscriptum“, 4(57)/1984, pp. 96—97

Scurtu, N. — O durabilă prietenie: V. Voiculescu în dialog cu I. Valerian [corespondență]. „Manuscriptum“, 4(57)/1984, pp. 98—100

* * * *Marea siguranță, Mina* [două poeme]. „Steaua“, anul XXXV, nr. 10, octombrie 1984, p. 23

Z

ZAMFIRESCU, Duiliu

Săndulescu, Al. — vezi NEGRUZZI, Iacob.

Manuela TÂNĂSESCU

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Ion BARBU (77, 84); Constantin BRÂNCUȘI (137) Rudolf CANTACUZINO (148); D. CANTEMIR (20, 28, 42); G. COȘBUC (52, 53, 54, 55); Trygve GULBRANSEN (141, 148); Grigore C. MOISIL (111, 119); Ștefan ODOBLEJA (104); Octav ONICESCU (89); Mihail SADOVEANU (181, 184, 185); Pius SERVIEN (140); Zaharia STANCU (61); Ion VINEA (108).

FOTOGRAFII: Ion BARBU (75, 78, 83); Constantin BRÂNCUȘI (109); CAMĂES (145 — copertă *Lusiada*; 151, 153 — imagini din *Portugalia*); D. CANTEMIR (17); Petru

COMARNESCU (130); G. COȘBUC (48, 56 — copertă *Infernul*); Victor EFTIMIU (9); Grigore C. MOISIL (113, 117, 118); Ștefan ODOBLEJA (100, 102); Octav ONICESCU (85, 88, 98); Petrache POENARU (162); Marin PREDA (14, 16); Catinea RALEA (117); Pius SERVIEN (188); Zaharia STANCU (57, 61).

DESENE ȘI CARICATURI: Constantin BRÂNCUȘI (187); Hart CRANE — desene de John JOHNS (155, 159); Adrian MANIU văzut de Victor Ion POPA (75); Ion PILLAT în viziunea lui SILVAN (74).

ACTE: Petrache POENARU (166, 170).

• **The way of an uninterrupted ascent** (Editorial by *Dumitru GHIȘE*) • **V. EFTIMIU**: *Mircea in Tirgoviste* — dramatic fragment (communicated by *Mihai APOSTOL*) • **Marin PREDA**: «...the tackling of a social problem in literature...» — broadcast intervention (presented by *Victor CRĂCIUN*) • **THE REVELATION OF THE DOCUMENT: Dimitrie CANTEMIR**: *The evolution and the decline of the Ottoman Court — Foreword* (I) — manuscript discovered in the documentary fonds of Harvard University (introductory study by *Virgil CÂNDEA*, text, notes, variants and translation by *Dan SLUȘANSCHI*)
 • **M. EMINESCU**: *German Pages* — Notes about the ancient Egypt (Preamble, transliteration and Romanian version by *G. PINTEA*) • **G. COȘBUC**: Another manuscript of the translation of *Divina Commedia* (annotated by *Gh. CHIVU*) • **Z. STANGU**: *The Prince* — short-story (Editorial note by *Fănuș BĂILEȘTEANU*) • **Adrian MANIU — Ion PILLAT**: A forgotten dramatization of the novel *Old and new exploiters* (*Claudia DIMIU*) • **ARS ET COGITATIO: Ion BARBU**: [*What had to be demonstrated*] — introduction to a mathematics lecture (Commentary by *Sorin POPESCU*); **Octav ONICESCU** in our cultural history (Evocation by *Solomon MARCUS*): «...the remember of **EMINESCU**» — interview; **Ștefan ODOBLEJA** — an unknown poet (*Constantin NEGREANU*): «*In the honour...*»; *Dancing; Your perfume; Under her charm, at the railway station; Coming back to reality; The Theory of Consonance* — youth poems • **Ion VINEA** in **BRÂNCUȘI** studio (Documentary excursion by *Constandina BREZU*) • **Grigore C. MOISIL**: letters from Turkey (II) (Communicated by *Viorica MOISIL*) • **Petru COMARNESCU**: About **Ion ȚUCULESCU** — diary pages (Foreword by *Traian FILIP* and an affective portrait by *Matilda ULMU*)
 • **M. SADOVEANU**: The last trip to... *The Song of Mioritza* (*Nicolae FLORESCU*)
 • **ALBUM LEAVES: Nichita STĂNESCU**, a teenager for ever (Tabloid by *Gheorghe TOMOZEI*; photos by *Vasile BLENDEA*) • **Pius SERVIEN** between interrogation and remember (*Ion DEACONESCU*): «*Dacă a fost scris să fiu mereu...*»; «*Dintr-un izvor lingă o sulcină...*»; «*Cînd norii coborau pe drum...*»; «*S-a dus iubirea, cum s-a dus!*»; «*Seara*»; «*Mică păsărică...*», — verses • **Trygve GULBRANSEN** in dialogue with his Romanian editors (*N. SCURTU*) • **MERIDIANS: CAMOËS**: The Lusitanic Myth — correspondance from Portugal from *Maria Clara Pereira DA COSTA* (Presentation and Romanian equivalences by *Emilia POȘTĂRIȚĂ* and *Mariana PLOAE*); **Hart CRANE**: Discourse and metaphor — glosses upon some investigations in American archives (*Rodica MIHĂILĂ*) • **Petrache POENARU** and the history of «*the everlasting portable pen*» (Documentary evidences communicated and presented by *I. M. ȘTEFAN*) • **THE BOOK OF LITERARY HISTORY: In debate**: The young generation of literary historians (Participate: *Ov. S. CROHMĂLNICEANU*, *Nicolae MANOLESCU*, *Ioana Em. PETRESCU*, *Mihai UNGHEANU* and *Paul CORNEA*); *Mentions: Mircea SCARLAT, The History of the Romanian Poetry* (vol. I—II) (*Paul CORNEA*) • **BIBLIOGRAPHICAL INDEX** • **ICONOGRAPHY** • **SUMMARY** in English, French, German and Russian •

- **Le parcours d'une ascension continue** (Editorial par *Dumitru GHIȘE*) ● **V. EFTIMIU**: *Mircea à Tirgoviste* — fragment dramatique (communiqué par *Mihai APOSTOL*)
- **Marin PREDA**: « *Sur les problèmes sociaux dans la littérature...* » — intervention radiophonique (présentation *Victor CRĂCIUN*) ● **REVELATION DU DOCUMENT**: **Dimitrie CANTEMIR**: *Histoire de l'acroissement et du décroissement de l'Empire Ottoman* — Préface (I) — manuscrit découvert dans les fonds documentaires de l'Université de Harvard (Etude introductive par *Virgil CÂNDEA*, texte choisi, notes, variantes et traduction par *Dan SLUȘANSCHI*) ● **M. EMINESCU**: *Pages allemandes* — Notes sur l'Egypte antique (Préambule, translittération et version roumaine — *G. PINTEA*)
- **G. COȘBUC**: Un autre manuscrit de la traduction de *Divina Commedia* (annoté par *Gh. CHIVU*) ● **Z. STANCU**: *Le Prince* — nouvelle (Note éditoriale — *Fănuș BĂILEȘTEANU*) ● **Adrian MANIU** — **Ion PILLAT**: Une adaptation à la scène oubliée: le roman *Ciocoi vechi și noi* (Exploiteurs anciens et nouveaux) (*Claudia DIMIU*)
- **ARS ET COGITATIO**: **Ion BARBU**: [*Quod erat demonstrandum*] — introduction à un cours de mathématique (Commentaire par *Sorin POPESCU*); **Octav ONICESCU** dans notre histoire culturelle (Evocation par *Solomon MARCUS*): « ...le souvenir d'EMINESCU » — interview; **Ștefan ODOBLEJA** — un poète inconnu (*Constantin NEGREANU*): « *En l'honneur de...* »; *En danse*; *Ton parfum*; *Son charme*; *A la gare*; *De nouveau à la réalité*; *Théorie de la Consonnance* — poésies de jeunesse ● **Ion VINEA** dans l'atelier de **C. BRÂNCUȘI** (Itinéraire documentaire par *Constandina BREZU*) ● **Grigore C. MOISIL**: Lettres de Turquie (II) (Communiquées par *Viorica MOISIL*)
- **Petru COMARNESCU**: Parlant de **Ion ȚUCULESCU** — pages de journal (Préface: *Traian FILIP*: portrait affectif: *Matilda ULMU*) ● **M. SADOVEANU**: Dernier voyage vers... *Cîntecul Mioarei* (Chanson de la brébis) (*Nicolae FLORESCU*) ● **FEUILLES D'ALBUM**: **Nichita STĂNESCU**, adolescent éternel (Tablette par *Gheorghe TOMOZEI*; photographies par *Vasile BLENDEA*) ● **Pius SERVIEN** entre l'interrogation et la mémorisation (*Ion DEACONESCU*): « *Dacă a fost scris să fie mcreu...* »; « *Dintr-un izvor lîngă o sulcină...* »; « *Cînd norii coborau pe drum...* »; « *S-a dus iubirea, cum s-a dus!* » « *Seara* »; « *Mică păsărică* » — vers ● **Trygve GULBRANSEN** en dialogue avec ses éditeurs de Roumanie (*N. SCURTU*) ● **MERIDIENS: CAMÕES**: Le Mythe lusitanien — correspondance du Portugal de *Maria Clara Pereira DA COSTA* (Présentation et équivalences roumaines par *Emilia POȘTĂRIȚĂ* et *Mariana PLOAE*); **Hart CRANE**: Discours et métaphore — gloses de certaines investigations dans les archives américaines (*Rodica MIHĂILĂ*) ● **Petrache POENARU** et l'histoire de la « *plume sans fin portative* » (Témoignages documentaires communiqués et présentés par *I. M. ȘTEFAN*) ● **LE LIVRE D'HISTOIRE LITTÉRAIRE**: *En débat*: La jeune génération d'historiens littéraires (Participants: *Ov. S. CROHMĂLNICEANU*, *Nicolae MANOLESCU*, *Ioana Em. PETRESCU*, *Mihai UNGHEANU* et *Paul CORNEA*); *Mentions*: *Mircea SCARLAT*, *Histoire de la poésie roumaine* (vol. I—II) (*Paul CORNEA*)
- **FICHER BIBLIOGRAPHIQUE** ● **ICONOGRAPHIE** ● **SOMMAIRE** en anglais, français, allemand, russe ●

• **Der Weg eines ununterbrochenen Aufstiegs** (Leitartikel von *Dumitru GHIȘE*)
 • **V. EFTIMIU**: *Mircea in Tirgoviște* — Dramatisches Fragment (Mitgeteilt von *Mihai APOSTOL*) • **Marin PREDA**: «...die soziale Problematik in der Literatur...» — Rundfunkbeitrag (Vorgestellt von *Victor CRĂCIUN*) • **DOKUMENTE SPRECHEN**: **Dimitrie CANTEMIR**: *Die Geschichte des Aufstiegs und des Untergangs des Osmanischen Hofes* — Vorwort (I) — Handschrift aus dem Archiv der Universität Harvard (Einleitung von *Virgil CÂNDEA*, Textauswahl, Anmerkungen, Varianten und Übersetzung von *Dan SLUȘANSCHI*) • **M. EMINESCU**: *Deutsche Blätter* — Notizen über das alte Ägypten (Vorspann, Textwiedergabe und rumänische Fassung von *G. PINTEA*) • **G. COȘBUC**: Eine andere handschriftliche Fassung der *Göttlichen Komödie* in rumänischer Übersetzung (Anmerkungen von *Gh. CHIVU*) • **Z. STANCU**: *Der Prinz* — Novelle (Editorische Notiz von *Fănuș BĂILEȘTEANU*) • **Adrian MANIU** — **Ion PILLAT**: Eine vergessene Dramatisierung des Romans *Ciocoi vechi și noi* (*Claudia DIMIU*) • **ARS ET COGITATIO**: **Ion BARBU**: [*Was zu beweisen war*] — Einleitung zu einem Mathematik-Vorlesung (Kommentar von *Sorin POPESCU*); **Octav ONICESCU** in unserer Kulturgeschichte (*Solomon MARCUS*): «...Erinnerung an **EMINESCU**» — Interview; **Ștefan ODOBLEJA** — ein unbekannter Dichter; (*Constantin NEGREANU*): «Zu Ehren...»; *Beim Tanz; Dein Duft; Unter ihrem Zauber, am Bahnhof; Rückkehr in die Realität; Die Theorie der Konsonanz* — Frühe Gedichte • **Ion VINEA** im Atelier von **C. BRÂNCUȘI** (Dokumentation von *Constanțina BREZU*) • **Grigore C. MOISIL**: Briefe aus der Türkei (II) (Mitgeteilt von *Viorica MOISIL*) • **Petru COMARNESCU**: Über **Ion ȚUCULESCU** — Tagebuchblätter (Einleitung von *Traian FILIP* und eine Porträtskizze von *Mașilda ULMU*) • **M. SADOVEANU**: Die letzte Reise nach... *Das Lied der Mioara* (*Nicolae FLORESCU*) • **ALBUMBLÄTTER**: **Nichita STĂNESCU**, der ewige Jugendliche (Notiz von *Gheorghe TOMOZEI*; Bilder von *Vasile BLENDEA*) • **Pius SERVIEN** zwischen Befragung und Erinnerung (*Ion DEACONESCU*): Gedichte — «*Dacă a fost să fiu mereu...*», «*Dintr-un izvor lângă o sulcină...*», «*Cînd norii coborau pe drum...*», «*S-a dus iubirea, cum s-a dus!*», *Seara, Mică pășărică...*, • **Trygve GULBRANSEN** im Dialog mit seinen Herausgebern in Rumänien (*N. SCURTU*) • **MERIDIANE**: **CAMÕES** Der lusitanische Mythos — Mitteilungen aus Portugal von *Maria Clara Pereira DA COSTA* (Vorgestellt und ins Rumänische übertragen von *Emilia POSTĂRIȚĂ* und *Mariana PLOAE*); **Hart CRANE**: Diskurs und Metapher — Glossen über Funde in amerikanischen Archiven (*Rodica MIHĂILĂ*) • **Petrache POENARU** und die Geschichte der „Unendlichen Taschenschreibfeder“ (Dokumentarische Zeugnisse, berichtet von *I. M. ȘTEFAN*) • **DAS LITERARHISTORISCHE BUCH**: Zur Debatte: Die junge Generation der Literaturhistoriker (Diskussionsteilnehmer: *Ov. S. CROHMĂLNICEANU*, *Nicolae MANOLESCU*, *Ioana Em. PETRESCU*, *Mihai UNGHEANU* und *Paul CORNEA*); Anmerkungen: *Mircea SCARLAT*, *Geschichte der rumänischen Dichtung*, 2 Bde (*Paul CORNEA*) • **BIBLIOGRAPHIE** • **IKONOGRAPHIE** • **INHALTSANGABE** in englischer, französischer, deutscher und russischer Sprache •

- Путь одного непрерывного восхождения (Передовая статья Думитру ГИШЕ)
- В. ЕФТИМИУ: *Мирча в Тырговиште* — драматический фрагмент (Сообщает *Михая АПОСТОЛ*) ● Марии ПРЕДА: «... подход к социальной проблематике в литературе ...» — выступление по радио (Представляет Виктор КРЭЧУН) ● ОТКРЫТИЕ ДОКУМЕНТА: Димитрие КАНТЕМИР: *История взлета и падения Османского Двора* — Предисловие (I) — рукопись, открытая в документальном фонде Харвардского университета (Вступительное слово *Вирджил КЫНДИ*, селекция текста, замечания, варианты и перевод *Дана СЛУШАНСКИ*) ● М. ЭМИНЕСКУ: *Немецкие страницы* — Записи о Древнем Египте (Предисловие, транслитерация и перевод на румынский язык Г. ПИНТИ) ● Г. КОШБУК: *Иная рукопись перевода Божественной комедии* (Аннотации Г. КИВУ) ● З. СТАНКУ: *Принц* — новелла (Заметки Фэнуша БЭЙЛЕШТЯНУ) ● Адриана МАНИУ — Ион ПИЛЛАТ: *Забывтая инсценировка по роману Старые и новые лакеи* (Клаудия ДИМИУ) ● ARS ET COGITATIO: Ион БАРБУ: [Что и надо было доказать] — введение в курс математики (Коментарии Сорина ПОПЕСКУ); Октав ОНИЧЕСКУ в истории нашей культуры (Соломон МАРКУС): «... воспоминания об ЭМИНЕСКУ» — интервью; Штефан ОДОБЛЕЖА — незнакомый поэт (Константин НЕГРЯНУ); «В честь ...»; *В танце; Твои духи; Под ее чарами на вокзале; Возвращение к действительности; Теория Консонансы* — юношески стихотворения ● Ион ВИНЯ в мастерской К. БРЫНКУША (Документальный очерк *Константины БРЕЗЫ*) ● Григоре К. МОЙСИЛ: письма из Турции (II) (Сообщает *Виорика МОЙСИЛ*) ● Петру КОМАРНЕСКУ: О Ионе ЦУКУЛЕСКУ — страницы дневника (Предисловие *Траяна ФИЛИПА*, аффективный портрет *Матильды УЛМУ*) ● М. САДОВЯНУ: *Последняя поездка в ... Песню Миоары* (Николае ФЛОРЕСКУ) ● СТРАНИЦЫ АЛЬБОМА: Никита СТЭНЕСКУ — вечный подросток (Краткий очерк *Георге ТОМОЗЕЙ*, фотографии *Василе БЛЕНДИ*) ● Пиус СЕРВИЕН между вопросами и воспоминаниями (Ион ДЯКОНЕСКУ): «Если мне было предписано быть вечно ...»; «В роднике около домика ...»; «Когда облака спускались на дорогу ...»; «Прошла любовь, как прошла ...»; *Вечером маленькая птичка ...* — стихотворения ● Тригве ГУЛБРАНССЕН в разговоре со своими издателями из Румынии (Н. СКУРТУ) ● МЕРИДИАНЫ: КАМОЭШ: Португальский миф — письма из Португалии от Марии Клары Перейры ДА КОСТА (Представляют и перевели на румынский язык Эмилия ПОШТЭРИЦЭ и Мариана ПЛОАЕ); Харт КРЭЙН: Речь и метафора — glose о некоторых исследованиях, проведенных в американском архиве (Родика МИХЭЛЭ) ● Петраке ПОЭНАРУ и история «портативного бесконечного пера» (Документальное свидетельство, переданное и представленное И. М. ШТЕФАНОМ) ● КНИГА ПО ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ: *На обсуждении*: Молодое поколение специалистов по истории литературы (Участвуют Ов. С. КРОХМЭЛНИЧАНУ, Николае МАНОЛЕСКУ, Иоана Эм. ПЕТРЕСКУ, Михай УНГЯНУ и Паул КОРНЯ); *Замечания*: Мирча СКАРЛАТ: *История румынской поэзии* (том I—II) (Паул КОРНЯ) ● БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КАТАЛОГ ● ИКОНОГРАФИЯ ● ОГЛАВЛЕНИЕ на английском, французском, немецком и русском языках ●

F. BĂILEȘTEANU

A woodcut illustration of a man in a long coat and hat, holding a staff, standing in a landscape with trees and a small animal. The man is facing left, looking towards a small, dark, four-legged animal (possibly a dog or a bear) that is standing on its hind legs and looking up at him. The man is holding a long staff or stick in his right hand. The background features several trees, some with bare branches and some with leaves. The ground is uneven with small tufts of grass or plants. The overall style is that of a 19th-century woodcut.

Aspecte din locuința
lui Zaharia
STANCU — Str.
Heleşteului nr. 30,
București. (Diapoziti-
ve color de Vasile
BLENDEA)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor:

- *CENTENAR LIVIU REBREANU*
(pagini de jurnal, corespondență; docu-
mente, fotografii inedite)
- M. EMINESCU — Alte pagini germane
- D. CANTEMIR — Odiseea unor manuscrise
- Samuil MICU — Predici
- Simion BARNUȚIU — File din *Istoria filo-
sofiei*
- G. COȘBUC — Variante la traducerea *Di-
vinei Comedii*
- Pius SERVIEN — Jurnal parizian
- Marcel PROUST — Corespondență româ-
nească
- *Cartea de istorie literară: Între literatură și
istorie*

COLECTIV EDITORIAL

FĂNUȘ BĂILEȘTEANU

ADRIAN BOTA

DIANA CRISTEV

RUXANDRA MIHĂILĂ (resp. de număr)

MANUELA TÂNAȘESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE

ADRIAN HOAJĂ

FLOREA VLAD

TAXELE POȘTALE ACHITATE CONFORM
APROBĂRII D.G.P.Tc. nr. 137/527/1976

Lei 35

«Unde ești, unde ești casă părintească
Ce-ți încălzești sub deal spinarea?
Albastra, albastra mea floare.
Nisip, simplu nisip,
Unde ești, casă părintească?»

Zaharia STANCU — *Unde ești casă părintească*[illegible]

WALLS